

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
УКРАЇНИ

Коврегін Володимир Володимирович

**ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**

Монографія

Харків 2017

УДК 378.014.54-049.5(477)

ББК 20.1+67.401 (4 УКР)

Е 45

Монографію розглянуто та рекомендовано до друку Вченою Радою
Національного університету цивільного захисту України
Протокол № 5 від 25 листопада 2016 р.

Рецензенти:

Антонова Л.В. – професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили, доктор наук з державного управління, професор.

Івашова Л.М. – професор кафедри державного управління та митної справи Дніпропетровського університету митної справи і фінансів, доктор наук з державного управління, професор.

Маліков В.В. – завідувач кафедри обліку і аудиту Харківського національного автомобільно-дорожного університету, доктор наук з державного управління, професор.

Коврегін В. В. Формування ефективної системи державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів України : монографія / В. В. Коврегін. – 2016. – 320 с.

В монографії розглянуто питання дослідження і формування наукового базису інноваційних перетворень у вітчизняному публічному адмініструванні. Процес державного регулювання формуванням економіки знань значною мірою визначається станом вищої школи, що є одним із стратегічних ресурсів країни. У цьому аспекті розробка проблем державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів є значним внеском у розвиток наукової теорії інноваційних перетворень в освітньому середовищі. Теоретичні положення монографії можуть бути впроваджені в діяльність Національного університету цивільного захисту, Інституту державного управління у сфері цивільного захисту і використані в навчально-методичній роботі при вдосконаленні програмно-методичного забезпечення навчального процесу в системі підготовки магістрів та підвищення кваліфікації державних службовців.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ І. СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	9
1.1. Теоретичні основи управління соціально – економічною системою розвитку вищих навчальних закладів.....	9
1.2. Механізми економічної безпеки як категорія державного управління.....	39
1.3. Загально прийнята концепція економічної безпеки вищих навчальних закладів.....	61
РОЗДІЛ ІІ. ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	70
2.1. Основні наукові чинники погроз економічної безпеки.....	70
2.2. Вплив погроз на розвиток системи вищих навчальних закладів України.....	93
2.3. Формування стабільної кадрової політики як умова забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів.....	104
РОЗДІЛ ІІІ. ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	133
3.1. Державна система управління вищими навчальними закладами.....	133

3.2. Економічний устрій вищого навчального закладу як основа ефективного управління в сучасних умовах.....	155
3.3. Сучасна модель системи управління економічною безпекою вищих навчальних закладів.....	176
РОЗДІЛ ІV. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ.....	201
4.1. Стан фінансового забезпечення вищих навчальних закладів, як елемент економічної безпеки.....	201
4.2. Напрями визначення потреби у фінансових ресурсах при фінансуванні вищих навчальних закладів.....	221
4.3. Напрями удосконалення механізмів економічної підтримки інноваційного розвитку вищих навчальних закладів.....	260
ВИСНОВКИ.....	274
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	278

ВСТУП

Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки характеризується все більшим проникненням ринкових стосунків в традиційно неринкові сфери, до яких відноситься і вища школа. У поєднанні з хронічним відставанням темпів зростання бюджетних асигнувань від потреб вищих навчальних закладів це призводить до необхідності освоєння вна додаткових позабюджетних коштів для забезпечення часткового самофінансування. Іншими словами, вищий навчальний заклад вимушений здійснювати ринкові операції як в академічній, так і у фінансово-господарській діяльності. Це означає, що в міру входження навчальних установ в ролі підприємницької структури в ринок, вони повинні турбуватися забезпеченням своєї фінансової стабільності, застосовуючи нетрадиційні для цього методи управління, що дозволяють досягти певного рівня економічної безпеки, при безумовній реалізації своєї основної місії в академічній сфері. Сказане припускає необхідність як теоретичних досліджень, так і вживання практичних заходів в області державного управління вна, а також якістю освіти, що надається .

Актуальність теми дослідження обумовлена наступними обставинами:

- по-перше, необхідністю наукового осмислення ролі і місця якості освіти у формуванні системи економічної безпеки вищих навчальних закладів, це багато в чому визначає можливості прогресивній і інтенсивній диверсифікації вищої освіти держави в умовах переходу до наукомісткому виробництву і розвитку інноваційної економіки;
- по-друге, науковою і практичною значущістю досліджень що обґрунтовують перспективні напрями формування системи якості освіти як головного чинника економічної безпеки вищого навчального закладу. Трансформація транзитивної економіки в інноваційну економіку можлива

тільки за умови різкої зміни рівня якості освіти з одночасним підвищенням рівня економічної безпеки вищих навчальних закладів;

- по-третє, недостатньою теоретичної і методологічної розробленості основ взаємозв'язку і взаємовпливу якості освіти і економічній безпеки вищого навчального закладу, які служать базою в частині наповнення цієї проблеми дієвими правовими, організаційними і економічними державними механізмами, необхідними формами, методами і засобами.

Сучасні підходи до вивчення суті організаційних систем і до державного управління ними дають можливість висунути і обґрунтувати створення державного механізму забезпечення економічної безпеки на основі повнішого використання потенціалу системи вищої освіти, оскільки системі освіти властиве прагнення до самозбереження і розвитку, спрямоване на підтримку стійкості за рахунок вибору ефективних управлінських дій, обумовлених внутрішньою будовою системи. Економічна безпека в інноваційній економіці може бути досягнута шляхом розробки відповідної стратегії, що припускає вибір оптимальних цілей і засобів до досягнення.

Отже виникає необхідність в розробці загальної державної концепції забезпечення економічної безпеки інноваційної економіки на основі максимального використання потенціалу системи вищої освіти з урахуванням характерних для нього специфічних особливостей.

Теоретична значущість роботи полягає в тому, що виконане дослідження розвиває новий і малодосліджений напрям в науці державного управління - розробка теоретичних основ інструментарію управління економічної безпеки вищого навчального закладу як соціально значущого інституту, що функціонує в умовах ринкової економіки.

Розроблена науково-методична база дає можливість вищим навчальним закладам створювати ефективні методики і технології управління, орієнтуючись на досягнення потрібних (заданих) економічних

і фінансових результатів за умови реалізації своєї основної місії - підвищення якості освітніх послуг і науково-технічного рівня досліджень.

Представлене дослідження вносить певний вклад і у формування наукового базису інноваційних перетворень у вітчизняній економіці, спрямованих на її диверсифікацію. Процес формування економіки знань значною мірою визначається станом вищої школи, що є одним із стратегічних ресурсів країни. У цьому аспекті розробка проблем державного регулювання економічної безпеки ВНЗ є значним внеском у розвиток наукової теорії інноваційних перетворень в освітньому середовищі.

Практична значущість роботи полягає в тому, що її результати дозволяють:

1. Обґрунтовано формувати підсистему управління економічною безпекою ВНЗ, забезпечивши логічне вбудовування її в систему управління ВНЗ в цілому.
2. Визначати і оцінювати рівень економічної безпеки ВНЗ як комплексно, так і по окремих її складових.
3. Враховувати параметри економічної безпеки при складанні плану соціально-економічного розвитку ВНЗ.
4. Обґрунтовано оцінювати основні джерела прибутків ВНЗ, стимулюючи необхідні напрями діяльності.
5. Мотивований і збалансований оцінювати і фінансувати заходи, спрямовані на стабілізацію кадрового корпусу ВНЗ.
6. Розширити можливості контрактної системи організації праці, орієнтуючись на паритет (пріоритет) інтересів в системі стосунків "ВНЗ - колектив-особа".
7. Цілеспрямовано створювати бізнес - інкубатори для наповнення власного кадрового корпусу; розширення сфери підготовки фахівців для роботи в ринкових умовах до створення власної бізнес - інфраструктури, що функціонує на користь ВНЗ.

8. Забезпечувати позабюджетну підтримку внз регіону силами регіонального фонду за рахунок акумуляції фінансових ресурсів, залучення засобів на борговій основі і інвестування засобів в прибуткових бізнес проекти під контролем регіональної влади.

РОЗДІЛ I

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1. Теоретичні основи управління соціально – економічною системою розвитку вищих навчальних закладів

Загально прийнято, що вищий навчальний заклад є головною ланкою системи відтворення громадського інтелекту, підготовки і перепідготовки кадрів, отримання і поширення нових знань. Залежно від конкретної сфери вивчення громадських стосунків можливо і необхідно розглядати в його різних іпостасях: як суб'єкт суспільства, держави і економіки країни, конкретної галузі і регіону; як центр зосередження осіб і колективів, а також як складну інтелектуальну систему управління.

Як суб'єкт суспільства, вищі навчальні заклади виступають в ролі центру науки, культури, освіти, що задовольняє інтелектуальні потреби особи та здійснює підготовку кадрів, фундаментальні і прикладні дослідження і впровадження нових знань в маси.

Як суб'єкт держави, вищий навчальний заклад є юридичною особою, що реалізовує державні і галузеві програми в області вищої освіти і науково-технічного прогресу і що задовольняє потреби народного господарства в підготовці і перепідготовці кадрів, у тому числі вищій кваліфікації і проведенні наукових досліджень.

Як суб'єкт державної (галузевий) економіки вищий навчальний заклад є організацією, споживаючою державні ресурси в цілях виконання державних (галузевих) замовлень на підготовку і проведення досліджень [6].

Як суб'єкт ринкової економіки, вищий навчальний заклад виступає в ролі товаровиробника переважно інтелектуальної продукції і послуг, що реалізовує цю продукцію, як за державними, так і за вільно-ринковими (договірним) цінами.

Як суб'єкт галузі, вищий навчальний заклад виступає в ролі центру спеціалізованої підготовки кадрів цілеорієнтованих досліджень з галузевих програм і за рахунок засобів галузі.

Як суб'єкт регіону, ВНЗ є центром, що акумулює в собі і навколо себе інтелектуальні, виробничі, комерційні, фінансові, добродійні суб'єкти і ресурси, комплексна діяльність і використання яких не суперечить цілям суспільства, установкам держави і забезпечує інтелектуальне відтворення регіону.

Як система управління, ВНЗ являється багатoproфільним навчально-науковим і виробничим комплексом, сукупна діяльність якого підпорядкована суспільно-державним і власним соціально-економічним цілям.

Як об'єкт зосередження високоінтелектуальних трудових колективів і осіб, ВНЗ є організацією, що реалізовує власні цілі соціально-економічного розвитку і що здійснює захист своїх прав і інтересів як у вищій школі в цілому, так і окремих працівників, колективів і партнерів.

Основним спонукальним мотивом розвитку ВНЗ є його цілісність і індивідуальний, властивий тільки йому характер розвитку і функціонування. Цей спонукальний мотив забезпечується за рахунок [16]:

- єдність трудового колективу, що складається з висококваліфікованих фахівців, здатних до багатопланової, інтелектуальної діяльності і загальні колективні соціально економічні цілі, та інтереси;

- єдиної матеріально-технічної бази засобів виробництва і соціального розвитку;
- різноманіття форм незалежного, автономного і суверенного академічного і організаційно-структурного і економічного розвитку;
- переважної підтримки держави, галузі і влади, у веденні якої знаходиться територія, займана ВНЗ;
- можливості самостійного заробляння засобів за рахунок використання власного науково-педагогічного, матеріально-технічного і інтелектуально-виробничого потенціалу при економічній і правовій підтримці держави і місцевих органів влади;
- багатопланової системи активізації і стимулювання творчої, ділової і підприємницької активності працівників ВНЗ і його партнерів.

В умовах становлення ринку ВНЗ реалізує наступні типи стосунків з приводу кінцевих результатів своєї діяльності [18];

- а) з державними органами і галузями народного господарства;
- б) з ринково-підприємницькими структурами;
- в) з неринковими структурами суспільно-політичного толку.

Відповідно до цієї структури стосунків ВНЗ одночасно виступає як представник відразу трьох сфер діяльності, а саме:

- сфери державної підтримки;
- неринкової сфери;
- сфери "чистого ринку".

Як представник сфери державної підтримки ВНЗ отримує і зобов'язаний виконати державні (галузеві) замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою і об'єм державно-договірних робіт у рамках фундаментальних програм фундаментальних і планових досліджень. Як представник неринкової сфери ВНЗ здійснює комплекс нетоварного обміну інтелектуальними цінностями і виступає як розповсюджувач нових знань в усіх областях діяльності в межах своєї компетенції (на конференціях, симпозіумах, в публікаціях і тому подібне).

Як представник "чистого ринку" ввз виступає товаровиробником і товароспоживачем усіх створюваних товарів і послуг переважно за ринковими цінами.

Стосунки ввз на ринку позикових капіталів здійснюється шляхом:

- а) зберігання під відсоток тимчасово вільних засобів в державних і комерційних банках;
- б) придбання довгострокових і короткострокових кредитів (позик) під відсоток.

Стосунки ввз на ринку засобів виробництва, товарів і послуг визначаються:

- а) придбанням усіх видів товарів з послуг з вільних цін;
- б) бартерними угодами;
- в) лізинговими операціями.

Стосунки ввз на ринку землі і житла визначаються законодавчими актами про власність на землю і житло, спільними з місцевими органами влади рішення про землеволодіння і землекористування; рішеннями уряду про володіння, розпорядження і користування житловим і нежитловим фондами; пайовою участю в будівництві і використанні об'єктів житлового, виробничого і соціально-культурного призначення.

Стосунки ввз на ринку робочої сили характеризуються:

- а) вільним наймом робочої сили;
- б) контрактною системою організації і оплати праці і працевлаштування фахівців;
- в) виконанням соціальних замовлень бірж праці на цільову (можливо прискорену) підготовку і перепідготовку кадрів.

Стосунки ввз на ринку інтелектуальної продукції - основної для ввз ринкової сфери - повинні будуватися, виходячи з принципу максимальної прибутковості [27].

Головною особливістю відношення внз на ринку інтелектуальної продукції є те, що результати його діяльності, що реалізуються на сторону, є товаром.

Аналізуючи систему стосунків вищої школи з ринковою і неринковою сферою, можна придти до висновку про те, що її основна ланка - вищий навчальний заклад може мати і має прямі зв'язки з ринковими сферами, але разом з економічними стосунками з державними органами через їх бюджети входить в прямі стосунки з усіма структурами, складовими ринкових сфер і з областями, що прямо не входять в ринок. Ця обставина примушує засумніватися в правильності відношення вищої школи (ВШ) до неринкової сфери. Вищий навчальний заклад швидше більше тяжіє до ринку, ніж до "не ринку", здійснюючи стосунки з бюджетами. Крім того, такі категорії ринку як "попит", "пропозиція", "витрати", "ціна", "прибуток" та інше, вже зараз визначають економічну політику внз, особливо в науково-технічній сфері. Інша справа, що ці категорії мають деякі специфічні особливості, що відрізняють внз. Так попит на навчально-педагогічну діяльність формується, виходячи з кон'юнктури самих внз, а оформляється одночасно з укладенням оборудки між внз і замовником, а пропозиція визначається реальними потребами клієнтів. І в цьому сенсі було б правомірним розповсюдити на внз "закон ринків", а саме: "Продукт не може бути створений без того, щоб в той же момент він не породив ринку для інших продуктів на повну суму своєї вартості" [29]. Якщо у ряді випадків цей закон проблематичний для ринку товарів, то для ринку послуг, вироблюваних внз, теоретично воно чи не безперечне.

Інша справа, що в результатах діяльності внз дуже важко виділити суть товару. Тобто автор має на увазі основну, навчальну сторону цієї діяльності. І якщо з науково-технічною продукцією усе більш або менш ясно, то з навчальною продукцією є окремі

непорозуміння, які полягають в тому, що ця продукція повинна вважатися товаром, створивши її, внз задовольняє потреби клієнта, виконує соціальне замовлення, договір на який відбувся "дещо" раніше. Суть дискусії, що має місце, полягає в осмисленні того, що продає внз, кому, за якою ціною, як формується попит - пропозиція. З приводу суті товару є дві точки зору.

Перша полягає в тому, що продукцією внз є фахівець. Друга точка зору, що розділяється автором більшою мірою, чим перша, полягає в тому, що предметом купівлі-продажу людина вважатися не може, а продається сукупність знань і навичок, переданих людині як носієві замовлення за певною програмою. Ця точка зору посилюється у тому випадку, коли особа, абітурієнт вступає до вузу самого для себе з метою здобуття освіти. Не може ж людина купити сам себе? Опоненти другої точки зору стверджують, що у разі, якщо замовлення зроблене і сплачене підприємством, то воно купує фахівця, а витрати внз на освіту, отриману індивідумом відшкодовуються внз державою і в цьому випадку товаром бути не можуть. Вихід з положення, що створилося, може бути знайдений в аналізі властивостей товару з тією лише відмінністю від класичного трактування товару, що у внз він нематеріальний. Простежимо за логікою створення товару у внз. Отже, споживачеві відомо, що деяка організація (внз) може зробити інтелектуальну послугу; замовник, знаючи про пропозицію внз, формує попит на цю послугу. Після виконання ряду формальних операцій відбору потрібної "сировини" (абітурієнта), внз витрачає живу і минулу працю, що формує послуги, вкладаючи в майбутнього фахівця абстрактну і конкретну працю, яка відповідно формує вартість і споживну вартість товару. Потім відбувається перевірка якості послуги, після чого замовлення вважається виконаним і товар: а) разом з носієм поступає в розпорядження замовника, або б) залишається у індивідуума. Отже, з деякими умовностями усі типові умови ринкової

угоди дотримані. Що ж до ціни, то вона може мати стабільний (державна ціна) характер, або переважно договірною (ринкова ціна за договором). Помітимо, що нами розглянутий найскладніший з видів товару ВНЗ - навчально-педагогічна продукція, виступаюча у формі інтелектуальної послуги, і ця послуга вже як товар реалізується зовсім не на ринку робочої сили, а на ринку інтелектуальної продукції. Інші види продукції ВНЗ менш проблематичні з позицій віднесення їх до категорії "товар"[33].

Маючи на увазі історичні тенденції розвитку економічного механізму, відмітимо, що ВНЗ України проходять ряд етапів вдосконалення свого економічного устрою, різні концепції якого можуть бути коротко викладені таким чином.

1. Концепція ВНЗ як єдиної державної організації, що фінансується з державного і інших бюджетів з незначним залученням засобів, що жорстко фіксуються, по господарських договорах. Ця концепція проіснувала приблизно до 1986-1987 років, після чого устрій ВНЗ почав поступово видозмінюватися у зв'язку з перекладом вітчизняної економіки, а також науково-дослідної сфери на господарський розрахунок.

2. Концепція ВНЗ як "подвійної організації", що являється одночасно і державно-бюджетною освітньою установою і госпрозрахунковою науково -дослідницькою установою. Застосування цієї концепції дозволило виявити ряд істотних економічних протиріч усередині ВНЗ, викликаних різними, і одночасно вимушено об'єднаними у рамках однієї інтелектуальної установи. Помітимо, до речі, що саме на цьому етапі у ВНЗ з'явилися перші паростки приватизації. Бо у рамках держрозрахункової науково-технічної і дослідно-конструкторської діяльності у ВНЗ уперше з'явилося поняття "прибуток", частина якого по суті була піддана приватизації у рамках організації фонду матеріального заохочення. Нехай дуже боязка,

нормативно здержувана, але приватизація частини прибутку здійснювалася приватно-колективним рішенням (рішенням трудового колективу лабораторії, кафедри або окремого творчого колективу) в приватно-індивідуальних інтересах. Паралельно з цим процесом почалося бурхливе зростання кооперативного руху у ВНЗ, де вже не так боязко здійснювалася приватизація не лише держрозрахункового доходу, але і частини коштів виробництва, хоча до базових стосунків власності відносно землі і нерухомості справа ще не дійшла.

Концепція ця проіснувала приблизно до 1991 року і її змінила нова..концепція ВНЗ як "багатопрофільного спеціалізованого навчально-наукового і виробничого комплексу", що дозволяє взаємопов'язано вирішувати поточні і перспективні проблеми в інтересах ВНЗ в цілому і його окремих трудових колективах. Ця концепція успішно вивчається органами управління Міністерства освіти і науки України і по сьогоднішній день, хоча стає очевидним, що в період входження в ринок без ринкових методів і інститутів обійтися досить складно. І, оскільки ця теза дуже важлива для становлення ринкових стосунків у вищій школі, представляється необхідним зупинитися на ній детальніше [35].

З поступовим і неминучим переходом до ринкових стосунків у вищій школі усе більш і більш проявляється тенденція до комерціалізації діяльності вищих навчальних закладів.

В зв'язку з цим виникає низка запитань, які вже прийнято вважати "черговими" і дискусія з приводу яких носить досить гострий характер. До таких питань можна віднести, наприклад, такі:

- чи не приведе комерціалізація діяльності ВНЗ до розвалу академічної його складової;
- чи не позначиться надмірне захоплення підприємництвом на якості освітніх послуг;

- чи не наступить такий момент, коли уся інфраструктура ВНЗ відійде від завдання забезпечення навчального процесу і досліджень і сприятиме добуванню грошей.

Автор вважає, що подібні питання, що задаються в тому або іншому формулюванні вимагають свого дозволу, принаймні, на концептуальному рівні.

Початок підприємництва у вищій школі був покладений відомими постановами колишніх центральних органів управління наукою і освітою (ЦКПСС, СМ СРСР, ГКНТ СРСР і Держкомосвіти СРСР) з впровадженням нового господарського механізму управління цими сферами, заснованого на повному господарському розрахунку і самофінансуванні, основними тезами яких були наступні :

- науково-технічна продукція (НТП) є товаром;
- реалізація НТП здійснюється за договірними цінами;
- основою стосунків між ВНЗ і замовником є договір на створення НТП;
- прибуток є одне з основних джерел розвитку інтелектуальних структур, разом з фінансуванням ВНЗ в частині освітньої діяльності з державного бюджету.

Ці вже усім відомі постанови практично миттєво (всього за 1 рік) перевели значну частину досліджень на підприємницькі рейки; змусили ВНЗ замислитися про реалізацію непрофільних послуг на комерційній основі.

У цей же період (1987 - 1989 рр.) спостерігається різкий сплеск курсової діяльності ВНЗ, коли окрім стандартної вищої освіти вони почали робити інтелектуальні послуги з підготовки і перепідготовки кадрів шляхом організації всіляких курсів підвищення кваліфікації, передачі нових знань (іноземних мов, комп'ютерній письменності і тому подібне) на платній основі. Крім того, з'явилися офіційні документи, що регламентують систему взаєморозрахунків між ВНЗ і

замовниками за знання і навички, що передаються студентами, як правило, на старших курсах підвищення кваліфікації, передачі нових знань (іноземних мов, комп'ютерній письменності і тому подібне) на платній основі. Крім того, з'явилися офіційні документи, що регламентують систему взаєморозрахунків між ВНЗ і замовниками за знання і навички, що передаються студентам, як правило, на старших курсах на додаток до знань і навичок по стандартних навчальних програмах.

Одночасно починають з'являтися альтернативні організації, що претендують на категорію "вищий навчальний заклад" недержавного, приватного типу, де увесь обсяг знань передається на платній основі.

Таким чином, до теперішнього часу вища школа, разом з держбюджетним фінансуванням вищої освіти і фундаментальних досліджень здійснює повністю держрозрахункову дослідницьку і непрофільну (різні послуги) діяльність на комерційній основі. І тому питання про доцільність підприємництва у ВШ стає до певної міри дозвільним, оскільки воно (підприємництво) у ВНЗ вже реально існує, приносить додатковий прибуток, що становить реальну фінансову підтримку ВНЗ.

4. Наступний етап розвитку економічних стосунків прямо пов'язаний з інтелектуальною експансією вищої школи в регіональну сферу, і цьому етапу можна поставити у відповідність ряд концепцій ВНЗ типу :

- "Технопарк", у рамках якої на базі ВНЗ створюються регіональні науково-дослідні і інтелектуально виробничі комплекси, метою яких є реалізація міри нарощування наукомісткого бізнесу; нині ця проблема вирішується на рівні Міністерства освіти і науки у рамках самостійно існуючої научно-технічної програми;

5. Перераховані вище концепції підводять нас до деякої нової концепції, яка визначає ВНЗ як "інтелектуально підприємницьку

корпорацію" у рамках якої виникає і може успішно вирішуватися проблема створення ряду умов і, передусім, економічних для конкретного ВНЗ, як єдиного комплексу, здатного при відомій підтримці його з боку держави відносно самостійно функціонувати на ринку інтелектуальних послуг [39].

Підводячи підсумки проведеним дослідженням, і зважаючи на особливий характер такого суб'єкта ринкової економіки як ВНЗ, можна сформулювати основні принципи господарського механізму ВНЗ як спеціалізованого навчально-наукового і виробничого комплексу.

Ці принципи наступні.

Головна мета діяльності вищих навчальних закладів полягає в задоволенні поточних і перспективних потреб особи в освітніх послугах, підприємств і організацій у висококваліфікованих фахівцях і науково-технічній продукції, що відповідають прийнятим вітчизняним стандартам і вимогам.

Ця мета повинна забезпечуватися за рахунок дії нового організаційно-економічного і правового механізму регулювання громадських стосунків системи вищої освіти на усіх рівнях управління.

У рамках цього механізму:

- забезпечується соціально-економічна мотивація розвитку вищої освіти;
- ВНЗ створюються економічні умови, що забезпечують їх автономію і самоврядування, і можливість самостійного вибору адекватної моделі господарювання;
- забезпечується децентралізація управління, наділ колективів співробітників необхідною юридичною, господарською і фінансовою самостійністю;
- створюються економічні передумови, що визначають зростання соціальної і інтелектуальної активності працівників ВНЗ і студентів.

Внз є основною спеціалізованою ланкою системи освіти, що несе відповідальність перед державою за якість підготовки фахівців і рівень науково-технічної продукції.

Ринкові стосунки, що усе більш завойовують уми людей, колективів і інших спільностей, ставлять перед вищим навчальним закладом безліч проблем, головна з яких - проблема збереження внз, проблема забезпечення його цілісності. Ми визначимо її головною тільки тому, що якщо вона не буде вирішена в позитивному плані, то усі інші проблеми необхідно буде сформулювати наново для тієї (чи тих) організацій, в яку внз ризикує перетворитися в результаті ринкових метаморфоз.

Це побоювання небезпідставне. Досвід практичної науково-технічної діяльності внз в умовах повного гозрозрахунку і самофінансування показав, що економічний інтерес особи і окремого трудового колективу переважає над інтересами вищої школи, і навіть щонайменша зміна господарського механізму в науково-технічній сфері викликала "вибух" протиріч, про які раніше говорити не доводилося. Цілий ряд досліджень авторів в цій області підтверджують ця теза, а прогресуюча експансія ринкових стосунків не залишає сумнівів, що негативні тенденції, не залишають внз у спокої[45].

Спробуємо розглянути деякі аспекти, що зумовлюють неминучість комерційних стосунків у внз.

Комерціалізація "не загрожує" внз, якщо його засоби достатні для задоволення економічних інтересів його працівників і груп людей, соціально-економічна мотивація яких, привела їх у внз. Проте з переходом на нові умови ми не можемо не відмітити, що основні потенційні джерела забезпеченості внз зменшуються на очах. Недолік, причому явний, бюджетних коштів, при застаріваючій матеріальній базі внз; "згортання" централізованих фондів розвитку галузей при зменшенні (нехай тимчасовому) потреб в кадрах, а, отже, зниження

попиту галузей на фахівців з вищою освітою; "недорозвиненість" інституту добродійності і спонсорства в країні за відсутності рекламної співпраці організацій-спонсорів з ВНЗ і не явному прагненні податкової політики стимулювати його розвиток - ось ті небагато чинників, що не залишають великих надій на стабільні і достатні джерела централізованого фінансування.

Звідси витікає, що за відсутності централізованих джерел в необхідному достатку ВНЗ зобов'язаний вживати власні заходи, що забезпечують фінансову його стабільність. Не зупиняючись детально на таких важливих моментах, як якість підготовки фахівців, "блокова структура спеціальностей", - що дозволяє оперативно реагувати на кон'юнктуру ринку, та ряд інших заходів, аналіз яких не складає предмет справжнього дослідження, розглянемо економічні питання забезпечення фінансового благополуччя ВНЗ [59].

На жаль, доводиться констатувати, що поголовне, боязливе захоплення ринком без якого-небудь якісного аналізу структур його складових, на систему вищих навчальних закладів була поширена виробничо-комерційна модель управління. Йдеться про науково-технічну сферу діяльності, оскільки на момент підготовки справжньої праці законодавство про вищу школу і його методичне забезпечення знаходиться в зачатковому стані, і не вирішує багатьох проблем в області економіки вищої школи. Це призводить до того, що вищий навчальний заклад програє можливим альтернативним структурам, діяльність яких підпорядкована цілям бізнесу.

Це, у свою чергу, спричиняє за собою природний явний і неявний відтік інтелекту працівників, вимушених задовольняти свої економічні інтереси "на стороні", формуючи тимчасові творчі колективи у рамках гозрозрахункових центрів, і недержавних структур, мережа яких дуже широка і складає серйозну конкуренцію науковим організаціям вищої школи.

Однією з причин, що заважають розвитку комерції у ВНЗ, є, на нашу думку, економічна і юридична неписьменність науково-технічних і педагогічних працівників. Це положення викликане частково практичною відсутністю поняття "Економіка вищого навчального закладу", що стримує зростання економічного мислення інтелектуалів ВНЗ.

Та все ж, незважаючи на перераховані обставини комерційна діяльність, будучи грамотно поставленою, у ВНЗ дозволить йому скласти досить серйозну конкуренцію стороннім науково-технічним і навчально-педагогічним фірмам.

Починаючи з 1989 року, серйозно змусила замислитися трудові колективи ВНЗ ідея про створення малих підприємств. Ця форма підприємництва разом з кооперативною формою спільної із зарубіжними фірмами діяльності нині складає дуже серйозну конкуренцію вищим навчальним закладам. Ця конкуренція має по відношенню до ВНЗ перспективи навіть тоді, коли господарський механізм ВНЗ стане близьким або ідентичним самій "розкутій" формі господарських стосунків.

Конкуренція малого підприємництва з вищим навчальним закладом формується за рахунок:

- можливості управління справами власного підприємства;
- можливості індивідуальної (а не колективної) приватизації накопичень;
- можливостей безконтрольного залучення до діяльності підприємства значної кількості додаткових працівників і "відходу" на цій основі від правил діючого прогресивного оподаткування. Остання операція розглядається тут як економічно вигідна і "юридично чиста"; при цьому моральна сторона справи не розглядається.

Інститут малого підприємництва разом з перерахованими перевагами має такі перед іншими формами бізнесу (за винятком

спільних із зарубіжними фірмами, де з'являється можливість отримання валютних коштів) передусім за рахунок нехай короткочасних, але істотних податкових пільг. В умовах динамічного характеру змін законодавчого забезпечення підприємництва будь-хто, навіть самий незначний термін надання пільг може спричинити істотні додаткові в порівнянні із звичайними умовами прибутку, а з урахуванням можливостей приватизації накопичень ці додаткові вигоди можуть стати вирішальним аргументом на користь малих підприємств.

Слід зазначити, що до недавнього часу цілісність вищого навчального закладу забезпечувалася централізованим порядком, передбаченням централізованого фінансування практично усіх видів діяльності, а в частині наукової діяльності - цілим рядом обмежень організаційно- економічного характеру.

Розглядаючи категорію "цілісність", як внутрішня єдність при об'єктивно існуючому і історично визначеним різноманітні форм, автор дослідження вважає, що для вищого навчального закладу вона забезпечується єдністю цілей і засобів, а також єдністю основних чинників економічного зростання (жива і минула праця, вживана в діяльності внз). Це означає, що в практичному сенсі цілісність внз забезпечується тим, що у внз :

- формується, відтворюється і удосконалюється єдиний трудовий колектив, незалежно від області діяльності;
- формується, відтворюється і удосконалюється єдина матеріальна база;
- є в активі одиничні, загальні можливості з соціального розвитку трудового колективу;
- є можливість здійснення загальною, по усіх видах робіт, єдиної комерційної діяльності, здійснюваної у внз;

- досягається сукупність інтелектуальних можливостей в усіх видах діяльності;
- усупільнюються усі види економічних ресурсів; може бути забезпечена цілісність системи управління научно-технічною, навчально-педагогічною діяльністю.

Таким чином, цілісність вищого навчального закладу спочатку забезпечується цілим рядом потужних чинників, що дозволяє зробити висновок про те, що інтеграційні зусилля усередині ВНЗ можуть стримуватися тільки відмінностями в господарських механізмах різних сфер діяльності.

Підкреслимо, що основними напрямками забезпечення цілісності ВНЗ вважаються такі напрями, як:

- абсолютизація академічної самостійності;
- достатність фінансових коштів ВНЗ для здійснення своєї діяльності, у тому числі науковою, без переважної комерціалізації інтелектуальної праці; єдність усіх видів ресурсів;
- розподіл адміністрування і управління діяльністю ВНЗ; колективний характер управління і адміністрування; протегування ризикових досліджень і підприємництва в умовах повної гласності;
- надійний захист недоторканості результатів, отриманих професорами і студентами;
- пріоритетний (за виробленими критеріями) розподіл ресурсів; пріоритет внутрішньоінститутських досліджень, як головного елемента наукової діяльності та ін.

Проблемі відпрацювання концепції ВНЗ як суб'єкта ринкової економіки присвячено вже досить багато досліджень [64, 94, 132, 253]. Виступаючи у солідарності з авторами, сформулюємо в стислому виді власну позицію.

Як було показано вище, концепція вітчизняного вищого начального закладу за останні роки зазнала істотні зміни. Автор вважає, що разом з найважливішим і актуальнішим трактуванням внз як центру освіти, науки і культури потрібне його трактування як економічного суб'єкта. З переходом до ринкових стосунків український державний внз може трактуватися як єдиний, багатопрофільний освітній, науково-технічний і економічний комплекс з безумовним приматом освітнього сектора. У справжніх умовах внз поставлений перед необхідністю самостійного заробітку засобів за рахунок позабюджетних джерел, яка стала набувати первинного значення для українського державного внз на відміну від більшості західних вищих навчальних закладів, які знаходяться у відносно стабільній фінансово-економічній ситуації. Дослідження, проведене автором, дозволило сформулювати ряд концептуальних положень для сучасного українського внз як економічного суб'єкта, у вигляді наступних основних тез.

1. Внз виступає суб'єктом змішаної економіки, що формується, споживаючим як бюджетні, так і позабюджетні кошти. Внз є товаровиробником, що розвивається і що функціонує на принципах змішаної економіки в умовах товарно-грошових стосунків.

2. До товарної продукції, вироблюваної державним вищим навчальним закладом, відносяться наступні групи робіт послуг : навчально- педагогічна продукція (обсяг знань з певних програм, науково-методична продукція, що забезпечує реалізацію освітніх програм, і науково-технічна продукція; непрофільна продукція і послуги (платні роботи і послуги, що робляться внз через структурні підрозділи непрофільного характеру, - транспортно- ремонтні, редакційно-видавничі і інші роботи і послуги).

3. Основними джерелами фінансування державного вищого навчального закладу є:

- засоби державного бюджету на виконання держзамовлення на підготовку фахівців зі встановлених державних нормативів;
- засоби держбюджету на виконання замовлень зі створення науково-технічної продукції і послуг;
- засоби підприємств і організацій з прямих договорів на створення усіх видів товарної продукції і послуг з договірних цін;
- засоби приватних осіб з прямих договорів на створення усіх видів продукції (і послуг) за договірними цінами;
- добровільні внески підприємств і організацій;
- кредити банків;
- позики на поворотній і платній основі;
- засоби власних фондів накопичення на створення товарної продукції за кошторисною вартістю, розмір якої формується вна самостійно;
- прибутки від діяльності створюваних вна відособлених структурних підрозділів і підприємств відповідно до умов засновницьких договорів.

4. Державне замовлення на підготовку фахівців і здійснення науково-дослідних робіт є обов'язковим до виконання. Виробничі можливості вна, не профінансовані державою, використовуються вищим навчальним закладом за власним розсудом і не підлягають зовнішньому контролю, за винятком об'єктів і площ, дозвіл на здачу в оренду яких оформляється в особливому порядку [256].

Державне замовлення оформляється у вигляді державного контракту і є обов'язковим до виконання. До державного замовлення прирівнюються централізовані капіталовкладення, ліміти яких є розділом держзамовлення. Централізовані капіталовкладення незалежно від напрямку їх використання знаходяться під контролем фінансуючої організації і на відповідальності вна.

Державне (галузевий) замовлення формується:

- на підготовку фахівців заданої кваліфікації і з заданої номенклатури, у тому числі для країн-партнерів;
- на спеціалізовану перепідготовку і підвищення кваліфікації кадрів для державних органів;
- на створення навчально-методичних посібників.
- на цільове науково-теоретичне опрацювання фундаментальних проблем у рамках державних і галузевих науково-технічних програм;
- на участь в розробці фундаментальних проблем у рамках міжнародної співпраці;
- на створення науково-технічних праць і посібників з фундаментальних наукових проблем.

Державне замовлення забезпечується матеріальними ресурсами підряду для капітального будівництва у внз за договірними цінами через Державну інвестиційну систему.

5. План економічного і соціального розвитку внз розробляється і затверджується внз самостійно, виходячи з державного замовлення, конкретній комерційній ситуації на основі маркетингових досліджень і виробничих зв'язків внз із замовниками.

6. Внз самостійно розробляє і затверджує научно-обґрунтовані прогресивні норми і нормативи, спрямовані на зростання соціально-економічної ефективності, фінансовій, кадровій стабільності, а також нормативи якості товарної продукції колективної і індивідуальної праці відповідно до державних стандартів.

7. Внз має право утворювати будь-які, не заборонені чинним законодавством фінансові фонди, орієнтовані на акумуляцію і витрачання засобів на статутні цілі.

8. Вищий навчальний заклад, як юридична особа, має право створювати будь-які структури, у тому числі підприємницького характеру, встановлюючи з ними пріоритетні для внз економічні стосунки, для поширення на створювані структури пільг, що надаються

державою у сфері освіти і науково-технічної діяльності вnz правомочний, включати новостворюваних юридичних осіб у свій статут.

9. Державний вnz має право на інвестування тимчасово вільних засобів, окрім бюджетних, в прибуткові і ліквідні активи і ринкові інструменти (депозити, нерухомість, пайові, акції, облігації і тому подібне), прибутки від яких прямують на статутні цілі. Вnz має право вступати у партнерські відносини з компаніями і фірмами з 100% - вим іноземним капіталом, у тому числі в офшорних зонах.

10. Крім того, вnz має право на здійснення будь-якої, не забороненої законом підприємницької діяльності (за наявності відповідних ліцензій).

11. Діяльність підприємницького характеру повинна здійснюватися вnz не в збиток, але на підтримку академічної діяльності. Це означає пріоритетність розвитку академічного сектора порівняно з усіма іншими.

12. Як об'єкт сфери державної підтримки, вnz має право на пільгування в сфері податкової політики, причому пільгові засоби зараховуються до бюджету вnz, і використовуються ним на розвиток матеріально-технічної і соціальної бази, а також на формування резервних і добродійних фондів.

13. Держава здійснює ліцензійно-акредитаційні засоби і акредитаційний контроль за діяльністю вnz і дотриманням спеціальних стандартів з рівня якості видаваної вnz інтелектуальної продукції.

Виходячи з особливостей вищого навчального закладу в період становлення ринкових стосунків, можна зробити два істотних для нашого дослідження виводу :

1. У перехідний період вищий навчальний заклад все більше і більше проявляється як економічний, господарський об'єкт, якому зовсім не чужі економічні стосунки ринкового типу.

2. Економіка внз, якість її функціонування повинні визначатися, передусім, такими категоріями як ефективність економічної діяльності надійність її і стабільність економічного функціонування.

В сучасних умовах, в яких функціонує внз як суб'єкт економіки країни, що характеризуються подальшим становленням ринкових стосунків і відповідним цим стосункам юридичним і організаційно-економічним забезпеченням - народжується ряд особливостей в економічному житті вищого навчального закладу [251].

Таблиця 1.

Умови	Характеристики	Контроль дотримання
1. Вимушений характер	1. Реально існуюче ринкове оточення; 2. Необхідність отримання позабюджетного доходу у зв'язку з дефіцитом бюджетного фінансування	Де-факто
2. Законність	Вид діяльності, не заборонений чинним законодавством	З боку правоохоронних органів
3. Ліцензування	Наявність ліцензії на діяльність, що ліцензується	З боку правоохоронних органів
4. Некомерційний характер	1. Бізнес вторинний по відношенню до основної місії; 2. Бізнес здійснюється в інтересах основної діяльності	З боку власника
5. Неприбутковий характер	Прибуток (перевищення прибутків над витратами) вживається тільки в статутних цілях через фонд накопичення	З боку фінансових органів, податкової інспекції і податкової політики

1. Передусім, це спеціальний адміністративно-ринковий характер діяльності внз, який проявляється в тому, що його

функціонування відбувається переважно на ринку освітніх послуг (а також і на інших сегментах ринку), а управління здійснюється в досить жорстких адміністративних рамках. Дані теза може бути проілюстрована такою наприклад ситуацією, коли найвищим адміністративним органом управління вищою освітою встановлювалися квоти набору абітурієнтів на платне навчання, тоді як можливості бюджетного фінансування були (і є) істотно обмежені як за загальним обсягом фінансування, так і з окремих його статей.

2. Іншою особливістю функціонування ВНЗ є протиріччя між загальною соціальною орієнтацією ВНЗ і ринковим характером попиту, що усе більш проявляється, на освітні послуги ВНЗ. Розглянемо це протиріччя стосовно основних чинників економічного зростання, ролі бюджету і ринку в цих чинниках.

Мабуть не слід доводити той факт, що нормативи бюджетного фінансування передбачають дуже низький рівень оплати праці професорсько-викладацького складу (приблизно 200-250 доларів США в місяць), тоді як ринок за допомогою набору на платне навчання сприяє істотному зростанню зарплати викладачів.

Механізм бюджетного фінансування багатий наслідками нестабільності, нерегулярністю вступу засобів, у зв'язку з чим, мають місце так звані касові розриви у фінансових потоках, тобто розриви між терміном виплати зарплати і терміном вступу засобів з бюджету. Механізм же платного набору передбачає попередню оплату навчання, що дозволяє не лише своєчасно виробляти виплати, але і сформувати у ВНЗ деякий об'єм тимчасово вільних засобів, які, будучи вкладеними, в прибуткові ринкові інструменти, дозволяють отримати додаткові позабюджетні фонди.

У практиці бюджетного фінансування можна спостерігати випадки, коли засоби вступають до вузу не зповного затвердженого нормативу, а лише за "усіченою" схемою, згідно якої засобів вистачає

тільки на виплату зарплати і стипендій. Причиною цьому являються все ті ж проблеми, пов'язані з недоліком бюджетних коштів. Звідси в наявності відсутність засобів на розвиток і підтримку матеріально-технічної і соціальної бази ВНЗ. Платні ж послуги, навпаки, припускають поповнення бюджету ВНЗ, компенсуючи, а часом і просто замінюючи собою дефіцит бюджетних коштів.

Не секрет, що сучасна освіта вимагає залучення підвищених об'ємів інформації, яка може бути отримана ВНЗ на платній основі (інформаційні банки даних з різних областей знань, INTERNET та ін.), що в умовах "усіченої" схеми стає практично неможливим, і в цьому випадку "на допомогу" приходять позабюджетні джерела і, зокрема, платні послуги, в кошторисах яких передбачені засоби на інформаційне забезпечення навчального процесу і досліджень [249].

Можна було б продовжити розгляд об'єктивних переваг, які на поверхні явищ надають ринкові механізми фінансування діяльності ВНЗ, але, на нашу думку, і сказаного вистачає, щоб зробити висновки про те, що :

а) вимушена державна тактика фінансування ВНЗ по "усіченому" нормативу примушує ВНЗ використовувати свій потенціал, роблячи більший набір під неповний норматив фінансування і компенсувати недолік бюджетних коштів із зменшених засобів, отриманих за платною схемою;

б) виникає парадоксальна і, на думку автора, негативна ситуація, що полягає в тому, що за наявності попиту на освітні послуги на платній основі державний ВНЗ взагалі не зацікавлений в бюджетному фінансуванні, а кадровий і матеріальний потенціал, що звільняється, має право використовувати для надання послуг на платній основі.

3. Наступною особливістю функціонування ВНЗ в сучасних умовах є декларований нині і в законодавчих актах і літературі неприбутковий і некомерційний характер діяльності вищого

навчального закладу. Частенько ці позиції трактуються дуже категорично і зводяться до прямої заборони на підприємницьку діяльність, що, на думку автора, в принципі не вірно.

Некомерційний характер діяльності внз означає лише ту обставину, що основною місією внз є освітня і дослідницька діяльність, а зовсім не бізнес, але це зовсім не означає заборону на підприємництво. Більше того, ми вважаємо, що (як це було вказано вище) внз повинен мати право на здійснення будь-хто, не забороненою законом, підприємницької діяльності (включаючи і що ліцензується, за наявності відповідних передумов і ліцензій). Проте ця діяльність повинна здійснюватися не в збиток, але на підтримку академічного сектора, що означає пріоритетність його розвитку порівняно з усіма іншими.

Неприбутковий характер діяльності внз означає не відсутність прибутку, що суперечить суті функціонування внз в умовах бізнес оточення. Неприбутковість внз як фірми, означає, що усі перевищення прибутків внз над витратами в будь-якій формі прояву (прибуток, маржа, і тому подібне) не розподіляються між засновниками, а вживається на статутні цілі, тобто на додаткове забезпечення основної місії внз. У випадку з державним внз, де єдиним засновником є найвищий державний орган управління вищою освітою, неприбутковий характер означає, відсутність яких би то не було відрахувань від прибутку. Помітимо, що викладена теза, на нашу думку, є необхідною і достатньою умовою для відсутності оподаткування прибутку внз. Формальною ж ознакою неприбутковості внз може служити факт зарахування усього прибутку, в будь-якій формі отримуваної внз до фонду накопичення. Сказане, на наш погляд, тим більше справедливе для умов браку держбюджетних коштів.

4. Однією з найважливіших проблем функціонування внз в сучасних умовах є проблема доступності освіти. Ця проблема нині

складає предмет гострих дискусій у зв'язку з платністю вищої освіти [253]. Основне питання таких дискусій формулюється таким чином: чи не витісняє "платний" контингент тих абітурієнтів, у яких досить знань для вступу до вузу? Для відповіді на поставлене питання розглянемо ситуацію, яка для сьогодення представляється нам цілком вірогідною:

а) подане документів	200 осіб
б) можливості внз (навчально-виробничий потенціал)	100 осіб
в) можливість фінансування даної спеціальності.....	50 осіб.

Іншими словами можливість бюджетного фінансування деякої спеціальності (по набору) істотно відстає від навчально- виробничого потенціалу, а попит на цю спеціальність так же істотно перевищує ці можливості. Це означає, що внз має право на безкоштовний для абітурієнта набір у розмірі 50 осіб, а "вільний" навчально-виробничий потенціал внз, який може бути використаний для платного навчання, також складає 50 осіб. Неважко переконатися, що доступність до безкоштовного навчання стовідсотково реалізується у рамках конкурсних відбіркових іспитів, а вільне "потужності" внз реалізується їм на платній основі, збільшуючи, тим самим, доступність до здобуття вищої освіти на платній основі осіб що не пройшли конкурсний відбір, або осіб, що зараховуються на перший курс за результатами співбесіди також на платній основі. При цьому природно припустити, що особи, що зараховуються на платній основі повинні в процесі перших одного-двох семестрів отримати додаткові знання, недолік яких виявлений в результаті іспитів або на співбесідах. Такий ситуаційний аналіз доступності може бути проілюстрований схемою, приведеною в таблиці 2.

Таблиця 2.

Ситуаційний аналіз доступності вищої освіти у зв'язку з його платністю.

		Засоби, що надають право на вступ до вузу	
		Достатність	Недостатність
Знання, що надають право на вступ до вузу	Достатність	Повна доступність вищої освіти, у тому числі в престижних вищих навчальних закладах при повній свободі вибору і наявності значного конкурсу.	Забезпечується доступність до здобуття вищої освіти за рахунок накопичених знань після проходження конкурсного відбору.
	Недостатність	Збільшення доступності за рахунок платності при дотриманні умов : а) доп. підготовки; б) окр. навчання.	Зниження доступності для контингенту

З аналізу таблиці 2 можна зробити наступні висновки:

1. При перевищенні сукупного (платоспроможного і конкурсного) попиту навчальних можливостей ВНЗ і недостатньому в порівнянні з цими можливостями бюджетному фінансуванні ВНЗ має моральне право на прийом абітурієнтів на платній основі.

2. У вказаних умовах платний контингент не лише не "витісняє" тих абітурієнтів, які мають право здобувати безкоштовну освіту, але і розширює можливості ВНЗ по задоволенню попиту на освітні послуги на платній основі.

3. Існує явна потреба в концептуальному осмисленні і методичній реалізації поняття "Навчально-виробничий потенціал ВНЗ", зокрема для оперативного планування прийому абітурієнтів.

4. Оскільки співвідношення типу "сукупний попит - потенціал ВНЗ - об'єм нормативного бюджетного фінансування" для різних ВНЗ і різних спеціальностей усередині одного ВНЗ неоднаковий, встановлення єдиної квоти платного набору, рівної для усіх ВНЗ слід визнати методично невірним [254, с. 67].

Перераховане, призводить до думки про необхідність вироблення оптимальної стратегії фінансово-господарської діяльності ВНЗ з метою підтримки своєї стійкості і економічної стабільності, а, отже, і до економічної безпеки ВНЗ. Особливу значущість ця проблема придбаває в умовах хронічного дефіциту бюджетних асигнувань для утримання ВНЗ. Це ставить його перед необхідністю знаходити додаткові позабюджетні кошти для самофінансування. Така стратегія вимагає застосування нетрадиційних для ВНЗ методів управління, які спрямовані на забезпечення, як підкреслювалося вище, його економічній стабільності в умовах розвитку ринкового середовища.

В зв'язку з цим слід підкреслити, що більшість негативних тенденцій що виникають у вищій школі за останні десять з невеликим років пов'язані з недостатнім фінансуванням, причому тільки з оплати праці цей недолік може розглядатися в трьох аспектах:

- недостатність в порівнянні з прожитковим рівнем або з середньою зарплатою працівника державного сектора;
- недостатність в порівнянні з оплатою праці в приватному секторі, що розвивається;
- недостатність в порівнянні з оплатою праці працівників відповідних категорій за кордоном. Следствием чого являється відтік кадрів в бізнес, за кордон, таємний відтік (розтрата робочого часу).

Отже, причини "хвороби" галузі вищої школи лежать і у фінансово-економічній області, тому і методи "лікування" мають бути з області економіки і фінансів. І тут важливу роль грають позабюджетні прибутки ВНЗ. Вони приходять на допомогу державному бюджету, чий можливості, на жаль, ще дуже далекі від необхідного рівня. Таким чином, ми маємо ситуацію, в якій така неринкова структура як ВНЗ, вимушена існувати за правилами ринку.

Особлива роль належить економічній діагностиці, пов'язаній із зростанням ризиків, наслідками яких багатий ринок. Саме тому з'явилася необхідність формування концепції забезпечення економічної безпеки ВНЗ, одним з основних доданків якої є економічна діагностика діяльності ВНЗ. При цьому не можна не відмітити одну з особливостей економічного життя ВНЗ в сучасних умовах, а саме подвійний її характер. Дійсно, вищий навчальний заклад, будучи заснований і керований державою, вимушений функціонувати в умовах ринкових стосунків, що породжує відомі труднощі в управлінні, оскільки головна вимога до ВНЗ з боку засновника - забезпечення зростання інтелектуального потенціалу, в той час, як ринок примушує ВНЗ діяти за ринковими законами, у тому числі, стурбуватися максимізацією доходу законними способами [258].

Виникає парадоксальна ситуація. Найнадійніший стан ВНЗ, це його повна бюджетна орієнтація. Найнадійніша, але не сама прибуткова (тобто не сама економічно ефективна) тому ВНЗ в гонитві за прибутковістю, яка є компенсатором бюджетної недостатності, вимушений йти в ринок, де прибутковість вища, а надійність, природно нижче. Ось тому і потрібна розробка спеціальних інструментів економічної діагностики, які не були необхідними в "бюджетні часи".

Найбільш загальним завданням економічної діагностики є економічний стан ВНЗ і виробітку рекомендацій по поліпшенню його стану. Загальна ж методологія економічної діагностики полягає в

дослідженні економічних, політичних, соціальних, законодавчих і організаційних умов життя ВНЗ з метою вироблення рекомендацій з ліквідації негативних і культивуванню позитивних тенденцій його розвитку і функціонування.

У вказаному сенсі економічна діагностика не являється і не підміняє собою функцій системи управління ВНЗ, а складає дослідницьку їх частину, яка сприяє виробленню і оптимізації процесу ухвалення управлінських рішень.

Підводячи деякий проміжний підсумок зроблених висновків, відмітимо, що економічна діагностика ВНЗ, як складна соціально економічна система, є важливим інструментом сучасного менеджменту інтелектуальної організації, що дозволяє оцінити стан як ВНЗ в цілому, так і окремих чинників економічного зростання, а також досить виразно сформулювати стратегію його розвитку.

В той же час, навіть найефективніша стратегія розвитку ВНЗ на може нині гарантувати успішність його функціонування навіть на найближчу перспективу. З одного боку, це пов'язано із специфікою формування в Україні ринку трудових ресурсів, що пред'являють до фахівців принципово нові вимоги. Відповідно до цього система освіти повинна досить оперативно реагувати на актуальні вимоги галузей до якості підготовки фахівців. В зв'язку з цим виникає одна з основних вимог до системи сучасної вищої освіти - оперативність реагування на запити практики. Фактично, проблема полягає в тому, щоб система вищої освіти реагувала гнучкіше на зміни в структурі вимог до сучасних фахівців. І тут ми стикаємося, мабуть, з найважливішою проблемою вітчизняної освіти, яку можна визначити, як "освіта заради освіти".

У сучасних умовах, конструктивніший підхід полягає в позиції "освіта заради процесу розвитку країни", маючи на увазі економіку, політику і ідеологію. Це також торкається і науки, де в протилежність

"об'єктивній" усунутості академічного аналізу, "знання заради знань", актуальніша позиція - "знання заради практики, знання заради вірної стратегії, знання заради реального практичного внеску у соціально-економічний розвиток країни". Безумовно, це повною мірою торкається, як фундаментальних напрямів науки, так і її прикладних аспектів.

На жаль, протягом досить тривалого періоду практична результативність освітньої системи України не повною мірою відповідає актуальним запитам суспільства. Необхідно підкреслити, що подібна криза освіти характерна і для більшої частини цивілізованого світу. В зв'язку з цим проблема модернізації системи освіти актуальна не лише для України, але і для більшості розвинених країн [262].

І тут хотілося б особливо підкреслити, що на шляху розвитку цієї проблеми Україна має дуже очевидні і реальні переваги. В зв'язку з цим можна з високою долею упевненості констатувати ту обставину, що саме в Україні найефективніше будуть реалізовані основні напрями модернізації сучасної системи освіти.

Основою для такого висновку можуть служити, передусім, об'єктивні умови формування і розвитку українського менталітету, що сформували в суспільстві досить високий рівень інтелектуального потенціалу, колосальній стійкості до соціально політичних потрясінь і змін напряму економічного розвитку. Фактично, йдеться про, свого роду, "національному" стержні, що визначає патріотичні стосунки до своєї країни, високий рівень мотивації до праці, прагнення до єднання для досягнення загальних цілей держави. Невидимі на поверхні соціального життя, саме ці глибинні механізми розвитку України і забезпечать їй процвітання і прогрес в усіх сферах діяльності, включаючи, безумовно, і освіту, як невід'ємну частину національного надбання.

1.2. Механізми економічної безпеки як категорія державного управління

Економічна безпека країни, з однієї сторони, є важливою складовою системи національної безпеки, що формує захист національних інтересів, а з іншої - є безпосередньою умовою дотримання і реалізації національних інтересів щодо забезпечення фінансування, формування доходів та витрат.

Метою економічної безпеки є забезпечення умов соціально-економічного розвитку країни. Вона відіграє вирішальну роль у досягненні економічного суверенітету держави, забезпеченні економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики, убезпеченні суспільства від екологічних стихій, зростанні національної конкурентоспроможності в умовах міжнародної економічної інтеграції та глобалізації. Створення ефективної системи економічної безпеки держави дає можливість вчасно виявляти загрози національним економічним інтересам і запобігати заподіянню збитків соціально-економічній системі в цілому.

Традиційне розуміння безпеки найчастіше зводиться до національної безпеки, яка визначається як гарантована конституційними, законодавчими і практичними заходами захищеність і забезпечення національних інтересів громадян і країни.

Проблема економічної безпеки нині є предметом пильного вивчення і досліджень. Свідомством тому - усе зростаюче число публікацій в науковій і спеціальній літературі.

Економічна безпека будь-якої держави є дуже складною і багатоплановою конструкцією. Будучи складовою частиною загальної системи національної безпеки, вона одночасно складає її базис, основу для формування і функціонування усіх інших елементів, що входять в

її структуру, : військовій, технологічній, продовольчій інформаційній і екологічній безпеці. Світовий досвід показує, що тільки надійна і ефективна система забезпечення економічної безпеки може служити як реальна сила, що гарантує суверенітет і незалежність країни, її стабільний і стійкий соціально-економічний розвиток [265].

Існує неоднозначне тлумачення самої категорії економічної безпеки. Так, виходячи зі світового досвіду забезпечення економічної безпеки, дається її наступне визначення: "економічна безпека - це сукупність умов і чинників, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самоудосконалення".

Ряд авторів трактує економічну безпеку як "найважливішу якісну характеристику економічної системи, визначальну її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів України" . Вони також вважають, що основним критерієм економічної безпеки повинен стати "мінімум сукупного збитку, що наноситься суспільству, економіці, людині".

Конкретизацією такого підходу виступає прийняття як критерій безпеки особливої "прикордонної смуги" як ознаки критичного стану соціально-економічної системи, за межами якої виникає загроза або відбувається деградація і руйнування цієї системи. Ми в основному розділяємо думку вищезгаданих авторів і вважаємо обґрунтованим об'єднання поняття економічної безпеки з поняттям ризику.

Також ряд авторів визначають економічну безпеку через "здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення громадських потреб на національному і міжнародному рівнях". Інакше кажучи, вони зв'язують економічну безпеку з сукупністю внутрішніх і зовнішніх умов, що сприяють ефективному динамічному зростанню

національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, що гарантує від різного роду погроз і втрат. При цьому автори правильно вказують на велике значення внутрішніх чинників соціально-політичної і військової стабільності держави, у тому числі кризи української економіки. Деякі з них, з точки зору економічної безпеки, практично не дослідилися, хоча їх дія на усій сфері господарства виявилася масштабнішою, ніж зовнішніх. (Наприклад, заперечення з ідеологічних міркувань наявності в країні розгалуженої тіньової економіки завдало величезного економічного і морального збитку суспільству) [275].

Оригінальне трактування економічної безпеки дається українськими вченими [272, 274]. Під економічною безпекою тут розуміється сукупність властивостей стану її виробничої (у широкому сенсі) підсистеми, можливість досягнення цілей усієї системи, що забезпечує. При цьому під об'єктом економічної безпеки України на перехідний період розуміється "економіка великої держави", тобто економіка, по-перше, здатна забезпечити гідний рівень і якість життя своїм громадянам, їх економічну безпеку, і, по-друге, вони мають бути адекватні фактичному військово-політичному статусу України у сучасному світі.

Так відзначається, що економічна безпека є якісно певний стан економіки країни, яке з точки зору суспільства бажано зберегти, або розвивати в прогресуючих масштабах. Економічну безпеку розуміють як можливість і готовність економіки забезпечити гідні умови життя і розвитку особистості, соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства і держави, протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх погроз. Часто під економічною безпекою слід розуміти рівень розвитку економіки, який забезпечує економічну, соціально-

політичну і військову стабільність в умовах дії несприятливих чинників.

Суть економічної безпеки нерідко зв'язують з поняттями "розвиток" і "стійкість". Якщо економіка не розвивається, то різко скорочуються можливість її виживання, а також пристосування до внутрішніх і зовнішніх погроз. В зв'язку з цим представляється доцільним розглянути питання про взаємозв'язок понять "стійкість" і "стабільність" з поняттям "Економічна безпека".

Поняття "стабільність" діяльності в нз досить нове для освітньої сфери, дійсно, довгий час нікому не могло прийти в голову, що в нз, технікум, і тому подібне може виявитися на межі фінансового і кадрового краху. Вхідження в ринок докорінно змінило наші уявлення про стійку роботу освітньої установи [241].

Можливо тому словарний аспект цього терміну дуже мало наближений до соціально-економічних систем і має більше яскраво виражений технічний характер.

Стабільний - означає міцний, стійкий, постійний. У Економічній енциклопедії "Політична економія" розглядався термін "стабільність валюти", як заходи, що приймаються з метою підтримки стійкості курсу національної валюти країни.

У Фінансово-кредитному словнику розглядається питання про організацію "стабілізаційних валютних фондів", покликаних здійснювати фінансову підтримку країнам в цілях підтримки курсів національних валют.

У Енциклопедичному словнику під стабілізацією розуміється зміцнення, приведення в постійний стійкий стан або підтримку цього стану, а також само стан стійкості і постійності.

Можна було б продовжити вивчення словарного сенсу терміну "стабільність" і "стабільний", проте і сказаного вистачає, щоб

ототожнити його з терміном "стійкий". У економічному сенсі це може мати декілька трактувань:

а) здатність до виходу з кризових ситуацій; антикризове управління;

б) здатність адекватного реагування на зміну зовнішнього середовища;

в) здатність до постійного зростання кінцевих результатів (стабільні темпи зростання) і т.д.[214]

Будь-який розвиток, не кажучи про рівноважне функціонування, може відбутися лише у тому випадку, якщо система стійка - інакше вона може просто не вийти з чергової кризи. Проблемі стійкості присвячено багато наукових розробок, у тому числі і серйозних математичних, проте, як і у випадку з розвитком, область застосовності кожної з них досить вузька і відноситься швидше до спеціальних випадків, ніж до широкого спектру систем.

Стосовно складних систем в гранично абстрактному виді виділяються наступні види стійкості :

Видима стійкість 1-го роду. Це, власне, не стійкість, а її псевдоаналог, суть якого в тому, що просто через невірну організацію спостережень, змінюється одне, а реєструється інше. Очевидно, що у міру накопичення змін, система може в якийсь момент просто розсипатися, дуже "несподівано" для спостерігача.

Видима стійкість 2-го роду. Проявляється у тому випадку, якщо частина ознак середовища незмінна і система не має відповідних компенсаторних механізмів - так, наприклад, тропічні рослини нестійкі до морозів. При незмінному середовищі подібна система може існувати скільки завгодно довго, проте, будь-яка зміна відповідних ознак веде до втрати стійкості.

Групова стійкість. Це випадок істинної стійкості, при якому система має в розпорядженні повну групу компенсаторних механізмів

до усіх в принципі можливих типів змін (у тому числі і "псуванню" самих механізмів). Таку стійкість мають багаторазово дубльовані системи життєзабезпечення космічних і підводних апаратів, атомних станцій і небезпечних виробництв. Реалізація цього механізму без сумніву надзвичайно марнотратна, тим паче, що і тут трапляються несподіванки.

Адаптивна стійкість 1-го роду. Припускає наявність в системі обмеженого (свідомо неповного) набору механізмів, які, проте, здатні компенсувати зовнішнє обурення шляхом створення адаптивних ланцюжків з комбінацій наявних елементів. Стійкість 1-го роду відрізняється тим, що обурення послідовно розсіюється на елементах ланцюжка, породжуючи на виході нульовий результат. Так, приміром, працюють механізми самоочищення біологічних систем або промислові очисні споруди.

Адаптивна стійкість 2-го роду. Має схожий механізм компенсації, проте в цьому випадку ланцюжок не лінійний, а замкнута в цикл, внаслідок чого з'являється можливість за декілька "проходів" компенсувати обурення, по потужності що перевершує можливості окремого ланцюжка. По суті це механізм зворотного зв'язку або гомеостазу, добре вивчений в кібернетиці.

Відкладена стійкість. Остання на цьому рівні розгляду група стійкості, що має на увазі наявність у системи можливості зовсім "піти" від дії обурюючого чинника і навіть не мати відповідних компенсаторних механізмів.

Очевидно, що з усіх розглянутих груп стійкості найбільш ефективною в практичному плані є остання, при якій можна зовсім не мати компенсаторних механізмів, але успішно вирішувати задачу забезпечення стійкості. При цьому просторовий механізм для людства, схоже, вичерпаний із закінченням останньою із загарбницьких воєн і на рівні держави вже не застосуємо, хоча для окремих полів, залишених

під пару, завжди буде прекрасно працювати. Найбільш перспективним є часовий механізм, який, по суті, припускає прогнозування прийдешніх змін і вживання заходів по їх недопущенню, або, на худий кінець - компенсації. У останньому випадку найефективніше застосовувати адаптивні механізми, як найменш надмірні і, відповідно, вимагаючі менше всього ресурсів [210].

Це дозволяє сформулювати основну ідею, яка має бути покладена в основу стійкого розвитку: стійке - значить, передусім, що передбачається, і лише потім кероване якими-небудь діями.

Вивчення проблеми економічної стабільності показало, що останніми роками намітився новий підхід до її реалізації, що полягає в дослідженні економічної безпеки функціонування і розвитку складних соціально-економічних систем, якнайповніше відповідає, на думку автора, суті і сенсу дослідження проблеми.

Таким чином, стійкість економіки характеризує міцність і надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних і інших зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні і зовнішні навантаження. Безпека - це стан об'єкту в системі його зв'язків з точки зору здатності до розвитку в умовах зовнішніх загроз. Тому економічна безпека визначається як інститут влади, при якій, забезпечуються гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал.

З безлічі відомих нам досліджень і розробок найбільш фундаментальною є монографія, де розглянутий широкий круг проблем, пов'язаних з розробкою концептуальних основ забезпечення безпеки і стабільності держави і суспільства, розкрита суть багатьох соціальних процесів, що відбуваються в нашій країні; авторами зроблена спроба системного освітлення шляхів виходу з кризи, форм і методів забезпечення стабільності держави.

Структура економічної безпеки [204] представлена наступною структурою різних рівнів економічних стосунків : економічний рівень сім'ї - економічні інтереси кожного громадянина країни; мікроекономічний рівень.

Розглядаючи ситуацію в Україні, ми виділяємо ряд основних погроз економічної безпеки країни, що зачіпають інтереси практично усіх вищеперелічених об'єктів, :

- усе більше зосередження національних багатств у власності криміналітету;
- посилення криміналізації різних секторів ринку;
- шахрайство в кредитно-фінансовій сфері;
- прорахунки в управлінні державною власністю;
- непослідовний і суперечливий характер податкової політики держави;
- комерціалізація засобів масової інформації на тлі слабого законодавчого забезпечення;
- суперечність і уразливість законодавчої бази, створюючі труднощі навіть для юристів-професіоналів;
- відсутність належного кримінально-правового захисту правомірного підприємництва;
- нестабільність в правовій і правоохоронній сферах;
- корупція і організована злочинність;
- недостатня роль держави в захисті інтересів суб'єктів економіки.

Відзначається також наявність зовнішніх економічних чинників, сукупна дія яких формує одне з фундаментальнейших джерел погроз економічної безпеки : значна зовнішня заборгованість, відсутність цілісної нормативної бази регулювання зовнішньоекономічної діяльності, залежність від імпорту, нерозвиненість інфраструктури підтримки вітчизняного експорту, втрата освоєних ринків збуту, витік

інтелектуальної власності і кадрів за кордон, вивезення за кордон валюти і сировини та ін.

Розглядаючи джерела погроз економіці дають загальні рекомендації з забезпечення економічної безпеки обраних ними суб'єктів. Так, концептуальна модель забезпечення економічної безпеки, виглядає таким чином:

Таблиця 3.

Концептуальна модель забезпечення економічної безпеки.

Інформаційно-аналітичні	Моніторинг за станом інформації відносно уразливості життєво важливих інтересів і протидії погрозам; Вироблення поточних і прогностичних оцінок розвитку економічних стосунків в країні в плані попередження кризових явищ; Розробка пропозицій про підвищення ефективності системи забезпечення економічної безпеки та ін.
Регулятивної дії	Локалізація і нейтралізація погроз життєво важливим інтересам країни; Усунення кризових тенденцій у сфері забезпечення економічної безпеки та ін.
Прямої протидії	Протидія носіям погроз життєво важливим інтересам країни; Контроль за станом економічних стосунків в країні; Програма виходу з економічної кризи та ін.

Економічну безпеку розглядають стосовно країни, регіонів країни, підприємства і особи.

Економічна безпека регіону сукупність поточного стану, умов і чинників, що характеризують стабільність, стійкість і поступальність розвитку економіки регіону, певній незалежності і інтеграції з економікою держави, що виражається в наступних проявах:

- можливість проведення власної економічної політики у рамках держави;
- здатність безобвально реагувати на різкі геополітичні зміни у державі;
- здатність здійснювати (почати) великі економічні заходи (не чекаючи допомоги від держави) з невідкладних соціально вибухових ситуаціях, пов'язаних з локальними економічними лихами або економічними прорахунками на державному рівні;
- можливість на договірній основі надавати допомогу суміжним регіонам, де існуюча незбалансована економічна ситуація може негативно відбитися на економічних інтересах цього регіону;
- можливість стабільно підтримувати відповідність існуючих (діючих) на території економічних нормативів загальноприйнятим у світовій практиці, що дозволило б забезпечити гідний рівень життя населення.

Значна кількість визначень поняття "Економічна безпека" і смислових значень, які ми вкладаємо, говорить про те, що, по-перше, є великий інтерес до зазначеної проблеми, по-друге про її актуальність, а також про те, що поки що немає єдиного категоріального судження [197].

Необхідна детальна розробка Державної стратегії, що розвиває і конкретизує положення національної безпеки України з урахуванням національних інтересів в області економіки. Її мета - забезпечення такого розвитку економіки, при якому створилися б прийнятні умови

для життя і розвитку особистості, соціально-економічної і військово-політичної стабільності суспільства і збереження цілісності держави, успішного протистояння впливу внутрішніх і зовнішніх погроз.

Державна стратегія на наш погляд, повинна включати:

1. Характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз економічної безпеки України, як сукупності умов і чинників, що створюють небезпеку для життєво важливих економічних інтересів особи, суспільства і держави; визначення і моніторинг чинників, що підривають стійкість соціально-економічної системи держави.

2. Визначення критеріїв і параметрів, що характеризують національні інтереси в області економіки і відповідають вимогам економічної безпеки України.

3. Формування економічної політики, інституціональних перетворень і необхідних механізмів, що усувають або пом'якшують дію чинників, що підривають стійкість національної економіки.

Реалізація згаданої Державної стратегії повинна здійснюватися через систему конкретних заходів, що реалізуються на основі якісних індикаторів і кількісних показників, макроекономічних, демографічних, зовнішньоекономічних, екологічних, технологічних та ін.

Уряд України, у свою чергу, прийняв прект Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року (далі – ДСРР- 2020) розроблена на виконання Національного плану дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»[227]. У ній приведений перелік заходів по запобіганню погрозам економічної безпеки :

1) скорочення майнової диференціації населення в цілях забезпечення відносного балансу соціальних інтересів;

2) запобігання подальшій деформації структури української економіки, у тому числі;

3) зниження рівня нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів;

4) виявлення і усунення причин, що призводять до криміналізації суспільства і господарської діяльності.

Особливе місце в Стратегії відводиться економічним пріоритетам країни, серед яких відзначається, : стратегія економіки, структурні перетворення, фінансові і кредитно-грошові стосунки, бюджетні пріоритети, науково-технічна політика, аграрна політика, ліквідація злочинності, регіональна політика, зовнішньоекономічна діяльність, стосунки з країнами СНД, сировинна політика.

У переважній більшості розробок і публікацій, присвячених проблемі економічної безпеки, :

а) мова йде про економічну безпеку як про синтетичну категорію політекономії до політології, тісно пов'язаної з категоріями економічної незалежності і залежності, стабільності і уразливості, економічного тиску, примусу і агресії, економічного суверенітету;

б) допускається дуже широка інтерпретація, як самого цього поняття, так і складових його понять;

в) економічна безпека розглядається як такий стійкий стан національної економіки, при якому вона здатна забезпечити : максимально можливе задоволення громадських потреб; техніко-економічну і технологічну незалежність, невразливість країни від зовнішніх загроз і впливів; захист економічних інтересів України на внутрішньому і зовнішньому ринках незалежно від зміни поточних цілей держави і відповідної ним трансформації внутрішніх і зовнішніх погроз і впливів;

г) найбільш загальноприйняте багатьма авторами визначення економічної безпеки представляється в наступному вигляді: економічна

безпека - стан, в якому народ може суверенно визначати шляхи і форми свого економічного розвитку.

З аналізу літературних джерел і розробок, присвячених проблемі економічної безпеки можна зробити один загальний висновок. Основними об'єктами в розробках автори обирають державу, суспільство, суб'єкт держави (регіон), фірму, сім'ю, особу, а забезпеченням економічної безпеки функціонування цих об'єктів виступають заходи по вдосконаленню складних інфраструктурних систем, таких, наприклад, як науково-технічна, економічна, фінансова, політична, соціальна, інформаційна, правова, військова, екологічна, культурна, кримінологія і тому подібне. Примітною є та обставина, що у відомих авторів у розробках з економічної безпеки, як об'єкту, надзвичайно рідко обирається яка-небудь з перерахованих вище інфраструктурних систем. Це пояснюється явною недостатньою опрацьованістю проблеми економічної безпеки, а одночасно визначає перспективи дослідження цієї проблеми. Виключення, можливо, складає робота В. В. Чекмарєва "Економічні проблеми сфери освіти" [312], де цій темі присвячена окрема глава, яку можна було б вважати постановочною для цієї проблеми. Сказане ще раз переконує в актуальності обраної теми нашого дослідження, присвяченого економічній безпеці в н з, як соціально-значущого для суспільства об'єкту.

Аналіз літератури присвяченій проблемі доводить, що економічна безпека - це напрям в економічній науці, який виходить з наукової організації праці, а також системи управління якістю, ефективністю, результативністю і тому подібне. Необхідно сформулювати загальні принципи її функціонування, подібно до того, як це зроблено з Концепцією національної безпеки. Можливе також трактування економічної безпеки як деякої якісної характеристики системи управління економікою, викликаною реаліями сучасного стану справ в

економічній сфері. Тоді проблема зводиться до системи вимог до економіки в цілому і господарюючим суб'єктам, приблизно так, як це зроблено в банківській сфері де визначені правила формування резерву і введені в дію відповідні коефіцієнти резервування засобів. При цьому незайве пам'ятати про те, що всяке резервування, спрямоване на збільшення надійності складної системи неминуче призводить до зниження економічної ефективності її функціонування і чинить стримуючу дію на її розвиток через обмежений характер ресурсного забезпечення.

Позиція автора дослідження полягає не лише у фіксації і аналізі економічної ситуації, але і в визначенні складності управління оперативного реагування на негативні чинники в економіці та створенні механізмів захисту національних інтересів в економіці і інтересів господарюючих суб'єктів. На жаль, сучасні дослідження ще далекі від розробки подібних рекомендацій. Так, деякі автори рекомендують здійснювати наступний цикл управління: за підсумками року аналізуються негативні чинники, що чинять дію на стан керованого об'єкту по різних напрямках. За результатами аналізу розробляється план заходів, спрямований на виправлення негативних моментів.

Подібний підхід до управління господарством з позицій економічної безпеки може бути реалізований тільки у тому випадку, якщо приділити увагу підсистемам, що забезпечують, відповідають за розвиток основних чинників економічного зростання (кадри, матеріальна база, інформація і тому подібне), а також галузям, які прийнято в сучасній термінології відносити до мезоурівневих складних систем (наука, освіта, охорона здоров'я, фінанси і тому подібне) [306].

Автор вважає, що настав час для серйозної постановки проблеми економічної безпеки на державному рівні в усіх сферах економічного життя країни з таким розрахунком, щоб результати державної

програми "Економічна безпека" прийняли вигляд конкретних форм і поповнили собою арсенал економічних методів управління економікою.

Використовуючи приведені підходи до визначення поняття економічної безпеки, спробуємо сформулювати таке для вищого навчального закладу. На нашу думку воно може виглядати так.

Під економічною безпекою вnz розуміється економічна захищеність закладу освіти і інтересів його учасників від зовнішніх і внутрішніх загроз, що дозволяє надійно зберегти і ефективно використовувати для виконання своєї місії свій економічний потенціал.

При цьому під місією вnz як суб'єкта економіки розуміється задоволення потреб населення (фізичних осіб), а також підприємств і організацій (юридичних осіб) в освітніх послугах і дослідженнях за допомогою створення і реалізації інтелектуальної продукції.

Розглянемо тепер відомі нам з літературних джерел напряму забезпечення безпеки, у тому числі економічній безпеці великих систем, вважаючи це своєрідним аналізом стану справ в цій області.

1. Забезпечення політичної безпеки країни. Цей напрям пов'язаний з мілітаризацією економіки, створенням (свого часу) "соціалістичного щита" у вигляді Варшавського договору, створенням системи соціалістичною економічною інтеграцією у рамках СЕВ, економічною підтримкою країн з некапіталістичною орієнтацією економічною експансією, заснованою на постачаннях устаткування і ресурсів за демпінговими цінами і тому подібне, - тобто з державним патронажем, державним протекціонізмом в ім'я досягнення політичних цілей. Принцип державної протекції і підтримки цілком застосовний і до нашої проблеми. І реалізовуватися цей принцип повинен з боку Уряду або цілком достатнім фінансуванням вnz, або наданням прав і підтримкою ініціатив вnz по знаходженню додаткових джерел позабюджетних засобів.

2. Антикризове управління економікою перехідного періоду. Для вищої школи цей напрям дуже тісно кореспондується з п. 1 і полягає в тому, що спочатку виступає урядова (державна) гарантія надійності і вигідності співпраці ввз з суб'єктами ринку у рамках стабільних законодавчих актів, що розробляються з урахуванням специфіки економіки вищої школи.

3. Страхування, як система економічних стосунків, заснованих на створення спеціалізованих фондів засобів для відшкодування вірогідних збитків або запобігання форс мажорних обставин. У контексті нашого дослідження страхування виступає в двох відносно самостійних аспектів.

Перший аспект - зовнішній, полягає в тому, щоб користуватися послугами страхових компаній, механізми, функціонування яких можуть принести користь ввз.

Другий аспект - внутрісистемний полягає в тому, що за наявності тимчасово вільних засобів у ввз може бути сформований інвестиційний портфель, основними напрямками вкладень, в якому являються вкладення в ліквідні активи із заданими термінами ліквідності; в цьому випадку в цілях страхування валютного ризику в системі передбачаються операції хеджування і валютного арбітражу з використанням форвардних, ф'ючерсних, опційних угод і тому подібне

4. Зарубіжний досвід риск-менеджмента, використання інформаційних фінансових систем (типу DOW - jones, REUTERS) і рейтингових систем (MOODIS; S&P і тому подібне). Це напрями забезпечення економічної безпеки ввз застосовно для роботи з управління активами ввз, зокрема тимчасово - вільними засобами при формуванні інвестиційного портфеля. Сюди ж можна віднести і застосування використання таких ринкових дисциплін як технічний і фундаментальний аналізи, хоча зараз застосування цих інструментів ускладнене через відсутність реальної статистики по торгах (для

технічного аналізу) і економічною нестабільністю економіки України в цілому (для фундаментального аналізу). Це означає, що доки може йтися про створення добротної інформаційно-статистичної і аналітичної бази для застосування цих методів.

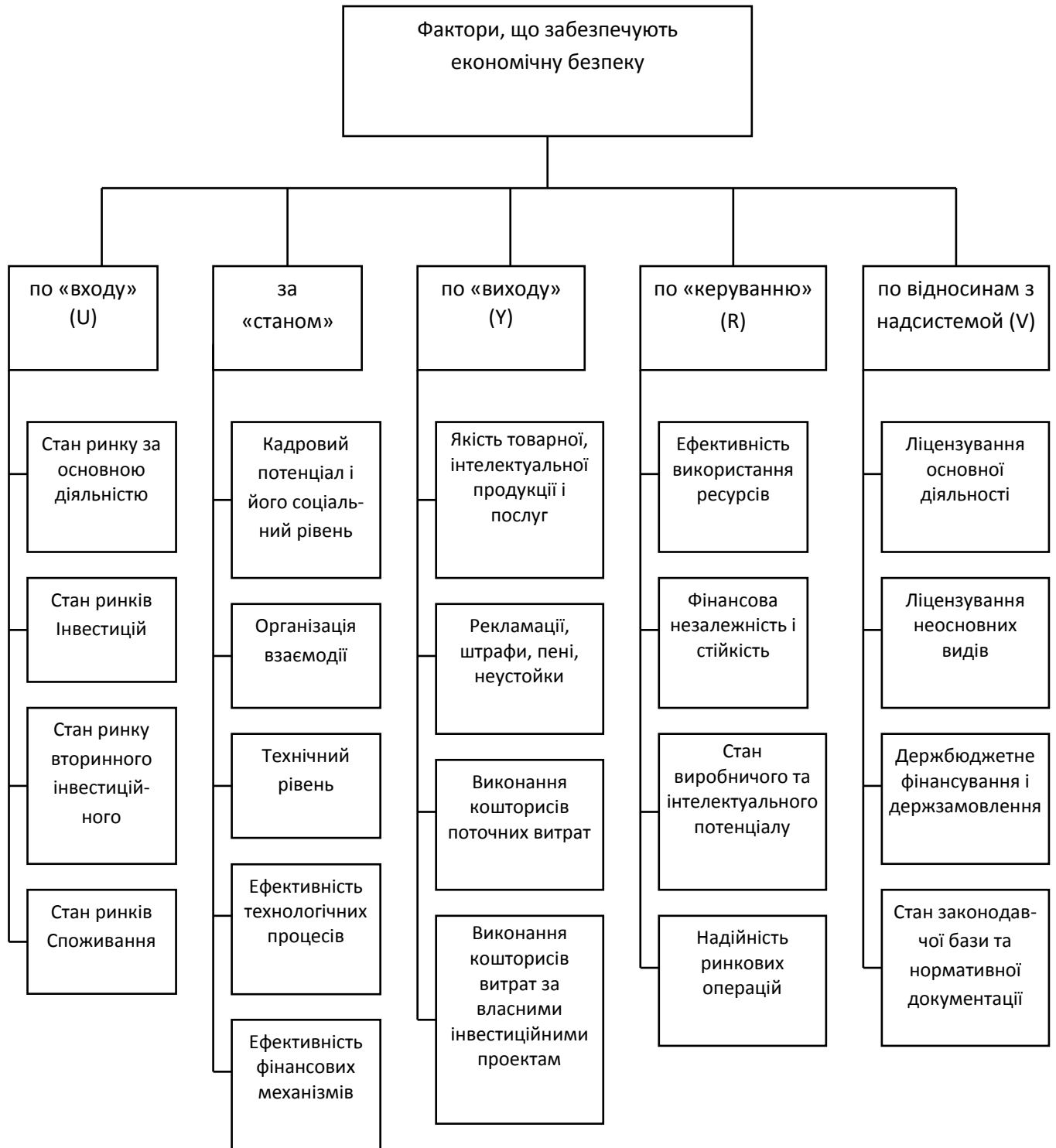
5. Управління надійністю складних технічних систем, класичні принципи управління якої [307] засновані на наступних принципах:

- можливість управління агрегацією елементів в систему;
- можливість (експериментального) дослідження окремих елементів системи з отриманням чисельних характеристик їх надійності;
- можливість дослідження обурюючої дії зовнішнього середовища з отриманням чисельних характеристик.

Застосування методичного апарату теорії вірогідності для отримання характеристик надійності агрегованої системи.

Аналізуючи представлені напрями забезпечення безпеки, у тому числі і економічної безпеки, неважко переконатися, що для вищого навчального закладу така структура відсутня, а для її побудови потрібно логічне обґрунтування. З цією метою розглянемо найбільш загальну кібернетичну модель функціонування складної системи.

Цей підхід припускає опис параметрів "входу", "стану", "виходу" системи, а також взаємозв'язок її з суб'єктом ("управління"), що управляє, і надсистемой. У нашій структурі відсутнє поняття зовнішнє середовище, яке замінене нами на поняття "надсистема". Річ у тому, що для внз зовнішнє середовище проявляється через параметри входу, а реальна дія традиційного для технічних систем зовнішнього середовища проявляється через вплив вищестоящих органів і ринку, які є частиною зовнішнього середовища, і цей прояв обумовлений подвійним характером функціонування внз, відміченим нами в розділі 1.1.

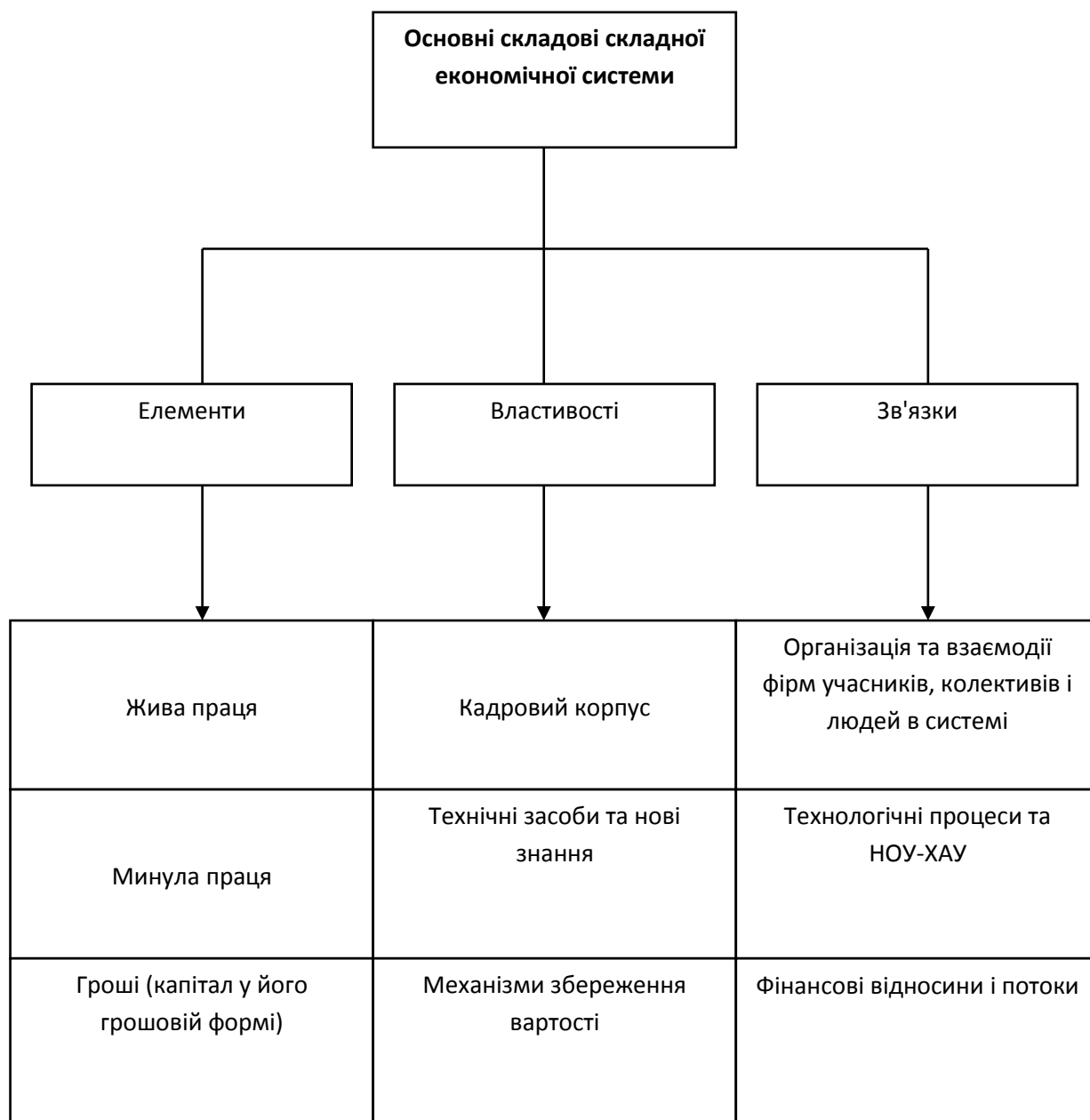
Мал. 1. Фактори, що забезпечують економічну безпеку

Детальний виклад кожного з перерахованих параметрів буде нами зроблено нижче. Тут же ми хотіли б розглянути параметри стану (X) і для цього нам необхідно зробити деякі відступи.

У літературних джерелах по теорії і практиці управління, автори, що застосовують системний підхід іменують досліджувану систему залежно від цілей, що стоять, і завдань по-різному. Техніка розглядає складну систему як технічну, тобто як комплекс технічних засобів, технолог іменує її як технологічну, розуміючи під нею комплекс взаємозв'язаних технологічних процесів, соціолог - соціальною, досліджуючи соціальні процеси, фінансист - фінансовою, розглядаючи сукупність фінансових потоків і стосунків між людьми і тому подібне. Відповідно і при проведенні суміжних досліджень система може розглядатися як будь-яка комбінація найменувань (соціально економічна, фінансово-економічна, організаційно-технологічна і тому подібне). Таке тлумачення не суперечить одному з правил системного підходу, саме: виразити параметри даної системи через параметри інших систем, з метою отримання комплексної логічної моделі. Ми, з цілком зрозумілих міркувань, розглядатимемо в нз як фінансово-економічну систему.

Згідно з вимогами системного підходу, характеризуючи стан системи, ми зобов'язані, згідно однієї із згаданих вище структур описати елементи системи їх властивості і зв'язку. Виходячи з суті фінансово- економічної системи, основними чинниками економічного зростання, а, отже, елементами системи, являються (див. мал. 3) жива праця (кваліфікована робоча сила), минула праця (засоби виробництва) і гроші (тобто капітал в його грошовій формі).

Очевидно, що властивості і елементів системи характеризуються відповідно рівнем розвитку: кадрового корпусу, технічних засобів (і нових знань) і механізмом збереження вартості.

Мал. 2. Основні складові складної економічної системи

У свою чергу, зв'язки елементів характеризуються відповідно рівнем розвитку : організаційної взаємодії фірм учасників, колективів і людей, технологічних процесів і НОУ-ХАУ і фінансових стосунків. Перераховані властивості і зв'язки можуть бути обрані нами як комплексні чинники забезпечення економічної безпеки. Реалізація чинників вказаних на мал. 4 можна вважати базовими умовами забезпечення економічної безпеки складної соціально економічної системи [180].

1. Стан власне-фіціальних
виробничо державних площ

Акредитація

2. Стан власного кадрового корпусу

Стан
інтелектуально-
виробничого
потенціалу
ВУЗу

1. Фінансова результатив-ність
діяльності ВНЗ

2. Ефективність використання
економічних ресурсів

Економічна
ефективність

1. Наявність і стан власних і
залучених коштів

2. Виконання фінансових зобов'язань

Фінансова
стабільність
ВНЗ

Наявність і можливість задоволення
попиту на інтелектуальну продукцію
ВНЗ

Перспективна
стабільність

Наявність офіційного рішення
державної акредитації ВНЗ

Виконання
вимог
акредитації

Еконо
мічна
безпе
ка
діяль
ності
ВНЗ

Мал. 3. Основні чинники забезпечення економічної безпеки
складної фінансово-економічної системи

Таким чином, механізми забезпечення економічної безпеки у системі вищої освіти зумовлені економічною безпекою вищих навчальних закладів, що складають систему: якщо переважна більшість вишів перебуватиме в економічній безпеці, тоді за індуктивною логікою можна стверджувати про економічну безпеку у системі вищої освіти країни. Стосовно забезпечення безпеки вищих навчальних закладів, то необхідно відмітити, що оцінка рівня економічної безпеки ВНЗ за функціональним складовим на основі статистичних методів досить складна через їх низьку математичну формалізацію. Проте, таку оцінку проводити необхідно, тому індикатори економічної безпеки ВНЗ поділяють по кожній з її складових і розраховують їх на основі оцінки збитків інтересам ВНЗ та ефективності заходів щодо їх запобігання [189]. Найбільш розповсюдженим підходом до оцінювання економічної безпеки з використанням сукупності показників є індикаторний метод.

Оцінювання економічної безпеки з використанням індикаторного підходу базується на системі індикаторів, до точності визначення яких висуваються високі вимоги. Індикаторами прийняті граничні значення вибраних показників, які описують стан економічної безпеки оцінюваного об'єкта. Економічна безпека об'єкта оцінюється за результатами порівняння фактичних значень вибраних показників з індикаторами. При удаваній простоті індикаторному методу властиві і суттєві обмеження.

Так, системи індикаторів часто є громіздкими, у порівнянні використовуються фактичні значення показників минулого періоду, також остаточно не вирішено питання виду, складу, величин, граничних значень індикаторів залежно від типу, рівня, початкового стану економічної безпеки досліджуваного об'єкта [301]. Простіше рівень економічної безпеки ВНЗ можна оцінювати за показниками економічної безпеки, які є найбільш значущими параметрами, що

надають загальне уявлення про стан вишу в цілому, його стійкості, мобільності і навіть конкурентоспроможності. Сукупність показників економічної безпеки ВНЗ може бути скільки завгодно великою і серед цієї множинності показників достатньо легко втратити зміст оцінювання, оскільки оперувати великою кількістю показників в оцінюванні будь-якого явища достатньо складно. Тоді потрібно або сконцентрувати увагу на кількох показниках, або вибрати один-два, які, будучи синтетичними за своєю природою, охоплюють значну сукупність показників [173]. Отже, економічна безпека ВНЗ – це стан вишу, в якому наявних ресурсів достатньо для запобігання, послаблення або захисту від загроз діяльності ВНЗ. Для того, щоб ВНЗ залишався на плаву та був конкурентоспроможним необхідно періодично проводити оцінку свого рівня економічної безпеки.

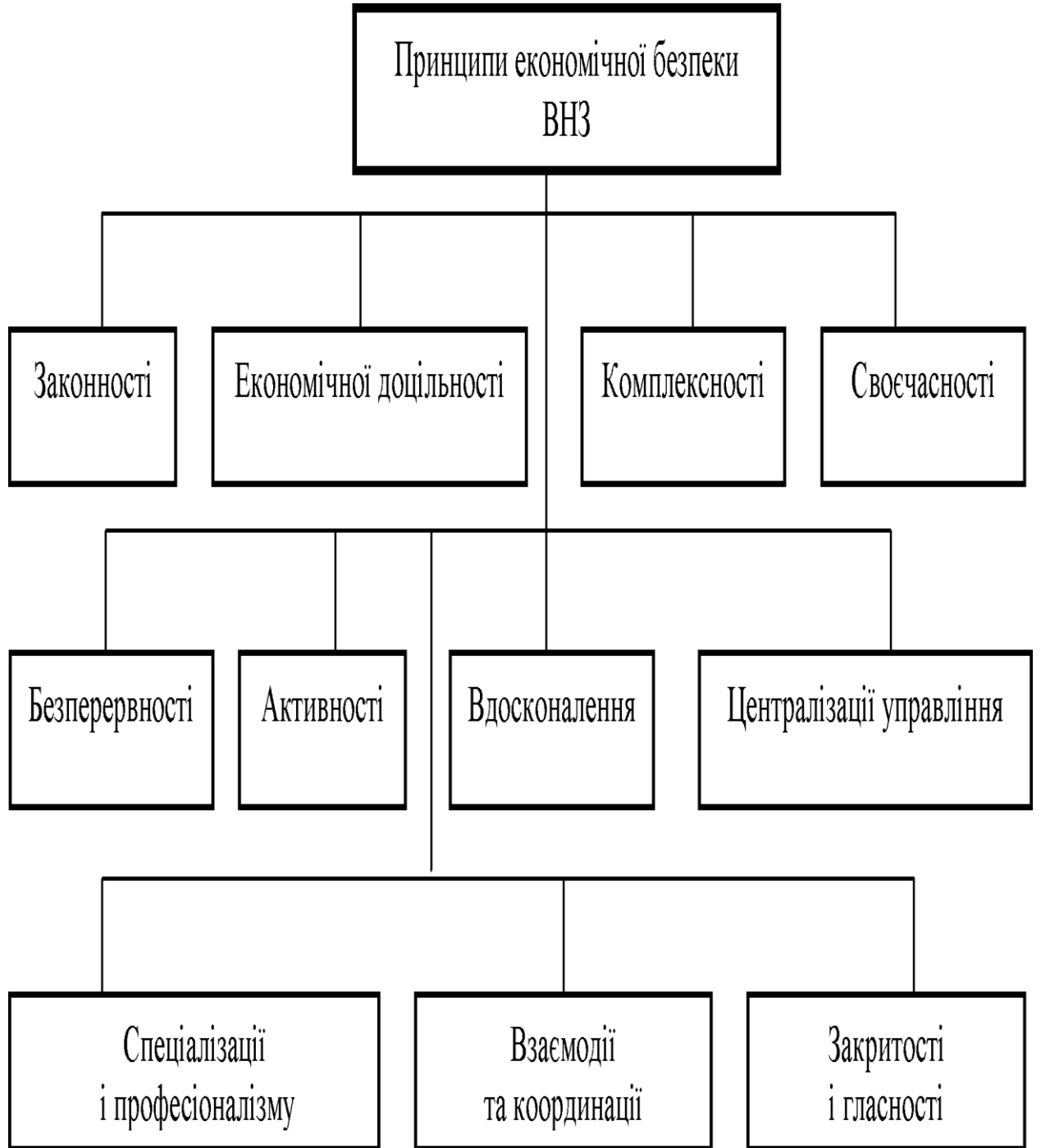
1.3. Загально прийнята концепція економічної безпеки вищих навчальних закладів

Управління економічною безпекою з боку держави є універсальною категорією, що відбиває захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях від держави і до кожного її громадянина. З позиції суб'єкта господарювання оцінка економічної безпеки полягає у визначенні рівня захищеності його потенціалу (виробничо-технічного, фінансового, соціального тощо) і тенденцій його зміни. Динамічний характер розвитку сфер громадської життєдіяльності, викликаних глобалізацією, поширенням інформаційних, а також міжнародною конвергенцією і багатопрофільною кооперацією, вимагає застосування міждисциплінарного підходу до вивчення проблем цілісності і

захищеності соціальних систем на тлі швидкої ротації інформаційних потоків, постійних змін у сфері економіки, міграції населення. Економіка та економічні інтереси відіграють значну роль у всіх сучасних теоріях безпеки, але лише наприкінці 20-го сторіччя економіка стала основою стратегії безпеки будь-якої розвиненої країни.

В Україні, незважаючи на існування декількох наукових шкіл економіки та державного управління і масштабні економічні дослідження, сфера економічної безпеки вищих навчальних закладів потерпає від відсутності чіткої науково обґрунтованої стратегії, яка б базувалась на довгострокових економічних інтересах нашої країни. Основна причина – новизна ідеї зв'язку між економічними науками і наукою державне управління та вимоги міждисциплінарності до багатьох концепцій. Популярність тематики економічної безпеки у наукових публікаціях зовсім не означає існування розробленого обґрунтованого понятійного апарату в цій галузі знань, і навіть несуперечливого розуміння економічної безпеки як наукової концепції та державної стратегії [169].

В умовах, що склалися, виникає необхідність в розробці загальної концепції забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів на основі максимального використання потенціалу системи вищої освіти з урахуванням характерних для нього специфічних особливостей. Більшість фахівців в області економічної безпеки єдина в думці, що економічна безпека проявляється в захищеності життєво важливих економічних інтересів від різних погроз внутрішнього або зовнішнього характеру; як здатність реалізувати власні стратегічні економічні інтереси в певних умовах завдяки захисту від погроз і використанню можливостей [155].

Мал. 4. Основні принципи економічної безпеки вищого навчального закладу

Для захисту економічних інтересів вищих навчальних закладів в галузі їх освітньої, фінансово-економічної та господарської діяльності впроваджується державна система економічної безпеки, яка розглядається

як одна з необхідних умов для забезпечення його існування та розвитку як суб'єкту, що надає освітні послуги та здійснює господарську діяльність.

Термін "концепція" (від латів. *conceptio* - розуміння, система) означає певний спосіб розуміння, трактування якого-небудь явища, основна точка зору, керівна ідея для їх освітлення; провідний задум, конструктивний принцип різних видів діяльності [152]. Як показує досвід, і аналіз літературних джерел розробити концепцію чого-небудь в управлінні означає формулювання визначення, мети, завдань, принципової структури концептуалізації об'єкту. Зроблений аналіз за темою дослідження дозволяє сформулювати найбільш загальні стани концепції економічної безпеки ВНЗ у вигляді ряду нижченаведених тез.

1. Під економічною безпекою ВНЗ у рамках справжньої концепції розуміється економічна захищеність ВНЗ і інтересів його працівників від зовнішніх і внутрішніх загроз, впливу деструктивних чинників, що дозволяє зберегти і ефективно використовувати для виконання своєї місії свій економічний потенціал.

2. Під місією ВНЗ як суб'єкта економіки розуміється задоволення потреб населення (фізичних осіб), а також підприємств і організацій (юридичних осіб) в освітніх послугах і дослідженнях за допомогою створення і реалізації інтелектуальної продукції.

3. Економічний потенціал ВНЗ визначається сукупністю і рівнем розвитку наступних чинників :

- а) кадрового потенціалу;
- б) матеріально-технічної бази, у тому числі і передусім виробничими площами;
- в) соціальної бази, як однієї з умов стабілізації трудового колективу;
- г) організаційно-економічного механізму управління ВНЗ і фінансовими потоками.

4. Виходячи з перерахованих чинників, основні напрями забезпечення економічної безпеки ВНЗ представляються в наступному вигляді:

- розвиток інтелектуально-виробничого потенціалу, що включає (у рамках справжньої концепції) стан власних виробничих площ і кадрового корпусу;

- економічна ефективність діяльності ВНЗ, що оцінюється фінансовим результатом і ефективністю використання економічних ресурсів;

- фінансова стабільність ВНЗ, що включає оцінку наявності і стану власних і притягнених засобів, а також виконання фінансових зобов'язань;

- перспективна стабільність, що розуміється в цій концепції як наявність і можливість задоволення попиту на інтелектуальну продукцію ВНЗ;

- виконання вимог державної акредитації з пред'явленням офіційного про неї рішення органів управління вищою освітою.

5. Під державним управлінням економічною безпекою розуміється управління діяльністю ВНЗ по критеріях економічної безпеки, що формуються відповідно до чинників, даної концепції.

6. Для державного управління економічною безпекою ВНЗ формується спеціалізована "Підсистема забезпечення економічної безпеки ВНЗ", максимально органічно пов'язувана з системою управління ВНЗ.

7. Управління економічною безпекою ВНЗ здійснюється на основі функціонально-цільового підходу, згідно з яким загальносистемні функції управління реалізуються в ім'я досягнення конкретних цілей, що забезпечують необхідний рівень економічної безпеки. (Детальніше це питання розглянуте в другій главі дослідження).

8. Вимірювальний механізм економічної безпеки вnz є складовою частиною підсистеми і формується з:

а) системи вимірників, що отримуються із статистичних джерел, або соціальних економічних вимірів (наприклад: обмін виручки; поточні витрати і так далі);

б) системи показників, що формуються, як правило, у вигляді економічних співвідношень (рентабельність, собівартість одиниці продукції, норма прибутку);

в) системи критеріїв, що представляють співвідношення досягнутих величин показників з плановими, нормативними або базовими значеннями.

Для комплексної оцінки рівня економічної безпеки вnz використовується узагальнювальний критерій, що враховує значення приватних критеріїв оцінки реалізації чинників економічної безпеки.

9. Погіршення положення вnz викликане, як показує аналіз в основному фінансовими причинами. У зв'язку з чим вnz вимушений окрім стягування плати за освітні послуги і здачу в оренду виробничих площ, удаватися до підприємницької діяльності, а у ряді випадків і до фінансових операцій. Зважаючи на наявність всіляких фінансових ризиків, пов'язаних з ринковою діяльністю вnz доцільно організувати роботу по резервуванню засобів [149].

Резервування засобів повинне здійснюватися відповідно до ствердженого їм самим нормативом шляхом відрахування частини коштів від прибуткових ринкових операцій.

В процесі ринкового функціонування у вnz окрім бюджетних коштів на розрахунковому рахунку акумулюються засоби фонду накопичення, резервні засоби і засоби від виконання комерційних операцій. Ці засоби за своєю суттю є тимчасово вільними і можуть бути використані для отримання додаткового прибутку шляхом вкладення їх у високоліквідні і прибуткові активи (акції, облігації,

депозити банків і тому подібне). При цьому частина коштів тривалого накопичення повинні вкладатися, погодившись з критерієм максимуму прибутковості за заданих умов надійності. Та ж частина коштів, яка в реально осяжному (календарному) майбутньому має бути виплачена партнерам внз, повинна вкладатися в активи максимальною прибутковістю, але з урахуванням графіку майбутніх платежів. Такий підхід дозволяє внз досягти максимального доходу від тимчасово вільних засобів, залишаючись при цьому добросовісним партнером платником.

10. В цілях реалізації великих проектів по створенню інтелектуальної продукції рекомендується залучення позикових засобів. Рішення про позики (кредитах) є прерогативою Ради внз і може бути прийняте тільки за наявності розрахунків після ефективності їх використання і обґрунтування графіку повернень засобів. Основним критерієм ефективності інвестиційної діяльності на позиковій основі є поточне неперевищення витікаючих платежів над тими, що входять.

11. Зважаючи на важливість проблеми управління фінансами внз, до основних чинників, що визначають створення механізмів економічної безпеки, як спеціалізованої підсистеми, відносяться наступні:

а необхідність заробітку засобів в умовах хронічного бюджетного дефіциту;

б необхідність переходу до портфельного управління інвестиціями в державному внз;

в зростання кількості і інтенсивності руху засобів по фінансових потоках внз;

г різноманіття ринкових інструментів, використовуваних внз для запобігання інфляційним погрозам;

д розширення сфери фінансового маркетингу;

е необхідність зростання спеціалізованого високопрофесійного кадрового корпусу, зайнятого управлінням фінансовими потоками;

Висока відповідальність вказаного кадрового корпусу за надійність, ефективність (прибутковість) фінансових і фінансово- економічних операцій перед колективом внз. Вказані чинники зумовлюють формування спеціалізованої підсистеми у внз і подання її у вигляді деякої організаційної структури (наприклад, фінансово економічного департаменту) в загальній структурі управління внз. Основним завданням такої структури є те, що привнесло до фінансової практики внз, ринкового арсеналу фінансово- економічних методів управління [140].

Безпека стає обов'язковою умовою і одним з критеріїв ефективності діяльності внз. Комплексна безпека внз включає антитерористичну, пожежну, конструкційну, екологічну, санітарно-епідеміологічну, інформаційну, економічну та інші види безпеки, проблеми забезпечення яких загалом не є достатньо розробленими. Виділення економічної безпеки внз в якості найважливішого елемента комплексної безпеки обумовлено наступними обставинами:

- необхідність врахування нових факторів у вирішенні задач забезпечення економічної безпеки внз в змінених соціально-економічних та інституційних умовах;
- важливість врахування специфічних особливостей економіки освіти у вирішенні проблем безпеки внз;
- необхідність практичної можливості оцінити ступінь економічної стійкості внз;
- потреба вдосконалення існуючих та розробки нових інструментів підвищення рівня економічної безпеки внз.

Загрози безпеки внз, запобігання яких знаходиться в рамках забезпечення економічної безпеки, складають значну частину всього комплексу загроз функціонуванню та розвитку внз, до них відносяться:

- неефективне управління освітньою установою, низький рівень навчального процесу;
- зменшення кількості студентів через зниження рівня привабливості освітнього закладу;
- неефективна робота з потенційними і реальними спонсорами;
- незахищеність комерційної таємниці;
- зниження якісного рівня професорсько-викладацького складу;
- корупція серед частини професорсько-викладацького складу та навчально-допоміжного персоналу та ін.

Заходи захисту , розроблені по елементу безпеки внз , охоплюють практично всі сфери діяльності освітньої установи:

- інформаційно-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності внз;
- маркетингові дослідження в галузі освіти та науково-дослідної діяльності;
- дослідження надійності, економічної стійкості і фінансовій спроможності внз та його структурних підрозділів;
- управління фінансовими та іншими підприємницькими ризиками в повсякденній діяльності та в умовах дії несприятливих бізнес-факторів;
- професійний підбір кадрів і робота з контрагентами;
- спеціальне управління персоналом;
- інформаційно-аналітичний супровід контрактів для мінімізації ризиків їх виконання ;
- взаємодія з перевіряючими органами.

Таким чином, дослідження діяльності вищих навчальних закладів , як суб'єктів освітньої та господарської діяльності дозволило встановити їх особливості та вдосконалити поняття «вищий навчальний заклад», що в свою чергу дає змогу в роботі більш ґрунтовно оцінити загрози діяльності та надати пропозиції щодо організації системи його економічної безпеки.

РОЗДІЛ П

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

2.1. Основні наукові чинники погроз економічної безпеки

Об'єктивно система вищої освіти (далі ВО) вже інтегрована в національну економіку. При цьому, навіть не важливо, чи розглядається великий столичний вищий навчальний заклад, або маленька філія невеликого ВНЗ, розташованого у регіоні української держави. Коливання цін, політичні, демографічні, соціально економічні і інші зміни впливатимуть і стану і на географію знаходження. Тенденції розвитку національної економіки через різний період часу передадуться як на великий, так і на невеликий ВНЗ. Так само, через різну кількість ланок і різний інтервал часу стан окремо взятого ВНЗ передасться на стан усієї системи ВО, а стан останньої вплине на стан усієї системи освіти України. Вища освіта, будучи видом економічної діяльності, прямо або опосередковано буде впливати на стан національної економіки.

Основні характеристики стану національної безпеки, викладені в підписаному 6 травня 2015 року Указі Президента України "Про Стратегію національної безпеки України"[140] включають, :

- а) рівень безробіття (доля від економічно активного населення);
- б) децильний коефіцієнт (співвідношення прибутків 10% найбільш і 10% найменш забезпеченого населення);
- в) рівень зростання споживчих цін;
- г) рівень державного зовнішнього і внутрішнього боргу в процентному відношенні від валового внутрішнього продукту;

д) рівень забезпеченості ресурсами охорони здоров'я, культури, освіти і науки в процентному відношенні від валового внутрішнього продукту;

е) рівень щорічного оновлення озброєння, військової і спеціальної техніки;

ж) рівень забезпеченості військовими і інженерно-технічними кадрами.

Вказані показники, призначені для оцінки стану національної безпеки України (макрорівень), формуються у тому числі і таким видом економічної діяльності як освіта (мезорівень), основу якої, у свою чергу складають внз.

В той же час в системі вищої освіти протікають процеси і утворюються результати цих процесів, економіки, що впливають на стан, як і інші галузі. У системі вищої освіти також утворюється розрив в прибутках різних категорій працівників. Внз, будучи учасниками ринку товарів, робіт і послуг, чинять вплив на формування цін, створюють заборгованості; забезпечують себе ресурсами і оновлюють свої фонди.

Надалі, щоб уникнути плутанини слід розмежувати показники економічної безпеки на показники системи вищої освіти і показники економіки системи вищої освіти країни, що також впливають на економічну безпеку.

Показники мезорівня знаходять своє віддзеркалення в офіційних статистичних відомостях, сформованих Укрстатом і в публікованій звітності - статистичних довідниках. Показники мікрорівня формуються безпосередньо у внз.

Демідов С. Р. представив структуру вимірювального механізму економічної безпеки внз як сукупність системи вимірників окремих кількісно певних чинників; системи показників, що дозволяють зіставляти вимірювані чинники; системи критеріїв оцінки показників, що дозволяють визначити їх, рівень; критерійної бази порівняння показників.

Погоджуючись з думкою С. Р. Демідова про те, що система приватних вимірників, показників і критеріїв повинна дозволяти аналізувати різні сторони економічного життя ВНЗ, і на цій основі формувати безліч стратегій ВНЗ, автор хотів би відмітити, що розробка методології побудови таких показників дуже складна. Крім того, визначення порогових значень показників грішить, на думку українських вчених, суб'єктивізмом і еkleктикою[136].

В цілях забезпечення національних інтересів України в області економіки була затверджена державна стратегія економічної безпеки, що включає :

- характеристику зовнішніх і внутрішніх погроз економічної безпеки України, як сукупності умов і чинників, що створюють небезпеку для життєво важливих економічних інтересів особи, суспільства і держави;
- визначення і моніторинг чинників, що підривають стійкість соціально-економічної системи держави, на короткострокову і середньострокову перспективу;
- визначення критеріїв і параметрів, що характеризують національні інтереси в області економіки і відповідають вимогам економічної безпеки України;
- формування економічної політики, інституціональних перетворень і необхідних механізмів, що усувають або пом'якшувальних дію чинників, що підривають стійкість національної економіки.

Запобігання або пом'якшення наслідків дій погроз економіці системи ВО вимагає на основі чинників державної стратегії економічної безпеки визначення і моніторингу чинників, що підривають стійкість соціально-економічних систем. У зв'язку з цим представляється можливим на її основі виробити перелік найбільш вірогідних погроз і чинників безпеки економіки системи ВО.

При цьому під загрозою розуміється сукупність умов, процесів, чинників, національних економічних інтересів, що перешкоджають

реалізації, або що створюють небезпеку для них і освітніх установ. Таким чином, загроза економічної безпеки ВНЗ може бути визначена в кінцевому виді як деякий збиток, інтегральний показник який характеризує міру зниження економічного потенціалу за певний проміжок часу.

Приведеного переліку цілком вистачає для того, щоб зробити висновок про усеосяжний характер діяльності, яка повинна проводитися для забезпечення економічної безпеки.

Таким чином, немає сумнівів, що економічна безпека системи ВО є однією з характеристик національної системи економічної безпеки також і за показниками економіки освіти.

Основою економічної безпеки будь-якої освітньої установи є ресурси. Ефективне використання різних ресурсів дозволяє реалізувати різноманітні економічні інтереси і передусім, - досягти економічної самостійності. Освітні установи, звичайно ж, об'єднує спільність соціально економічних умов розвитку, проте, економічні можливості [134].

Основою для оцінки погроз і ущербів від дії погроз як прийнятних або неприйнятних являються критерії економічної безпеки, які можуть бути якісними або кількісними. Критерії, у свою чергу, виражаються показниками економічної безпеки. Таким чином, суть економічної безпеки реалізується в системі її критеріїв і показників.

Серед показників економічної безпеки рядом учених виділяються наступні головні показники економічного зростання освіти, хоча і важливі для визначення рівня економічної безпеки, все ж носять другорядний, підлеглий характер до визначення рівня економічної безпеки системи вищої освіти.

Найбільш важливим в зв'язку з цим являється моніторинг чинників, що створюють погрози самій системі вищої освіти, але в ще більшій мірі продукту системі - освітній послугі.

Стан економічної безпеки системи вищої освіти характеризується наявністю зовнішніх і внутрішніх чинників, що створюють погрози, що

мають різну спрямованість. Представляється можливим виділити вплив на розвиток системи вищої освіти наступних зовнішніх чинників, що створюють погрози:

- а) діяльність політичних, економічних і інших іноземних структур, спрямована проти інтересів України у сфері освіти;
- б) прагнення низки країн до домінування і утиску інтересів України у світовому освітньому просторі;
- в) загострення міжнародної конкуренції за володіння технологіями;
- г) зростання технологічного відриву провідних країн світу і посилення їх можливостей з протидії створенню конкурентоздатної системи вищої освіти.

Думається, що сьогодні можна виділити і нові виклики, як чинники, що створюють зовнішні погрози розвитку системи вищої освіти:

- а) прояви фінансово-економічної кризи;
- б) уповільнення в короткостроковій перспективі зростання витрат консолідованого бюджету на вищу освіту;
- в) припинення або зниження в короткостроковій перспективі зростання прибутків населення і створення принципово нової ситуації на ринку освітніх послуг;
- г) зміна динаміки національного ринку робочої сили, перехід від ринку пропозиції до ринку попиту;
- д) зміни в пріоритетах витрат бюджету домашніх господарств.

Аналіз стану економічної безпеки системи вищої освіти дозволив зробити висновок про неготовність системи прийняти нові виклики. Дослідження стану економічної безпеки системи вищої освіти і критичне осмислення процесів, що відбуваються в системі вищої освіти, дозволяють висунути припущення про наявність чинників, що створюють внутрішні погрози, джерелом яких є потенціал системи вищої освіти [153].

Як джерело загрози може помилково або цілеспрямовано створювати псевдонаукову або недостовірну, спеціальним чином створену

і оброблену науково-технічну продукцію. В результаті актуалізації такої загрози виникає небезпека саморуйнування науково-технічного потенціалу, його деградація, формування негативної громадської думки про наукову діяльність окремих інституціональних одиниць. Економічні наслідки на макрорівні проявляються в тому, що структура виробництва освітньої послуги змінюється на суму псевдовиробленої продукції, що надалі призводить до негативних наслідків освіти, розподілу і використання доходу.

У ВНЗ, як правило працює професорсько-викладацький склад з вченими званнями та ступенями, аспіранти, а також іменні стипендіати, що успішно освоюють навчальні програми студентів, та формують студентський актив. Як джерело загрози вони можуть виступати в ролі формування негативної громадської думки.

Проте найбільш суттєвою представляється загроза якості передачі накопиченого знання. Ця обставина викликає протиріччя між національними інтересами в підвищенні якості освіти і загрозою подальшого його зниження.

Інформаційний потенціал, як джерело загрози може виступати в ролі каналів просочування інформації. В результаті певних технічних дій може створювати перешкоди у своєчасності і достовірності передаваної інформації, циркулюючої як у ВНЗ, так і в системі вищої освіти в цілому. Крім того, тут виникають протиріччя між національними інтересами збереження конкурентоздатних технологій і загрозою їх несанкціонованої передачі за межі країни [152, с.37].

Кадровий потенціал, складається з найбільш перспективних працівників середньої ланки (декани, завідувачі кафедрами, керівники управлінь і відділів), в майбутньому готових увійти до складу вищої керівної ланки (ректорату). Саме ця ланка має найбільші можливості з отримання, обробці, аналізу і надання інформації. Використовуючи ці можливості, кадровий потенціал здатний подавати неповну, спотворену,

зручну для себе інформацію. Ця обставина породжує протиріччя між національними інтересами у своєчасній реакції на відхилення, виявлені в результаті моніторингу і погроз спотворення реальної картини, що складається в системі вищої освіти України.

Організаційний потенціал Внз, маючи самостійність у формуванні своєї структури, часто зловживають своїм автономним правом. Під певних осіб створюються кафедри, відділи, апарати радників і так далі. Проте особи, під яких введені посади, можуть вступати у відносини, що виходять за рамки службових, а також залишатися залежно від третіх осіб, що може бути не завжди позитивним. Тут виникають протиріччя між національними інтересами в створенні ефективної структури системи вищої освіти і загрозою її руйнування.

Ресурсний потенціал може створювати значних матеріальних збитків системі вищої освіти. Матеріальні запаси з часом міняють якісний стан (застарівають, вичерпуються терміни реалізації, зношуються і тому подібне) і ці зміни можуть представляти реальну небезпеку життю і здоров'ю людей. Матеріальні запаси змінюються і кількісно, їх несанкціонована витрата утворює втрати і недостачі, заповнення яких вимагає перенаправлення потоків. Небезпеку (промислову, пожежну, радіаційну, дорожнього руху і тому подібне) створюють технічні засоби. Порушення правил безпечної експлуатації технічних засобів часто призводить до завдання матеріального збитку системі вищої освіти. Найбільш значного збитку завдається у сфері фінансового забезпечення системи вищої освіти. Тут реалізуються злочинні і тіньові схеми.

Аналіз робіт різних дослідників в області тіньової економіки виявив застосування до цього явища залежно від вкладеного змісту таких термінів, як "неформальна", "підпільна", "тіньова", "чорна" економіка та інше.

Тіньовий потенціал вищої освіти може бути типологізовано за наступними критеріями: по суб'єктах, по об'єктах, по самостійності [158, с. 12].

"Другий" тіньовий потенціал не використовується у виробництві освітньої послуги, а отримувати від нього вигоди є результатом втрат інших людей. Другий тіньовий потенціал проявляється в багатьох сферах функціонування системи ВО, наприклад, в діяльності керівників інституціональних одиниць за поданням яких-небудь переваг учасникам конкурсів і аукціонів на закупівлю товарів, робіт і послуг. Замість зроблених послуг виробляються так звані "відкати".

"Сірий" тіньовий потенціал створюється і використовується в дозволеній законом, але незареєстрованій діяльності. Прикладами такої діяльності можуть бути: надання внз приміщень в оренду за договорами "прихованої" оренди, за незареєстрованими, в установленому порядку договорами, приховані здійснення перевезень людей і вантажів на транспорті освітніх установ, здійснення ремонту техніки і устаткування що не знаходиться на балансі внз з використанням матеріально-технічної бази і ресурсів внз, приховане надання послуг зв'язку і підключення до мережі інтернет зовнішніх абонентів та ін. На відміну від другого, сірий потенціал відносно самостійний. Тут проявляється або ухилення осіб від офіційного обліку, викликаного небажанням нести які-небудь витрати, або використання в особистих цілях слабких сторін системи внутрішнього контролю внз.

"Чорний" тіньовий потенціал створюється і використовується в забороненій законом економічній діяльності. Він проявляється не лише в насильницькому перерозподілі доходу (здирство в процесі поточної і підсумкової атестації студентів та ін.), але і при виробництві заборонених послуг, наприклад, виробництво і зберігання в приміщеннях освітніх установ заборонених до обороту товарів, виробництво без відповідної ліцензії з використанням матеріально-технічної бази внз (у вільних

приміщеннях, лабораторіях, підвалах, ангарах, складах і тому подібне) деяких видів продукції. Чорний потенціал автономний.

Між "другим", "сірим" і "чорним" тіньовими потенціалами немає чіткої грані. Суб'єкти тіньового потенціалу тісно пов'язані між собою, що і об'єднує їх.

Розвиток тіньового потенціалу ВО пов'язаний з реакцією окремих працівників на обмеження, введені законодавством, нормативними правовими актами, локальними актами управління, традиціями ділового обороту, що склалися. Ряд обмежень, наприклад, в частині бюрократизованих процедур викликають реакцію самостійного проведення тих або інших операцій.

Розвиток тіньового потенціалу ВО пов'язаний і з природою ринкових стосунків, в основі яких лежить отримання прибутку. Тому, бажання окремих осіб або групи осіб отримати дохід, у тому числі і неформальним шляхом, починає переважати над громадськими інтересами [159, с.79].

Тіньовий потенціал ВО є негативним чинником. Так, по-перше, відбувається перерозподіл прибутків на користь окремих осіб; по-друге, ставиться під загрозу система управління ВО; по-третє, підриваються засади господарської діяльності. І якщо тіньовий потенціал починає набувати великі масштаби, то усе більше число працівників інституціональних одиниць починає втрачати моральні обмеження, заохочуються вседозволеністю, що зрештою приведе до функціонального, та до структурного руйнування економіки країни.

Дисертантом висунено припущення про наявність у складі потенціалу вищих навчальних закладів двох складових, що включають :

- а) реальні, конкретні, фіксовані, сформовані, готові до використання, але не реалізовані з яких-небудь причин можливості;
- б) невиявлені можливості, що не розкрилися, несформовані і не матеріалізовані.

Небезпека може характеризуватися наявністю загрози, ризику і виклику.

Загроза - ознака безпосередньої небезпеки завдання збитку неточно певного змісту або тяжкості, можливості парирування якої точно не встановлені. Ризик - ознака потенційної небезпеки понести збиток певної тяжкості і змісту. Виклик - ознака реальної небезпеки, яка вимагає реагування в цілях попередження і/або зниження можливого збитку. Чинник - причина, рушійна сила якого-небудь процесу, що визначає його характер або окремі його риси.

Наведені вище визначення вимагають деякого уточнення. Річ у тому, що безпосереднім вираженням небезпеки для системи, на думку автора, виступають виключно виклики (актуалізація загрози). Виклики можуть реалізовуватися через дії, що обурюють систему, а також шляхом передачі елементам системи інформації про майбутні обурюючі дії.

Риски ж є вираженням можливої небезпеки. Представляється, що самі по собі риси і їх наявність до початку їх дії на систему виражають лише можливість виникнення небезпеки. Суб'єкти управління системою повинні прагнути до інформованості про наявність ризиків, постійно їх оцінювати, знати про їх тяжкість і зміст і тому подібне.

Таким чином, небезпека виникає в результаті дії чинників, цілий ряд яких утворює риси, наступна трансформація яких призводить до виникнення погроз, які у свою чергу приймаючи форму виклику роблять обурюючі дії на систему[161].

Отже, забезпечення економічної безпеки має бути засноване на аналізі чинників, визначенні зони ризиків, оцінці погроз і реагуванні на виклики в цілях попередження і/або зниження можливого збитку.

Представляється можливим розглянути можливості виникнення вищезгаданих ризиків і їх вплив на систему вищої освіти та вищих навчальних закладів взагалі.

Оскільки структура системи вищої освіти є сукупністю державних освітніх стандартів вищої освіти, державних вимог до післявузовському професійній освіті і освітніх програм вищої і післявузівської освіти; вищих навчальних закладів, що мають ліцензії, наукових організацій і освітніх установ відповідної додаткової освіти; наукових, проектних, виробничих, клінічних, медико-профілактичних, фармацевтичних, культурно-просвітницьких установ, організацій і підприємств, що ведуть наукові дослідження і забезпечуюче функціонування і розвиток вищої і післявузівської освіти; органів, що здійснюють управління у сфері освіти, і підвідомчих ним установ, організацій і підприємств; громадських і державно-громадських об'єднань (творчих союзів, професійних асоціацій, суспільств, наукових і методичних рад і інших об'єднань), остільки, думається і необхідно розглядати ризики і їх виникнення у відповідних елементах системи.

Ризик невідповідності законодавчим вимогам являється найбільшим. Ризик невідповідності вимогам державних освітніх стандартів вищої освіти, державних вимог до післявузівської освіти і освітніх програм вищої освіти може проявлятися в невиконанні економічними системами окремих завдань матеріального і технічного забезпечення (наприклад, обов'язкових вимог про наявність лабораторій, спеціалізованих кабінетів, комп'ютерних класів, полігонів, бібліотечних фондів і так далі). Тому і значення потенціалу матеріального і технічного забезпечення може бути близьким до нуля.

Ризик невідповідності законодавчим вимогам функціонування економічних систем внз, наукових організацій і освітніх установ додаткової професійної освіти може з високим рівнем проявлятися в невиконанні ними усіх напрямів функціонування економічних систем (наприклад, незабезпеченість матеріальними ресурсами, низька технічна готовність технічних засобів, нецільове і неефективне використання грошових коштів, порушення санітарних норм і правил, низька якість

побутового обслуговування, порушення в експлуатації будівель і споруд, недотримання будівельних норм)[166, с.77]. Ризик невідповідності законодавчим вимогам функціонування економічних систем організацій і підприємств, що ведуть наукові дослідження і забезпечуюче функціонування і розвиток вищої і післявузівської професійної освіти, може проявлятися з таким же високим рівнем, як і у ВНЗ.

Ризик невідповідності законодавчим вимогам органів, що здійснюють управління у сфері освіти, знаходиться на низькому рівні, оскільки саме ці органи і покликані забезпечувати дотримання законодавства підвідомчими установами.

Ризик невідповідності законодавчим вимогам громадських і державно-громадських об'єднань (творчих союзів професійних асоціацій, суспільств, наукових і методичних рад і інших об'єднань) може бути оцінений як середній, оскільки не завжди вказані об'єднання мають статус юридичної особи, а отже і не мають властивостей економічних систем.

В зв'язку з цим виникає необхідність різкого зростання значень потенціалу, бо тільки його наявність дозволяє в найкоротші терміни привести у відповідність із законодавчими вимогами діяльність освітніх і наукових установ.

Світову фінансову кризу як ризик слід розглядати в її проявах в національній економіці, галузях і видах економічної діяльності. Вплив фінансової кризи на державні освітні стандарти вищої освіти, державні вимоги до освітніх програм вищої і освіти хоча і може відчуватися, але лише побічно.

Вплив фінансової кризи на функціонування економічних систем ВНЗ, наукових організацій і освітніх установ ВО може бути з досить високим рівнем прямо впливати на забезпеченість матеріальними і технічними засобами, фінансові показники, рівень лікувально-профілактичної роботи, санаторно-курортне лікування і організований відпочинок, побутове обслуговування студентів, зміст в належному стані приміщень ВНЗ,

заморожування будівництва об'єктів внз та ін.). Так само фінансова криза може чинити вплив і на функціонування економічних систем організацій і підприємств, що ведуть наукові дослідження і забезпечують функціонування і розвиток вищої освіти.

Високий рівень ризику фінансової кризи може складатися і в органах, що здійснюють управління у сфері освіти, зокрема, скорочення фінансування на зміст апарату, скорочення бюджетних асигнувань на зміст підвідомчих установ і тому подібне.

У той час з низьким рівнем ризику буде вплив економічної кризи на функціонування громадських і державно-громадських об'єднань, як що не має цілей отримання прибутку. В той же час її прояви будуть виражені в зниженні об'ємів добровільних і членських внесків, пожертвувань і цільового фінансування.

Ризик старіння споживачів і персоналу в системі вищої її освіти, на думку автора, не є істотним. В той же час слід звернути увагу на той факт, що на окремих посадах в системі вищої освіти значну питому вагу займають працівники передпенсійного і пенсійного віку.

Ринки, що розвиваються, в системі вищої і післявузівської професійної освіти можуть розглядатися в контексті економічної безпеки в тому сенсі, що укрупнення освітніх установ шляхом реорганізації ряду освітніх установ може утворювати нові ланцюжки погроз економічної безпеки.

Консолідація і трансформація галузей як ризик системи вищої і післявузівської професійної освіти також несуттєвий. Проте, трансформація галузей здатна чинити вплив на зміну функціонування окремих елементів економічних систем внз. Енергетичну кризу як ризик слід розглядати в її проявах в національній економіці, галузях і видах економічної діяльності.

Вплив енергетичної кризи на державні освітні стандарти вищої освіти, державні вимоги до освітньої програмі вищої освіти хоча і може відчуватися, але лише побічно [40].

Вплив енергетичної кризи на функціонування економічних систем ВНЗ, наукових організацій і освітніх установ ВО може бути з досить високим рівнем прямо впливати на забезпеченість матеріальними і технічними засобами, фінансові показники, медичне забезпечення, побутове обслуговування студентів, зміст в належному стані приміщень ВНЗ, заморожування будівництва об'єктів ВНЗ та ін.

Так само енергетична криза може чинити вплив і на функціонування економічних систем організацій і підприємств, що ведуть наукові дослідження і забезпечуюче функціонування і розвиток вищої освіти.

Високий рівень ризику енергетичної кризи може складатися і в органах, що здійснюють управління у сфері освіти, зокрема, її вплив може проявлятися в збільшенні вартості енергоресурсів при недостатньому рівні фінансування. Високий рівень ризику енергетичної кризи може спостерігатися і в громадських і державно-громадських об'єднаннях, як цілей отримання, що не мають, прибутку.

Ризик зростання приватного капіталу для системи вищої освіти не є істотним. Так, поглинання приватним капіталом державних і муніципальних установ маловірогідні, а їх перехід до автономних установ не прийме в осяжному майбутньому масового характеру.

Ризик нездатності до інновацій в системі вищої і післявузівської професійної освіти незначний з огляду на те, що саме в цій системі і зароджуються інноваційні підходи.

Уповільнення економічного розвитку деяких країн може чинити незначний вплив на реалізацію міжнародних програм освітніх і наукових установ.

Таким чином, загрози у системі вищої освіти і функціонування вищих навчальних закладів виявляються у найбільш злободенних глобальних проблемах:

- Невідповідність законодавчим вимогам.
- Світові фінансові кризи.
- Енергетична криза.
- Інфляція.
- Зміни споживчого попиту.
- Боротьба за талановитих фахівців.
- Епідемії.

Загрози розвитку системи вищої освіти залежно від джерела виникнення представляється можливим розділяти на об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні виникають без участі і окрім волі постійного і змінного складу освітніх і наукових установ, незалежні від прийнятих рішень і здійснюваних дій. Їх необхідно розпізнавати і обов'язково враховувати в управлінських рішеннях. Суб'єктивні погрози породжені умисними або ненавмисними діями людей, працівниками різних органів і організацій. Тому і їх запобігання багато в чому пов'язане з дією на суб'єктів економічних стосунків.

Залежно від можливості запобігання, можливо виділити форс-мажорні і не форс-мажорні погрози. Перші відрізняються непереборною дією (війни, катастрофи, надзвичайні ситуації).

Другі можуть бути відвернені своєчасними і правильними діями. По вірогідності настання загрози необхідно розрізняти як явні, тобто реально існуючі, видимі, і латентні, тобто приховані, ретельно замасковані, такі, що важко виявляються. Вони можуть проявитися несподівано. Тому їх віддзеркалення зажадає вживання термінових заходів, додаткових зусиль і засобів [31].

Погрози можуть класифікуватися і по об'єкту посягання : персонал, майно, техніка, інформація, технології, імідж і т. д. За природою їх

виникнення можна виділити: політичні, економічні, техногенні, правові, кримінальні, екологічні, конкурентні, контрагентські та ін. Залежно від величини збитку загрози можна підрозділити на зухвалі труднощі, значні і катастрофічні. По мірі вірогідності необхідно розрізняти неймовірні, маловірогідні, вірогідні, дуже вірогідні, цілком вірогідні погрози.

Найбільшого поширення в науці набуло виділення погроз залежно від сфери їх виникнення. За цією ознакою розрізняють внутрішні і зовнішні. Зовнішні погрози виникають за межами економічних систем. Внутрішні погрози обумовлені тими процесами, які виникають в ході функціонування економічних систем. Система вищої освіти також як і інші економічні системи схильна до зовнішніх і внутрішніх погроз. Зовнішні погрози проявляються в негативних наслідках соціально-економічного розвитку країни і регіону. Внутрішні погрози створюються безпосередньо в системі вищої освіти і можуть представляти реальну небезпеку шляхом спричинення морального і матеріального збитку.

Економіка внз може бути використана як для забезпечення функціонування внз, так і створення внутрішніх погроз його економічної безпеки. На першому етапі здійснюється збір інформації. Ця фаза є непомітною і, як правило, пояснюється необхідністю поліпшення економічних процесів, вниканням в їх суть [28, с.70].

На другому етапі вивчаються економічні процеси, що протікають у внз, організаційна структура, структурно-функціональні одиниці економіки внз (у тому числі і особи працівників).

На третьому етапі здійснюються перетворення організаційних структур, заміна структурно-функціональних одиниць економіки внз. Як правило, це найбільш помітна стадія усієї схеми, що виражається в кадрових перестановках, перерозподілі функціонала, зміни контрагентів, підвищеною активністю ряду працівників внз, виявленням недоліків в роботі і так далі.

На четвертому етапі здійснюються пробні заходи, які можуть бути легко пояснені технологічною помилкою. Реалізація схеми як правило сама непомітна частина схеми і, більше того, функціонування економіки ВНЗ набуває "зразкового" характеру, декларуються успіхи, показуються позитивні зміни.

Функціонування економіки ВНЗ умовно можна розділити на декілька рівнів:

- а) рівень засновників;
- б) рівень керівництва ВНЗ (ректорат, керівники структурних підрозділів ВНЗ);
- в) рівень побудови економічних процесів.

Отже, і погрози економічної безпеки ВНЗ можна розглядати на кожному з цих рівнів, що мають свій власний зміст.

На рівні управління ВНЗ складаються стосунки, що характеризуються великою питомою вагою особових і правових аспектів. Ці стосунки мають ряд протиріч і можуть створювати для засновників ВНЗ деякі погрози:

- а) втрата власності;
- б) функціонування економіки ВНЗ не на користь засновника;
- в) ліквідація ВНЗ.

Для засновників ВНЗ керівництво ВНЗ за певних умов може бути джерелом погроз економічної безпеки ВНЗ. Умовою створення погроз може служити мотивація групи осіб в цілях рішення нею однією з наступних завдань:

- а) перехід економіки ВНЗ під контроль групи осіб;
- б) перехід власності ВНЗ під контроль групи осіб;
- в) перехід економіки ВНЗ під контроль третіх осіб;

Перехід під контроль групи осіб економіки ВНЗ можливий, якщо у ВНЗ створюється група осіб, що обіймають ключові посади, як правило, в ректораті і в деканатах ВНЗ і спочатку зацікавлених в отриманні матеріальних вигод. Послідовність дій може бути такою:

а) отримання можливості формування вигідних для себе схем функціонування економіки внз; при цьому можуть бути створені структури, одержуючі дохід, які в наступному можуть поставити в залежність усю діяльність внз;

б) отримання можливості призначення на ключові посади "своїх" осіб;

в) отримання можливості організації економічних процесів, що протікають у внз під своїм контролем;

г) отримання можливості формування інформаційних потоків, що виникають у внз, під своїм контролем.

Характерною особливістю переходу контролю до групи осіб є, по-перше, латентність заходів, осіб, що проводяться групою, адже зовні вони здаються звичайними і не можуть викликати підозр, по-друге, безповоротність процесів, оскільки економічні можливості групи осіб ростуть, а можливості економіки внз можуть рости не так швидко, а іноді і знижуються; по-третє, поточна діяльність внз починає представляти найменший інтерес, а керівництво нею переходить до нижчих ланок управління, які і несуть відповідальність за досконалі помилки [18].

Наступною фазою, після встановлення групою осіб контролю над економікою внз, може наступити перехід власності до цієї групи осіб. Так, теоретично може скластися ситуація, коли група осіб може викупити у засновників внз, як недержавну освітню установу; придбати нерухомість, що орендується внз. Теоретично можливий і випадок зміни вищого керівництва внз за винагороду осіб, які можуть в тій чи іншій мірі сприяти призначенню на посади вищого керівництва внз осіб з числа вказаної групи. Пропозиція про викуп, а також про зміну вищого керівництва може бути зроблено явно і неявно. Групою осіб можуть використовуватися механізми створення неблагополучного фінансового положення внз, підривання іміджу колишнього керівництва та ін.

Можливий і перехід контролю економіки внз до третіх осіб. Таке можливе за наявності залежності економіки внз від третіх осіб. При цьому, третя особа від якого залежить економіка внз може не проявляти бажання або не мати можливості стати власником, а обмежитися контролем, який в економічних відносинах може бути вигідніший.

Функціонування економіки внз всупереч інтересам власника може відбуватися не лише при повній, але і при частковій втраті контролю над економічними процесами, що протікають у внз. При цьому, інтереси групи осіб можуть і не співпадати між собою, а таке функціонування економіки внз може бути як явним, так і прихованим.

Важливим для протидії погроз економічній безпеці внз є розуміння схем створення супутніх структур.

За формальними цілями супутні економіці внз структури можуть створюватися для локалізації певного виду діяльності. В більшості випадків супутні внз структури організуються як:

- а) Центри, інститути додаткового обслуговування освіти і підвищення кваліфікації;
- б) науково-дослідні інститути і лабораторії;
- в) культурно-досугові центри;
- г) підприємства обслуговування (комбінати живлення, побутового обслуговування та ін.).

Група осіб може бути зацікавлена в створенні супутніх структур в блоках відповідних проректорів за навчальну, наукову, виховну роботу, матеріально-технічному забезпеченню.

Реальними причинами створення супутніх структур можуть бути наступні:

- а) співпадаючі з цілями внз;
- б) для отримання матеріальних вигод групою осіб;
- в) для отримання контролю над окремими процесами, що протікають у внз;

г) для усунення контролю над процесами, що протікають у вnz особами, неугодними зацікавленій групі осіб.

За власністю супутні структури можуть бути:

- а) належати вnz і бути контрольовані ним;
- б) належати формально вnz, а фактично контрольовані групою осіб;
- в) належати третім особам (афільованим або неафільованим) і контрольовані групою осіб;
- г) що належать третім особам і не контрольовані групою осіб.

Способи завдання збитку вnz можуть бути наступні:

- а) нанесення збитку шляхом утримання різниці цін супутньою структурою;
- б) нанесення збитку шляхом створення пільгових умов супутнім структурам;
- в) передача контролю над процесами супутній структурі;
- г) постановка вnz в залежне від супутньої структури положення.

Загрози економіці вnz можуть породжуватися і процесами, що протікають в економіці вnz. Під економікою вnz слід розуміти сукупність матеріальних, технічних, фінансових, трудових ресурсів і потенціалу вnz, взаємозв'язаних і взаємодіючих між собою в цілях їх своєчасного, безперебійного і якнайповнішого матеріального, технічного, фінансового, медичного, торговельно-побутового, квартирно-експлуатаційного забезпечення, капітального будівництва і забезпечення безпеки. Ці процеси мають свій зміст, а отже, і створювати специфічні для них погрози.

У підрозділах матеріального і технічного забезпечення можуть здійснюватися дії, здатні заподіювати збиток вnz:

1. На етапі закупівлі товарів, робіт, послуг:

- а) придбання товарів, робіт, послуг або непотрібних вnz, або в завищеному об'ємі;

б) придбання товарів, робіт, послуг у заздальгідь вибраного постачальника за завищеною ціною;

в) приймання товарів, робіт, послуг неналежної якості, в більшій або меншій кількості;

г) укладення договорів з умовами розрахунків, вигідними постачальникам, а не внз;

д) ігнорування порушень умов договору постачальником.

2. На етапі зберігання:

а) розкрадання товарів;

б) завищення втрат;

в) підміна товарів товарами нижчої якості.

3. На етапі видачі в експлуатацію:

а) невідповідність по кількості і якості реально виданих товарно-матеріальних цінностей і прийнятих в експлуатацію.

4. На етапі експлуатації:

а) використання товарно-матеріальних цінностей не на об'єктах внз.

У підрозділах медичного забезпечення внз можуть здійснюватися дії, здатні заподіювати збиток внз :

а) необгрунтована, за винагороду, видача лікарняних листів здрав- і медпунктами, поліклініками, що функціонують у складі внз і мають відповідні ліцензії;

б) напрям за рахунок засобів внз на санаторно-курортне лікування осіб, що не мають на це медичних свідчень;

в) придбання медичними підрозділами у складі внз дорогих медикаментів для обслуговування вузького кола "своїх" осіб;

У підрозділах торговельно-побутового забезпечення можуть бути створені наступні погрози:

а) реалізація товарів і послуг без належного оформлення і без використання контрольно-касової техніки;

б) прийом готівкових грошових коштів неналежними грошовими знаками [79].

У підрозділах квартирно-експлуатаційного забезпечення ВНЗ можуть здійснюватися дії, здатні заподіювати збиток ВНЗ :

а) фактична передача в оренду нерухомого майна ВНЗ без оформлення договорів оренди;

б) фактична здача в наймання житлових приміщень студентських городків (гуртожитків) ВНЗ без оформлення найму;

в) завищення об'ємів і вартості ремонтних робіт відносно устаткування енерго-, водо-, газо- і теплопостачання ВНЗ і інших об'єктів;

У підрозділах капітального будівництва можуть здійснюватися дії, здатні заподіювати збиток ВНЗ, :

а) виникнення збитку об'єкту будівництва;

б) травматизм і збиток здоров'ю працівників;

в) поява розрахунку по прихованих роботах;

г) поява розрахунку в результаті низької якості робіт і вживаних матеріалів;

д) завищення об'ємів і вартості будівельних робіт.

Ми усвідомлюємо те, що приведений перелік не є вичерпним. Наведений вище перелік погроз відбиває лише їх різноманіття, показує джерела утворення погроз і їх спрямованість на об'єкти погроз.

Найбільшим інтересом є дії зацікавленої групи осіб відносно роботи бухгалтерії. Можна виділити три аспекти роботи бухгалтерії і їх зв'язок з негативними явищами: організаційним, функціональним, методико-технологічним. На цьому твердженні, можливо виділити і три однойменні аспекти виникнення погроз безпеки економіці ВНЗ.

Організаційний аспект виникнення погроз визначається поведінкою, як ректорату, так і зацікавленої групи осіб :

а) підлеглість головного бухгалтера прямо вказана в законодавстві, проте нерідкі випадки делегування ректорами своїх повноважень

проректорам з фінансово-економічної роботи, на їх думку, спрощує роботу і оптимізує інформаційні потоки. Таке положення може мати і зворотну, негативну сторону. По-перше, у ректора слабшає зворотний зв'язок, по-друге, ухвалення рішень поступово переходить до проректора, по-друге, рішення приймаються проректором, а відповідальність за них лягає на ректора.

Проте при цьому функціональний аспект виражається в дестабілізації зацікавленої групи осіб роботи бухгалтерії і пониженні її статусу і здійснюється шляхом проведення наступних заходів :

а) створення умов, при яких з'являється можливість заміни документів;

б) виключення з процесів візування і узгодження договорів, наказів мотивуючи необхідністю прискорення процесів;

в) формування іміджу бухгалтерії як даремної ланки;

г) погіршення матеріально-технічного забезпечення бухгалтерії в порівнянні з іншими підрозділами, встановлення низьких заробітних плат, збільшення навантаження, скорочення штатів, які мотивуються скорочення невиробничих витрат.

д) обтяження підрозділів невластивими функціями, що мотивується збільшенням корисності підрозділів;

е) створення умов аритмічності роботи бухгалтерії;

ж) дискредитація осіб головного бухгалтера, провідних бухгалтерів [84].

Таким чином, економіка внз може бути використана як для забезпечення функціонування внз, так і створення погроз їх економічної безпеки. Схема завдання збитку економіці внз може мати етапи (стадії). На кожному рівні управління економікою внз і в різних економічних процесах загрози мають власний зміст.

2.2. Вплив погроз на розвиток системи вищих навчальних закладів України

В основі сучасних теоретико-методологічних і організаційно-економічних підходів до створення систем економічної безпеки лежить різне визначення первинності погроз по відношенню до безпеки. Ефективна система забезпечення економічної безпеки розвитку вищих навчальних закладів та вищої освіти взагалі повинна будуватися не як реакція у відповідь на погрози, а на основі зміни змісту потенціалу і її структури.

Проблеми власної економічної безпеки виникають як перед усією системою вищої освіти України, так і перед кожним вищим навчальним закладом, як в процесі функціонування, так і в періоди прояву кризових явищ. В процесі стійкого функціонування усіма елементами системи вищої освіти та навчальними закладами в цілях забезпечення власної економічної безпеки, вирішуються такі завдання поточного характеру як підтримка нормального функціонування і розвитку, запобігання майновому збитку, недопущення руйнування інформаційних баз даних, протидія проявам кримінального характеру та інше.

У періоди проявів фінансово-економічних криз найбільшу небезпеку для вищих навчальних закладів представляє руйнування їх потенціалу. Річ у тому, що в такі періоди створюються такі умови, при яких не забезпечується відтворення потенціалу. Так, починається активний відтік з ВНЗ кваліфікованих і молодих працівників, відбувається згорання програм розвитку матеріально-технічної бази, виснажуються науково-технічні заділи та ін.

До складу потенціалу внз традиційно включають кадровий, науковий і навчально-методичний потенціал.

При відкритті в наукових організаціях і освітніх установах аспірантур і докторантур, Міністерство освіти і науки України розглядає кадровий потенціал за трьома наступними показниками: загальна кількість осіб (у тому числі докторів/кандидатів наук), середній вік, кількість підготовлених кандидатів і докторів наук за останні три роки [211].

Стан кадрового, наукового і навчально-методичного потенціалів відбивають затверджені МОНУ критерії державної акредитації, використовувані при експертизі показників діяльності вищих навчальних закладів різних видів. На перший погляд, вищезгадані критерії повинні відноситися до іншої, відмінною від економічної діяльності. Такий підхід недостатньо вірний і на користь цього є досить аргументів.

Представляється, що кожен з критеріїв може бути проаналізований виходячи з принципу одночасності чотирьох ролей : як суб'єкта (засобу, механізму, способу) забезпечення економічної безпеки, як об'єкту (елементу, що захищається) економічної безпеки, як джерела загрози, як об'єкту загрози.

Число аспірантів на 100 студентів контингенту, приведеного до очної форми навчання для університету повинно бути не менше 4 (для академії не менше 2). Число аспірантів є суб'єктом забезпечення економічної безпеки внз, оскільки їх наявність забезпечує збільшення лімітів зобов'язань засобів бюджету і вступ засобів від діяльності, що приносить дохід, та підвищує стійкість економіки внз. Чисельність аспірантів повинна розглядатися і як елемент, що захищається, : діяльність має бути спрямована на збереження і збільшення досягнутих значень. Чисельність аспірантів може бути джерелом загрози: її зниження породжує ряд негативних наслідків : пониження статусу внз,

зменшення доходу. Чисельність аспірантів схильна до зміни, та є об'єктом економічної безпеки ВНЗ[209].

Оступінений професорсько-викладацький склад (ПВС), будучи корпусом висококваліфікованих наукових кадрів, і є одним з найважливіших елементів економічної безпеки ВНЗ. Ефективне забезпечення економічної безпеки можливе тільки з опорою на досягнення науки (не лише економічною) і техніки, носіями яких і являється оступінений ПВС. Як елемент, що захищається, оступінений ПВС виступає як об'єктивно необхідна потреба існування самого ВНЗ, а значить і його економіки. Як джерело загрози оступіненності ПВС слід розглядати тільки як об'єктивну потребу збільшення витрат на оплату праці. Річ у тому, що чим вище ступінь, тим більше і питома вага витрат на заробітну плату. Це необхідні витрати. Крім того, матеріальне стимулювання праці оступіненого ПВС повинне значно збільшувати ці витрати. Протиріччя між необхідністю збільшення витрат на оплату праці і прагненням економіки ВНЗ скорочувати витрати, дозволяється шляхом законодавчого регулювання оплати праці професорсько-викладацького складу. Необхідно відмітити, що ПВС, що має вчені ступені (звання) самодостатні, а значить схильні до високої міри міжвузівської міграції (характерно для ВНЗ, розташованих у великих містах)[201, с.53].

Остання обставина найяскравіше виражена відносно докторів наук : зважаючи на дефіцит осіб, що мають вчені ступені докторів наук і прагненням ВНЗ до виконання акредитаційних показників (8,5% - 10%) цей показник як об'єкт економічної безпеки придбаває найбільше значення. Для докторів наук створюються послаблення в об'ємі і структурі навчального навантаження, в цілях матеріальної зацікавленості збільшуються ставки почасової оплати праці, стимулюючи виплати та ін.

Як суб'єкт забезпечення економічної безпеки штатний ПВС виступає через більшу, ніж у сумісників і почасовиків зацікавленість в стійкому функціонуванні і розвитку основного місця роботи. Це служить причиною збільшення числа штатних працівників, отже штатна чисельність виступає об'єктом економічної безпеки. Штатний ПВС може виступати джерелом загрози, наприклад, у разі необгрунтованого заниженого співвідношення викладач - студент.

Також не обходить контроль і чисельність захисту дисертаційних досліджень. Середньорічне число захистів дисертацій на 100 чоловік науково- педагогічного персоналу за п'ять років має бути більше 3.

Як суб'єкт економічної безпеки число зашит дисертацій виступає як засіб відтворення науково-педагогічних кадрів, що є об'єктивною необхідністю розвитку ВНЗ (мал. 6). Джерелом погроз економічної безпеки виступають наявні відмінності в реальній та тіньовій економіці. Об'єктом погроз виступає зрештою ділова репутація ВНЗ.

Розглядаючи потенціал ВНЗ як один з елементів економічної безпеки, необхідно встановити залежність отримуваних навчальними закладами благ від міри використання його потенціалу. Наявність такої залежності і відповідних розрахункових методик дозволила б вже на етапі вироблення концепції розвитку ВНЗ оцінити можливі варіанти використання потенціалу і збудувати ефективну систему економічної безпеки.

Для того, щоб побудувати таку залежність заздалегідь, необхідно:

а) визначити, що таке потенціал ВНЗ і що таке управління потенціалом навчального закладу;

б) формалізувати потенціал як елемент економічної безпеки.

Під економічним потенціалом розуміється сукупна здатність економіки, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари,

послуги, задовольняти запити населення, громадські потреби, забезпечувати розвиток виробництва і споживання. Економічний потенціал держави визначається його природними ресурсами, засобами виробництва, трудовим і науково-технічним потенціалом, накопиченим національним багатством.

На нашу думку, потенціал вищого навчального закладу є накопиченою здатністю функціонувати і розвиватися. При цьому потенціал включає наступні складові:

- а) кадровий потенціал;
- б) інтелектуальна власність.

Потенціал, представлений кадровим потенціалом і інтелектуальною власністю ВНЗ, можливо розглядати як складову частину накопичених ним благ, і отже, як частина його капіталу. В цьому випадку в кругообігу перетворень капіталу вищого навчального закладу братиме участь і потенціал, проходячи три стадії перетворень.

На першій стадії відбувається перетворення грошових коштів на інтелектуальні елементи:

- а) виробляється наймання адміністративно-управлінського, науково-педагогічного і іншого персоналу зі знаннями, кваліфікацією, досвідом і навичками їх застосування;
- б) створюються або запозичуються продукти інтелектуальної праці;
- в) здійснюється підготовка власних науково-педагогічних кадрів;
- г) реалізується мотивація інтелектуальної праці, підвищення творчої активності, практичної значущості створюваної інтелектуальної продукції і тому подібне.

На другій стадії перетворень інтелектуальні елементи здійснюють матеріалізацію створюваного продукту - підготовленого фахівця випускника вищого навчального закладу. Окрім цього, на другій стадії

здійснюється і основний процес відтворення потенціалу ВНЗ : передача знань аспірантам і претендентам, НДР, захист кандидатських і докторських дисертацій.

На третій стадії кругообігу перетворень завершується формування ринкової вартості освітньої послуги, яка визначається її матеріальною і інтелектуальною складовими. Освітня послуга, що реалізовується, перетворюється на гроші, а на отримані в результаті реалізації послуги гроші виробляється примноження потенціалу з переходом знову на першу стадію перетворень.

Отже, основним завданням економічної безпеки ВНЗ є забезпечення постійного безперервного руху потенціалу через три стадії його перетворень. Відсутність однієї із складових цього циклу призводить до припинення розвитку потенціалу ВНЗ. Створений одного дня і не матеріалізований надалі інтелектуальний капітал стає мертвим вантажем, баластом невиправданих витрат і інвестицій, що не окупилися.

Переривання цього процесу різко погіршує стан системи вищої освіти, а фінансова криза посилює ряд деформаційних процесів у відтворювальній структурі. Серед них необхідно виділити:

По-перше, різке зниження інвестиційної і інноваційної активності вищого навчального закладу. Припиняється оновлення основних фондів, наукового і навчального устаткування, наростає їх знецінення, а інвестори зважаючи на тривалий цикл повернення капіталу, не зацікавлені в інвестуванні освітньої і наукової діяльності.

По-друге, зростання цін, зменшення прибутків вищого навчального закладу сприяють тому, що навіть незначні ресурси, якими має в розпорядженні ВНЗ, прямують на поточне споживання.

По-третє, значне скорочення фінансування державою НІОКР перешкоджає створенню науково-технічних заділів.

Перераховані і ряд інших негативних чинників роблять мультиплікативний ефект на стан вищої освіти. Руйнування потенціалу ВНЗ і є прояв погроз, що створюють небезпеку для його функціонування і розвитку.

До причин погроз економічної безпеки вищої освіти слід віднести наступні [177, с. 40]:

- а) відсутність концепцій і програм забезпечення економічної безпеки;
- б) руйнування системи відтворення потенціалу;
- в) зростання інфляції;
- г) пріоритет поточних витрат перед капітальними вкладеннями;
- д) створення умов для протікання тіньових і кримінальних процесів у ВНЗ;
- е) послаблення і обмеження системи внутрішнього контролю;
- ж) недобросовісність окремих працівників.

Форми прояву погроз, незважаючи на спільність дестабілізуючих чинників, різні. Тому охарактеризувати стан економічної безпеки вищої освіти якимсь набором показників невірно. Від точної ідентифікації погроз, визначення показників і індикаторів залежить міра адекватності оцінки економічної безпеки вищої освіти, а також вибір заходів, необхідних для протидії виникаючим викликам, небезпекам і погрозам.

Виходячи з цього, представляється можливим встановити міру впливу чинників на актуалізацію погроз розвитку вищої освіти.

Погрози зниження відсотка аспірантів, що захистили дисертації не пізніше чим через рік після закінчення аспірантури (від числа тих, що поступили), в основному, аналогічні погрозам.

Погрози зниження відсотка викладачів, що мають вчені ступені і (чи) вчені звання створюють вищезгадані чинники. Проте, тут виникає

додатковий значущий чинник - запрошення і перехід викладача на роботу в бізнес зі значним збільшенням заробітної плати.

Автор усвідомлює те, що в роботі представлені не усі чинники, що створюють погрози економічної безпеки розвитку вищої освіти. Перелік залишається відкритим.

Таким чином, на виникнення погроз потенціалу вищого навчального закладу, що характеризується акредитаційними показниками, впливають економічні чинники, що обумовлює розуміння показників як об'єкту економічної безпеки. У свою чергу, виконання акредитаційних показників сприяє досягненню цілей економічної безпеки вищого навчального закладу - розвитку. Погрози, що виникають в процесі функціонування системи вищої освіти націлені на зниження значення об'єкту загрози - акредитаційних показників. Зниження акредитаційних показників є джерелом загрози функціонування.

Найважливіша функція держави - організація системи діагностики і моніторингу економічної безпеки. Діагностика економічної безпеки, пишуть автори підручника "Економічна безпека: загальний курс", - це оцінка соціально-економічної ситуації з позицій економічної безпеки і рівня погроз національним інтересам України в області економіки.

Наслідуючи рекомендації українських вчених, діагностика економічної безпеки системи вищої освіти повинна дати відповіді на питання, про те, які напрями функціонування і розвитку системи вищої освіти знаходяться в небезпечній зоні, яка глибина входження в цю зону, де і по яких індикаторах найсильніше діють загрози національним інтересам.

Моніторинг чинників, що визначають погрози національним інтересам у сфері вищої освіти, здійснюється при підготовці аналітичних матеріалів з розвитку системи вищої освіти та

навчальних закладів України. В Міністерстві освіти і науки України склалася практика підготовки таких матеріалів за підсумками якого-небудь звітнього періоду, що насправді послабляє значущість моніторингу[180, с.79].

Методичне забезпечення моніторингу полягає в аналізі індикаторів, використовуваних для звичайного аналізу розвитку системи вищої освіти і аналізу соціально-економічного розвитку країни (на макрорівні), регіону, окремої інституціональної одиниці (на мікрорівні).

Для проведення моніторингу економічної безпеки розвитку системи вищої освіти та навчальних закладів взагалі, необхідно:

- а) проведення порівнянності даних;
- б) можливість кількісної або якісної оцінки збитку;
- в) ранжирування погроз в масштабах негативних наслідків.

Розглядаючи систему вищої освіти представляється, що особливу значущість в забезпеченні національної безпеки має загроза зниження конкурентоспроможності освітніх послуг. Вона у край негативно впливає на усю ситуацію з вищою освітою, і означає настання великих негативних наслідків найближчим часом.

Зниження конкурентоспроможності вищої освіти збільшує наслідки настання інших погроз. Однією з них є загроза збільшення відриву освітнього рівня осіб з вищою освітою від від показника в розвинених країнах світу. Загрозу представляється класифікувати як особливо велику, але негативні наслідки настануть дещо пізніше.

Зниження конкурентоспроможності вищої освіти і як наслідок освітнього рівня населення, що має вищу освіту викликає актуалізацію загрози відставання України в переході на наступний технологічний устрій, що теж є особливо великою загрозою з короткими термінами настання негативних наслідків.

Настання цієї загрози характеризується зниженням техніко-економічних характеристик вітчизняних товарів порівняно з аналогічними зарубіжними зразками, малою кількістю інноваційно-активних підприємств, незначною питомою вагою інноваційної продукції, малим числом виданих патентів, практичною відсутністю передових технологій.

Актуалізація особливо великих погроз викличе і інші негативні наслідки.

Таким чином, ранжирування погроз дає уявлення про пріоритетність їх подолання і може бути використане при створенні ефективної системи забезпечення економічної безпеки розвитку системи вищої освіти.

Для забезпечення економічної безпеки в нз найбільшу увагу слід приділяти вивченню поведінки керівництва в нз, ознакам утворення зацікавлених груп осіб і їх відношенню до окремих структурних підрозділів в нз. Система забезпечення економічної безпеки вищої освіти повинна не лише сприяти розвитку економіки країни, але і створювати механізм захисту національних економічних інтересів.

Національні економічні інтереси у сфері вищої освіти це усвідомлені потреби особи, суспільства, держави, які мають бути виражені у вигляді цільових програмних установок. Формування національних економічних інтересів пов'язане з рядом труднощів, обумовлених великим набором умов, що постійно міняються.

Спираючись на пропонованих різними авторами перелік складових економічної безпеки країни, що включає технологічну, техніко-виробничу, валютно-кредитну, сировинну, енергетичну, екологічну, інформаційну і продовольчу складову, представляється можливим, виходячи з національних економічних інтересів, виділити наступні складові структурні елементи системи забезпечення

економічної безпеки вищої освіти : технологічна, виробнича, кадрова, інформаційна, фінансова складові .

Технологічна складова системи забезпечення економічної безпеки вищої освіти та вищих навчальних закладів, обумовлює такий стан науково-технічного потенціалу країни, яке гарантує конкурентоспроможність продукту вищої освіти, а також забезпечує самостійну розробку в мінімально короткі терміни новітніх

Виробнича складова обумовлює такий стан вищої освіти, яка забезпечує, у разі соціально-економічних потрясінь, компенсувати їх негативні наслідки, а також стійко здійснювати розширене відтворення освітньої послуги і задовольняти громадські потреби.

Кадрова складова характеризується можливістю системи вищої освіти забезпечити трудову зайнятість науково-педагогічного потенціалу країни, його збереження і розвиток, соціальну захищеність, а також можливість навчання за освітніми програмами вищої освіти законодавчо- певного мінімального числа студентів.

Інформаційна складова припускає такий порядок взаємного обміну інформацією як усередині системи, так і за її межами, при якому підвищуватиметься доля нематеріальних активів, збільшуватися питома вага інформації в створюваній вищою освітою валової доданої вартості і забезпечуватися інформаційна перевага країни.

Фінансова складова визначається як можливість системи вищої освіти створювати валову додану вартість, частину якої направляти на власне споживання.

В результаті проведеної деталізації представляється можливим виробити критерії і показники економічної безпеки системи вищої освіти та навчальних закладів, що служать для усебічної оцінки розвитку системи вищої освіти, її здатності протистояти зовнішнім і внутрішнім погрозам, міри відповідності системи вищої освіти національним економічним інтересам, її стабільність і цілісність, а

також визначати ефективність заходів, що реалізуються, щодо забезпечення економічної безпеки країни [163, с.54].

2.3. Формування стабільної кадрової політики як умова забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів

Наявність в Україні значного інтелектуального потенціалу, який складався протягом досить великого історичного періоду, відзначається фахівцями всього світу. З іншого боку, його використання на благо суспільства не завжди є ефективним і розумним. Значною мірою це відноситься і до системи освіти, яка покликана відтворювати інтелектуальний ресурс нації. Існуюча система освіти не завжди відповідає актуальним потребам суспільства.

Українська вища школа в 90-і роки минулого століття під впливом шокової терапії в економіці втратила частину властивих їй історичних переваг. Знизилася якість навчання і підготовки кадрів, допущена не виправдана поспішність в розширенні мережі ВНЗ, передусім недержавних, і їх територіальних підрозділів. Примітний той факт, що при майже п'ятикратному збільшенні числа навчальних закладів за останніх 20 років практично було відсутнє відтворення кваліфікованих викладацьких кадрів.

Аналіз основних тенденцій розвитку вітчизняної вищої освіти останніх десятиліть дозволяє виділити наступні негативні особливості, облік яких у країні потрібний в стратегії розвитку вітчизняної вищої школи.

Передусім, слід зазначити усе наростаючий розрив між потребами галузей у фахівцях і можливостями ВНЗ задовольняти їх. Суть такого розриву полягає, з одного боку, в надвиробництві одних фахівців і крайньому дефіциті, або відсутності інших. Причин тут досить багато,

одна з них - вибір майбутньої професії з боку абітурієнта на основі її престижності і вигідності з точки зору можливих в майбутньому заробітків. До такого вибору належать юристи і фінансисти. Практично усі ВНЗ, включаючи і технічні, за єдиною подібністю тиражують таких фахівців. Як результат цієї тенденції - відбуваються парадоксальні речі. Багато організацій відчують дефіцит кваліфікованих бухгалтерів, фінансових аналітиків, податкових консультантів, юристів і інших фахівців при їх надлишку на ринку трудових ресурсів [130]. Основна причина - недолік практичного досвіду більшості випускників ВНЗ, а також не завжди відповідний вимогам професійного середовища рівень їх підготовки. Мається на увазі не обсяг отриманих знань, а здатність оперативно працювати з новою інформацією, гнучко реагувати на вимоги професійного середовища.

Крім того, вказаний вище розрив супроводжується автономним розвитком освіти на шляху самовиживання, що цілком природно в умовах періоду формування ринкових стосунків. Нецільове використання навчальних площ ВНЗ, участь працівників і викладачів в непрофільних видах діяльності в цілях отримання заробітку - усе це дуже негативні тенденції вітчизняної освіти. До їх числа слід віднести і тенденцію до роботи частини викладачів відразу в декількох ВНЗ, що негативно позначається у зниженні їх творчого ресурсу. Якщо до цього додати українську низьку престижність професії викладача ВНЗ, то очевидний висновок - виживають найбільш стійкі, віддані своїй справі ентузіасти, для яких їх праця важливіше усіх інших проблем.

У сучасних умовах вітчизняні вищі навчальні заклади вимушені вирішувати складну задачу. З одного боку, необхідно відповідати на очікування держави і суспільства, що змінилися, і реалізовуватися у вигляді орієнтованої на ринок організації. З іншого боку, традиційне академічне сприйняття стандартів якості освітньої діяльності часто вступає в протиріччя з ринковою ідеологією. Виникає необхідність

визначення найбільш ефективного шляху інтеграції двох традиційних напрямів діяльності ВНЗ : освіти і наукових досліджень з новим видом - комерціалізацією наукових і освітніх результатів.

У цих умовах зростає роль якості ресурсів вищого навчального закладу і ефективності їх використання для успішного вирішення масштабних завдань і складних проблем розвитку української вищої школи. Через особливості і специфіку навчальної і наукової діяльності центральне місце в ресурсах вищого навчального закладі займає кадровий потенціал.

У період реформування економіки України кадрові проблеми в українській вищій школі і науці поступово увійшли до числа найбільш актуальних, вимагаючих пріоритетного рішення. Масовий відтік, що почався у зв'язку з економічною кризою, з ВНЗ молодих і середньовікових кваліфікованих фахівців зробив реальною загрозу втрати спадкоємності між поколіннями учених і педагогів, руйнування наукових шкіл, зниження ефективності науково-педагогічної праці [117]. Для відновлення і розвитку кадрового потенціалу українських вищих навчальних закладів потрібні комплексні заходи і відповідні системи розвитку кадрового потенціалу в кожному навчальному закладі і на рівні держави в цілому. На жаль, подібна тенденція не сприяє оптимістичному погляду в майбутнє вітчизняної вищої школи, з точки зору розвитку її кадрового ресурсу.

Слід також відмітити і той факт, що в сучасних умовах розвитку економіки, цикл "старіння" знань обмежений 5-6 роками, що практично не враховується не лише у змісті навчальних курсів, але і в принциповому підході до підготовки фахівців, готових працювати з новою інформацією, відкритих інноваціям і що мають хороший інтелектуальний ресурс.

Далі слід підкреслити, що в роботі більшості ВНЗ практично відсутній виховний компонент, що формує відношення майбутніх фахівців до своєї роботи. Ідеологічна і виховна складові освітнього процесу сприяють формуванню високої мотивації до навчання, що позначається

надалі на якості роботи випускників ВНЗ. Дуже серйозною проблемою вітчизняної вищої школи, як вже відзначалося вище, являється крайній дефіцит і тенденція до виснаження кадрового ресурсу ВНЗ. Це стосується, передусім, викладацьких кадрів. В зв'язку з цим слід підкреслити, що основним джерелом викладацьких кадрів є самі ВНЗ, які повинні звертати особливу увагу на політику залучення до викладацької роботи молодих і талановитих випускників.

Інша кадрова проблема пов'язана з управлінням ВНЗ. Передусім, це дефіцит кваліфікованих кадрів в області освітнього менеджменту, що мають не лише наукові міри і звання, але навички ефективного управління ВНЗ. Певною мірою, навичкам управління сучасним ВНЗ можна навчитися, проте кінцевий результат діяльності ВНЗ визначається виключно особою його керівника. У основі цього висновку лежать, передусім, особливості ментальності, орієнтованої на сильний авторитет і харизматичність лідера.

В зв'язку з цим цілком виправданий шлях вибору керівника Вченою радою і трудовим колективом ВНЗ. Інший підхід, заснований на призначенні керівника може також бути дуже результативним, але в цьому випадку серйозним дезорганізуючим чинником може виступати відсутність упевненості в перспективах своєї роботи через кон'юнктурні інтереси української недосконалої кадрової політики в більшості державних установ.

Актуальна проблема для вітчизняної освіти пов'язана з крайнім дефіцитом кваліфікованих кадрів. Йдеться, передусім, про професорсько-викладацький склад, на який покладені основні функції з забезпечення якості освітнього процесу. Не дивлячись на усі сучасні передові освітні технології, основна роль належить і належатиме живій інтелектуальній взаємодії викладача (інструктора, наставника, консультанта) і студента (слухача). В процесі такої взаємодії формується не лише необхідний базис знань, але і відношення до своєї майбутньої професії, що важливо, для випускників ВНЗ.

Стратегія вирішення проблеми формування кваліфікованого професорсько-викладацького складу включає два напрями. Перший напрям пов'язаний із залученням викладацького складу, що має значний досвід роботи у ВНЗ і має високий рівень компетенції у сфері своєї професійної діяльності. Що стосується практичних занять, семінарів і інших форм розвитку практичних навичок роботи, то для їх успішного проведення був сформований склад викладачів, що працюють безпосередньо у відповідних сферах діяльності. Таким чином поєднання академічних, ВНЗ викладачів і представників профільного відомства дозволяють значною мірою посилити освітній процес з точки зору його якості і практичної спрямованості.

Важливо підкреслити, що процес формування і вдосконалення професорсько-викладацького складу є постійним. Такий підхід дозволяє підтримувати досить високий професійний рівень і стабільність кадрового корпусу ВНЗ, для вирішення цього завдання. Вимагається розробка стратегії залучення кадрів, орієнтованої на постійний аналіз відповідного сегменту ринку трудових ресурсів. Другий напрям кадрового забезпечення ВНЗ кваліфікованими фахівцями орієнтований, більшою мірою, на перспективи розвитку ВНЗ, що дуже актуально і важливо в умовах крайнього виснаження і відсутності відтворення викладацьких кадрів.

Основний зміст цього напрямку роботи пов'язаний з формуванням кадрового резерву викладацьких кадрів ВНЗ, на основі використання власного ресурсу. Йдеться про цілеспрямовану роботу по виявленню найбільш перспективних студентів, які після закінчення навчання у ВНЗ могли б продовжити працю в нім асистентами, викладачами, консультантами і організаторами практичних занять. Це один з найбільш перспективних напрямів в роботі вітчизняних ВНЗ, пов'язане з самовідтворенням кадрового ресурсу. Тут є дві безперечні переваги. Перше пов'язане з адекватнішим і надійнішим розумінням реальних здібностей і перспективних можливостей кандидатів. Друге торкається

можливості в період завершення навчання у ВНЗ пройти додаткову практику у сфері викладацької діяльності. Крім того, не можна не констатувати той факт, що відношення випускника до свого ВНЗ в період роботи в ній позначиться найпозитивнішим чином як на мотивації до своєї діяльності як викладача, так і на більш оперативній адаптації у викладацькому середовищі. Безумовно, в даному випадку позитивним є і зміцнення загальної соціально - психологічної атмосфери ВНЗ, що є тим єднальним чинником, який сприяє розвитку загального мотиваційного поля усього колективу ВНЗ. Ринкові стосунки, зміни мотивації студентів, інформатизація освіти вимагає адекватних змін, подолання психологічної інерції не лише у свідомості і поведінці викладачів і адміністрації вищих навчальних закладів, але і в їх взаєминах зі студентами. Проблема якості викладацьких кадрів в системі вищої освіти в умовах зміни її парадигм набуває особливу значущість для реалізації концепції модернізації освіти на період до 2025 року. Якісний рівень науково - педагогічного потенціалу вищої школи визначається наступними характеристиками:

- збільшення долі старших вікових категорій
- зменшенням долі активної вікової категорії "від 40 до 49 років;
- деяке збільшення долі молодих співробітників.

Таблиця 3.

Чисельність докторів наук серед професорсько-викладацького складу

Вікова категорія	2012	2013	2014	2015
Від 30 до 39 років	483	361	643	1326
Від 40 до 49 років	3445	3345	3250	3136
Від 50 до 59 років	4483	4496	4513	4530
Від 60 до 69 років	5687	6571	5060	4549
Старше 70	2670	3923	4371	2820

Прогноз зміни чисельності професорсько-викладацького складу вищої школи, враховує старіння викладача після закінчення часу, їх відхід на пенсію, перехід активних співробітників внз в інші галузі, поповнення молодими співробітниками з числа випускників внз, які його захистили.

Таблиця 4.

Чисельність професорсько-викладацького складу (чол.)

Вікова категорія	Чисельність професорсько-викладацького складу (чол)			
	2012	2013	2014	2015
До 29	22570	26238	30540	37047
Від 30 до 39	32216	31622	31567	31653
Від 40 до 49	45911	43011	41327	39498
Від 50 до 59	44623	44881	45009	45138
Від 60 до 69	25069	28980	30935	32891
Старше 70	7966	10324	9504	9683

кандидатську або докторську дисертацію.

Ринкові стосунки, інша мотивація, інформатизація освіти вимагають змін не лише у свідомості і в поведінці викладачів і адміністрації внз, але і в їх взаєминах із студентством: за оцінкою експертів, кадрова політика вищих навчальних закладів знаходиться в критичному стані [110, с.156].

Зростання чисельності професорсько-викладацького складу за останніх 10 років на 14 % у вищих навчальних закладах України стався в основному за рахунок викладачів, що працюють на 0,5-0,25 ставок. Кількість педагогічних працівників на повній ставці збільшилося трохи. Проте, особи працюють на неповну ставку виконують лише частину викладацьких функцій, як правило мало беруть участь в навчально -

методичній, науково-дослідній і виховній діяльності вищих навчальних закладів.

Потребує інтенсифікації процес осмислення категорії якості в умовах конкуренції, що загострилася, розширення економічних зв'язків, глобалізації нового цивілізованого витка розвитку людства.

При тому, що існувало десятиліттями практики підготовки фахівців при єдиному підході до формування змісту курсів, формувалася тип навчання з авторитарних позицій викладачів, деканатів, ректорату по відношенню до студентів. Сьогодні така модель взаємин ректорату застаріла, вона малоефективна, потребує зміни парадигми і орієнтації на колегіальність і демократизм.

Існує проблема подолання психологічної інерції як частини професорсько-викладацького складу, так і адміністрацій ВНЗ. У її середовищі ще доки не часто спостерігаються стратегії цілеспрямованого застосування ринкових механізмів, що забезпечують і стимулюють конкурентоздатну поведінку. Фактична "безстроковість" перебування ректорського корпусу у влади у ВНЗ загострює, та часто знижує інноваційну сприйнятливість ректорів і їх управлінської команди, підміняючи механізми конкурентоздатного розвитку вищої школи на звичну авторитарну модель "правління" з усіма витікаючими кількісними і якісними параметрами освітньої діяльності.

Сьогодні проблемою післявузівської підготовки, діагностики якості потенціалу підготовки наукових кадрів ВНЗ заклопотані як на державному рівні - Міністерство освіти і науки України, так і самі вищі навчальні заклади, які на підставі наукових досліджень пропонують модернізувати систему діагностики потенціалу підготовки наукових кадрів, розробити систему індикаторів її оцінки, створення алгоритму ранжирування ВНЗ за рівнем підготовки кадрів[312].

Підвищення якості підготовки фахівців вищої кваліфікації для наукової і науково-педагогічної діяльності, ефективності аспірантури - важлива проблема модернізації державної системи післявузівської освіти.

Падіння в останнє десятиліття соціального статусу, престижу науково - педагогічній і науковій діяльності в Україні створюють парадоксальну ситуацію. За даними Держкомстату число випускників ВНЗ, що прийшли на роботу в наукові організації складало 1 % від загальної чисельності зайнятих науково-дослідними розробками. При цьому спостерігається значне зростання контингенту аспірантів і докторантів, що навчаються у ВНЗ і наукових організаціях України, з іншого боку відбувається падіння інтересу молоді до науки і зниження її чисельності в структурі наукових кадрів. Відбувається істотна трансформація основних функцій аспірантури як джерела якісного поповнення кадрами вищої кваліфікації системи освіти вищих навчальних закладів.

Дослідники виявляють три складові цього процесу :

- зміна галузевої структури кадрів, що готуються, - непропорційне, нетрадиційне для вітчизняної науки збільшення аспірантів в гуманітарних областях знаннях і передусім економістів, юристів і скорочення їх числа в області природних, технічних і точних наук;
- падіння якості дисертаційних робіт, однотипність вибору тематики дослідження, їх невисока практикоорієнтованість;
- високий "витік" фахівців, що закінчили аспірантуру з сфери освіти і науки для роботи на інших більш оплачуваних ринках праці: або комерційних - банки, фінанси, бізнес, сфера послуг, або бюджетні, але престижні - державне управління і так далі.

Зростання чисельності аспірантів визначається також можливістю завдяки аспірантурі отримувати відстрочення від служби в армії. Українська аспірантура на сучасному етапі дозволяє задовольняти інтелектуальні потреби зацікавленої в цьому частини населення або за рахунок засобів держбюджету, або відносно невисокої, доступної для

споживача плати за навчання. В цей же час її традиційна функція підготовки кадрів науково - педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації мінімізована і приходить в протиріччя з потребами розвитку системи вищої освіти.

Перспективні вимоги до високої якості підготовки випускників аспірантури припускають:

- висока професійна компетентність, оволодіння сукупність фундаментальних і спеціальних знань і практичних навичок, необхідних в трудовій діяльності;
- готовність, прагнення до професійного вдосконалення і інтелектуального розвитку і зростання;
- уміння моделювати, прогнозувати і проектувати нові інтелектуальні цінності і матеріальну продукцію;
- усвідомлення і розуміння тенденцій і перспектив розвитку науково - технічного прогресу, глобальних світових процесів, їх впливи на життєдіяльність людини, соціум, природне екологічне і соціальне середовище;
- висока міра комунікаційної готовності і здатності, інформаційна сприйнятливість і мобільність до діяльності в професійному і соціальному середовищі.

Якість і результативність підготовки кадрів вищої кваліфікації має багатовимірні характеристики, що включають кадрові, матеріально-технічні, фінансові, інформаційні, інфраструктурні ресурси і може оцінюватися по ефективності і інтенсивності їх використання, як за валовими кількісними параметрами, так і по особистому вкладу професора ВНЗ.

Якісно нові підходи до відбору викладацьких кадрів вищої школи, оцінки результативності їх професійної діяльності потребують пріоритетного рішення наступних завдань :

- забезпечення системне високій мотивації викладачів у вдосконаленні своєї професійної майстерності і педагогічної культури;
- створення спектру умов для постійного зростання професорсько-викладацького складу;
- системне стимулювання припливу молодих кадрів у вищу школу.

В умовах розвитку ринкових стосунків державні вищі навчальні заклади зіткнулися з рядом проблем, які позначаються практично на усіх процесах управління вищою школою, включаючи систему якості освіти і кадрового потенціалу вищих навчальних закладів. Внз поставлені перед необхідністю самостійно вирішувати свої проблеми, розробляти нові шляхи розвитку і принципи менеджменту у вищій школі. І від того, наскільки співробітники зацікавлені якісно виконувати свою роботу, максимально використовувати свій потенціал досягненні високих результатів діяльності, залежить успіх перетворень, що тривають у вищій школі[278].

Вдосконалення управління розвитком кадрового потенціалу, за нашим переконанням, повинне стати пріоритетним стратегічним напрямом в діяльності внз. Розробка методичних основ реалізації системи управління і стимулювання діяльності співробітників усіх структурних підрозділів внз стала основою для проведення цього дослідження.

Таким чином кадровий потенціал внз необхідно розглядати як забезпеченість кадрами досягнення поставлених цілей, поточних і перспективних завдань, а також відповідність професійно-кваліфікаційних характеристик персоналу цим цілям і завданням. А розвиток кадрового потенціалу внз - як цілеспрямований процес перетворення складу, структури і якості професорсько-викладацького персоналу, що призводить до нового стану внз як системи. При цьому розвиток кадрового потенціалу внз повинен носити детальний усебічний комплексний характер, щоб забезпечити досягнення головних цілей організації. Тому нині назріла необхідність в розробці усебічної стратегії

розвитку кадрового потенціалу ВНЗ, яка є системою планів, норм, організаційних, адміністративних, економічних і інших заходів, реалізація яких починається з виявлення потенційних можливостей у сфері управління людьми і з визначення тих напрямів в роботі з персоналом, які мають бути посилені для успішної реалізації стратегії ВНЗ. Зміст кадрового потенціалу ВНЗ розкриває, з одного боку, можливість участі професорсько-викладацького складу в суспільно-корисній діяльності як специфічного виробничого ресурсу, з іншої - характеристику якостей професорсько-викладацького персоналу, що відбивають міру розвитку їх здібностей, придатності і підготовленості до виконання робіт певного виду і якості, можливості і готовності працювати з повною віддачею сил і здібностей. Крім того, ВНЗ прямо зацікавлені в залученні професіоналів з боку і у зв'язку з цим можна говорити про деяку конкурентну боротьбу за фахівців, здатних посилити кадровий корпус ВНЗ, привносячи з собою солідний багаж практичного досвіду в різних областях інтелектуальної сфери. Рішенню цього важливого завдання значною мірою може сприяти грамотне оформлення стосунків між ВНЗ і працівниками, що забезпечується контрактною системою організації праці і співпраці. Бо, базуючись на кодексі законів про працю і Цивільний кодекс України, контрактні стосунки є чи не єдиною основою знаходження компромісу в справі досягнення паритету корпоративних (ВНЗ) і індивідуальних інтересів. Саме це обставина і спонукало нас розглянути і проаналізувати деякі позиції контрактної системи стосовно вищого навчального закладу, дати її формальний і смисловий опис і розглянути можливі механізми її використання в практичній діяльності ВНЗ.

Для опису повної (теоретично можливою) системи контрактів необхідно виділити ряд принципових ознак, згідно з якими така система може бути сформована. По відношенню до організації, що "підписує" контракт, контракти можуть бути:

- зовнішніми, при яких договірні сторони є різними організаціями;
- внутрішніми, при яких договірні сторони відносяться до однієї організації;
- міжнародними, при яких однією з договірних сторін є зарубіжна організація.

За кількісним складом договірних сторін контракти можуть бути:

- індивідуальні, при яких одна із сторін (виконавець) представлена єдиною фізичною особою;
- колективні, при яких одна із сторін (виконавець) представлена групою осіб, структурним підрозділом, тимчасовим колективом і так далі.

За характером предмету контракту, контракти можуть бути наступними:

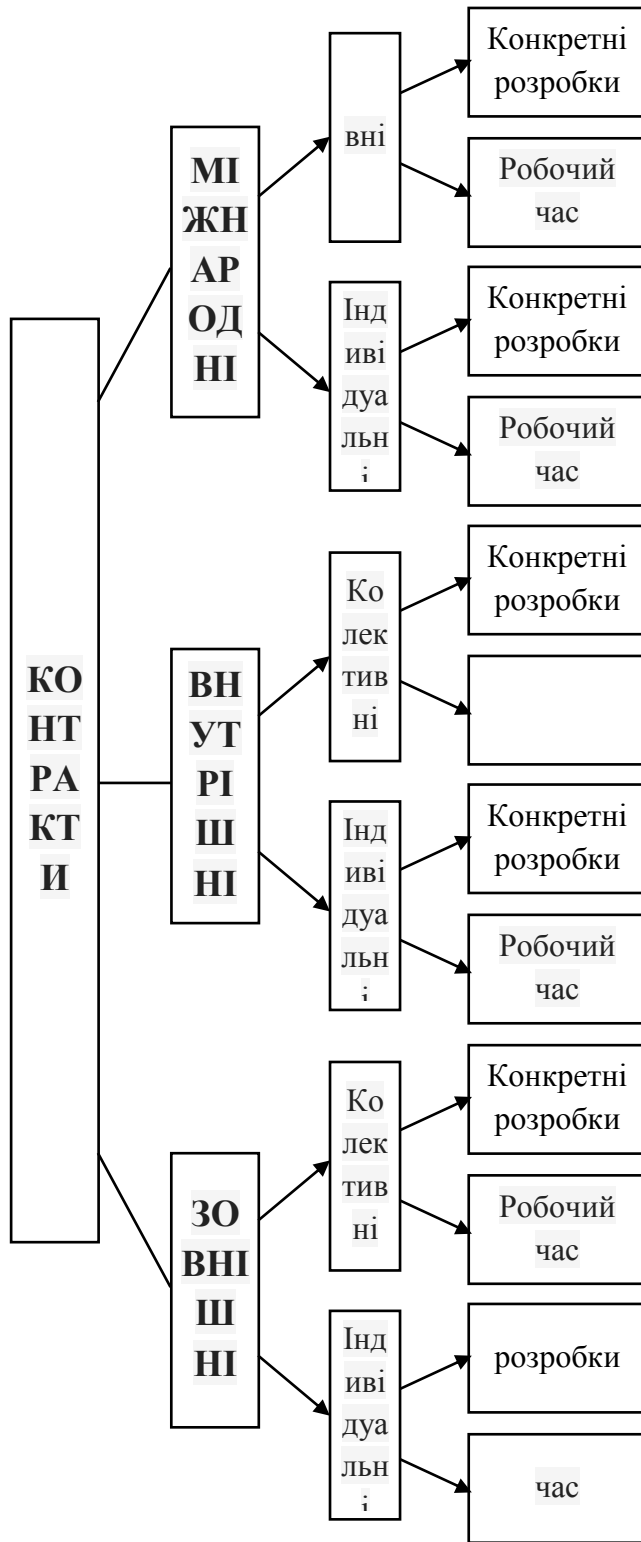
- функціонально-часовий контракт, предметом якого є робочий час, що надається одній стороні за відому матеріальну компенсацію іншою стороною;
- підрядний контракт, предметом якого є конкретна розробка, виступаюча у формі товарної продукції (контракт на розробку науково-технічної продукції, послуги, авторський договір, договір трудового доручення).

Співвідносивши види контрактів по перелічених групах ознак можна представити їх структуру в наступному виді.

За характером праці, використовуваної для реалізації предмета договірних стосунків, контракти можуть бути описані дещо складнішою системою, що включає також і право власності на використовувану працю.

. У основі цієї системи лежить:

- а) політико-економічний опис виду праці (жива праця; минула праця; сукупна праця: живий і минулий, узяті разом);
- б) характер власності на працю: (власна праця; піднаймана праця; спільна праця; власний або піднайманий).

Мал. 5. Види контрактів

Таким чином структура, заснована на категоріях "характер праці" і "характер власності на працю" дозволяє описати наступну безліч варіантів контрактів. Відомі труднощі при впровадженні контрактної системи у вищому навчальному закладі можуть виникнути якщо уважніше розглянути умови контракту. Якщо такі параметри контракту як цілі, завдання, засоби, час, фінанси, матеріальні ресурси, право, відповідальність, обов'язки, взаємні санкції, право на товар і так далі, узяті самі по собі не викликають сумнівів те стосовно учасників контрактної угоди, вони можуть викликати певні ускладнення.

Так, окрім традиційних учасників контракта- "замовник" і "виконавець", можуть бути і інші, не менш зацікавлені сторони. (В цьому випадку контракт виступає у формі багатосторонньої контрактної угоди). Такими сторонами можуть бути (стосовно навчально-педагогічної продукції):

- носій замовлення - студент, абітурієнт, слухач, що не оплачує продукцію внз;
- споживач робіт внз, що не має можливості, наприклад, отримати в усій повноті і якості увесь перелік послуг внз із-за особистих якостей носія замовлення;
- платник (держоргани), що здійснює оплату товарної продукції і не споживаючий безпосередньо цю продукцію;
- посередник (наявність якого не може бути виключена) та ін.

Ці обставини мають бути враховані при відробітку положень контрактної системи для вищих навчальних закладів, тобто методологічний макет має бути обумовлений за всіма елементами матриці. Як варіанти організації контрактної системи для навчальних закладів можна запропонувати наступні підходи [280, с. 131].

У області створення навчально-педагогічної продукції товарно-грошові стосунки між його споживачами, носієм і внз можуть

реалізовуватися за допомогою наступних можливих моделей відшкодування витрат на підготовку фахівців :

а) нормативна модель, що пропонує відшкодування витрат строго за затвердженим нормативом. Її різновидами є:

- бюджетно-нормативна модель, при якій відшкодування витрат на підготовку фахівців внз виробляється по стабільному нормативу бюджетного фінансування із засобів державного і місцевого бюджетів;

- поєднана бюджетно-нормативна модель, при якій витрати на підготовку фахівців внз, окрім витрат за стабільним нормативом бюджетного фінансування відшкодовуються також виходячи з нормативу витрат із засобів галузей - замовників;

б) кошторисна модель, що припускає відшкодування витрат за кошторисом. Її різновидами є:

- кошторисна для внз модель, при якій витрати на підготовку фахівців для власних потреб із засобів внз;

- фондова модель, при якій відшкодування витрат виробляється за рахунок засобів, що поступають в розпорядження внз як добродійні фонди і субсидії;

- модель виробничого типу, при якій підготовка фахівців здійснюється для потреб підприємства і відшкодовується з поточних витрат підприємства на підготовку кадрів;

- модель типу "спільне підприємство з внз", при якій підготовка кадрів виробляється для спільного підприємства, а відшкодування витрат здійснюється з відповідних спільних фондів;

- модель типу "елітарна освіта", при якою науковою організацією вищої школи (КБ при внз, інженерні центри) виробляється підготовка кадрів вищої кваліфікації, а також висококваліфікованих інженерно-технічних і наукових кадрів.

в) гозпрозрахункова модель, що пропонує формування ціни на навчально-педагогічну продукцію, виходячи:

- з нормативу бюджетного фінансування, що включає нормативний прибуток (державна ціна);

- з договірних умов (договірна ціна).

Гозпрозрахункова модель, заснована на державному ціноутворенні реалізується в наступних різновидах :

- при контрактній моделі типу "підприємство - студент", коли між підприємством і студентом полягає договір, відповідно до якого він прямує на навчання у ВНЗ, оплата навчально-педагогічної продукції здійснюється за державними цінами, з яких виключаються витрати на стипендії, що відшкодовуються самим підприємством;

- при кредитно-контрактній, коли студент бере кредит на навчання в установі державного банку, зобов'язавшись при цьому виплатити вартість навчання за державною ціною після закінчення навчання на підприємство, куди буде спрямований за розподілом. В цьому випадку гарантом кредиту виступає офіційний орган управління ВШ або виконавчий орган влади;

- при моделі типу "особисті платежі" оплата навчання виробляється з особистих коштів що навчається за державними цінами.

Госпрозрахункова модель, заснована на договірних цінах, реалізується в наступних різновидах:

- при моделі типу "повний контракт", вартість навчання за договірними цінами оплачується підприємством-замовником;

- при моделі типу "потрійний контракт" коли навчання виробляється за узгодженою між замовником, що навчається у ВНЗ програмі, плата за навчання здійснюється підприємством за договірною ціною;

- при моделі типу "державний контракт", коли студент після навчання прямує на підприємство, оплата навчання оплачується підприємством за договірною ціною;

- при корпоративній моделі, коли навчання пов'язане з перепідготовкою, спеціалізованою перепідготовкою за індивідуальною і груповою програмами, оплата виробляється за договірними цінами.

Повніше використання і вдосконалення тим самим контрактної системи організації праці прямо пов'язано як з економічною стороною діяльності ВНЗ в умовах, так і з проблемою розширення його академічних свобод, які в умовах наявності альтернативних можливостей додатка інтелекту є одним з головних засобів збереження потенціалу ВНЗ.

Заслуговує на увагу, наприклад, така форма як контрактація навчальної науково-методичної роботи викладацького складу, що припускає плату праці за підготовку посібників, конспектів лекцій та іншого матеріалу на контрактно-гонорарній основі, з наступною реалізацією ВНЗ цього виду продукції на сторону. Надання такої можливості дозволило б ефективніше використовувати досить потужний інтелектуальний потенціал ПВС, передусім за рахунок підвищення якості такого роду розробок, зняти в цій частині обмеження з оплати їх праці, (які як відомо, нині виникають у зв'язку з діючим нині методом "списання навантаження"), забезпечивши при цьому відоме поповнення госпрозрахункових фондів навчального закладу.

Представляється доцільним введення контрактної форми і в області безпосередньої професійної діяльності ПВС. Ввести в практику таке поняття як мінімальний об'єм навчально-педагогічного навантаження, при якому викладач має право вважатися штатним працівником кафедри. Оплату праці при цьому доцільно обчислювати за почасовим методом, коригуючи її на величину навантаження, пов'язаного з виховною діяльністю викладача. Додатковий же заробіток, що не обмежується розмірами (як це і допускається чинним законодавством про працю), формувався б на контрактній основі внутрішньо ВНЗ.

Подібні кроки можна було б зробити і в області підготовки наукових кадрів, і в області дипломного проектування і з консультативної діяльності[66, с.117].

Застосування контрактів в науково-технічній діяльності дає можливість включити в роботу величезний науковий і творчий потенціал, який нині не використовується з максимальною віддачею. Йдеться про провідних фахівців, аспірантів, докторантів, студентів, пенсіонерів, інших працівників, які маючи певну кваліфікацію, розумові і фізичні можливості, не мають матеріальних стимулів для їх використання. Контрактна система організації праці науковців надає ширші можливості в порівнянні з існуючими (зручна форма організації, велика свобода дій для виконавців і інші) для доведення наукових заділів до закінчених корисних розробок.

Серед великого спектру стосунків, передусім, слід виділити стосунки, що виникають в процесі найму на роботу. Нами пропонується алгоритм узгодження умов найму, що стосується в основному, навчально-педагогічних і науково-технічних працівників . Слід заздалегідь помітити, що у рамках цього алгоритму поняття "контракт" носить найзагальніший характер і включає договори найму за трудовим законодавством, встановлення стосунків відповідно до Цивільного кодексу України, а також їх комбінацію, застосування якої в найбільшій мірі відповідає суті і духу трудової діяльності науково-педагогічних працівників внз[282, с.179].

Отже, після досягнення принципової угоди про укладення контракту процес подальшого встановлення договірних стосунків, на нашу думку, може піти по наступних напрямках:

- а) укладення контракту на умовах трудового законодавства ;
- б) укладення контракту на умовах цивільного кодексу ;
- в) укладення комбінованого контракту, що враховує умови обох перерахованих законодавств .

Логіка реалізації першого напрямку така: після отримання згоди працівника на працевлаштування "по КЗОТ", тобто на підставі трудового законодавства з числа наявних підбирається відповідна знанням і здібностям працівника вакансія, обговорюються індивідуальні умови найму (оклад, можливі надбавки система заохочень, умови праці, посадова інструкція і тому подібне). Далі працівникові викладаються так звані стандартні умови найму, що складаються з двох груп умов, а саме: умов, що гарантуються державою при наймі на постійну (штатну) роботу і умов, як що гарантуються в нз штатному працівникові, умови праці, відпочинку і інші умови, здійснювані в нз за рахунок громадських (внз) фондів споживання.

Після узгодження стандартних умов найму згідно з логікою алгоритму має бути досягнутий компроміс, після чого відбувається підписання "контракту", а інакше - обговорення умов найму наприклад, на умовах цивільного кодексу, тобто реалізація другого можливого напрямку. Ми вже вказували на відмінності між трудовим і цивільним договором, тому перейдемо до розгляду цього напрямку, зробивши заздалегідь деякі зауваження суть яких зводиться до наступного. Із загальної концепції управління в нз в умовах становлення нових стосунків витікає, що основним завданням менеджменту вищого навчального закладу є створення умов, що стабілізують трудовий колектив висококласних фахівців в нз за умови, що ці фахівці мають реальні альтернативи вільного вибору варіантів застосування свого інтелекту. Однією з таких альтернатив є створення власного підприємства (індивідуальної фірми), участь в госпрозрахункових підприємствах ринкового типу і так далі. Тому алгоритм встановлення стосунків працівника і в нз повинен передбачати і такі можливості. Ось чому початком реалізації другого напрямку контрактиції повинне стати з'ясування питання, чи являється найманий працівник представником самостійної фірми, яка бажала б співробітничати з в нз . У разі позитивної відповіді на ці два питання

контрактанту можуть бути запропоновані на розгляд умови співпраці його фірми з ВНЗ. Стосовно вищого навчального закладу - умови співпраці можуть бути наступними:

- оренда приміщення, аудиторське обслуговування в широкому значенні слова;
- науково-педагогічна кооперація, наймання штатних працівників ВНЗ, оренда устаткування, лізинг, збут, маркетинг, факторинг та ін., тобто цілий комплекс питань взаємодії, як академічної, так і економічної властивості, при яких задовольняються обопільні інтереси двох договірних сторін.

У разі негативної відповіді на поставлені питання про наявність фірми або її згоду співробітничати з ВНЗ алгоритм передбачає процедуру з'ясування питання про можливість отримання контрактантом замовлення "з боку". При позитивному результаті контрактанту надається можливість і виставляються умови формування тимчасового контрактного колективу з фахівців ВНЗ і працівників поза навчального закладу, а також умовою роботи самого контрактанта. Ці умови можуть включати наступне: чисельність і склад працівників, умови оплати працівників ВНЗ, умови розподілу валового доходу, перелік прав, обов'язків, послуг і їх оплати та ін. При узгодженні цих умов відбувається укладення контракту. Описані два напрями контрактації є до певної міри канонічними, оскільки базуються на одному з діючих законодавств.

Третій напрям є комбінацією перших двох напрямів і за своєю суттю реальніше відбиває гамму життєвих ситуацій, описати кожен з яких дуже важко. Можна вказати лише певні віхи цього напрямку, які спробуємо зафіксувати наступними зрозумілими формулами, :

- штатний викладач + контрактант наукової діяльності;
- професор кафедри + керівник малого підприємства при ВНЗ.;
- керівник фірми при ВНЗ + доцент на умовах штатної сумісності;

- директор малого підприємства + керівник групи, а також багато інших формул аж до дуже рідкісних, як наприклад, асистент по одній кафедрі + завідувач аспірантурою на умовах штатної сумісності + директор малого госпрозрахункового підприємства за договором підряду.

Підводячи підсумок сказаному, можна констатувати, що контрактна система стосунків повинна не перешкоджати реалізації можливостей працівника, а, навпаки стимулювати їх прояви. Додаючи цей варіант вирішення проблеми контрактації, ми вважаємо його гідними вивчення, організаційно-методичного оформлення і впровадження в практику роботи вищого навчального закладу.

Згідно проведеного наукового аналізу представлений загальний порядок і послідовність встановлення контрактних стосунків. При цьому відмітимо, що контракт повинен відповідати будь-якому договору, незалежно від того, на основі якого кодексу (трудового або цивільного) він полягає. Основні відмінності в договірних стосунках полягають в умовах контракту. Дійсно, залежно від типу контракту (трудовий, цивільний або змішаний) умови найму повинні істотно відрізнятися один від одного, а умови співпраці самостійних фірм з внз, якщо така співпраця передбачається до реалізації, мати строго конкретний характер. Проте, загальна структура умов контрактації стосунків з фізичними і юридичними особами може бути представлена в досить логічному виді. Необхідність такого представлення стає тим очевидніше, чим детальніше дослідник аналізує усю безліч можливих стосунків між вищим навчальним закладом і його співробітниками або партнерами. Адже становлення нових економічних стосунків в державній науково-технічній і інноваційній сфері припускає відому орієнтацію навчально- педагогічних і наукових секторів внз на рішення нових проблем. Перед внз державою поставлено завдання інституїтування підприємницьких структур, що функціонують при внз, на користь внз і керованих навчальним закладом. Завдання, проте ускладнюється тим, що всякий бізнес тяжіє до власного благополуччя і,

тому, вимагається розробка комплексу заходів і умов, при яких заснована внз фірма, "вставши на крило", не покинула б з часом свого засновника. Таким чином, є видимим ще один стратегічний напрям діяльності. Суть його полягає в тому, щоб, разом з академічною діяльністю-підготовкою науково-педагогічних кадрів, практичних фахівців і проведенням досліджень внз здійснював би підприємницьку діяльність, орієнтовану на використання свого науково-технічного потенціалу із залученням молодих фахівців з метою подальшого поглиблення інтеграції освіти, науки, виробництва і бізнесу; сприяння розвитку малого підприємництва; розширення економічних можливостей внз по залученню додаткових джерел фінансування [66, с.205].

Сформульовані завдання у світлі залучення молоді і практичному бізнесу можуть бути вирішені за допомогою організації усередині внз молодіжного бізнес-інкубатора, орієнтованого на додаткову профілізацію випускників і молодих фахівців, аспірантів і молодих учених в області інноваційного підприємництва. Отже, в плані взаємозв'язку інноваційної діяльності з процесом професійної підготовки кадрів, йдеться про те, що внз повинен стати своєрідним інкубатором малих фірм, де студенти і молоді учені, разом з досвідом наукової роботи, освітою і новими знаннями отримували б практичну підготовку в області підприємництва з таким розрахунком, щоб офіційно використовуючи отримані знання, мали б можливість стати менеджерами від науки. Таким чином, проголошується гасло: "Уміючи отримувати нові знання і повертати професійні кадри внз повинен уміти вирощувати фірми".

Спробуємо викласти концепцію молодіжного бізнес-інкубатора у вигляді аналітичних напрямів діяльності, які могли б скласти основу відповідного положення внутрішньовнз.

Загально відомо, що становлення ринкових стосунків в освітній сфері пред'являє ряд нових вимог до стратегічного розвитку ВНЗ як єдиного навчально-наукового і виробничого комплексу. Одним з напрямів цієї стратегії є формування принципово нового блоку системи економічних стосунків у вищому навчальному закладі, а саме - блоку інноваційного підприємництва. Суть його полягає в тому, щоб разом з академічною діяльністю - підготовкою науково- педагогічних і інженерних кадрів і проведенням досліджень - ВНЗ здійснював би підприємницьку діяльність орієнтовану на використання свого науково-технічного потенціалу з метою:

- а) подальшого поглиблення інтеграції освіти, науки і виробництва;
- б) сприяння розвитку малого і середнього підприємництва;
- в) підготовки і перепідготовці кадрів в області інноваційного менеджменту;
- г) розширення економічних можливостей вищого навчального закладу по залученню позабюджетних джерел фінансування.

Тому напрям на підприємницьку діяльність вищого навчального закладу регламентує становлення і організацію діяльності молодіжного бізнес-інкубатора, орієнтованого на додаткову профілізацію випускників, аспірантів і молодих учених ВНЗ в області інноваційного підприємництва. Організаційно-юридичною основою створення таких бізнес інкубаторів при ВНЗ являються чинне законодавство України в області інноваційного підприємництва [275, с.203].

Метою створення бізнес-інкубатора є підготовка і професійна орієнтація студентів-старшокурсників, аспірантів і молодих учених в області наукомісткого бізнесу. Основними завданнями діяльності бізнес-інкубатора є:

- відбір науково-технічної продукції, створеної у ВНЗ і ВНЗ спільно з іншими організаціями з високою мірою готовності, до промислового

освоєння і використання як промислова продукція і товари народного споживання;

- доведення об'єктів промислової власності рівня серійного виробництва і комерційна реалізація товарної продукції;

- реінвестування прибутку, отриманого в результаті реалізації промислової власності і товарної продукції в розвиток матеріально-технічної бази ВНЗ і фірми;

- участь в науково-дослідних і конструкторських працях співвиконавцями;

- проведення маркетингових досліджень ринку науково технічної, наукомісної промислової продукції за профілем своєї діяльності;

- участь у роботі з підготовки до серійного промислового освоєння як товарної продукція створеної у ВНЗ об'єктів промислової власності, тобто:

- а) участь в розробці конструкторської і технологічної документації для серійного промислового тиражування;

- б) участь у виготовленні одиничних або дрібних серій товарної продукції або підготовка необхідної документації на виготовлення;

- в) участь в авторському нагляді і впровадженні нових видів техніки і технологічних процесів.

Окрім перерахованих завдань бізнес-інкубатор має на меті формування професійної орієнтації молодих кадрів на діяльність у рамках малих фірм різних організаційно-правових форм, а також надання допомоги в становленні власного малого бізнесу молодим співробітникам ВНЗ. *При організації діяльності бізнес-інкубатора, можна включити його до складу, як структурний підрозділ, науково-дослідного сектора вищого навчального закладу. Тоді у своїй роботі бізнес-інкубатор керується чинним законодавством, статутом ВНЗ, статутом інженерного центру і тимчасовим положенням, яке розробляється на час існування бізнес-інкубатору та затверджується керівництвом вищого навчального закладу.*

Бізнес-інкубатор очолюється начальником науково-дослідницького підрозділу, до якого він входить, який здійснює безпосереднє керівництво його діяльністю. Штатний розклад бізнес-інкубатора розробляється відповідно до діючого в НДП навчального закладу порядку і затверджується керівництву навчального закладу. У рамках бізнес-інкубатора організовуються молодіжні бізнес-групи (МБГ), до складу яких входять студенти старших курсів, аспіранти і молоді учені (до 27 років). Право на участь в роботі МБГ мають викладачі та аспіранти, які успішно виконують свій навчальний план. Студенти і аспіранти працюють в МБГ на контрактній основі. Бізнес-групи створюються за рішенням керівництва внз, а також по клопотанню підрозділів внз і за ініціативою колективів студентів, аспірантів і молодих учених.

Клопотання підрозділів внз про створення МБГ у тому числі і за ініціативою колективів студентів, аспірантів і молодих учених повинно містити:

- а) текст клопотання з вказівкою на пряму діяльність МБГ;
- б) поіменний склад МБГ з вказівкою посад;
- в) гарантію контролю успішності студентів, а для молодих учених і виконання обов'язків за основною посадою;
- г) гарантію наукового керівництва МБГ з боку підрозділу;
- д) можливості підрозділу з оплати праці і первинні витрати (інвестиції);
- є) текст бізнес-пропозиції ;
- ж) проект протоколу про розподіл госпрозрахункового доходу від реалізації бізнес-пропозиції.

Клопотання підписується керівником підрозділу внз і після його затвердження є основою для організації МБГ. Молодіжна бізнес-група за своїм офіційним статусом прирівнюється до тимчасового творчого колективу (ТТК), що функціонує у рамках інженерного центру. Ліквідація МБГ як ТТК здійснюється у встановленому порядку.

Молодіжна бізнес-група функціонує як повний аналог малого підприємства, зайнятого наукомістким бізнесом і в зв'язку з цим виконує усі організаційні, економічні і інші операції, властиві малому підприємству і визначувані чинним законодавством. В процесі створення МБГ її особовий склад працює під науковим керівництвом підрозділу ВНЗ і загальним керівництвом навчального закладу:

а) здійснює стратегічне планування процесу створення фірми наукомісткої орієнтації;

б) здійснює підготовку засновницьких документів і виконання операцій, пов'язаних з реєстрацією фірми;

в) маркетингові дослідження ринку наукомісткої продукції за обраним стратегічним напрямом, пошук можливих джерел фінансування своєї діяльності;

г) бізнес-планування реалізації науково-технічних і виробничих проектів;

д) фінансово-економічну діяльність за правилами чинного законодавства для малих підприємств;

е) інші завдання, пов'язані з малим підприємництвом.

Молодіжна бізнес-група функціонує від імені і за дорученням НДЧ, яка забезпечує бізнес-інкубатор в цілому та МБГ, а також :

а) сприяє в створенні МБГ як аналогу малої фірми;

б) спільно або самостійно надає стартовий капітал для початку діяльності МБГ;

в) допомагає в підготовці засновницьких документів і здійсненні технології проходження етапів реєстрації і усіх необхідних інстанцій;

г) сприяє у складанні стратегічного плану створення МБГ як малої фірми з реалізації проектів;

д) сприяє в залученні інвестицій;

е) допомагає у вивченні ринку наукомісткої продукції, маркетингу, реалізації науково-технічної і промислової продукції, що розробляється у ВНЗ і на паях з виробничими фірмами;

ж) допомагає в постановці і організації фінансово-економічної діяльності;

з) надає юридичну підтримку.

Науково-дослідна частина за узгодженням з керівництвом ВНЗ має право на виділення окремих МБГ, що досягли виробничих і економічних успіхів в самостійні малі фірми на принципах франчайзингу, використовуючи для цього пакет засновницьких документів МБГ. Це означає, що МБГ - мала фірма отримує офіційний статус юридичної особи і усі права, пов'язані з цим статусом. Реалізація принципу франчайзингу може здійснюватися наступними способами:

а) шляхом придбання ВНЗ МБГ-малої фірми у власність ВНЗ і офіційним призначенням керівного штатного складу;

б) шляхом придбання контрольного пакету акцій або засновницьких паїв малої фірми;

в) шляхом паритетного співволодіння малою фірмою;

г) шляхом надання контрольного пакету акцій або засновницьких голосів колективу МБГ-малої фірми;

д) шляхом надання малій фірмі ринкового сегменту ВНЗ фірмового знаку і інших видів підтримки.

Усі способи організації малої фірми на основах франчайзингу здійснюються відповідно до офіційних договорів про співпрацю різного характеру, таких як:

а) засновницький договір і статут малої фірми;

б) генеральна угода про спільну науково-виробничу діяльність НДЧ і МБГ-малої фірми у рамках напрямів діяльності вищого

навчального закладу і його науково-технічних і науково-виробничих програм;

в) угода про спільну науково-виробничу діяльність у рамках конкретного інноваційного проекту;

г) договори на проведення НДР зі створення науково-технічної продукції; на проведення маркетингового дослідження; ліцензійні договори; договори на постачання продукції виробничий технічного призначення і інші.

Залежно від обраної франчайзингової політики права і відповідальність НДЧ і МБГ-малої фірми обмовляються в одному або декількох договорах або угодах [269]. Перехід малої фірми на повністю самостійне функціонування здійснюється при:

- обоюдній згоді НДЧ вищого навчального закладу і малої фірми;
- дотриманні малою фірмою ряду юридичних і фінансово-економічних умов, що висуваються НДЧ.

Допускається організація функціонування МБГ на основі підприємницької діяльності без утворення юридичної особи відповідно до розробленого в нз положення. З цією метою члени МБГ окрім оформлення для роботи в НДЧ зобов'язані пройти офіційну реєстрацію в місцевих органах і отримати свідоцтво на здійснення підприємницької діяльності без утворення юридичної особи. Робота таких осіб регламентується договором-контрактом між НДЧ і підприємцем без утворення юридичної особи.

РОЗДІЛ III

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

3.1. Державна система управління вищими навчальними закладами

Як показав зроблений аналіз теоретичних джерел, проведений нами доведено, що:

а) вищий навчальний заклад є складним соціально економічною системою;

б) управління економічною безпекою ВНЗ повинно здійснюватися у рамках однойменної спеціалізованої підсистеми системи управління ВНЗ;

в) головною причиною скрутного фінансового становища ВНЗ є тривала бюджетна криза країни що не дозволяє утримувати ВНЗ на гідному рівні у зв'язку з чим ВНЗ з метою самозбереження вимушені знаходити додаткові фінансові джерела.

Із сказаного виходить, що підсистема управління економічною безпекою ВНЗ повинна:

- бути як би "вбудована" в діючу систему управління;
- включати спеціалізований блок управління фінансовими потоками, максимально адекватний можливому арсеналу ринкових методів управління фінансами;
- мати на меті забезпечення реалізації основної місії ВНЗ, виконання академічних завдань, що покладаються на ВНЗ державою і суспільством.

У дослідженнях останніх років проблема формування систем управління ВНЗ і вищої школи в цілому знайшла своє віддзеркалення і була викликана в основному зміною концепції ВНЗ. Ми у своїх подальших

дослідженнях спиратимемося на формування системи управління у вигляді морфологічної матриці типу "функції - цілі". По горизонталі цієї матриці розташовуються цільові підсистеми, що відповідають за реалізацію основних цілей, а по вертикалі - загальносистемні (управлінські) функції, виконання яких забезпечує досягнення цілей.

У контексті нашого дослідження, ми очевидно, має право говорити про таку систему управління, яка, :

- спиралася б на чинники економічного зростання керованої системи;
- була б орієнтована переважно на економічні результати.
- Вказані ознаки, разом з тим, що вони визначають морфологію системи управління внз, також характеризують подвійний її характер. З одного боку орієнтація на основні чинники економічного зростання мають своїм логічним слідством освіту в системі самостійного блоку, який ми назовемо "Управління розвитком" і який відповідальний за формування сукупного научно-технічного, навчально-педагогічного і соціально-економічного потенціалу і стратегію його зростання і вдосконалення.

З іншого боку, орієнтація на економічні результати має своїм слідством формування усередині системи управління внз не менш великого і відносно самостійного блоку, що забезпечує функціонування внз в деяких умовах (зовнішніх і внутрішніх), що склалися, тобто що приводить в дію механізм використання наявного потенціалу, економічних ресурсів тих, що його формують, з тією його мірою корисності, яка іменується якістю інтелектуальної продукції і послуг; цей блок ми назовемо "Управління функціонуванням".

Таким чином, маємо дві великі цільові підсистеми, системи управління підсистема "Розвиток внз" і підсистема "Функціонування внз". При цьому перша підсистема орієнтує внз на рівень потреб суспільства, що височіють, (галузі, регіону) і осіб, а друга на використання можливостей і створення умов для розвитку першої.

Спробуємо описати ці два блоки в загальному вигляді.

Блок "Розвитку внз" формуватимемо, спираючись на теорію економічних чинників виробництва. З економічної теорії відомо, що основними чинниками будь-якого виробництва є праця, земля і капітал в його матеріальній і грошовій формі, тобто засоби виробництва.

Звідси витікає, що блок розвитку повинен включати, як мінімум, три цільові підсистеми, одна з яких відповідальна за розвиток засобів виробництва (назвемо її цільовою підсистемою управління розвитком матеріально-технічної бази. Іншою необхідною частиною, цільової підсистеми являється підсистема, відповідальна за живу працю, основний чинник виробництва в будь-якому виробництві, особливо у внз, бо там він виступає, як кваліфікована робоча сила особливого сорту - інтелектуального, і не може бути замінений ніякою найдосконалішою технікою. Саме праця, з якою засоби виробництва "вступають в контакт", "знімає з них мертву предметність, споживає їх, перетворює їх із споживних вартостей, існуючих лише як можливість, в дійсні і діючі споживні вартості". Жива праця, промовець не як абстракція, а як конкретний виробник немислимий без соціальної оболонки, кваліфікаційних особливостей і інших сторін свого існування, які формують трудовий колектив внз, умови праці, Мікроклімат, безпеку праці і творчу його активність. Саме тому суть другої цільової підсистеми блоку "Розвиток внз" ми визначили як "Управління соціальним розвитком трудового колективу "[273].

Третя цільова підсистема, що входить в блок "Розвиток внз" відповідальна за виконання і вдосконалення загальних для системи економічного управління функцій, які ми називатимемо загальносистемними. Помітимо, проте, що це не деяка організаційна структурна одиниця, орган, а цільова підсистема, у рамках якої розвивається і удосконалюється господарський механізм системи управління. Щоб зрозуміти суть цієї цільової підсистеми розглянемо,

що стала звичною, формулу - економічній ефективності діяльності організації (чи реалізації заходу) :

$$E = KP/3 \quad 1$$

Де: E - показник ефективності; KP - кінцевий результат діяльності;

3 - витрати на отримання кінцевого результату, в декілька іншої постановці, а саме:

$$KP = E * 3 \quad 1.1$$

Ефективність (Э) з результатуючого показника, що у минулому часто використався як звітне, стає основним чинником зростання кінцевого результату. Так, при незмінній величині (E) зростання (KP) залежить від кількості ресурсів, що залучаються до обороту; у випадку ж коли можливості цього залучення знижуються, ефективність (E) використання ресурсів стає реальним джерелом зростання результатів.

Завдання цільової підсистеми "Управління організаційно-економічним розвитком" - третьої підсистеми блоку "Розвиток внз" полягає в підвищенні дієвості процесу управління на основі розробки заходів і система нормативів, що підвищують реальний "Об'єм" результатів з одиниці ресурсу, що витрачається. Сукупній величині (E) відповідають такі області економічного управління, як, наприклад: система оплати праці; амортизаційна політика; нормування питомої витрати матеріальних витрат; податкова політика; механізм внутрішньогосподарських стосунків і інші. Розумне, раціональне встановлення величин типу (E), провіщення тенденцій їх зміни, облік і контроль їх виконання означає по суті управління "чорним ящиком" у відомій моделі управління «вхід» стан (E) - вихід", управління інтенсифікацією виробництва, аналіз резервів ефективності.

Блок "Функціонування внз", орієнтований на раціональне використання потенціалу внз також складають цільові підсистеми,

відповідальні за створення і реалізацію високоякісного і високоефективного інтелектуального або інженерно-технічного продукту (товару), ціноутворення, ефективного використання наявних у розпорядженні внз ресурсів у рамках встановлених і діючих у внз норм, нормативів і економічних правил, З політико-економічних позицій ключовими словами для підсистем блоку "Функціонування внз" являються: вартість, споживна вартість і співвідношення споживної вартості і вартості.

Цільова підсистема "Управління створенням і реалізацією товарної продукції внз" включає такі завдання як організація власне процесу створення, ціноутворення, реалізація, тиражування створеної інтелектуальної продукції внз, виконання договірних умов, приведення продукції до товарного виду і ряд інших робіт і різного роду послуг, які також є продукцією, мають корисний ефект, що задовольняє потребу людини. Цільова підсистема "Управління якістю" покликана здійснювати розробку умов і стандартів якості, забезпечення науково-технічного рівня продукції, одним словом - виконання усіх функцій, спрямованих на зростання споживної вартості створюваного товару.

Цільова підсистема "Управління ефективністю використання ресурсів" покликана відстежувати виконання норм і правил витрачання усіх ресурсів, а також аналізувати рівень ефективності використання сукупного потенціалу внз. Така суть і сенс цільових підсистем блоків розвитку і функціонування системи економічного управління внз .

Продовжуючи опис системи економічної безпеки вищого навчального закладу, відмітимо, що управляти за цільовою ознакою означає знати "що робити", але ще не означає "як робити". Щоб відповісти на це питання необхідно проаналізувати власне механізм реалізації функцій управління, або загальносистемних функцій. При цьому не можна не нагадати, що в нормативній літературі власне склад загальносистемних функцій освітлюється неоднозначно, з різною

мірою деталізації. Нам представляється, що природа загальносистемних функцій бере свій початок від механізму дії системи економічних законів[263, с.142]. При цьому не можна не нагадати, що цій проблемі нині приділяється все більше уваги, як фундаментальною. Тут важливо зрозуміти, а, зрозумівши - сформулювати загальну конструкцію економічного закону. З літератури відомо, що автори користуються різними підходами до її формування. Одні трактують закон як основну тенденцію розвитку тих або інших явищ (залежно від істоти закону). Інші стверджують, що економічний закон відбиває причинно-наслідковий зв'язок явищ. Ми схильні до визначення жорсткої конструкції закону, формуючи її як "мета - засіб" Деякі зв'язують економічні закони з системою економічних інтересів, стверджуючи, що інтерес править суспільством. Так, конструкції типу "основна тенденція" відповідає комплексна функція "Прогнозування і планування"; конструкції типу "мета - засіб" - функція "оцінка"; конструкції типу "причинно-наслідковий зв'язок" - функція "аналіз", а ті, хто вивчає механізм дії законів, виходячи з системи інтересів, - ближче функція "стимулювання"; тим же хто досліджує організаційні форми прояв законів ближче функція "організація". Зрештою склад функцій залежатиме від міри пізнання механізму дія економічних законів.

В усякому разі, зробивши спробу систематизації на основі вивчення різних підходів, ми прийшли до набору основних функцій управління, та можемо говорити, як аналізується механізм їх реалізації у вищій школі. Склад цих функцій має комплексний характер, і це зроблено для компактнішого представлення системи управління ВНЗ в цілях забезпечення її осяжності. В цьому випадку загальна функціонально-цільова структура системи управління ВНЗ представляється у вигляді досить логічно і компактно сформованої

матриці, побудованої за принципом "перетин" функцій і цілей (див. таблицю 4).

Що стосується загальносистемних функцій, то їх реалізація досягається рішенням завдань, склад яких представлений в цій же таблиці.

Таблиця 4

Функціонально-цільова структура системи економічного управління ВЗ

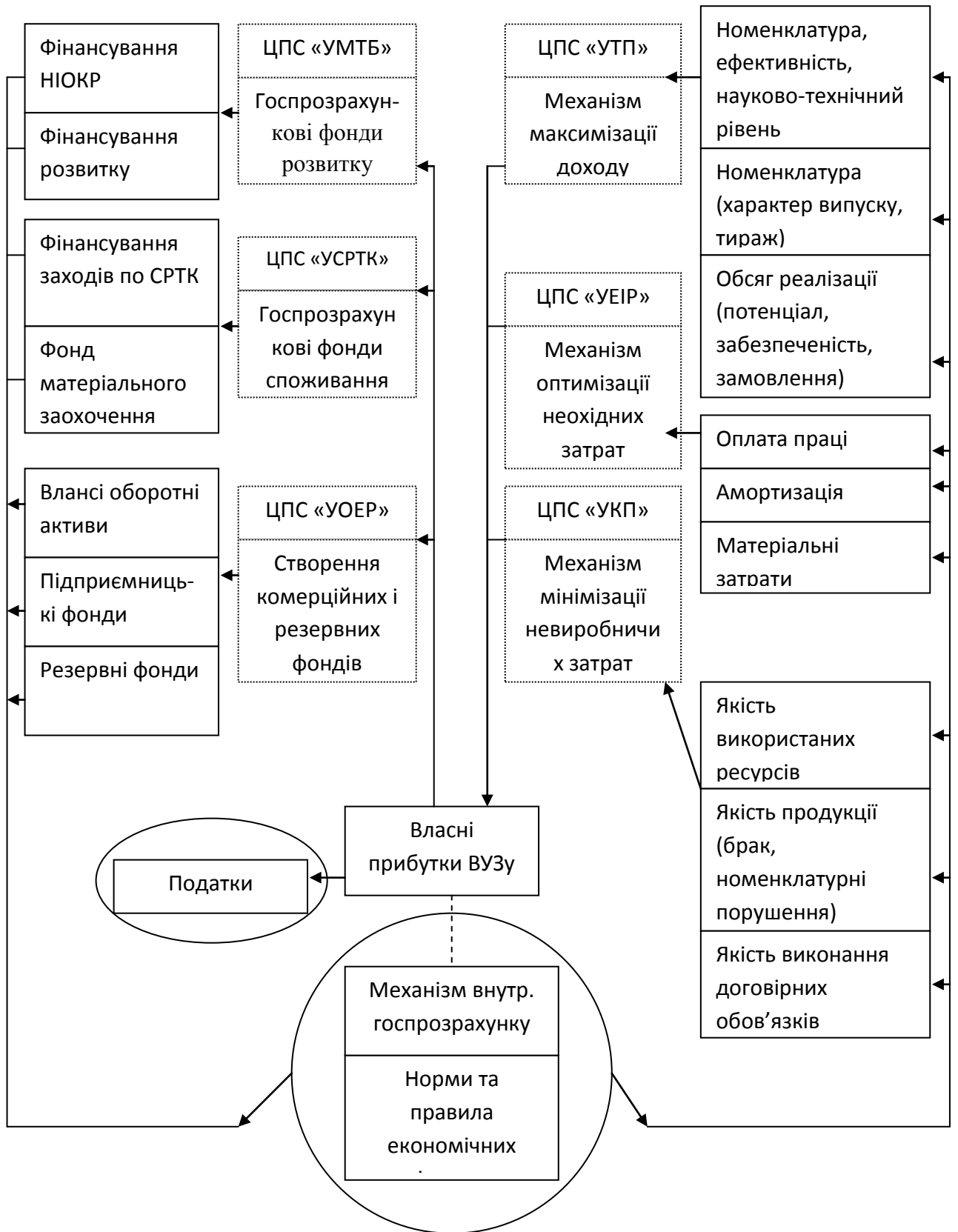
Цільові підсистеми Загально системні функції	Управління розвитком потенціалу			Управління функціонуванням виробництва		
	Управління розвитком матеріально-технічної бази	Управління організаційно-економічним розвитком	Управління соціальним розвитком трудового колективу	Управління виробництвом і реалізацією	Управління ефективністю використання ресурсів	Управління якістю
Прогнозування і планування	Прогнозування і планування розвитку матеріально-технічної бази	Прогнозування і планування організаційно-економічного розвитку	Прогнозування і планування соціального розвитку трудового колективу	Прогнозування і планування виробництва і реалізації	Прогнозування і планування ефективності використання ресурсів	Прогнозування і планування якості продукції і послуг
Фінансування і кредитування	Фінансування і кредитування розвитку матеріально-технічної бази	Фінансування і кредитування організаційно-економічного розвитку	Фінансування і кредитування соціального розвитку трудового колективу	Фінансування і кредитування виробництва і реалізації	Фінансування і кредитування ефективності використання ресурсів	Фінансування і кредитування заходів по підвищенню якості продукції і послуг
Організація і оперативне управління	Організація і оперативне управління розвитку матеріально	Організація і оперативне управління організаційно-економічно	Організація і оперативне управління соціальним розвитком	Організація і оперативне управління	Організація і оперативне управління	Організація і оперативне управління

	но-технічної бази	го розвитку	трудового колективу	виробництвом і реалізацією продукції і послуг	ефективністю використання ресурсів	якістю продукції і послуг
Облік і звітність	Облік і звітність розвитку матеріально-технічної бази	Облік і звітність організаційно-економічного розвитку виробництва	Облік і звітність соціального розвитку трудового колективу	Облік і звітність виробництва і реалізації	Облік і звітність ефективності використання ресурсів	Облік і звітність за якістю продукції і послуг
Аналіз і оцінка	Аналіз і оцінка розвитку матеріально-технічної бази	Аналіз і оцінка організаційно-економічного розвитку	Аналіз і оцінка соціального розвитку трудового колективу	Аналіз і оцінка виробництва і реалізації продукції і послуг	Аналіз і оцінка ефективності використання ресурсів	Аналіз і оцінка якості продукції і послуг
Оплата і стимулювання	Плата і стимулювання трудового колективу за розвиток матеріально-технічної бази	Оплата і стимулювання за організаційно-економічний розвиток	Оплата і стимулювання здійснення заходів по соціальному розвитку трудового колективу	Плата і стимулювання за виробництво і реалізацію	Плата і стимулювання за ефективність використання ресурсів	Плата і стимулювання за якість продукції і послуг

Розроблена матрична функціонально цільова модель системи управління вnz, разом з її інформативністю і наочністю, логічністю побудови цілеорієнтованістю і достатньою обґрунтованістю, модель є статичною, тобто не відбиває ні, якщо можна так виразитися, кінематики процесу управління ні його динаміки [260].

Загальний механізм дії системи управління вnz є замкнутою послідовністю включення цільових підсистем в процес створення і розподілу прибутку. Таким чином:

1. Прибуток вnz, - це кінцевий фінансовий результат діяльності трудового колективу.

Мал.7. Кругообіг засобів (коштів) у системі управління вищим навчальним закладом

2. Прибуток внз - джерело саморозвитку внз, тобто утворення госпрозрахункових фондів, від розміру яких залежить темп реалізації соціальної політики.

3. Прибуток внз є осереддям економічних інтересів держави , колективу (госпрозрахункові фонди) і особи (індивідуальний фонд споживання за вирахуванням авансованої зарплати).

Зазначимо, що стосовно функціонально цільової моделі управління перевищення прибутків над витратами є результатом дії цільових підсистем блоку "Функціонування внз" і початком дії цільових підсистем блоків "Розвиток внз". Якщо розглядати цільові підсистеми з вартісних позицій, за той або іншою вартісною блок господарського механізму можна розподілити використовуючи загальну схему, що характеризує процес створення і розподілу перевищень прибутку представлену на рис.

Зупинимося дещо детальніше на механізмах реалізації цільових підсистем. Тут, передусім, слід зазначити, що розподіл внз на які те не було підсистеми, структурні блоки потрібні тільки для яснішого розуміння усієї системи в цілому. Ми дотримуємося погляду на внз, як на інтеграційну і органічно-цілісну систему. Це, як відомо, означає, що властивості системи в цілому не є сумою ітегративных властивостей, а основною відмітною ознакою органічно цілісної системи являються високий рівень організації, здатний забезпечити процеси розвитку, самоорганізації, самообновлення і самовідтворення.

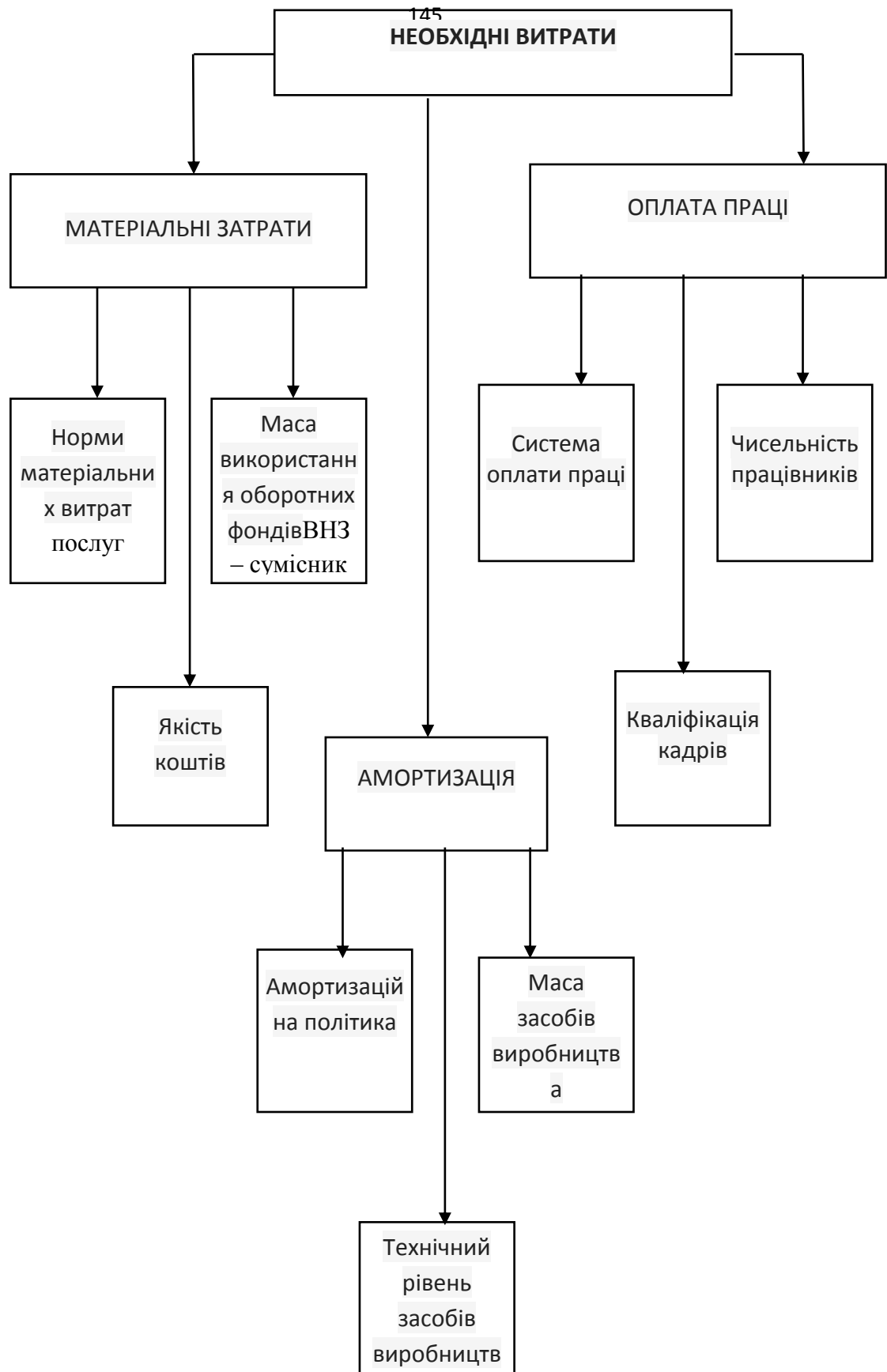
Очевидно, що кожна з цільових підсистем повинна мати власну цільову функцію, сукупність яких забезпечує отримання внз засобів і розподіл їх по основних напрямках діяльності. При цьому необхідно, щоб цільові функції могли бути інтегровані в загальну модель, що забезпечує максимум економічної ефективності діяльності внз. Зразкова схема такого розподілу цільових функцій по цільових підсистемах показана в таблиці 5.

**Розподіл приватних складових господарського механізму по
цільовим підсистемам**

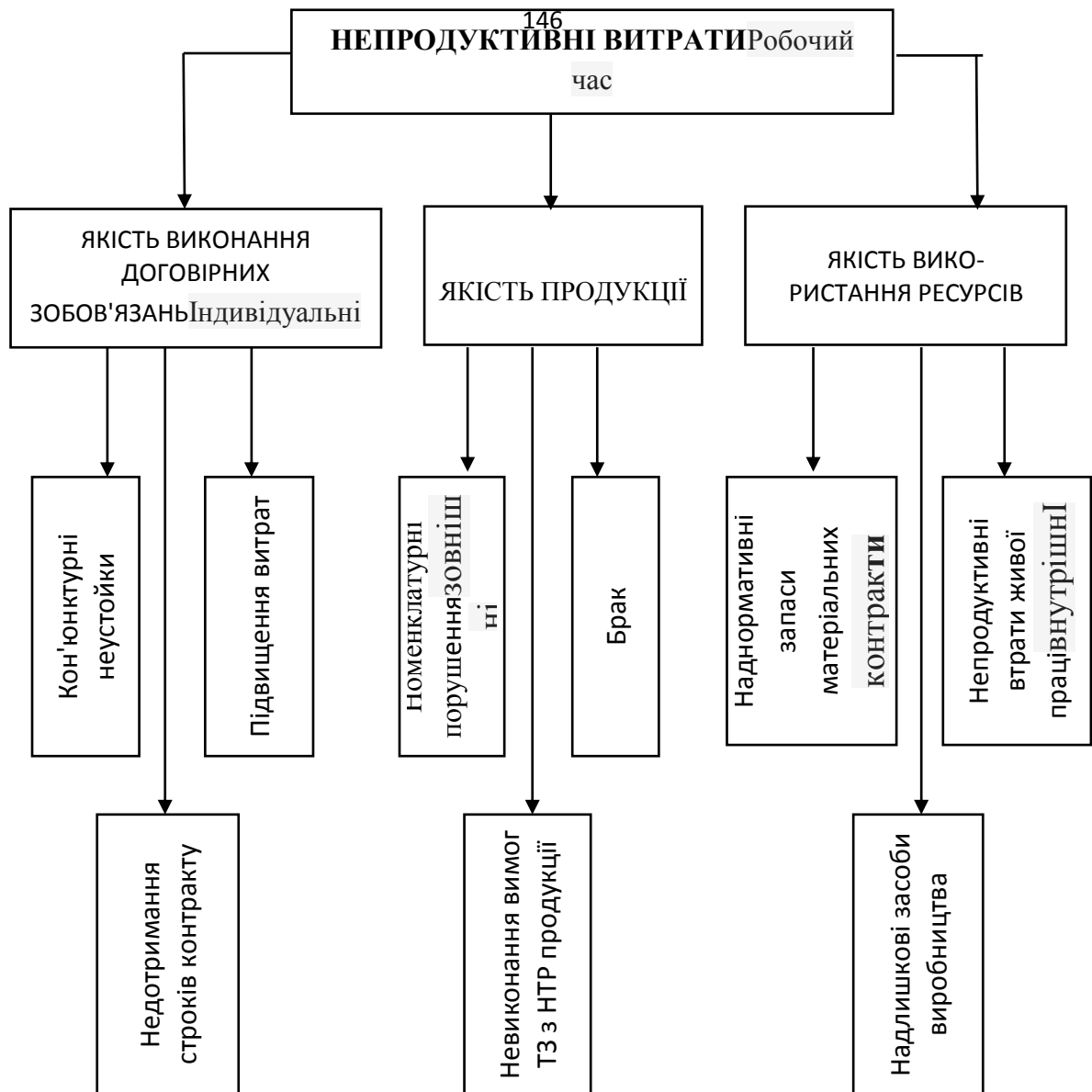
№ з/п	Блок "Функціонування ввз"	Цільова підсистема	Вартісна характеристика механізму формування і розподілу прибули
		"Управління створенням і реалізацією товарної продукції" ,"Управління ефективністю використання ресурсів" "Управління якістю продукції"	Механізм максимізації прибутків ввз. Механізм оптимізації необхідних витрат на створення продукції. Механізм мінімізації непродуктивних втрат
1	Блок "Розвиток ввз"	Блок "Оподаткування" "Управління розвитком матеріально-технічної бази" "Управління організаційно-економічним механізмом" ЦПС "Управління соціальним розвитком трудового колективу"	Механізм досягнення компромісу за об'ємом прибутку оподаткування ставкам і умовам оподаткування Механізм розподілу прибутку ввз на меті розвитку МТБ і пошукових досліджень Механізм формування комерційних і резервних фондів Механізм формування колективних і індивідуальних фондів споживання
2		Блок "госпрозрахунок Внутрішньо ввз"	Механізм розподілу доходу між колективним і індивідуальним споживанням і між оргструктурними ланками ввз, і орендними стосунками

Мал.9 .Структура чинників, що визначають прибутки ВНЗ

Мал. 10. Структура чинників, що визначають розміри необхідних витрат

Мал. 11. Структура чинників, що визначають непродуктивні витрати

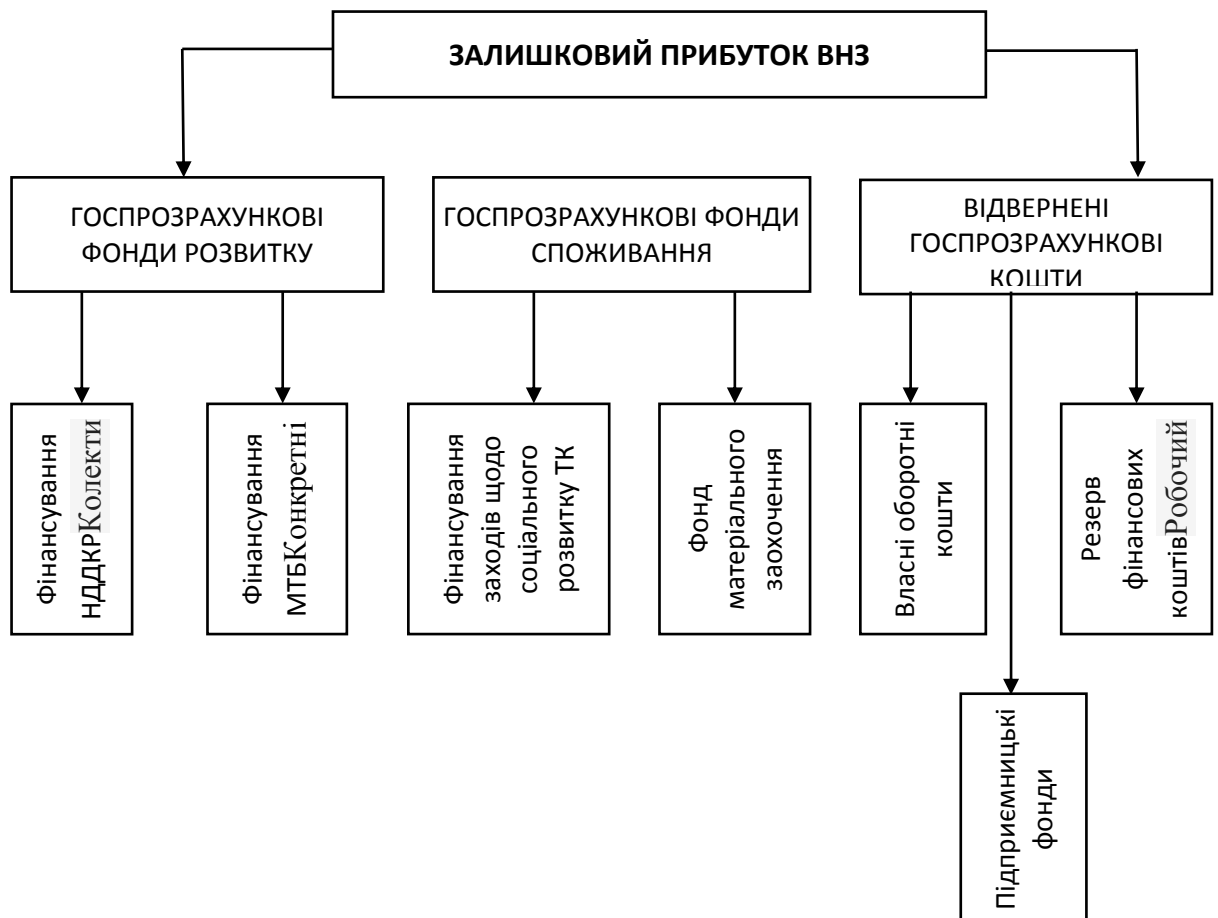
Після розгляду загальної моделі управління вnz як канонічною системою, механізм її дії і склад завдань по реалізації загальносистемних функцій, можна сформувавши функціонально - цільову модель підсистеми забезпечення економічної безпеки вnz.

Аналіз перерахованого показує, що в системі управління вnz міститься ряд заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки. Проте слід зазначити два важливі моменти. Перше, автор не може упевнено стверджувати, що в реальній практичній діяльності моделі управління вnz і перераховані завдання реалізуються повністю. Другий

момент полягає в тому, що нинішнє тяжке положення ВНЗ є наслідком нездатності держави забезпечити ВНЗ нормальне фінансове положення.

Отже, підсистема забезпечення економічної безпеки має бути зорієнтована на управління фінансами ВНЗ. Це означає, що цільові функції підсистеми повинні забезпечувати управління фінансовими потоками як бюджетного, так і позабюджетного характеру. Що ж до загальносистемних функцій забезпечення економічної безпеки ВНЗ., то, на нашу думку, вони мають бути ідентичними з функціями системи управління ВНЗ за винятком функцій "Фінансування і кредитування", оскільки система сама зорієнтована на управління фінансовими потоками.

Таким чином, "вбудовування" моделі забезпечення економічної безпеки ВНЗ. в систему управління ВНЗ забезпечується, по-перше - ідентичністю загальносистемних функцій, а по-друге, деталізованим представленням функції "Фінансування і кредитування".

Мал. 12. Структура чинників, що визначають залишковий прибуток ВНЗ

Досліджуючи питання забезпечення економічної безпеки внз., автор виходить з того, що дана модель, будучи підсистемою внз, містить ознаки складної системи і в зв'язку з цим підпорядкована принципу дуальності управління, який в даному випадку полягає в тому, що цілі підсистеми, з одного боку, полягають в залученні фінансово-економічних засобів, а з іншого боку в оптимальному (раціональному) їх витрачанні.

На основі такого підходу зроблена спроба розробки структури цільових підсистем і комплексу завдань, пов'язаного з діяльністю забезпечення економічної безпеки внз.

Ця модель, як і у випадку з функціонально-цільовою структурою системи економічного управління внз, має статичний характер.

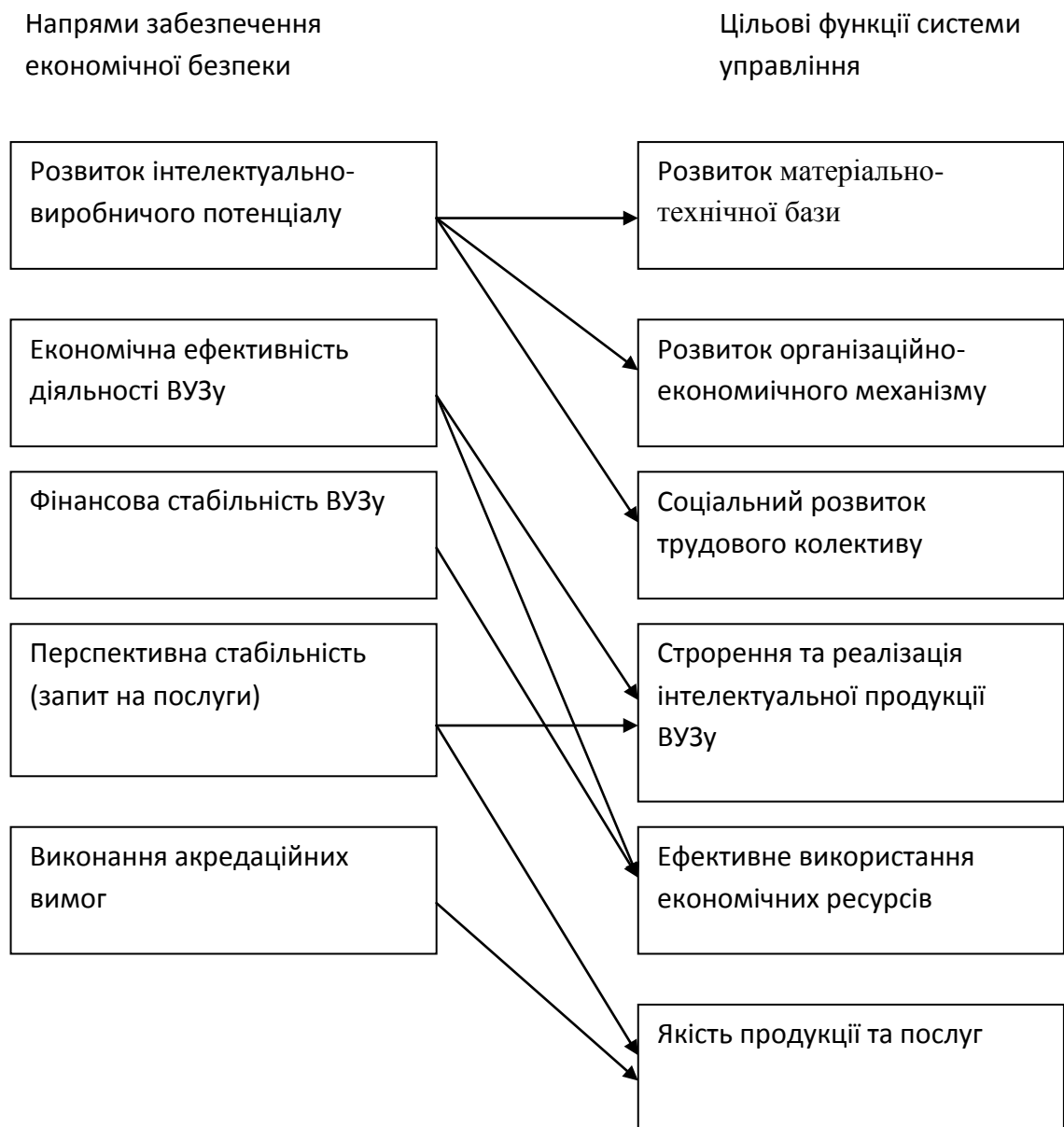
Циклічний характер, пов'язаний з кругообігом фінансових коштів, що отримуються з позабюджетних джерел, проілюстрований нами на малюнку 10. З якого видно, внз має досить великий ступінь свободи у витрачанні позабюджетних засобів [259]. Пріоритети такого витрачання визначаються адміністрацією внз, виходячи з обраних фінансово-економічних стратегій розвитку внз.

У зв'язку з цим не можна не відмітити очевидних переваг позабюджетних джерел державних внз над бюджетними з точки зору ступеня свободи використання перших і відсутності такої для других.

Мал. 13. Кругообіг позабюджетних фінансових засобів державного ВУЗу

Згідно із запропонованою концепцією економічної безпеки її забезпечення здійснюється по наступних напрямках, що кореспондують з цільовими функціями системи управління (мал. 14).

Мал. 14. Схема відповідності напрямів забезпечення економічної безпеки цільовим функціям управління

Автор усвідомлює те, що кількість зв'язків відповідності, показаних на мал. 14, насправді значно більше через складність самої системи і зв'язків між її елементами. Тут ми для наочності відбили лише головні з них з тим, щоб показати, що управління економічною безпекою це не локальне завдання, а проблема, властива усьому внз, його економічному життю в нових умовах. Це означає, що контекст нашого дослідження вимагає, що увесь внз розглядався як фінансово-економічна система, а рішення, що управляють, були б функцією спеціалізованої організаційної структури. При цьому виходили з того, що основу управління будь-якої системи складають три чинники : цілі, функції і організаційна структура. У складних системах, до яких відноситься внз, усе ці три чинники є обов'язковими до розгляду. Проте проблема організаційної структури управління може вважатися підпорядкованою цілям і функціям, оскільки вона не є самоціллю. Правильною організаційною структурою вважається та, яка при мінімумі витрат на її функціонування, забезпечує реалізацію загальносистемних функцій управління в ім'я досягнення цілей системи. З цих позицій автор вважає корисним замість різних варіантів організаційних структур, різноманітність яких навіть не підлягає оцінці, керуватися найбільш загальним підходом до організації управління. У зв'язку з цим торкнемося лише чотирьох великих організаційних блоків:

- I блок - Основні види діяльності;
- II блок види діяльності, що Забезпечують;
- III блок - Допоміжні види діяльності;
- IV блок - Управління.

Виходячи з того, що до основних видів діяльності державного внз відносяться навчально-педагогічна і наукова діяльність, що входять до складу виділених раніше навчальної і наукової підсистем, в цій структурі підсистема економічної безпеки внз, швидше за все, має бути внесена в блок діяльність", що "Забезпечує. Проте, урахувуючи важливість цієї

підсистеми, яка покликана управляти фінансовими потоками, вона включає окремі елементи з блоку "Управління".

Організаційне управління економічною безпекою ВНЗ може здійснюватися спеціалізованим фінансово-економічним департаментом (що є організаційним відображенням), в якій об'єднані відповідні управління, відділи, сектори і так далі, основна діяльність яких здійснюється у фінансово-економічній сфері. Фінансово-економічний департамент здійснює функціональну взаємодію з усіма підрозділами, які виділяють для цих цілей спеціально навчених співробітників. ФЕД очолюється проректором з фінансово-економічної діяльності і підкоряється безпосередньо ректорові. Усі проекти, що поступають від підрозділів ВНЗ і включаючи фінансові і економічні аспекти, підлягають обов'язковій експертизі ФЕД. Проекти самого ФЕД підлягають розгляду на раді ВНЗ і в ректораті. Система оплати праці ФЕД може включати винагороди у вигляді відрахувань від додаткові прибутків, отриманих ВНЗ від проведення фінансових операцій. При цьому нормативи відрахувань повинні затверджуватися ректором. У свою чергу, збитки, понесені ВНЗ в результаті безграмотних дій працівників ФЕД, частково або повністю покриваються ВНЗ шляхом віднімання їх суми з фонду споживання (чи оплати праці) департаменту.

Фінансова відповідальність за реалізацію фінансово-економічних проектів, що реалізуються за прямим дорученням і ініціативою ректорату, регулюється окремим порядком. ФЕД повинен функціонувати відповідно до плану, затвердженого ректора, в якому відбиваються основні напрями діяльності на планований період і об'єми засобів, що відволікаються на інвестиції. Останні мають бути розглянуті на вченій раді ВНЗ.

Згідно економічної теорії основними елементами системи є жива праця, минула праця і капітал в його грошовій формі. Проілюструємо цю тезу ще раз у таблиці 6.

Таблиця 6

Структура елементів, властивостей і зв'язків в складній фінансово-економічній системі

№ з/п	Елементи фінансово-економічної системи	Властивості елементів	Зв'язки елементів
1	Жива праця	Кількість і якість (кваліфікація) живої праці	Організаційні форми взаємодії людей і колективів
2	Минулий тур	Кількість і якість (технічний рівень) засобів виробництва	Безліч технологічних процесів і операцій
3	Капітал в грошовій формі	Кількість і якість основної валюти	Безліч фінансових потоків в системі

Примітка: природно, що вказані блоки знаходяться в безпосередньому взаємозв'язку (звідси, і безліч назв складних систем, використовуваних в літературі, : техніко-технологічна; техніко-економічна; соціально-економічна і тому подібне).

У контексті цього дослідження нас більшою мірою цікавить такий елемент як "капітал в грошовій формі", властивість основної валюти і безліч фінансових потоків. Останні, у свою чергу, можуть бути підрозділені на:

а) фінансові потоки, пов'язані з приростом засобів і забезпеченням непогіршення їх властивостей зберігати вартість, витрачену на їх освіту (наприклад, у зв'язку з інфляцією);

б) фінансові потоки, пов'язані з оборотом засобів.

Інтерес до капіталу в грошовій формі, його властивостям і фінансовим потокам пов'язаний з самим характером інвестиційно-позикової системи і з необхідністю моделювання впорядкованої безлічі

фінансових потоків.

Існує безліч визначень моделювання, серед яких авторіві імпонує дана в [252] що свідчить: "Моделювання - це метод практичної або теоретичної опосередкованої операції об'єктом, в ході якого досліджується безпосередньо не сам об'єкт, що цікавить нас, а деяка проміжна допоміжна система (природна або штучна), яка, :

- а) знаходиться в деякій об'єктивній відповідності з самим пізнаванням об'єктом;
- б) здатна в ході пізнання на відомих етапах заміщати в певних стосунках сам об'єкт, що вивчається;
- в) давати в процесі її дослідження, кінець кінцем, інформацію про об'єкт, що самому цікавить нас.

Розглянемо вказані властивості стосовно безлічі фінансових потоків.

Про відповідність об'єкту оригіналу. Слід зазначити, що якщо в технічних системах потрібна перевірка моделі на адекватність оригіналу, то в нашому випадку само впорядкування фінансових потоків вже означає фактичне віддзеркалення їх в системі платежів, інтересам суб'єктів і основним завданням платежів. Іншими словами, визначаючи той або інший потік за допомогою таких параметрів, як: об'єм платежу і вид валюти, термін платежу, витікаюча адреса і адреса призначення, термін повернення засобів, час обороту засобів, особа, що проектує модель, автоматично забезпечує адекватність моделі оригіналу. Що ж до заміщення об'єкту на модель, тут безліч впорядкованих потоків, представлених в ілюстративному виді і є одночасно і модель, і оригінал безлічі зв'язків.

Таким чином, зважаючи на ту обставину, що практично усі перераховані параметри впорядкованої безлічі фінансових потоків являються одночасно і параметрами управління, то стає ясным, що маніпуляція цими параметрами може дати (і практично дає) безліч варіантів обороту засобів, тобто забезпечує вступ аналітичної інформації

про об'єкт, що цікавить.

Сказане дозволяє зробити один дуже важливий проміжний висновок: в складних фінансово-економічних системах при моделюванні безлічі впорядкованих фінансових потоків :

а) первинним є не оригінал, а його модель, оскільки саме в моделі закладаються цільові орієнтування потоків і їх керовані параметри;

б) повинен проводитися не аналіз моделі на адекватність оригіналу, а контроль відповідності фактичних фінансових потоків прийнятій до використання моделі.

3.2. Економічний устрій вищого навчального закладу як основа ефективного управління в сучасних умовах

Ефективне управління ВНЗ в сучасних умовах господарювання є складний процес, основними додатками якого є правильний вибір цілей і завдань, вивчення і глибокий аналіз досягнутого рівня навчально-виховної роботи, система раціонального планування, організація діяльності професорсько-викладацького колективу, вибір оптимальних шляхів для підвищення рівня освітніх послуг і ефективний контроль над навчальним процесом. Це і визначає гостру необхідність рішення проблем, пов'язаних з розвитком наукових методів ефективного управління освітніми установами при обмеженому об'ємі наявних засобів,

У звичайному традиційному сенсі під поняттям "устрій" розуміється сталий порядок, пристрій громадського життя, побуту, господарства, що склався. Виходячи з цього визначення, під економічним устроєм можна розуміти дуже широкий спектр характеристик економічного життя внз. Ми ж в справжньому

дослідженні зупинимося на одній з найважливіших характеристик, а саме джерела і моделі розподілу прибутків внз.

Комплексна економічна модель діяльності внз припускає застосування усіх можливих моделей розподілу доходу отриманого підрозділами внз.

Основними формами господарських стосунків у внз є:

а) бюджетно-госпрозрахункова модель, при якій витрачання засобів виробляється по кошторису витрат на виробництво продукції;

б) модель повного госпрозрахунку в двох відомих її видах: з фіксованим і відкритим фондом оплати праці;

в) орендна модель;

г) модель малого підприємства (малої фірми);

д) внутрішньогоспрозрахункові моделі (підряд, індивідуально-трудова модель, та ін.);

е) будь-яка комбінація перерахованих моделей.

Суть комплексної економічної моделі полягає в тому, що :

- внз має право застосовувати будь-яку з перерахованих моделей як для внз в цілому, так і для окремих підрозділів, а також для окремих видів робіт. Застосування вказаних моделей є винятковим правом трудового колективу і демократичним шляхом обраного керівництва;

- вищестояща організація не має права заборони на застосування тієї або іншої форми (комбінації) господарської діяльності;

- розподіл виручки від реалізації товарної продукції виробляється відповідно до комплексної моделі господарської діяльності внз; кошторис витрат по будь-якому виду робіт є внутрішньовиробничим документом і зовнішньому контролю не підлягає [243].

Сформульовані положення відбивають одну з ідей нового державного господарського механізму, а саме: "забезпечення єдності і цілісності внз при різноманітті форм господарських стосунків".

Безліч варіантів організації господарських стосунків може бути еволюційно згрупована в три великих і відносно самостійних комбінацій.

Перша комбінація полягає в тому, що "розподіл моделей" господарських стосунків здійснюється по великих внутрішньогоспрозрахункових підрозділах (блокам), наприклад:

блок "Навчальний сектор" (блок "Навчання");

блок "Науково-дослідний сектор" (блок "Наука");

блок підрозділи" (блок "Послуга"), що "Забезпечують.

В цьому випадку із затвердженням організаційної структури внз, яка є правом вищого навчального закладу, керівництво затверджує для цього блоку вид моделі господарських стосунків.

Друга комбінація є розвитком першої комбінації і припускає "розподіл моделей" господарських стосунків між підрозділами усередині госпрозрахункових блоків. В цьому випадку із затвердженням організаційної структури, керівництво затверджує вид моделі для цих підрозділів.

Третя комбінація є логічним розвитком перших двох і повністю реалізує схему стосунків внутрішньо вищих навчальних закладів.

Застосування комплексної економічної моделі дозволяє:

а) аналізувати структуру доходу, підрозділяючи його джерела на ринкові і неринкові ;

б) усвідомлювати те, за рахунок яких засобів (бюджетних або ринкових) забезпечується економічне зростання ВНЗ;

в) аналізувати встановлені і використовувані в економічній практиці правила розподілу доходу [220].

Комплексна економічна модель разом зі створенням госпрозрахункових фондів, припускає розподіл цих фондів на централізовану частину (фонди трудового колективу ВНЗ в цілому на розподілену частину (фонди трудових колективів підрозділів) і індивідуальні фонди споживання.

Створення перерахованих госпрозрахункових фондів повинне супроводжуватися створенням амортизаційного фонду, використовуваного строго цільовим чином на розвиток, розширення, реконструкцію і технічне переозброєння матеріально-технічної бази ВНЗ.

Діючий нині порядок виключає нарахування амортизації і внесення цих витрат в кошториси бюджетного фінансування і, як правило, не припускає такого у сфері науково-технічної діяльності. Автор в принципі не може визнати це правильним з двох міркувань. По-перше, це позбавляє вищий навчальний заклад можливості правильного і обґрунтованого ціноутворення, і, по-друге, ВНЗ втрачає цільові фінансові джерела технічного прогресу і оновлення засобів виробництва і підтримка їх в належному порядку за рахунок проведення капітальних ремонтів.

Повертаючись до матриці, зазначемо, що відмінною особливістю держбюджетної моделі є:

- фінансування ВНЗ з кошторису узгодженої з представником власника - установами Міністерства освіти і науки.
- відсутність прибутку за винятком випадків, коли в кошторисі передбачається перевищення прибутків над витратами, тобто централізоване формування фонду розвитку.

Інші економічні моделі згідно з діючим положенням кошторисного контролю з боку власника не вимагають і в переважній кількості випадків є прибутковими. Звідси виникають резонні міркування і питання. Яким чином пов'язати продекларовану (неприбуткову модель) з суперечливим положенням про неприбутковий характер діяльності внз та можливістю отримання прибутки з окремих бізнес - операцій. Вихідні позиції цього протиріччя полягають в реально існуючій необхідності додаткового позабюджетного прибутку пов'язаного з держбюджетною недостатністю. Тому існуючий нині термін "неприбуткова організація" базується на понятті фіктивної юридичної особи наприклад акціонерне товариство в Японії, де прибуток не розподілюваний між акціонерами і пайовиками оподаткуванню не підлягає.

Ми усвідомлюємо те що останній аргумент не може вважатися до кінця переконливим як, втім, не може вважатися переконливою і сама смислова конструкція, що декларує неприбутковий характер організації за наявності ринкових операцій, неприбутковість яких є нонсенсом.

На думку автора рішення цього протиріччя треба починати з наступних міркувань. Чисто держбюджетна організація, як втім, і органи державної влади повинні мати свій власний бюджет, формування прибуткової частини якого може здійснюватися будь-якими не забороненими законом діями, а витрачання - в строгій відповідності із статтями витратної частини.

Організація, що застосовує у своїй практиці тільки ринкові операції, керується власним планом і балансом підприємства, звідки має свій початок технологій оподаткування. Вищий навчальний заклад є власністю держави і має бути зарахований до спеціалізованого унітарного підприємства, якому дозволені операції, які пов'язані з вільним ціноутворенням тобто ринкові операції, починаючи від

продажу результатів дослідження за договірною ціною і закінчуючи продажем вибулого непотрібного устаткування.

Звідси витікає, що оскільки місія ВНЗ носить громадський характер і основним видом його діяльності є освіта і дослідження, то і економічна модель управління його діяльністю повинна наближатися до держбюджетної, не дивлячись на те, що ВНЗ має право на операції, пов'язані з вільним ціноутворенням. Ця теза повністю кореспондується з матрицею економічного устрою. В цьому випадку дохід від операцій з вільним ціноутворенням буде врахований в прибутковій частині бюджету вищого навчального закладу, а витрати будуть відбиті у відповідних статтях витрат бюджету ВНЗ, правила складання яких диктуються бюджетною класифікацією. Таким чином прибуток від операцій з вільним ціноутворенням - комерційних операцій як би розчиняється ще на етапі формування прибутків (виручки) і витрат по ринковій угоді, перетворюючись в профіцит або дефіцит бюджету в цілому[71].

Слід зазначити що практика використання бюджетної моделі досить широка, проте для ВНЗ вона буде пов'язана з рішенням цілого ряду проблем пов'язаних з держбюджетно-ринковим характером його функціонування, особливо в науково-дослідних і виробничих частинах ВНЗ. Ця проблема виходить за рамки нашої роботи і є предметом самостійного дослідження. Впровадження цієї моделі в практику ВНЗ змусить по новому підійти до таких проблем, як планування бюджету закладу, організація облік і звітність у витрачання засобів, функціонування в умовах дефіциту бюджету, взаємини з вищестоящими організаціями (а вони можуть складатися дуже цікаво, особливо якщо врахувати що один з об'єктів оподаткування - прибуток - збиток по кожній окремій операції розчиняється в понятті дефіцит - профіцит бюджету вищого навчального закладу) і тому подібним[214].

Слід особливо відмітити, що введення бюджетної моделі більшою мірою відповідають приписаним вищим навчальним закладам поняттям неприбуткова і некомерційна організація.

Сам дух і буква цього методу переконливо підтверджують, що які б не були умови в яких працює ВНЗ і операції, які він вимушений виконувати в умовах, що склалися, головне завдання економічної моделі (устрою) було і залишається фінансове забезпечення виконання основної місії ВНЗ, тобто освітньої і наукової діяльності.

Таким чином, виникає необхідність постановки і організації системи бюджетування у ВНЗ, тобто системи, відповідальної за складання і прийняття бюджету ВНЗ, а також за наступний контроль його виконання. Цій проблемі вже присвячена чимала кількість досліджень, в яких автори прямо визначають бюджетування ВНЗ як необхідну умову його економічної стійкості, в нових економічних умовах.

Проте, незважаючи на отримані в даній області результати, в ній все ще залишається низка малодосліджених питань. Зокрема проблеми організації і формування ефективного управління освітніми послугами ВНЗ в сучасних умовах українського освітнього ринку.

Цей напрям є дуже самостійним, і, тому, ми не зупиняємося на нім детально; розглянемо лише основні питання концепції бюджетування, яка є першим кроком створення підсистеми бюджетування ВНЗ, і загальний вигляд якої показаний на мал. 13.

Основною метою системи бюджетування у вищих навчальних закладах є підвищення його конкурентоспроможності на основі розробки ефективного механізму управління фінансовими, виробничими і трудовими ресурсами.

Основою для складання бюджету є цільові показники, встановлені ректором університету, а також контрольні показники

Міністерства освіти і науки України на плановий період, і сформовані на їх основі плани робіт структурних підрозділів на майбутній рік.

Мал. 13. Загальна структура системи бюджетування ВНЗ

Таким чином, цільові показники визначають в кількісному і вартісному вираженні цілі, які ставить ректор ВНЗ перед своєю адміністрацією майбутній рік. Відносно цих цільових показників плануються прибутки і структура витрат ВНЗ а також приймаються необхідні управлінські рішення.

Відповідальними за виконання планів і досягнення запланованих показників, за контроль над витратами у рамках затвердженого бюджету являються керівники відповідних підрозділів [76].

Операційні бюджети включають прибутки і витрати, пов'язані з наданням освітніх послуг, виконанням наукових робіт і здійсненням виробничої діяльності. Операційні бюджети краще всього скласти за основних напрямками діяльності ВНЗ :

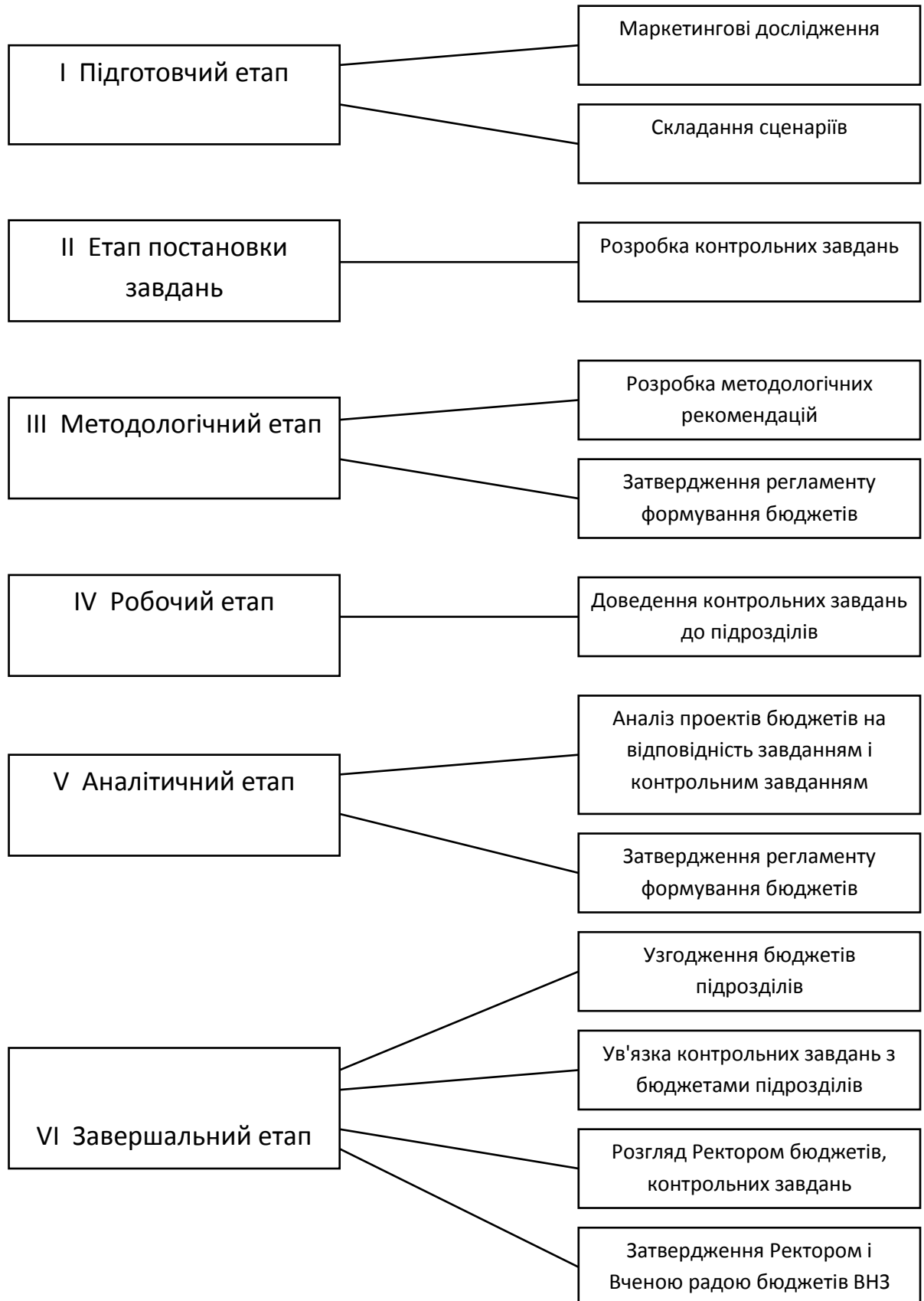
1. Освітня діяльність;
2. Наукова діяльність;
3. Виробнича (непрофільна) діяльність.

На основі такої основи формується прогнозний бюджет про прибутки і витрати, який включає плановані прибутки від освітньої, наукової і виробничої діяльності, розраховані на основі плану вступів і прибутків за видами діяльності, а також поточні витрати ВНЗ і очікувані фінансові результати.

Бюджет інвестицій відбиває плановані витрати ВНЗ на придбання довгострокових активів за пріоритетними напрямками, згруповані за видами діяльності. Бюджет інвестицій розробляється на основі окремих інвестиційних програм.

Бюджет руху грошових коштів відбиває плановані вступи і виплати грошових коштів, окремо з операційної і інвестиційної діяльності, а також включає у разі потреби план залучення фінансових ресурсів. Цей документ розробляється на основі Операційних бюджетів і Бюджету інвестицій, з урахуванням графіків розрахунків з господарюючими суб'єктами і органами державного управління і перехідних залишків заборгованості.

Прогнозний баланс дозволяє оцінити плановані зміни у фінансовому стані вищого навчального закладу на кінець бюджетного періоду і виразити їх у вигляді кількісних і якісних фінансових показників. Основні етапи формування бюджетів приведені на мал. 14.

Мал. 14. Основні етапи формування бюджетів

З усього вищесказаного видно, що постановка системи бюджетування, а також сама технологія бюджетування - досить трудомісткий і складний процес, що зачіпає цілий ряд аспектів пов'язаних з управлінням фінансовими коштами підприємства.

Таким чином, необхідно відмітити, що основні результати постановки системи бюджетування в державному навчальному закладі дозволяють здійснювати підготовку щомісячного бюджету розрахунків відділом бюджетування - розподіли процесу підготовки і контролю над виконанням з одного боку і управління виконанням з іншою; прив'язку процесу бюджетування до реального життя вищого навчального закладу; прийняття збалансованого бюджету розрахунків; облік бюджету розрахунків при ухваленні рішень про виконання платежів; організацію роботи контролюючих структур при прийнятті бюджету і контролю над виконанням бюджету розрахунків. Крім того, у ВНЗ з'являються можливості: планувати фінансові показники на основі сценарного аналізу; управляти не лише витратами, але і прибутками; точніше враховувати при плануванні залежність між різними економічними параметрами; зіставляти бюджет з повноцінними звітами про його виконання; приймати більше обгрунтовані управлінські рішення.

Приведені міркування про бюджетування вищого навчального закладу зовсім не виключають реалізацію такої функції як "планування". Навпаки, бюджетування і планування, на нашу думку є нерозривно пов'язаними взаємодоповнюючими функціями. Адже історично склалося так, що з приходом в 90-х роках в економічне життя вищих навчальних закладів ринкових стосунків, система директивного централізованого планування розвиток ВНЗ була віддана деякому забуттю. Частково це пояснювалося деяким розширенням прав, академічних свобод і економічної самостійності закладів. Крім

того, самі ВНЗ неабияк "втомилися" від детального регулювання їх економічного життя з боку найвищих органів управління вищою школою. Планування діяльності ВНЗ було по суті замінене механізмом фінансування ВНЗ як організації в цілому з постатейним виділенням витрат, який надалі був замінений нормативним методом фінансування з розрахунку на одного студента [213, с.56].

Починаючи з кінця 90-х років по теперішній час цей метод можна вважати виродженим, оскільки у зв'язку з гострим браком бюджетних коштів ВНЗ виділяють гроші на заробітну плату працівників з бюджетної сфери та стипендії студентам. Такий стан справ привів вищі навчальні заклади до необхідності самостійного пошуку позабюджетних джерел фінансування свого існування, і планування діяльності ВНЗ стало ще скрутнішим. Минула звичка, прищеплена адміністративно-командною системою вважати план законом, який має бути виконаний часом "за всяку ціну" досить швидко було зведено до простої звітності з реалізації бюджетних коштів, яка була ще посилена і казначейською формою витрачання засобів. Сьогодні залишається тільки згадувати тези про планування, як про центральну ланку управління і про те, що постійно-підтримувана пропорційність по суті і означає планування, яке нині виконує деяку технологічну функцію, як, наприклад, розклад занять у ВНЗ, розклад руху на транспорті і тому подібне.

Сучасний етап розвитку вітчизняної вищої школи характеризується все більшим розвитком різних аспектів академічної і господарсько-фінансової діяльності, що спричиняє за собою виникнення нових явищ, у тому числі необхідності підтримки самими ВНЗ своєї стійкості і економічної стабільності. Особливу значущість це придбаває в умовах хронічного дефіциту бюджетних асигнувань для утримання ВНЗ. Це ставить його перед необхідністю, знаходити додаткові позабюджетні кошти для самофінансування. У зв'язку з цим

у вищій школі отримує значний розвиток діяльність підприємницького характеру. Вона вимагає застосування нетрадиційних для вузів методів управління, які спрямовані на забезпечення економічної стабільності ВНЗ, як соціально значущого інституту, діючого в умовах ринкового оточення. Слід зазначити, що поняття "Підприємництво у ВНЗ" в існуючих документах трактується нечітко і неоднозначно. Тому ВНЗ рекомендується не "чистим" підприємництвом, а діяльністю підприємницького характеру, яка не перешкоджає, а навпроти, сприяє здійсненню вищій школі своєї основної місії.

Напевно не слід посилено доводити, що більшість негативних тенденцій що виникають у вищій школі за останні десять з невеликим років пов'язані з недостатнім фінансуванням, причому цей поріг досить наочно ілюструється прикладами, пов'язаними з недостатністю зарплат працівників ВНЗ в порівнянні з прожитковим рівнем або з середньою зарплатою працівника державного сектора; з оплатою праці в приватному секторі, що розвивається; недостатністю в порівнянні з оплатою праці працівників відповідних категорій за кордоном. Следствием чого являється відтік кадрів в бізнес, за кордон, таємний відтік, тобто розтрата робочого часу.

Отже, причини "хвороби" галузі вищої школи у фінансово-економічній області, і "методи лікування" мають бути з області економіки і фінансів. І тут важливу роль грають позабюджетні прибутки ВНЗ. Вони приходять на допомогу державному бюджету, чії можливості на жаль ще дуже далекі від необхідного рівня. Таким чином ми маємо ситуацію в якій така неринкова структура як вища школа, вимушена існувати за правилами ринку.

Цей стан справ призводить до зростання ризиків, наслідками яких багатий ринок. Саме тому з'явилася необхідність забезпечення економічної стабільності ВНЗ.

Таким чином, можемо говорити про створення в системі управління ВНЗ певної спеціалізованої підсистеми управління економічною стабільністю вузу, діяльність якої (як, втім як і будь-якої складної соціально-економічної системи) просто немислима без планування діяльності організацій. Дійсно, саме планування покликане забезпечити чітке уявлення про перспективи розвитку вищого навчального закладу, створення необхідних резервів на випадок "збійних ситуацій" і створення госпрозрахункових фондів, встановлення зв'язку з державним замовленням (методика складання якого нині тільки обробляється). Крім того, наявність плану економічного і соціального розвитку вищого навчального закладу дозволила б трудовому колективу і, передусім, професорсько-викладацькому складу мати виразні уявлення про власні перспективи як у фінансовому, так і в соціально економічному аспектах. Подібні міркування, на думку автора, досить переконливо говорять про необхідність формування системи комплексного планування соціально-економічного розвитку вищого навчального закладу.

Одже, вищий навчальний заклад є багатопрофільний навчально-науковий комплекс та за своєю суттю товаровиробником, що задовольняє потреби економіки країни в підготовці (перепідготовці) фахівців і наукових кадрів, в отриманні нових знань, створенні науково-технічної продукції і послуг.

До основних видів товарної продукції що випускається ВНЗ відносяться: навчально-педагогічна продукція, що включає: підготовку фахівців; послуги абітурієнтам; підготовку фахівця вищої кваліфікації; перепідготовку кадрів галузі; короткострокову підготовку за спеціалізованими курсами; курси підвищення кваліфікації; консультації навчального характеру; навчально-методичну продукцію ВНЗ, що створюється для забезпечення навчального процесу, та інше.

Науково-технічна продукція і послуги, виконані як за держзамовленням, так і за прямими договорами із замовниками (склад цих робіт так же добре відомий наскільки і великий)[78].

Непрофільна продукція, що включає: сервісні послуги; транспортні послуги; ремонтно-будівельні роботи; автосервісні послуги; редакційно-видавничі послуги; інші послуги.

Основними джерелами фінансування усіх видів діяльності ВНЗ є:

- галузевий фонд розвитку виробництва науки і техніки Міносвіти і науки України на виконання державного замовлення;
- засоби централізованих фондів розвитку виробництва науки і техніки інших міністрів, відомств на виконання замовлень на створення УПП за договірними цінами;
- засоби госпрозрахункових фондів підприємств і організацій за прямими договорами на створення усіх видів товарної продукції (послуг) за договірними цінами;
- засоби власних фондів науково-технічного і соціального розвитку ВНЗ на створення усіх видів товарної продукції за кошторисною вартістю, розмір якої формується навчальним закладом самостійно;
- госпрозрахункові фонди спільних з ВНЗ підприємств, у тому числі і із зарубіжними організаціями;
- засоби акціонерних фондів;
- кредити банків (в т.ч. зарубіжних);
- позикові на поворотно-договірній основі засоби.

Планування діяльності ВНЗ за прямими замовленнями підприємств і організацій, так само як і доля державного замовлення в плані економічного і соціального розвитку, незалежно від виду діяльності (навчальної або науковою), є винятковим правом ВНЗ, як і право на реалізацію і відшкодування без обмежень, в межах

фінансових можливостей ВНЗ і з відома трудового колективу витрат на соціально виробничі і соціально-побутові умови праці і життя працівників і членів їх сімей [70, с.61].

План економічного і соціального розвитку вищого навчального закладу, треба розробляти вузам самостійно на базі галузевих контрольних цифр, економічних нормативів, галузевих замовлень на навчально-педагогічну і науково-технічну продукцію договір з підприємствами і організаціями. План закладу освіти повинен враховувати завдання, пов'язані із задоволенням потреб галузі в продукції вузу, а також в потребах, пов'язаних з розвитком самого ВНЗ.

Такі плани повинні формуватися на базі комплексних прогнозів і перспективних планів розвитку галузі і враховувати новітні досягнення науки і техніки, орієнтуватися на досягнення перевищення світових рівнів, конкурентоспроможність створюваної навчальної педагогічної і науково-технічної продукції і послуг, що робляться.

Планування діяльності ВНЗ повинне здійснюватися по двох формах:

- централізованій формі, виступаючій у вигляді державного (галузевого) замовлення на навчально-педагогічну і науково-технічну продукцію;
- децентралізованій формі, виступаючій у вигляді прямих замовлень конкретних підприємств і організацій на його продукцію.

Під державним (галузевим) замовленням, ми розуміємо завдання з різних видів діяльності ВНЗ для досягнення цілей розвитку суспільства в цілому, галузі, регіону, повністю фінансоване з державного, галузевого, місцевого бюджетів і відповідних фондів.

Державне (галузеве) замовлення має бути обов'язковим до виконання. До державного галузевого замовлення прирівнюються централізовані капіталовкладення, ліміти яких є розділом цього

замовлення. Централізовані капіталовкладення незалежно від напрямку їх використання знаходяться під контролем фінансуючої організації і на відповідальності ВНЗ.

Державне замовлення може видаватися у вигляді централізованого і адресного доручення, а також конкурсного доручення.

Державне замовлення на державному чи регіональному рівнях видається державними виконавчими органами, як види прямого доручення, так і через Міністерство освіти і науки України. Державне замовлення на регіональному рівні видається органами виконавчої влади.

Вищий навчальний заклад розробляє і затверджує план економічного і соціального розвитку виходячи з галузевого замовлення по напрямках діяльності [83].

Початкові ці планування включають контрольні цифри на: розміри прийому по групах спеціальностей, роках і формах навчання; прийом і номенклатура спеціальностей, рокам і формам навчання; прийом і номенклатура спеціальностей підготовки науковців в аспірантурі і докторантурі; об'єм (у вартісному вираженні) госпдоговірних НДР; розміри перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців галузі; об'єм (у вартісному вираженні) платних послуг ВНЗ, наданих підприємствам, організаціям і населенню; об'єм валютної виручки; показники навчально-науково-виробничого і соціального рівня розвитку ВНЗ.

Державне (галузевий) замовлення повинне включати:

- об'єми підготовки фахівців (з розбиттям за роками та спеціальностями), повністю забезпечені фінансуванням з державного бюджету або для забезпечення виконання міжгалузевих державних цільових програм, для зарубіжних країн за неурядовими угодами; і для потреб галузі та для задоволення регіональних потреб;

- тематика, об'єм і забезпечення науково-дослідних робіт, що виконуються в інтересах державних органів і в галузевих інтересах.
- введення основних фондів і об'єктів соціально-культурного комплексу, що фінансуються за рахунок централізованих капітальних вкладень.

Договори, підписані між ВНЗ і замовниками на усі види продукції закладу освіти, передбачають взаємні зобов'язання і відповідальність сторін за своєчасне і якісне виконання договірних зобов'язань.

Підприємства і організації-замовники продукції ВНЗ мають право на додаткове заохочення (понад умови, зазначені в договорі) за їх високі кінцеві результати і додаткову ефективність отримувану від використання продукції ВНЗ. У свою чергу, заклад освіти несе повну відповідальність (матеріально-фінансову), якщо в офіційно встановленому порядку доведено, що використання результатів його діяльності (продукції) не приносить (з вини ВНЗ) обумовленого в договорі економічного ефекту.

Договірна ціна встановлюється або в ході конкурсного розподілу державного (галузевого) замовлення, що проводиться, серед підвідомчих ВНЗ, або безпосередньо між закладом освіти і підприємством, організацією при доповненні типової кваліфікаційної характеристики випускника ВНЗ вимогам замовника. При встановленні між партнерами договірної ціни може враховуватися економічний ефект, який отримає замовник при ефективному використанні знань і умінь випускника ВНЗ. Підсумкові розрахунки між партнерами можуть вироблятися одноразово за підсумками роботи державної екзаменаційної комісії, або поетапно, коли остаточний розрахунок виробляється за підсумками роботи відповідної кваліфікаційної комісії у замовника після закінчення обумовленого в договорі терміну.

Порядок поетапного розрахунку за підготовку фахівців, умови, взаємні зобов'язання і санкції мають бути предметом договору.

При розробці плану ВНЗ самостійно розробляє і затверджує науково-обґрунтовані прогресивні норми і нормативи, спрямовані на зростання соціально-економічної ефективності, фінансовій, кадровій стабільності, а також нормативи якості товарної продукції, колективної і індивідуальної праці.

Розроблені ВНЗ нормативи повинні відповідати нормативним вимогам центральних органів управління, а також вимогам асоційованих органів суспільно-демократичних інститутів.

ВНЗ як об'єднання має єдині виробничі фонди, що має у своєму активі єдиний творчий, науковий і педагогічний потенціал, носієм якого є єдиний трудовий колектив, який зобов'язаний розвивати свою матеріально-технічну і соціальну базу в умовах, що диктуються механізмом господарювання, різним для окремих груп працівників у зв'язку з бюджетним, або змішаним (бюджетно-госпрозрахунковим) характером фінансування навчального процесу і повністю госпрозрахункового характеру фінансування науково-дослідницькою і пов'язаною з нею виробничою, конструкторською і технологічною діяльністю.

У зв'язку з наявністю наукових шкіл у ВНЗ, які об'єднують навчально - педагогічний процес і наукові дослідження, наявність альтернативних форм додатка інтелектуальної праці працівників ВНЗ, виникає необхідність створення адаптивної системи планування, яка дозволить передбачати стан ВНЗ як єдиного комплексу, що функціонує в умовах кон'юктури, яка постійно змінюється, відомої змагальності з аналогічними організаціями-товаровиробниками .

Ці і ряд інших моментів диктують необхідність гнучкого інструментарію планування ВНЗ в цілях забезпечення фінансової стабільності трудового колективу. Збереження кадрової стабільності є

однією з основних умов збереження обличчя вищого навчального закладу.

Єдина система планування економічного і соціального розвитку ВНЗ є одним із засобів, що дозволяють трудовому колективу, знаючи власні перспективи консолідувати у інтелектуальний потенціал, реалізація якого дозволить успішно поєднувати власні інтереси з інтересами вуза в цілому[92].

Початковими моментами для розробок такого єдиного плану є потреби в продукції та потреби самого вищого навчального закладу для створення бажаних умов свого існування. Потреби в продукції ВНЗ визначаються завданнями вищестоящої організації у рамках державного замовлення на навчально-педагогічну і науково-технічну продукцію, за заявками підприємств-замовників на ці види продукції. Перспективи власного розвитку ВНЗ повинні визначатися з наявних еталонів розвитку (передові ВНЗ, зарубіжні аналогічні організації і тому подібне) власного науково-педагогічного потенціалу трудового колективу.

Ще раз помітимо, що план виступає не як самоціль, а як засіб ув'язки інтересів (раніше усієї держави) замовників і інтересів трудового колективу, ВНЗ і окремих працівників, в діючих державних регламентаціях і правилах, що визначають господарський механізм діяльності вищого навчального закладу.

Цільовий характер планування діяльності ВНЗ практично повністю виключає регламентацію процесу планування діяльності закладу освіти, за винятком засадничих правил і нормативів законодавчого характеру.

План, як керівний документ розробляється органом ВНЗ, якому трудовий колектив делегує виконання цієї функції і затверджується керівником після того, як з'являється упевненість в тому, що: задоволені заявки, що мають статус державного замовлення; задоволені

престижно важливі заявки замовників від взаємодії з якими залежать тенденції розвитку ВНЗ; прибуток забезпечує розвиток матеріально-технічної бази, реалізацію соціальних заходів і отримання коштів, достатніх для матеріального заохочення працівників за кінцеві результати.

План економічного і соціального розвитку ВНЗ komponується у вигляді трьох частин:

- Перша частина. Записка пояснення до проекту детального плану економічного і соціального розвитку містить загальні підстави планових результатів, кон'юнктурний аналіз попиту на продукцію ВНЗ, забезпеченості ресурсами, цільові установки і інші характеристики.

- Друга частина "Система показників планування економічного розвитку" згрупованих за розділами плану : розвиток науки і техніки, основне виробництво і реалізація продукції, праця і кадри, фінансові показники, фонди економічного стимулювання, капітальний ремонт, капітальне будівництво, матеріально-технічне забезпечення, підвищення економічної ефективності. Останній розділ плану за своєю суттю є вільним розділом з точки зору ефективності. Він об'єднує в собі дані попередніх усіх розділів як за об'ємними, так і за витратними показниками (кількісно відбиваючи категорію "Ефективність плану").

- Третя частина "Комплексний план підвищення ефективності діяльності ВНЗ", що реалізовується за чотирьох головних напрямках, що включають відповідні розділи, які об'єднують групи заходів [95].

Так напрям "Технічний розвиток виробництва" об'єднує в собі розділи "Наука і техніка" і "вдосконалення технології" (за видами діяльності); напрям "Організаційно-економічний розвиток" включає блоки "Економіка і "Організація"; напрям "Соціальний розвиток колективу" умовно розбитий на два розділи, що відбивають соціально-виробничий аспект і рівень соціально-побутового забезпечення

працівників; напрям "Якість роботи" визначає дві групи цільових нормативів : - якість підготовки фахівців і якість виконаних НДР.

Таким чином чітке планування необхідне для стабільної та ефективної роботи вищого навчального закладу, що забезпечує його економічну безпеку.

3.3. Сучасна модель системи управління економічною безпекою вищих навчальних закладів

Після розгляду загальної моделі управління вищими навчальними закладами, як канонічною системою, механізм її дії і склад завдань з реалізації загальносистемних функцій, можна сформувавши функціонально - цільову модель підсистеми управління.

Аналіз перерахованого показує, що в системі управління ВНЗ міститься ряд заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки. Проте слід зазначити два важливі моменти. По-перше - автор не може упевнено стверджувати, що в реальній практичній діяльності модель управління ВНЗ і перераховані завдання реалізуються повністю. Другий момент полягає в тому, що нинішнє тяжке положення ВНЗ є наслідком нездатності держави забезпечити ВНЗ нормальне фінансове положення. Отже, підсистема забезпечення економічної безпеки має бути зорієнтована на управління фінансами ВНЗ. Це означає, що цільові функції підсистеми повинні забезпечувати управління фінансовими потоками як бюджетного, так і позабюджетного характеру. Що ж до загальносистемних функцій системи управління економічної безпеки вузу, то на нашу думку, вони мають бути ідентичними з функціями системи управління ВНЗ за винятком функцій "Фінансування і

кредитування", оскільки СУЕБВ сама зорієнтована на управління фінансовими потоками.

Таким чином, "вбудовування" моделі СУЕБВ в систему управління ВНЗ забезпечується, по-перше - ідентичністю загальносистемних функцій, а по-друге, деталізованим представленням функції "Фінансування і кредитування".

Досліджуючи питання пристрою СУЕБВ, автор виходить з того, що СУЕБВ, будучи підсистемою ВНЗ, містить ознаки складної системи і в зв'язку з цим підпорядкована принципу дуальності управління, який в даному випадку полягає в тому, що цілі підсистеми, з одного боку, полягають в залученні фінансово-економічних засобів, а з іншого боку в оптимальному (раціональному) їх витрачання. На основі такого підходу зроблена спроба розробки структури цільових підсистем і комплексу завдань, пов'язаного з діяльністю СУЕБВ.

Ця модель, як і у випадку з функціонально-цільовою структурою системи економічного управління ВНЗ, має статичний характер. Циклічний характер, пов'язаний з кругообігом фінансових коштів, що отримуються з позабюджетних джерел, проілюстрований на мал. 13. З нього видно, що ВНЗ має досить великий ступінь свободи у витрачання позабюджетних засобів. Пріоритети такого витрачання визначаються адміністрацією ВНЗ, виходячи з обраних фінансово- економічних стратегій розвитку ВНЗ.

У зв'язку з цим не можна не відмітити очевидних переваг позабюджетних джерел державних ВНЗ над бюджетними з точки зору ступеня свободи використання перших і відсутності такої для інших [100, с. 57].

Таблиця 7

**Функціонально-цільова структура системи економічного
управління ВНЗ**

Цільові функції	Формування фінансових коштів			Рациональне витрачання фінансових коштів		
	Загальносистемні функції	За рахунок бюджету	За рахунок позабюджетних джерел		На меті освіти і науково-дослідницької діяльності	На меті розвитку ВНЗ
з основних видів діяльності			з непрофільних видів діяльності			
Стратегічне поточне планування	Стратегічне поточне планування бюджетних коштів	Стратегічне поточне планування позабюджетних засобів від основних видів діяльності	Стратегічне поточне планування позабюджетних засобів від непрофільних видів діяльності	Стратегічне поточне планування витрат на меті освіти і	Стратегічне поточне планування витрат на меті розвитку ВНЗ	Стратегічне поточне планування витрат на формування резервних засобів і підприємницькі цілі.
Організація і оперативне управління	Організація і оперативне управління бюджетними вступами	Організація і оперативне управління позабюджетними	Організація і оперативне управління	Організація і оперативне управління	Організація і оперативне управління витратанням засобів на	Організація і оперативне управління витратанням засобів на формування

		вступами від основних видів діяльності	позабюджетними вступами від непрофільних видів діяльності	виробництвом і витрачанням засобів на меті освіти	меті розвитку внз	резервних засобів і підприємницькі цілі
Облік і звітність	Облік і звітність по бюджетних коштах	Облік і звітність по позабюджетних засобам від основних видів діяльності	Облік і звітність по позабюджетних засобах від непрофільних видів діяльності	Облік і звітність по витрачанняю засобів на меті освіти і НІОКР	Облік і звітність по витрачанняю засобів на меті розвитку внз	Облік і звітність по витрачанняю засобів на формування резервних засобів і підприємницькі цілі.
Аналіз і оцінка	Аналіз і оцінка вступів бюджетних коштів	Аналіз і оцінка вступів позабюджетних засобів від основних видів діяльності	Аналіз і оцінка вступів позабюджетних засобів від непрофільних видів діяльності	Аналіз і оцінка витрачання засобів на меті освіти	Аналіз і оцінка витрачання засобів на меті розвитку внз	Аналіз і оцінка витрачання засобів на формування резервних засобів і підприємницькі цілі.

Активізація і стимулювання	Активізація і стимулювання вступу бюджетних коштів	Активізація і стимулювання вступів позабюджетних засобів від основних видів діяльності	Активізація і стимулювання вступів позабюджетних засобів від непрофільних видів діяльності	Активізація і стимулювання витрачання засобів на меті освіти і НІОКР	Активізація і стимулювання витрачання засобів на меті розвитку ВНЗ	Активізація і стимулювання витрачання засобів на формування резервних засобів і підприємницькі цілі.
----------------------------	--	--	--	--	--	--

Згідно проаналізованої концепції економічної безпеки її забезпечення здійснюється по наступних напрямках, що кореспондують з цільовими функціями системи управління (мал. 14).

Автор усвідомлює те, що кількість зв'язків відповідності, показаних на мал. 14, насправді значно більше через складність самої системи і зв'язків між її елементами. Тут ми для наочності відбили лише головні з них з тим, щоб показати, що управління економічною безпекою це не локальне завдання, а проблема, властива усьому ВНЗ, його економічному життю в нових умовах. Це означає, що контекст нашого дослідження вимагає, що увесь ВНЗ розглядався як фінансово-економічна система, а рішення, що управляють, були б функцією спеціалізованої організаційної структури. При цьому виходили з того, що основу управління будь-якої системи складають три чинники : цілі, функції і організаційна структура.

Мал. 14

У складних системах, до яких відноситься ВНЗ, усе ці три чинники є обов'язковими до розгляду. Проте проблема організаційної структури управління може вважатися підпорядкованою цілям і функціям, оскільки вона не є самоціллю. Правильною організаційною структурою вважається та, яка при мінімумі витрат на її функціонування, забезпечує реалізацію загальносистемних функцій управління в ім'я досягнення цілей системи. З цих позицій автор вважає корисним

замість різних варіантів організаційних структур, різноманітність яких навіть не підлягає оцінці, керуватися найбільш загальним підходом до організації управління.

Мал. 15. Схема відповідності напрямів забезпечення економічної безпеки цільовим функціям управління.

У зв'язку з цим торкнемося лише чотирьох великих організаційних блоків:

I блок - Основні види діяльності;

II блок - Види діяльності, що забезпечують;

III блок - Допоміжні види діяльності;

IV блок - Управління.

Виходячи з того, що до основних видів діяльності державного ВНЗ відносяться навчально-педагогічна і наукова діяльність, що входять до складу виділених раніше навчальних і наукової підсистем, в цій структурі підсистема СУЕБВ, швидше за все, має бути внесена в блок діяльність", що "Забезпечує. Але, враховуючи важливість цієї підсистеми, яка покликана управляти фінансовими потоками, вона включає окремі елементи з блоку "Управління".

Організаційне управління економічною безпекою ВНЗ може здійснюватися спеціалізованим фінансово-економічним департаментом (що є організаційним відображенням), в якій об'єднані відповідні управління, відділи, сектори і так далі, основна діяльність яких здійснюється у фінансово-економічній сфері. Фінансово- економічний департамент (ФЕД) здійснює функціональну взаємодію з усіма підрозділами, які виділяють для цих цілей спеціально навчених співробітників. ФЕД очолюється проректором по фінансово-економічній діяльності і підкоряється безпосередньо ректорові. Усі проекти, що поступають від підрозділів ВНЗ і включаючи фінансові і економічні аспекти, підлягають обов'язковій експертизі ФЕД. Проекти самого ФЕД підлягають розгляду на раді ВНЗ і в ректораті. Система

оплати праці ФЕД може включати винагороди у вигляді відрахувань від додаткові прибутків, отриманих внз від проведення фінансових операцій. При цьому нормативи відрахувань повинні затверджуватися ректором. У свою чергу, збитки, понесені внз в результаті безграмотних дій працівників ФЕД, частково або повністю покриваються внз шляхом віднімання їх суми з фонду споживання (чи оплати праці) департаменту[103].

Фінансова відповідальність за реалізацію фінансово- економічних проектів, що реалізуються за прямим дорученням і ініціативою ректорату, регулюється окремим порядком. ФЕД повинен функціонувати відповідно до плану, затвердженого ректора, в якому відбиваються основні напрями діяльності на планований період і об'єми засобів, що відволікаються на інвестиції. Останні мають бути розглянуті на вченій раді внз.

Згідно економічної теорії основними елементами системи є жива праця, минула праця і капітал в його грошовій формі. Проілюструємо цю тезу ще раз в таблиці 7.

Таблиця 8

Структура елементів, властивостей і зв'язків в складній фінансово-економічній системі

Елементи фінансово-економічної системи	Властивості елементів	Зв'язки елементів
Жива праця	Кількість і якість (кваліфікація) живої праці	Організаційні форми взаємодії людей і колективів
Минулий тур	Кількість і якість (технічний рівень) засобів виробництва	Безліч технологічних процесів і операцій
Капітал в грошовій формі	Кількість і якість основної валюти	Безліч фінансових потоків в системі

Природно, що вказані блоки знаходяться в безпосередньому взаємозв'язку (звідси, і безліч назв складних систем, використовуваних в літературі: техніко-технологічна; техніко- економічна; соціально- економічна і тому подібне).

У контексті цього дослідження нас більшою мірою цікавить такий елемент як "капітал в грошовій формі", властивість основної валюти і безліч фінансових потоків. Останні, у свою чергу, можуть бути підрозділені на:

а) фінансові потоки, пов'язані з приростом засобів і забезпеченням непогіршення їх властивостей зберігати вартість, витрачену на їх освіту (наприклад, у зв'язку з інфляцією);

б) фінансові потоки, пов'язані з оборотом засобів.

Інтерес до капіталу в грошовій формі, його властивостям і фінансовим потокам пов'язаний з самим характером інвестиційно-позикової системи і з необхідністю моделювання впорядкованої безлічі фінансових потоків.

Існує безліч визначень моделювання, серед яких авторіві імпонує дан: "Моделювання - це метод практичної або теоретичної опосередкованої операції об'єктом, в ході якого досліджується безпосередньо не сам об'єкт, що цікавить нас, а деяка проміжна допоміжна система (природна або штучна), яка, :

а) знаходиться в деякій об'єктивній відповідності з самим пізнаваним об'єктом;

б) здатна в ході пізнання на відомих етапах заміщати в певних стосунках сам об'єкт, що вивчається;

в) давати в процесі її дослідження, кінець кінцем, інформацію про об'єкт, що цікавить нас.

Розглянемо вказані властивості стосовно безлічі фінансових потоків.

Про відповідність об'єкту оригіналу. Слід зазначити, що якщо в технічних системах потрібна перевірка моделі на адекватність оригіналу, то в нашому випадку само впорядкування фінансових потоків вже означає фактичне віддзеркалення їх в системі платежів, інтересам суб'єктів і основним завданням платежів. Іншими словами, визначаючи той або інший потік за допомогою таких параметрів, як: об'єм платежу і вид валюти, термін платежу, витікаюча адреса і адреса призначення, термін повернення засобів, час обороту засобів, особа, що проектує модель, автоматично забезпечує адекватність моделі оригіналу. Що ж до заміщення об'єкту на модель, ту безліч впорядкованих потоків, представлених в ілюстративному виді і є одночасно і модель, і оригінал безлічі зв'язків.

Зважаючи на ту обставину, що практично усі перераховані параметри впорядкованої безлічі фінансових потоків являються одночасно і параметрами управління, то стає ясным, що маніпуляція цими параметрами може дати (і практично дає) безліч варіантів обороту засобів, тобто забезпечує вступ аналітичної інформації про об'єкт, що самому цікавить.

Сказане дозволяє зробити один дуже важливий проміжний висновок: в складних фінансово-економічних системах при моделюванні безлічі впорядкованих фінансових потоків :

а) первинним є не оригінал, а його модель, оскільки саме в моделі закладаються цільові орієнтування потоків і їх керовані параметри;

б) повинен проводитися не аналіз моделі на адекватність оригіналу, а контроль відповідності фактичних фінансових потоків прийнятій до використання моделі.

Загальна структура вимірювального механізму економічної безпеки ВНЗ, представляється в наступному вигляді:

а) система вимірників, результатів, витрат, окремих кількісно певних чинників;

б) система показників, що дозволяють виробляти операцію зіставлення вимірюваних чинників з метою набуття їх питомих значень;

в) система критеріїв оцінки показників, що дозволяють визначити їх досягнутий рівень за аналізований період часу або на перспективний період;

г) критерійна база порівняння того або іншого показника, як яка можуть бути вибрані:

- постійна база порівняння, наприклад (досягнутий рівень показника в такому-то році);
- змінна база порівняння (поточний індекс зміни в порівнянні з минулим періодом);
- аналогічна база (зіставлення з організацією - аналогом внз);
- усереднена база порівняння (наприклад, середнє значення по групі внз);
- цільова база порівняння, що формується як цільовий норматив для цього внз.

Структура системи вимірників, показників і критеріїв у міру методичних і статистичних можливостей повинна формуватися в двох іпостасях:

а) узагальнююче-інтегральні вимірники, показники і критерії, в ідеальному випадку оцінки, що допускають єдиність;

б) система приватних вимірників, показників і критеріїв, що дозволяють аналізувати різні сторони економічного життя внз, і на цій основі формувати множинність стратегій внз.

Вимірювальний механізм економічної безпеки внз складається з груп блоків, відповідних основним напрямам її забезпечення, вказаним в концепції, яку було проаналізовано :

- стан інтелектуально-виробничого потенціалу, що включає оцінки стану власних виробничих площ і кадрового корпусу;
- економічна ефективність діяльності внз, що включає оцінку фінансової результативності і ефективності використання економічних ресурсів;
- фінансова стабільність внз, що включає оцінку наявності і стану власних і притягнених засобів і виконання фінансових зобов'язань;
- перспективна стабільність, що включає оцінку наявності і можливість задоволення попиту на інтелектуальну продукцію внз.

Основною вимогою до вимірювального механізму економічної безпеки є інформаційна забезпеченість, ясність і економічна визначеність вимірів і оцінок, відносна простота отримання початкової інформації, її достовірність і початкова несуперечність. Природно припустити, що кожен з напрямів істотно ширше пропонованих доданків оцінки, проте ми виходили з того, що :

- а) ці оцінки все ж відбивають суть кожного з напрямів;
- б) система оцінок є відкритою і дозволяє включати і інші критерійні оцінки, що з'являються в процесі вдосконалення вимірювального механізму.

Крім того, кожен з напрямів окрім критерію допускає будь-який набір аналітичних показників і вимірників, а також якісні судження про стан справ по кожному з напрямів економічної безпеки [126].

З теорії управління складними комплексами відомо, що виробничий потенціал складної системи, що складається з множини відносно самостійних ланок-елементів, що мають власний потенціал (потужністю, пропускнуною спроможністю, продуктивністю і т. п.), визначається потенціалом слабкої ланки. Для випадку з внз це твердження не зовсім вірно, і ми беремо на себе сміливість стверджувати, що його потенціал визначається потужністю ланки,

важче за увесь розвиток, що піддається, порівняно з іншими ланками. Класично найважливішими ланками у ВНЗ визнаються аудиторний фонд і чисельність викладацького складу ("лава" і "учитель"). Хоча для сучасних умов, що характеризуються високим рівнем розвитку техніки і різким сплеском об'ємів і інтенсивності вступу інформації, до найважливіших ланок слід віднести комп'ютерну базу і лабораторні комплекси імітуючі ділові і технологічні ситуації. Слідуює, проте, відмітити, що при усій важливості останніх, проблема їх розвитку зводиться до наявності фінансових коштів і виробничих площ для придбання і розміщення комп'ютерних мереж і устаткування. Тоді як розвиток самих виробничих площ - проблема не лише фінансова, але ще організаційна і тимчасова. Аналогічно справа йде і з кадрами, особливо, якщо йдеться про ВНЗ, розташовані не в університетських центрах.

Аналогічно наведеним вище міркуванням слід зазначити, що чисельність викладацько-професорського складу по відношенню до виробничих площ є вторинною, оскільки, як правило, додатковий набір викладачів за контрактом істотно легше, ніж введення в дію нових площ, для ухвалення рішення про додатковий набір ВПС за контрактом зручно користуватися коефіцієнтом збалансованості навчально - виробничого потенціалу за чинниками його складових.

У випадку якщо попит на освітні послуги ВНЗ істотно перевершує потенціал ВНЗ і має місце його недофінансування з бюджету і, отже, є можливість платного набору доцільно проаналізувати наступні можливі результати:

1. Потенціал ВНЗ по площах перевершує його величину за чисельністю ВПС. Це означає необхідність додаткового найму викладачів до вирівнювання цих показників.

2. Потенціал ВНЗ на площах нижче за його величину за чисельністю ВПС. Тут можливий випадок з корекцією нормативу, або

із звільненням частини викладачів, проте є і інший спосіб вирівнювання потенціалів : - це оренда площ.

Можливий третій варіант, коли потужність ВНЗ збалансована. В цьому випадку за наявності можливості платного набору абітурієнтів . Природно, що сукупна плата за навчання повинна покривати додаткові витрати ВНЗ і давати можливість істотних відрахувань до госпрозрахункових фондів ВНЗ, передусім до резервного фонду. Остання теза дуже принципова. Бо, якщо плата за додаткове задоволення попиту не спричинить збільшення резервних засобів, то це означатиме, що ВНЗ виконав свою генеральну місію - збільшив доступність до утворення платного контингенту, але до економічної безпеки це не має ніякого відношення. Навпаки, можливості ВНЗ по збільшенню рівня економічної безпеки можуть, істотно зрости саме за умови, що додаткові прибутки ВНЗ за допомогою задоволення платоспроможного попиту на освітні послуги збільшать його (ВНЗ) фінансову стійкість [129].

Аналіз відхилень дозволяє зробити наступний висновок: сталася зміна економічної (податковою) стратегії держави по відношенню до ВНЗ у бік посилення і керівництво ВНЗ компенсувало долю посилення податкового процесу за рахунок своєї долі доходу, не порушуючи при цьому своєї стратегії ні відносно окремих трудових колективів, ні відносно конкретного працівника.

Помітимо, до речі, що викладений підхід більшою мірою характерний для опису економічного устрою ВНЗ. В основі аналізу забезпеченості системи управління ВНЗ лежить теза про те, що система управління, що представляється у вигляді функціонально- цільової матриці , має бути забезпечена типовим набором нормативної документації по кожному з приватних комплексів завдань, необхідних для управління. Під комплексом завдань в даному випадку розуміється блок-перетин рядків і стовпців функціонально-цільової матриці. При

цьому кожен з комплексів завдань має бути представлений, як мінімум, наступним набором забезпечення : методичне, формалізовано - інформаційне, інструктивно - технологічне, програмне.

Для оцінки рівня забезпеченості управління в найзагальнішому випадку досить зіставити фактичну наявність офіційних документів, що регламентують діяльність апарату управління внз. Природно, що така оцінка дуже орієнтовна, оскільки не враховує міри значущості кожного комплексу завдань, проте вона дає грубо наближене відображення стану справ в цій області.

Ця оцінка може супроводжуватися серією традиційних показників, узятих в динаміці, таких як:

- а) доля витрат на АУП в кошторисі накладних витрат;
- б) середній дохід працівників АУП;
- в) чисельність працівників управління;
- г) фондоозброєність співробітників апарату управління;
- д) доля засобів внз, контрольованих АУП, а також якісними характеристиками (відгуки, експертні опитування і тому подібне).

У основі будь-якої системи управління лежить категорія ефективності що представляється конкретно для цього виробництва, організації, сфери стосунків і взаємодій. Проблемі вивчення ефективності як соціально-економічній категорії присвячена безліч наукових праць радянських і зарубіжних економістів, теоретиків і практиків управління. Виходячи з аналізу іноді суперечливих поглядів і позицій на ефективність, як соціально-економічну категорію, можна зробити ряд загальних суджень, ймовірно, що становлять її суть. Найкоротшою і місткою концептуальною формулою ефективності виробництва прийнято вважати висловлювання Маркса про те, що ефективність - це досягнення виробничої мети мінімальною витратою засобів; ця формула, взагалі кажучи, не є єдиною, бо включає дві компоненти розвитку : цілі і засоби. Іншим загальним визначенням

ефективності можна вважати таке, наприклад: "домагатися максимуму результатів при обмежених засобах"[135, с. 179].

Дві ці постановки, як думається, властиві різним виробничим ситуаціям і соціальному оточенню. Друге, наприклад, визначення, властивіше ситуації, що характеризується незадоволеним попитом на продукцію, що виготовляється з дефіцитної сировини, тоді як перше більше підходить до ситуації, коли виробництву відомі потреби в його продукції, задовольняти які має сенс і необхідно, але зовсім не за всяку ціну. Стосовно ринкової економіки, авторові більше імпонує перше визначення і ось чому. Вище вже було сказано, що філософію ринку (маркетинг) складають три основні поняття: попит, пропозиція, рівновага. Головну ж роль грає категорія "попит", бо задоволення попиту означає ідеальний стан ринку, оптимальні ціни (ціни рівноваги, при яких об'єми запропонованого і купленого зрівняні, тобто задоволені інтереси обох суб'єктів ринку. Цих же міркувань, дотримувалися і ті, хто сформулював визначення маркетингу, які ми маємо намір повторити тут. Маркетинг це процес планування і реалізації концепції розвитку, ціноутворення, стимулювання збуту і розподілу ідей, товарів і послуг з метою обміну, здатного задовольняти потреби людей і цілі організації. Авторові представляється, що конкретно цільовий характер (задоволення попиту, соціальна орієнтація, потреби людей) і цілі організації є гідним наповненням такої найважливішої соціально економічної категорії як ефективність. Саме тому за основу в подальших міркуваннях прийнята перша концептуальна формула ефективності, а саме „досягати виробничої мети з найменшою витратою засобів. Виходячи з цієї формули, спробуємо сформулювати визначення ефективності діяльності вnz.

Виходячи з аналізу поглядів вітчизняних вчених економістів на проблему ефективності діяльності вnz можна дати теоретично узагальнене визначення ефективності.

Ефективність діяльності ВНЗ - соціально-економічна категорія, що відбиває виробничі стосунки з приводу задоволення громадських потреб і особи в підготовці кадрів, освіті і дослідженнях за допомогою наявного потенціалу, що розвивається, при максимальній економії громадських ресурсів і отриманні за її рахунок максимального прибутку, що направляється на меті саморозвитку.

Аналізуючи сформульоване визначення, можна відмітити, що воно:

- а) припускає здійснення управління ефективністю діяльності ВНЗ;
- б) відбиває співвідношення цілей ВНЗ і засобів їх досягнення;
- в) включає цільовою (соціальний) і економічний аспекти;
- г) відповідає філософській концепції ринкових стосунків;
- д) враховує громадські інтереси і інтереси ВНЗ.

Ефективність діяльності ВНЗ представляється в двох своїх основних аспектах:

- народно-господарська ефективність, цільове завдання якої полягають в задоволенні потреби особи в освіті, підготовці фахівців потрібної кваліфікації та профілю і отримань нових знань і наукових результатів, які у своїй сукупності забезпечують стабільні темпи економічної корисності використання їх в народному господарстві;
- госпрозрахункова ефективність, цільове завдання яких зводиться до виконання договірних зобов'язань, а економічна суть - до отримання максимального прибутку з розрахунку на одиницю витрат економічних ресурсів.

Така постановка дозволяє представити ефективність, а з урахуванням громадських, колективних і особистих інтересів у вигляді структури. Нагадаємо, що моделі, за якими ми оперуємо, мають концептуальний характер, відбивають загальний погляд на побудову системи оцінок.

Показник, що становить суть другого рівняння системи що є основним в системі ринково-госпрозрахункових стосунків, оскільки характеризує співвідношення власного прибутку внз з повними витратами економіки будь-якої фірми ринкової орієнтації. Розглянемо детальніше цю тезу. У основі системи показників економічної ефективності лежить зіставлення результатів і витрат ресурсів, які структуровані за наступними категоріями: жива праця (V), минула праця (C), сукупна праця (Y+C), валовий продукт (З+У+т); знову створений продукт (У+ ш); додаткова праця (т).

Оскільки ефективність, як вже було сказано, у вимірі є співвідношення результатів і витрат, то якнайповніша, узагальнювальна система показників економічної ефективності може бути представлена у вигляді наступної таблиці, що відбиває "перетин" вимірників результату і вимірників витрат.

1. Відрядковий аналіз системи показників дозволяє з'ясувати: ефективність використання живої праці : продуктивність праці, вироблення на одного працівника, прибутки на одного працівника; об'єм чистої продукції на одного працівника, об'єм на рубель фонду оплати праці, питомий прибуток; норма додаткового продукту.

2. Ефективність використання минулої праці: фондівдача (фондомісткість) по об'ємах, фондівдача (фондомісткість) по прибутках, фондівдача (фондомісткість) по чистій (знову створеній вартості) продукції, рентабельність (загальна, розрахункова та ін.), питомі капвкладення, розрахунковий коефіцієнт ефективності капвкладень і так далі. Система показників ефективності (методологія формування)

Сучасний економічний механізм припускає, що перевищення прибутків над витратами є чи не основним вимірником фінансово-економічного результату діяльності установи. Проте розмір такого перевищення ще не може вважатися критерієм ефективності

"абсолютне співвідношення результатів і витрат". Для цілей управління дієвішим є такий показник, який включає перевищення прибутків над витратами як результат, співвідношуваний з найбільш показним (повним) вимірником витрат ресурсів і грошових коштів.

Окрім узагальнювального критерію ефективності ВНЗ може скористатися системою приватних критеріїв ефективності [136].

Вибір того або іншого приватного показника ефективності (або групи показників) для формування критерію залежить від обраної економічної мети ВНЗ на конкретний період. Наприклад, керівництво ВНЗ ставить основний своєю економічною метою максимізацію фонду соціального розвитку з розрахунку на одного працівника. Очевидно, що розміри цього фонду залежатимуть від величини отриманого прибутку, нормативу утворення фонду соціального розвитку, кількості працівників.

Виходячи з цього, слід вибрати послідовність управління цими параметрами, і намітити цільовий норматив цього показника. Як цільовий норматив можуть бути обрані відповідні (найбільш високі) значення минулих періодів, значення, досягнуті іншими видами, або інші реально досяжні значення.

Слід усвідомлювати те, що логіка побудови узагальнювального економічного показника така, що, максимізувавши узагальнювальний показник, керівництво ВНЗ тим самим створює передумови для зростання будь-якого з приватних показників ефективності, конкретний розмір яких в цьому випадку залежатиме тільки від нормативу утворення того або іншого госпрозрахункового фонду.

Перевищення прибутків над витратами, як це вказувалося раніше, є центральним вимірником фінансового результату і показником абсолютної ефективності економічної діяльності ВНЗ.

Утворюваний розрахунковий (за умови встановлення договірних цін) або нормативно (при нормативно встановлюваній ціні), воно (перевищення) прямо залежить від ряду чинників, розглянутих нами.

Тепер, коли принципово ясне питання про систему вимірників, показників і критеріїв, що становлять вимірювальний механізм, покажемо, що основна система рівнянь (20) або (21) може бути зведена до концептуальної моделі узагальнювального критерію ефективності. Для цього перетворимо ліву частину другого рівняння системи (21) таким чином:

Традиційно під фінансовою стабільністю фірми розуміється її незалежність від зовнішніх позикових джерел. Узагальнено рівень фінансової стабільності визначається по співвідношенню власних і позикових засобів. Ця категорія характерна швидше для підприємницьких структур, що часто користуються довгостроковими і короткостроковими кредитами, від можливості і своєчасності повернення яких залежить і фінансовий ризик виявитися неплатоспроможним як для кредиторів, так і для своїх акціонерів і інвесторів [138].

У цьому сенсі вищий навчальний заклад, будучи до теперішнього часу переважно неринковою і некомерційною організацією, має трохи шансів виявитися банкрутом, оскільки за своєю суттю виступає як фінансово споживаюча установа, у якої основний вид діяльності - створення навчально-педагогічної продукції оплачується із засобів бюджету, або із засобів фірм і приватних осіб (при платній формі навчання), тобто заздалегідь і регулярно. Другий вид діяльності - дослідження - оплачується або з бюджету, або по госпдоговорах, тобто поетапно і частенько з частковим авансуванням. Тому поняття "Фінансова стабільність" для ВНЗ до відомого часу визначалася і забезпечувалася:

- достатністю і своєчасністю держбюджетних вступів;

- достатністю об'ємів позабюджетного фінансування;
- своєчасним покриттям дебіторської заборгованості по зданих роботах і виконаних без передоплати послугах.

Це твердження справедливе до тих пір, поки вищий навчальний заклад функціонує тільки як академічна структура з елементами повного госпрозрахунку, як правило, в науково-технічній сфері. Проте, з цілого ряду причин, про яких говорилося в розділі 1.1, присвячених економіці вищої школи, в умовах становлення ринкових стосунків, вищі навчальні заклади починають поступово культивувати у своїй інфраструктурі підприємницьку діяльність, як би наново формуючись у вигляді навчально-науково-виробничого комплексу.

Крім того, ряд новостворюваних внаслідок формуються на акціонерній основі у формі інтелектуально підприємницької корпорації.

Саме ця відносно нова підприємницька "прибудова" до академічної діяльності примушує дослідника притягнути потужний арсенал методів фінансового аналізу, заснованого на даних бухгалтерського балансу, фінансовій і економічній звітності, у зв'язку з чим система аналітичних показників дещо "переплутана". Аналіз показує, що є можливість, принаймні часткового відділення показників, визначуваних на основі даних бухгалтерського балансу від показників економічної ефективності, надавши місце останнім в попередньому розділі. Такий розподіл робиться нами в чисто методичних цілях для зручності представлення розрахункового інструментарію відповідно до структури напрямів оцінки економічної безпеки.

Таблиця 10

Групи фінансових коефіцієнтів	Група 1. Показники оцінки перевищення прибутків над витратами	Група 2. Показники оцінки ефективності управління.	Група 3. Показники оцінки ділової активності.	Група 4. Показники оцінки ліквідності і ринкової
Групи				

класифікацій	господарської діяльності.			стійкості.
Показники групи Результат Витрати (економічний ефект)	1. Загальна рентабельність до виробничих фондів - загальне перевищення прибутків над витратами до середньої величини основних виробничих фондів і оборотних коштів в товарно-матеріальних цінностях.	Чисте перевищення на 1 грн. об'єму реалізації продукції. Перевищення від реалізації продукції на 1 грн реалізації продукції. Перевищення від усієї реалізації на 1 крб. р реалізації продукції. Загальне перевищення на 1 грн. С2 реалізації продукції.	1. Віддача основних фондів - виручка від реалізації продукції на 1 крб. основних фондів.	
Показники групи (Актив) (Пасив (фінансова стабільність))			Оборотність запасів - виручка від реалізації продукції на 1 грн. запасів і витрат. Оборотність дебіторської заборгованості - виручка від реалізації продукції на 1 грн. дебіторської	Поточний коефіцієнт ліквідності - оборотні кошти на 1 грн. термінових зобов'язань. Критичний коефіцієнт ліквідності - для засобу розрахунки і минулі активи на 1 крб. термінової і дебіторської

			заборгованості. Оборотність банківських активів - виручка від реалізації на 1 грн. банківських активів	заборгованості. Коефіцієнт автономії - власні засоби на 1 грн. до валюти балансу. Забезпеченість запасів власними оборотними коштами - власні оборотні кошти на 1 грн. запасів і витрат.
Змішані аналітичні коефіцієнти	Загальна рентабельність підприємства - загальне перевищення прибутків над витратами на 1 грн. активів. Чиста рентабельність підприємства - чистий прибуток Рентабельність власного капіталу - чистий прибуток на 1 крб. власного капіталу.		Віддача усіх активів - виручка від реалізації продукції на 1 грн. активів. Оборотність оборотних фондів - виручка від реалізації продукції на 1 грн. оборотних коштів.	1. Індекс постійного активу - основні фонди і інші внеоборотные активи до власних засобів.

Оцінка фінансової стійкості зводиться до розрахунку і порівняльного аналізу структури фінансових ресурсів і структури активів підприємства. Показники структури капіталу характеризують міру захищеності, з одного боку, інтересів кредиторів і інвесторів, що

мають довгострокові вкладення в компанію, а з іншої - самого підприємства від втручання ззовні. Вони відбивають здатність підприємства створювати свої оборотні активи за рахунок стійких джерел фінансування, а також здатність підприємства погашати довгострокову заборгованість.

Відправною точкою аналізу виступають наступні передумови:

- довгострокові пасиви і власний капітал прямують переважно на придбання основних засобів, на капітальні вкладення і інші активи;
- для виконання умови платоспроможності необхідно, щоб грошові кошти, засоби в розрахунках, матеріальні оборотні активи, тобто поточні активи, забезпечували реалізацію короткострокових зобов'язань.

Для підтримки фінансової стійкості важливо в першу чергу дотримувати наступну нерівність:

Оборотні активи < власний капітал * 2 – позаоборотні активи.

Дотримання цієї нерівності характеризує фінансову незалежність організації тільки в першому наближенні. Для точнішої і глибшої оцінки фінансової стійкості використовують ще цілий ряд показників

РОЗДІЛ ІV

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

4.1. Стан фінансового забезпечення вищих навчальних закладів, як елемент економічної безпеки

Структура фінансування освіти в кожній країні і на кожному етапі соціально-економічного розвитку була різною і багато в чому залежала від потреб держави і суспільства, від особливостей економічної і політичної ситуації. Незважаючи на очевидну вигоду для сучасної держави від підвищення освітнього рівня населення, об'єм державного фінансування системи освіти багато в чому залежить від конкретних особливостей країни.

В середньому в розвинених країнах доля витрат на освіту по усіх рівнях з державних джерел складає 4,8% до ВВП, з приватних джерел - 0,6%. В Україні доля витрат на освіту в 2014 р. складала 4% від ВВП. Від вирішення цієї проблеми багато в чому залежить вирішення питань економічної безпеки освіти як в цілому, так і окремих освітніх установ зокрема [166].

Впровадження нового механізму фінансування освітніх установ є частиною реформи бюджетних установ в Україні. Логіка цієї реформи співзвучна перетворенням, які упродовж останніх 15 років здійснювалися в секторі державної освіти в провідних зарубіжних країнах.

У більшості країн Організації економічного співробітництва і розвитку реформи професійної освіти йшли по двох взаємозв'язаних напрямках:

- - інституціональні перетворення - підвищення міри автономії, реалізація принципів корпоративного управління, зміцнення взаємин освітніх установ із зовнішніми групами інтересів (державою, бізнесом, громадськістю);

- - зміни в механізмах, принципах і інструментах бюджетного фінансування - ув'язка об'ємів фінансового забезпечення освітньої і науково-дослідної діяльності з результатами, збільшення ролі формульного фінансування і групових нормативів, розширення набору видів і джерел фінансування, зміна підходів до оплати освіти учнями і тому подібне.

В Україні розширення фінансово-господарської самостійності бюджетних освітніх установ ув'язується із змінами в механізмах взаємодії державних органів з підвідомчими установами (перехід від кошторису до субсидій, поява планів і звітів про результати діяльності, надання освітнім установам великих прав в розпорядженні прибутками та ін.). Перетворення, що відбуваються, спрямовані на зміцнення залежності об'ємів бюджетного фінансування від результатів діяльності установ і, отже, на підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів.

Економічна безпека освітньої установи - це перш за все, функціонування економічної системи ВНЗ у рамках чинного законодавства, що забезпечує його незалежність, цілісність і стійкий розвиток як соціально-ринкової системи, а також його захищеність від дії зовнішніх і внутрішніх загроз [154]. Це визначення володіє, на думку автора, наступними перевагами:

- - по-перше, відбиває прогресивний комплексний підхід до визначення безпеки, заснований на взаємозв'язку і доповненні функціонального і інституціонального підходів (стійкий розвиток економічної системи - захищеність);

- - по-друге, визначає необхідні умови безпеки ВНЗ : незалежність, цілісність і дотримання норм законодавства;

- - по-третє, враховує сучасні тенденції інноваційності розвитку ВНЗ з орієнтацією як на економічні, так і на соціальні цілі.

Економічна безпека освітньої установи формується у момент створення загальної концепції розвитку за рахунок усвідомлення можливих небезпек при визначенні бажаного його стану на основі:

- - виявлення складу погроз і їх предметів;
- - оцінки погроз по важливості, часу настання;
- - визначення очікуваних ущербів;
- - вироблення можливих способів усунення небезпек;
- - оцінки витрат праці при використанні тих або інших способів усунення небезпек [55].

Державне забезпечення економічної безпеки - поняття, що має багатовимірний і міжгалузевий характер, охоплює безмежний спектр об'єктів, властивостей, критеріїв.

В зв'язку з цим автор вважає необхідним виділити ключові властивості і ознаки державного забезпечення економічної безпеки ВНЗ, які відбивають в предметному плані саме категорію "економічна безпека", а як об'єкт визначають особливі риси саме ВНЗ.

Існуючі визначення економічної безпеки слід доповнити двома властивостями цієї категорії, що враховують особливості вищих освітніх установ, а саме:

- 1) дотримання вимог законодавства, що визначають статус установи як освітнього;
- 2) дотримання принципу цілеполягання ВНЗ як соціально-ринкової системи.

Недотримання першого положення спричиняє за собою загрозу втрати акредитації, отже, і статусу освітньої установи.

Недотримання другої властивості створює небезпеку втрати конкурентоспроможності, отже, і економічній можливості забезпечення економічної безпеки. Управління економічною безпекою освітньої установи має бути засноване на принципах інноваційного розвитку. Саме інноваційний розвиток, адаптований до зміни внутрішніх і зовнішніх чинників економічної системи, пов'язаний з її здатністю зберігати динамічну рівновагу, успішно реагувати за допомогою політичних, правових і інших механізмів на умови, що змінюються, у тому числі ефективно долати кризові явища.

Виявлення чинників ризику, небезпек і погроз - одне з найбільш важливих завдань забезпечення економічної безпеки у сфері освіти [].

Як погрози економічної безпеки для вузів, можна виділити конфлікт між освітніми і економічними цілями ВНЗ як соціального інституту. Економічна безпека освіти, з одного боку, характеризується як сукупність економічних стосунків, що дозволяють протистояти погрозам порушення рівноваги і стійкості траєкторій розвитку цієї динамічної системи, а з іншої - як процес, спрямований на створення умов для безперервного пристосування господарської діяльності, економічного механізму установ освіти до умов досягнення поставлених цілей, що змінюються.

Економічна безпека вищого навчального закладу проявляється в його здатності адекватно реагувати на погрози і порушення стабільності і рівноваги системи освіти, протиставляти цим погрозам своєчасну і ефективну перебудову (реорганізацію, розвиток) структури і функціонування самої цієї системи [63].

Економічна безпека ВНЗ зводиться до економічної можливості реалізації його цілей і завдань. Йдеться про необхідні умови життєдіяльності (функціонування) і можливості реалізації найважливіших потреб суспільства (як поза освітньою установою, так і усередині нього).

Сучасні дослідники вважають, що початковою базою до виявлення і осмислення загальних економічних проблем в освіті послужили (у тому числі проблем, пов'язаних з економічною безпекою) передусім роботи американських і європейських макроекономістів - видних вчених, у тому числі тих, що працювали під егідою ЮНЕСКО. До них в першу чергу зазвичай відносять Дж. Гелбрэйт, П. Істона, С. Кліса, Р. Акоффа та ін. Ці дослідники, зокрема, звернули увагу на різні аспекти взаємодії економічних і соціальних чинників, що впливають на освіту. Наприклад, ними було показано, що освіту необхідно вивчати на базі циклічних, нелінійних моделей. Але найголовніше, що так чи інакше економіка зрощується з проблематикою безпеки, ризиків. Більше того, кожна дія інтелектуальної системи, орієнтованої себе в потоці швидкозмінюючих знань, необхідно завжди перевіряти на можливість виникнення цілого поля небезпек і ризиків. Іншими словами, зарубіжна і вітчизняна наука стала надавати усе більше значення питанням економічної безпеки освіти і освітніх установ [159, с. 205].

Незважаючи на різноманіття погроз, що виділяються, і критеріїв для їх класифікації, представлені в науковій літературі підходи до класифікації погроз економічної безпеки ВНЗ не охоплюють собою усього спектру сучасних проблем, що перешкоджає створенню ефективного механізму по протидії і нейтралізації цих погроз.

При розгляді видів погроз економічної безпеки приділяється недостатня увага потенційним погрозам, тобто таким, які можуть виникнути внаслідок зміни економічної системи вищого навчального закладу.

Довкілля сучасного вищого навчального закладу розвивається швидшими темпами, ніж інструментарій, за допомогою якого можна проводити управління економічною безпекою ВНЗ[161].

Особливе значення придбаває прогнозування потенційних погроз економічної безпеки ВНЗ, що викликаються як змінами в зовнішньому середовищі, так і динамікою розвитку самої освітньої установи.

Вищий навчальний заклад слід розглядати не як статичний господарюючий суб'єкт, а як організацію, що динамічно розвивається, в умовах зовнішнього середовища.

Виходячи з цього потенційні погрози економічної безпеки ВНЗ слід розглядати і аналізувати у рамках двох основних груп:

1) потенційні погрози, викликані змінами зовнішнього середовища функціонування в умовах статичності розвитку освітньої установи;

2) потенційних погроз, викликані розвитком і переходом його на новий ступінь розвитку.

У рамках першої групи можна виділяти погрози, пов'язані із зміною економічних, політичних, правових, соціальних, міжнародних і інших чинників, що впливають на діяльність ВНЗ.

Як інструмент прогнозування змін зовнішнього середовища і виявлення викликаних цими змінами погроз для економічної безпеки ВНЗ автор вважає за можливе використання моніторингу зовнішнього середовища освітньої установи для виявлення кількісних і якісних змін чинників зовнішнього середовища і прогнозування майбутніх змін в системі управління .

Менш дослідженою проблемою з точки зору економічної безпеки ВНЗ є аналіз погроз, пов'язаних з розвитком освітньої установи і переходом економічної системи закладу на новий рівень розвитку.

Розвиток ВНЗ як соціально-економічної системи - це процес закономірного переходу управління з одного якісного рівня на інший, зростання конкурентних переваг, що забезпечує. Здійснюючи свою діяльність, вищі навчальні заклади можуть підвищувати свій рівень. Проте перехід на нову стадію, на думку автора, супроводжується

змінами в структурі чинників і погроз економічної безпеки ВНЗ [169, с.293].

Стратегія економічної безпеки ВНЗ має бути заснована на знанні погроз свого рівня, тобто реальних погроз. При цьому погрози економічної безпеки наступного рівня є потенційними для ВНЗ, що прагне до переходу на наступну стадію розвитку. Досягши нового рівня потенційні погрози стають реальними.

Кожному рівню відповідає певна система небезпек, що відрізняється від інших за наступними аспектами: переліку погроз, мірі небезпеки погроз економічної безпеки, чинникам економічної безпеки і їх пороговим значенням.

Ця класифікація дозволяє заздалегідь прогнозувати можливі погрози економічної безпеки, пов'язані з його переходом на нову стадію розвитку, що дозволить швидше адаптуватися системі управління освітньою установою як з позицій вимог відповідної стадії розвитку, так і з позицій забезпечення економічної безпеки. Цілі функціонування системи економічної безпеки освітньої установи залежать від етапу розвитку економіки і відповідності цьому етапу рівня економічної безпеки освітньої установи.

Автор вважає, що подальшим розвитком приведеної класифікації є встановлення конкретних погроз економічної безпеки для кожного рівня розвитку ВНЗ.

Багато дослідників проблем економічної безпеки господарюючих суб'єктів і освітніх установ, якщо не ототожнюють, то виділяють як ключові чинники економічної безпеки конкурентоспроможність що розглядається як об'єкт захисту господарюючого суб'єкта [172, с.79].

Насправді захист економічних інтересів і забезпечення економічної безпеки в умовах ринкових стосунків здійснюються в динамічній обстановці конкуренції за прибуткове існування і розвиток.

Функціонування будь-якого господарюючого суб'єкта в умовах ринкової економіки пов'язане з його конкурентоспроможністю. Останнім часом не є виключенням і ВНЗ. Головним чинником, що впливає на функціонування освітньої установи, є ринок, який визначає стосунки і взаємозалежність освітньої установи і загальної економічної системи. Для вирішення завдань адаптації, виживання і розвитку в ринкових умовах у ВНЗ з'явилася потреба в забезпеченні конкурентоспроможності.

З позицій економічної безпеки висока конкурентоспроможність вузів дозволяє:

- - отримати великі в порівнянні з конкурентами фінансові ресурси за рахунок розширення платних послуг населенню;
- - отримати додаткові фінансові ресурси з боку держави за рахунок надання якісніших послуг і отримання додаткового державного замовлення;
- - отримати додаткові фінансові ресурси від представників ринку праці за рахунок ув'язнення контрактів на підготовку і перепідготовку фахівців для конкретних підприємств;
- - мати можливість придбавати на стадії вступу абітурієнтів більший об'єм людського капіталу за рахунок престижності навчання в конкурентоздатнішому ВНЗ.

Отримувані додаткові фінансові ресурси є чинником посилення економічної безпеки як з точки зору можливості їх напряду безпосередньо на потреби системи економічної безпеки ВНЗ, так і з позиції їх використання в освітньому процесі і зміцненні позиції на ринку освітніх послуг.

Проте необхідно відмітити важливі особливості їх зіставлення, а точніше - відмінності, на які до цього в наукових дослідженнях не зверталася увага.

Так, економічна безпека будь-якої організації первинна по відношенню до її конкурентоспроможності. Тут йдеться про так звану силову складову економічної безпеки ВНЗ, яка забезпечує [178]:

- - фізичну безпеку співробітників, керівників і студентів ВНЗ (збереження їх життя і здоров'я від фізичних дій);

- - збереження майна від негативних дій (безпека майна, цінностей, активів ВНЗ);

- - захист інформаційних ресурсів закладу від несанкціонованого доступу.

Для забезпечення переваги перед конкурентами в ресурсах спершу необхідно забезпечити збереження цих ресурсів. Забезпечення цих чинників функціонування ще не забезпечує його конкурентоспроможності, проте без них говорити про конкурентоспроможність неможливо. Вищий навчальний заклад може бути неконкурентоздатним, але для забезпечення можливості бути конкурентоздатним необхідно забезпечити базис - захист персоналу і майна. Також необхідність мати додаткові ресурси внаслідок високої конкурентоспроможності ще не означає ефективного їх використання з урахуванням проблем забезпечення економічної безпеки ВНЗ. В даному випадку надзвичайно важливий і суб'єктивний чинник, залежний від керівників відомства в цілому і від особи керівника конкретної вищої освітньої установи. Крім того, слід зазначити і той факт, що зростання конкурентоспроможності веде до виникнення нових небезпек для ВНЗ.

Для підтвердження і підвищення конкурентоспроможності закладу потрібно додаткову іммобілізацію фінансових резервів для залучення висококваліфікованих викладачів, підвищення кваліфікації співробітників, вдосконалення матеріально-технічної бази, що знижує рівень фінансової стійкості і, відповідно, економічній безпеці освітньої установи. Тому в такому ракурсі підвищення конкурентоспроможності

і поліпшення фінансового стану є різноспрямованими (конфліктними) цілями розвитку ВНЗ. Дуже часто зустрічається ситуація, коли підприємства з високим рівнем ринкової ефективності працюють на межі фінансового ризику з низьким рівнем економічної безпеки, навпаки, компанії із стабільними показниками економічної безпеки мають порівняно низьку конкурентоспроможність.

Однією з причин виникнення негативних дій на економічну безпеку вузу внаслідок зростання його конкурентоспроможності є нездатність ВНЗ-конкурентів добитися переваг законними методами. Це посилює загрозу кримінальної конкуренції .

Із зростанням конкурентоспроможності, отже, і престижності навчального закладу (якщо розглядати конкурентоспроможність як зовнішню оцінку з боку споживачів освітньої послуги) збільшується ризик корупційної поведінки як з боку управлінського персоналу ВНЗ у рамках системи забезпечення матеріально-технічними і фінансовими ресурсами, так і з боку професорсько-викладацького складу у рамках освітнього процесу [77].

Зростання конкурентоспроможності призводить до появи нових погроз :

- - поява на новому рівні розвитку ВНЗ сильніших конкурентів;
- - збільшення оперованих ВНЗ величин ресурсів, що призводить до зростання імовірного збитку для закладу;
- - необхідність функціонувати у рамках строгіших параметрів економічної безпеки, що ускладнює процес управління .

Узагальнюючи сказане, автор пропонує розглянути типову модель взаємозв'язку конкурентоспроможності ВНЗ і його економічної безпеки Виходячи з такої моделі, незважаючи на наявність значної області забезпечення економічної безпеки ВНЗ за допомогою забезпечення його конкурентоспроможності, ототожнювати ці дві категорії не можна, оскільки, по-перше, без забезпечення базових

елементів економічної безпеки не можна забезпечити конкурентоспроможності ВНЗ, по-друге, зростання конкурентоспроможності не лише дозволяє забезпечувати економічну безпеку ВНЗ, але і призводить до появи нових погроз, протидія яким можливо тільки при використанні спеціальних інструментів системи економічної безпеки. Проте, незважаючи на це, в сучасній економіці забезпечити економічну безпеку ВНЗ без забезпечення його конкурентоспроможності неможливо.

Як правило, сучасними вченими [78, 89, 96] використовується чотирирівнева класифікація об'єктів економічної безпеки стосовно проблематики освіти.

1. Національна і економічна безпека держави в цілому залежно від освітнього рівня його громадян і якості функціонування систем освіти як сфери, що забезпечує відтворення інтелектуального потенціалу суспільства. Природно, що на цьому рівні вирішуються (чи не вирішуються) багато завдань економічної безпеки освітніх установ. Проте нині методологічні і методичні питання економічної безпеки пропрацювали або украй слабо, або будуються на концепціях і представленнях радянського періоду. Національний проект в області освіти вирішує вузькі специфічні завдання економічної безпеки освіти стосовно неширокого круга освітніх установ. Існуючий національний проект не створює системи економічної безпеки освіти з урахуванням специфіки розвитку освітніх установ.

2. Система освіти як самостійна сфера, що відповідає певним потребам громадського розвитку в конкретних історичних умовах. У кожній країні система освіти має певну специфіку з позиції рішення проблем економічної безпеки. Передусім, враховуючи глобальні процеси, економічна безпека освіти повинна захищати систему освіти від зовнішніх і внутрішніх загроз і формувати конкурентоспроможність усіх структурних одиниць. Сучасний рівень конкурентоспроможності

системи освіти з урахуванням світових і вітчизняних тенденцій розвитку - головна мета економічної безпеки освіти.

3. Освітні установи як самостійно функціонуюча економічна система, що виконує певну регулятивну функцію суспільства і що якісно функціонує в загальній системі освіти. Кожна освітня установа має свою "особу", що необхідно враховувати при формуванні і аналізі якості, функціонування системи економічної безпеки установи.

4. Особа, що бере участь тим або іншим чином в освітніх процесах в конкретному або ряду строго певних освітніх установах.

Багато дослідників, що займаються проблемами економічної безпеки в освітній сфері, в тій чи іншій мірі акцентують свою увагу на першому і другому рівнях. Так, наприклад, згідно з думкою В. Л. Пермінова, необхідно розуміти, що неминуче виникає гостра проблема економічної безпеки освітніх систем. Щоб вирішувати фундаментальні (стратегічні) завдання української освіти, необхідно з'ясувати наступні питання:

1) який допустимий мінімум економічної безпеки (порогові значення дефіциту різних ресурсів) повинна дотримувати освітня установа, щоб воно змогло якісно реалізувати свої основні соціально-педагогічні функції по відношенню до студентів і суспільства? З цього завдання логічно виходить державне завдання по забезпеченню безпеки освіти в цілому;

2) якій має бути стратегія держави по відношенню до освіти і освітніх установ, щоб вони змогли забезпечити перше завдання?

Аналіз джерел [97, 100] показує, що для сучасної системи освіти не сформована номенклатура показників, яка може служити індикаторною базою для економічної безпеки .

Таким чином, можна констатувати, що однією з основних проблем, яку необхідно вирішити науці "Економічна безпека освітніх установ", є якісне формування фінансових потоків на усіх етапах

здійснення освітньої діяльності. Нині ця проблема придбаває якісно інше звучання у зв'язку з тим, що економіка країни переходить в новий стан - вона все більше і більше перетворюється на інноваційну. Природно, це змінює і вимагає модернізації (швидше за корінне перетворення) усієї системи фінансування освітніх установ. Можна зробити висновок про те, що забезпечення економічної безпеки ВНЗ - це властивість його економічної системи адекватно реагувати на зовнішні і внутрішні загрози в цілях самозбереження і розвитку за допомогою перебудови внутрішньої структури і корекції параметрів функціонування. Безпека освітньої установи характеризується економічними можливостями реалізації його цілей і завдань, а також формуванням необхідних умов господарської діяльності. При цьому об'єктом дії, що управляє, в аспекті забезпечення економічної безпеки є організаційно-економічні стосунки, що складаються в процесі виробництва освітніх товарів. З точки зору кібернетичного підходу очолюють три комплекси проблем.

Перший комплекс проблем розглядає чинники (вхідні сигнали), що визначають стан системи освіти (зазвичай для простоти перший комплекс проблем називають "проблема входу", або, спрощеніше, "вхід", маючи на увазі, що насправді є ціла ієрархічно скомпонована система проблем). Наступна проблема вивчає параметри (вихідні сигнали), що показують реакції у відповідь на проблему. Другу - зовнішні чинники і внутрішні процеси самої системи (зазвичай для простоти цей комплекс проблем називають "проблема виходу", або просто "вихід" . Для вирішення проблем забезпечення економічної безпеки ВНЗ пропонується комплекс інструментів підвищення її рівня (таблиця. 11).

Таблиця 11

**Комплекс методичних рекомендацій
і практичних інструментів підвищення рівня
економічної безпеці ВНЗ**

Короткострокові	Середньострокові	Довгострокові
Характер заходів і інструментів		
Потрібне проведення найближчим часом. Спрямовані на поліпшення фінансових результатів діяльності і підвищення економічної стійкості	Спрямовані на отримання прямого фінансового і економічного ефекту і непрямого ефекту в перспективі	Доцільно здійснювати на постійній основі як при існуючій траєкторії розвитку в нових умовах, так і після її корекції
Методичні рекомендації і інструменти		
Скорочення витрат, відмова від реалізації неефективних і ризикованих проєктів. Зниження змінних і постійних витрат. Зменшення адміністративних витрат і орендних платежів. Зміна організаційної структури на основі даних про оцінку персоналу і бізнес-процесів. Оптимізація	Зміна стратегії розвитку. Моніторинг, аналіз і оцінка стану ринку освітніх продуктів. Лімітація витрат на основі аналізу фінансових потоків. Використання інструментів цілеспрямованого маркетингу. Отримання державного замовлення на підготовку і перепідготовку державних службовців і безробітних громадян.	Комплекс заходів, спрямованих на підтримку і підвищення престижу, рейтингу і конкурентоспроможності ВНЗ, пропаганда його конкурентних переваг. Підвищення рівня клієнтської орієнтованості. Введення електронного документообігу. Регламентація управлінських процедур.

<p>організаційно-економічної структури під поточні завдання. Використання процесного підходу і принципу горизонтального стискування, створення на ключових напрямках розвитку "ефективних команд" співробітників. Диверсифікація освітніх послуг, диференціація освітнього продукту за рахунок розширення спектру спеціальностей, напрямів і форм навчання (дистанційне навчання, лекторії, консультації, підвищення кваліфікації, тренінги). Розширення споживчої аудиторії за рахунок залучення слухачів на короткострокові курси по актуальних сучасних проблемах шляхом здійснення просвітницької і консультаційної діяльності</p>	<p>Оптимізація штатного розкладу за результатами атестації, реструктуризація або ліквідація підтримувальних підрозділів. Оптимізація витрат на персонал, скорочення персоналу, використовуваного в допоміжних процесах. Навчання перспективних співробітників, переклад витрат на персонал на статті інвестицій. Максимальне використання міжнародних контактів в цілях залучення іноземних студентів, у тому числі на дистанційне навчання. Введення в навчальну програму дисциплін "Державне і муніципальне управління" і "Державне регулювання економіки", в профільні дисципліни антикризових блоків</p>	<p>Вдосконалення організації учбового процесу, здійснення постійного контролю за його ходом, підтримка зворотного зв'язку з контингентом. Підвищення якості навчальної роботи шляхом відбору професорсько-викладацького складу із закріпленням максимального навантаження за найбільш кваліфікованими і яскравими кадрами. Стабілізація соціального клімату в управлінському колективі, зняття напруженості, спровокованою вірогідністю скорочення штатів. Проведення цілеспрямованої роботи з продовження студентами навчання після закінчення ВНЗ в магістраті, аспірантурі і так далі. Здійснення ефективної роботи по наданню допомоги в працевлаштуванні випускників</p>
--	--	---

При цьому нормативне фінансування ВНЗ, є найбільш складним і трудомістким видом робіт у рамках перехідного періоду фінансування та розрахунку нормативних витрат, які повинні лежати в основі розмірів фінансового забезпечення виконання державного завдання на надання послуг.

Формування нормативної правової бази, регулюючої питання визначення (розрахунку) нормативних витрат і фінансового забезпечення виконання державного завдання. Конкретні вимоги до формату державного завдання, до об'єму і міри деталізації даних, до форми звітності і контролю, а також інші питання формування і фінансового забезпечення державних завдань на державному рівні встановлені в нормативно-правових документах та наказах.

В них визначено, що, фінансове забезпечення виконання державного завдання державною бюджетною установою здійснюється у вигляді субсидій на відшкодування нормативних витрат, пов'язаних з наданням державних послуг (виконанням робіт) фізичним і (чи) юридичним особам, за рахунок засобів державного бюджету в межах бюджетних асигнувань, передбачених на вказані цілі. Розмір субсидії повинен розраховуватися на підставі нормативних витрат на надання державних послуг і нормативних витрат на зміст відповідного нерухомого майна і особливо цінного рухомого майна, закріпленого за державною бюджетною (автономним) установою або придбаного державною бюджетною (автономним) установою за рахунок засобів, виділених йому засновником на придбання такого майна (за винятком майна, зданого в оренду), витрат на сплату податків, як об'єкт оподаткування по яких признається відповідне майно, у тому числі земельні ділянки [107].

При цьому в них підкреслено, що порядок визначення вказаних витрат і розподілу їх по окремих державних послугах повинен встановлюватися державними органами, що здійснюють функції і

повноваження засновника державних установ. Нормативні витрати можуть визначатися окремо по кожній державній бюджетній або автономній установі, в середньому по групі таких установ або по групі установ з використанням коефіцієнтів, що коригують, враховують особливості державної бюджетної установи.

Необхідно підкреслити, що нормативи фінансового забезпечення виконання державного завдання на надання державних послуг з економічного змісту пов'язані з поточними витратами і не охоплюють капітальних витрат. Бюджетне фінансування витрат на меті розвитку здійснюється через субсидії на співфінансування об'єктів капітального будівництва і інші види цільових субсидій [].

Аналіз нормативних документів засвідчив, що вони містять ряд нових підходів до розрахунку витрат в бюджетних установах. Вводиться нове угруповання витрат - по мірі їх участі в наданні послуги. У витратах на надання послуги виділяються дві групи: витрати, безпосередньо пов'язані з наданням послуги, і витрати на загальногосподарські потреби. Витрати, безпосередньо пов'язані з наданням послуги, включають фонд оплати праці основного персоналу, матеріальні запаси і інші витрати. До витрат на загальногосподарські потреби відносяться витрати, які неможливо віднести безпосередньо ні до витрат, безпосередньо пов'язаних з наданням послуги, ні до витрат на зміст майна. Вони включають комунальні платежі (частково), витрати на зміст майна, зв'язок, транспорт, фонд оплати праці іншого персоналу і інші витрати.

По суті, йдеться про широко поширеному у світовій практиці костинге - розрахунку витрат на одиницю послуги (продукції). У основі костинга лежить розмежування витрат на прямі, безпосередньо пов'язані з наданням конкретної послуги, і непрямі, не пов'язані безпосередньо з наданням такої послуги.

Більшість вищих навчальних закладів роблять декілька видів освітніх послуг. Окрім послуг надання вищої освіти з програм підготовки фахівців, бакалаврів і магістрів, багато ВНЗ надають послуги післявузовської (99%) і додаткової (63%) освіти.

Чинник спеціалізації ВНЗ впливає на об'єми фінансування. Так, найбільш дорогим є навчання одного студента в лінгвістичних вузах, закладах культури і мистецтва, технологічних і технічних університетах. Статус ВНЗ також виступає чинником, що збільшує вартість навчання : витрати на навчання в національних дослідницьких університетах, а також у державних університетах вище на 20 - 60%, чим в більшості ВНЗ, що не мають такого статусу [].

Враховуючи таку різномірну сукупність освітніх установ, рішення МОНУ про формування індивідуальних нормативів витрат, що враховують диференціацію установ, що склалася, по об'ємах фінансування, було доцільним. Розробка і реалізація цього нормативного акту стали початком переходу від кошторисного фінансування до нормативного для установ вищої освіти, підвідомчих МОНУ. В процесі підготовки цього документу необхідно було вирішити комплекс методологічних питань, пов'язаних, по-перше, з технікою переходу від окремих статей кошторису до нового угруповання витрат в розрізі державних послуг, по-друге, з необхідністю застосування різних методів нормування до різних елементів витрат.

Визначення первинного нормативу витрат припускає розподіл кошторисів установ за державними послугами методом зворотного рахунку на підставі встановлених баз розподілу (чисельності професорсько-викладацького складу, чисельності контингенту і тому подібне). Раніше засновником не збиралася інформація про витрати установ в розрізі державних послуг, тому розрахунок первинних нормативів здійснювався в декілька етапів[114].

При здійсненні розрахунків первинних нормативів витрат важливе питання, які витрати слід включати в норматив витрат на надання державної послуги вищої освіти. Наприклад, більшість установ вищої освіти мають санаторії, поліклініки і тому подібне. З одного боку, витрати на зміст таких установ не повинні включатися в норматив витрат на послугу ВО. З іншого боку, для цих видів витрат не передбачено окремої послуги у відомчому переліку державних послуг МОНУ. Тому на першому етапі такі витрати були "розчинені" у складі інших послуг, у тому числі - у складі витрат на надання послуги ВО. Питання про "очищення" витрат на надання профільних освітніх послуг від витрат на зміст цих установ залишається на порядку денному.

Іншою методологічною проблемою при розрахунку первинних нормативів витрат було питання про включення витрат на стипендіальне і матеріальне забезпечення до складу нормативу витрат на послуги ВО. Відповідно до чинного законодавства ці витрати розраховуються щорічно на основі фактичних даних про стипендіальний контингент і контингент дітей-сиріт. У 2010 р. ці витрати були включені до складу витрат, безпосередньо пов'язаних з наданням державної послуги. У 2011 р. вказані витрати вже не були враховані у складі субсидії на виконання державного завдання.

Первинні нормативи витрат визначалися шляхом розподілу бюджетного кошторису державної установи по двох напрямках. По-перше, витрати, відбиті в бюджетному кошторисі установи, розподілялися по державних послугах, установою освіти, що робиться, вказаною у відомчому переліку державних послуг (робіт) МОНУ.

Оскільки досі кошторис бюджетних витрат формувався в цілому для установи, на цьому етапі встало завдання розподілити усі витрати, відбиті в кошторисі, по державних послугах, установою, що робиться. При цьому деякі з витрат можна віднести безпосередньо до тієї або

іншої послуги, а інші - ні. У останньому випадку нормативно-правова база наказує розподіляти ці витрати структурним методом, тобто на основі певної бази розподілу.

Таким чином, при визначенні первинних нормативів витрат стояло завдання розподілу структурним методом витрат, які не могли бути віднесені безпосередньо на ту або іншу послугу. Це означало, що для кожного виду витрат, який планувався при формуванні кошторису, необхідно було визначити найбільш оптимальну базу розподілу.

Другим напрямом розподілу витрат бюджетного кошторису ВНЗ є розподіл нормативних витрат за групами, встановлених в Постанові, тобто:

- нормативні витрати, безпосередньо пов'язані з наданням державної послуги;
- нормативні витрати на загальногосподарські потреби;
- нормативні витрати на зміст майна.

В результаті розрахунку первинних нормативів витрат на виконання державного завдання у ВНЗ системи МОНУ був визначений загальний об'єм витрат в розрізі:

- державних послуг, що робляться підвідомчими МОНУ установами вищої освіти;
- груп нормативних витрат, тобто витрат, безпосередньо пов'язаних з наданням державних послуг, витрат на загальногосподарські потреби і витрат на зміст майна.

Таким чином, нормативні витрати на надання державної послуги визначаються шляхом підсумовування нормативних витрат, визначених нормативним і структурним методами. Окремо визначаються нормативні витрати на зміст майна, які включають:

- 1) частина витрат на оплату комунальних послуг;
- 2) витрати на виплату податків, як об'єкти оподаткування по яких признається нерухоме і особливо цінне рухоме майно, закріплене за

установою або придбане установою за рахунок засобів, виділених йому засновником на придбання такого майна, у тому числі земельні ділянки.

Субсидія на виконання державного завдання включає нормативні витрати на надання усіх державних послуг, виконання робіт і зміст майна.

4.2. Напрями визначення потреби у фінансових ресурсах при фінансуванні вищих навчальних закладів

Визначення потреби у фінансових коштах для функціонування і розвитку вищих навчальних закладів, передусім пов'язано з порядком формування і встановленням необхідного об'єму витрат, оскільки мета ресурсного забезпечення - покриття витрат на освітню діяльність. Згідно економічної теорії освіти, витрати на надання тієї або іншої освітньої послуги визначають її вартість, у зв'язку з чим набуває великого значення методологія визначення складу і структури витрат освітньої діяльності, у тому числі і з позиції її інноваційного розвинена.

Останніми роками в економічній практиці використовується методологія обліку витрат, націлена на ефективне управління господарськими процесами і знаходження внутрішніх резервів ефективності використання ресурсів. Широкого поширення набули дві основні системи обліку витрат. Перша - припускає ділення витрат на постійні і змінні залежно від об'єму послуг, що робляться. В цьому випадку вартість послуги варіюється залежно від змінних витрат (пряма і змінна частина накладних витрат), постійні витрати віднімаються з суми нарахувань за зроблені послуги. До складу

змінних витрат включаються витрати праці і основних матеріалів. Гідність цієї системи обліку витрат полягає в її оперативності: легко визначити вартість послуги на певну дату. Проте, офіційна бухгалтерська звітність вимагає розрахунку вартості послуг традиційними методами, у зв'язку з чим пропонована система обліку найбільш доцільна для потреб управління [117].

Друга система обліку витрат заснована на широкому використанні нормативів для визначення вартості послуг. Ця система не є новою для вітчизняної фінансової практики, її аналог - нормативна система обліку витрат, яка в умовах соціалістичного господарювання до кінця не була введена в практику, оскільки не було розроблено єдиний науковій методології розрахунку нормативів. Основна перевага обліку витрат по нормативах полягає в простоті і зручності розрахунку вартості послуги з нормативів, а також в можливості аналізу відхилення витрат від їх нормативної величини. Проблема розрахунку нормативів сьогодні полягає не лише в науковому обґрунтуванні методології самого розрахунку, але і в необхідності класифікації нормативів, їх постійного оновлення і коригування.

У сфері освіти найбільш прийнятний нормативний метод формування структури витрат на освіту, у зв'язку з особливим характером економічних стосунків в процесі навчання.

Діюча система витрат на освіту в Україні визначається видами освітньої діяльності і типом установи освіти. У першу групу витрат включаються: витрати на оплату праці (основний оклад, надбавки, додаткова оплата, інші грошові виплати, у тому числі оплата праці позаштатних співробітників); нарахування на оплату праці (страхові внески на державне соціальне страхування); придбання предметів постачання і витратних матеріалів (канцелярське приладдя, матеріали і предмети для поточних господарських цілей, м'який інвентар, продукти харчування, інші витратні матеріали і предмети постачання);

відрядження і службові роз'їзди; оплата транспортних послуг; оплата послуг зв'язку; оплата комунальних послуг; оплата послуг з типового проектування; інші поточні витрати на закупівлі товарів і оплату послуг (оплата послуг науково-дослідних організацій і дослідно - конструкторських робіт, поточного ремонту, витрат на проведення заходів культурно-просвітницького характеру, на виробничу практику, придбання книг для бібліотек, представницьких витрат і інших); субсидії і поточні трансферти (усі види безвідплатних поточних платежів, у тому числі стипендії і компенсації, посібники і позики).

До другої групи витрат на освіту відносяться: капітальні витрати (капітальні вкладення до основних фондів, створення резервів, придбання нематеріальних активів, капітальні трансферти); придбання устаткування і предметів тривалого користування (формування виробничих і невиробничих фондів); капітальне будівництво; капітальний ремонт; надання кредитів (бюджетних позик)[141].

На відміну від діючої сьогодні класифікації витрат на освіту і показників, що характеризують розмір різних видів витрат на одного повчального, в цій роботі пропонується розглядати вартість навчання не лише з позиції рівності суми постійних і змінних витрат, але і з точки зору покриття цих витрат тими або іншими джерелами фінансування.

Нашу думку, постійними витратами слід вважати витрати, безпосередньо не залежні від кількісних показників освітньої діяльності, а саме: сукупність витрат, необхідних для функціонування самої установи освіти при встановленій потужності установи освіти (ресурси на виживання), у свою чергу, змінними витратами - тими, які безпосередньо залежать від підвищення встановленого контингенту показників освітньої діяльності і сутнісних, у тому числі ресурси підтримки інноваційної здатності освітньої установи.

Специфіка освітньої діяльності вимагає розгляду витрат на її здійснення в розрізі соціального і господарського аспектів.

У структуру постійних витрат у господарському аспекті повинні включатися наступні витрати: на капітальне будівництво; на капітальний і поточний ремонт будівель і споруд; на придбання устаткування і предметів тривалого користування, у тому числі на формування бібліо-течного фонду; на капітальний і поточний ремонт устаткування; на оплату комунальних послуг; на оплату послуг зв'язку і охорони; на оплату інших послуг за змістом будівель і споруд.

Постійні витрати в соціальному аспекті повинні включати наступні витрати: на стипендію студентів за державними нормами; на придбання предметів постачання і витратних матеріалів для навчальних цілей відповідно до державних норм; на відрядні витрати і службові роз'їзди в межах державних нормативів; на зміст гуртожитків; на компенсаційні виплати і позики.

Запропонована структура постійних витрат показує і джерела їх покриття: постійні витрати в господарському аспекті повинні фінансуватися за рахунок засобів засновника, а постійні витрати в соціальному аспекті за рахунок засобів бюджетів, тобто ресурси на функціонування установи освіти повинні покриватися за рахунок власника їх майна і перерозподіли національного доходу.

У свою чергу розглянемо і змінні витрати в господарському і соціальному аспектах. Змінні витрати в господарському аспекті включають:

витрати на оплату праці працівників установи освіти в розмірі, передбаченому державою;

на нарахування до позабюджетних фондів на встановлену оплату;

витрати на розвиток матеріально-технічної бази установи освіти понад встановлену планову потужність;

витрати на матеріальне стимулювання персоналу на підвищення якості освітніх послуг;

витрати на оплату праці додаткового (понадштатного) персоналу;

витрати на нарахування до позабюджетних фондів;

витрати на придбання нематеріальних активів, додаткового устаткування, предметів постачання і витратних матеріалів для навчальних цілей;

витрати на зміст і проведення власною науково-дослідною, дослідницько-експериментальною і навчально-виробничою діяльністю;

оплату послуг сторонніх науково-дослідних і дослідно-експериментальних виробництв; інші додаткові поточні витрати [175].

До змінних витрат в соціальному аспекті слід віднести: витрати на підвищену стипендію, додаткове живлення і проїзд до місця навчання і роботи; витрати на соціальну підтримку студентів та викладачів, у тому числі на підвищення кваліфікації і здобуття додаткової освіти; витрати на медичне, досугове і культурне обслуговування; інші соціальні витрати.

Структура змінних витрат показує, що основними джерелами їх фінансування мають бути як бюджетні (в основному місцеві і регіональні), так і різні позабюджетні кошти, у тому числі засоби, отримані від власної інноваційної діяльності.

Питомі сукупні витрати освітньої діяльності, визначені як доля загальних витрат, що доводяться на одного студента, з урахуванням отримуваної спеціальності, кваліфікації, терміну і форми навчання, дають нам вартість конкретної освітньої послуги.

Для реалізації інноваційних змін змісту і технологій навчання в системі вищої освіти вимагається деструктуризація переліку витрат на освіту, пропонованого бюджетним класифікатором. У нього мають бути включені наступні витрати за напрямками і видами інноваційної освітньої діяльності.

Напрями і види інноваційної освітньої діяльності

Напрями	Види
1. Оновлення змісту навчання	проектування нових освітніх програм (ОП); оновлення змісту ОП; багатоваріантність змісту і призначення ОП; диверсифікація ОП; оновлення структури і співвідношень часу на різні цикли навчання в ОП; зміна професійних характеристик з урахуванням їх мобільності і затребуваності на ринку праці;
2. Структурні зміни навчання	оновлення переліку напрямів підготовки і спеціальностей; введення нових спеціальностей; розвиток післявузівської і додаткової освіти в мережі безперервної освіти; експериментальна підготовка кадрів за окремими спеціальностями; модернізація організаційно-управлінської структури ВНЗ;
3. Формування нового освітнього інформаційного середовища і введення нових навчальних технологій	включення ВНЗ у світову мережу Інтернет; оновлення аудіовізуальної і телекомунікаційної техніки; введення суперкомп'ютерних мережевих технологій; апробація геоінформаційних систем; використання високопродуктивних науково-освітніх мереж; введення дистанційних технологій навчання; впровадження комп'ютерних методів навчання; впровадження нових методів навчання (проблемних, діалогових та ін.)
4. Науково-методичне і матеріально-технічне забезпечення освітньої діяльності	створення комплектів навчально-методичних і оцінних матеріалів для навчання за новими освітніми програмами; формування цільових науково-методичних програм з розробки нових освітніх технологій, авторських програм навчання; - оновлення методичної бази навчально-інформаційного забезпечення; формування науково-методичного інструментарію освітніх нововведень; оновлення матеріально-технічної бази освітньої діяльності.

Нововведення має бути не лише розроблено, але і реалізовано, тому в пропонований перелік витрат на інноваційну діяльність потрібне включення і витрат на реалізацію освітніх новацій: на розширення, створення і зміст дослідно-експериментальних майданчиків; на формування і розвиток системи інформатизації; на придбання нематеріальних активів з інновацій: патентів, авторських прав на винаходи і відкриття, програми для ЕОМ, бази даних, експертні системи, ноу-хау та ін.; на оплату праці учасників процесу реалізації нововведень; нарахування до позабюджетних фондів за передбаченою оплатою праці; транспортні і відрядні витрати в межах встановлених норм; витрати на маркетингові дослідження і рекламу; інші витрати на реалізацію нововведень.

Визначення потреб освітньої установи у фінансових ресурсах включає три етапи:

1. Визначення планової потужності установи професійної освіти, як гранично допустимої кількості тих, що навчаються в цій освітній установі;

2. Розрахунок кошторису витрат в розрізі бюджетних статей класифікації витрат і різних джерел їх покриття

3. Угрупування витрат на забезпечення життєдіяльності установи, процесу навчання, соціальний захист працівників і студентів, на розробку і реалізацію освітніх новацій.

Складання кошторису витрат на функціонування і розвиток ВНЗ доцільно проводити поетапно: на першому етапі визначається середньорічний контингент тих, що навчаються; на другому етапі виробляється розрахунок витрат по кожному джерелу вступу фінансових коштів; на третьому формується звідний кошторис витрат.

(Середньорічний контингент обчислюється згідно із загальноприйнятою методикою за формулою:

$$K_c = P_k + - K_p - K_y - D_o,$$

де K_c - середньорічний контингент

R_k - перехідний контингент на початок року,

K_p - середньорічний контингент прийому,

K_v - середньорічний контингент випуску,

D_o - середньорічний контингент відсівання.

Розрахунок витрат на освітню діяльність виробляється в розрізі джерел фінансування і напрямів інноваційної освітньої діяльності за схемою яка включає: 1. Розрахунок фонду оплати праці за напрямами інноваційної освіти :

а) професорсько-педагогічного складу на основі розрахунку наступних початкових даних: середньорічної кількості груп тих, що навчаються; кількості навчальних годин на одну групу за навчальним планом; загальної кількості навчальних годин на усі групи; середній вартості однієї години;

б) навчально-допоміжного, адміністративно-обслуговуючого і іншого персоналу на основі розрахунку середньорічного числа посад за штатним розкладом і середньої ставки оплати праці в місяць;

в) позаштатних працівників на основі договірної вартості оплати праці згідно трудових договорів;

г) нерозподіленого фонду оплати праці.

2. Розрахунок засобів на оновлення і розвиток матеріально-технічної бази інноваційної освітньої діяльності включає:

а) витрати на придбання предметів постачання і витратних матеріалів, що складаються з, :

- канцелярських витрат, що включають витрати на зв'язок, на придбання літератури;

- витрат на придбання м'якого інвентаря і обмундирування згідно зі встановленими нормами на одного студента;

- витрат на харчування, які визначаються, виходячи з середньорічного числа одержуючих, кількості днів харчування одного студента в рік і середньоденної норми харчування;

- інших витрат на матеріали і предмети постачання.

- б) витрат на відрядження і службові роз'їзди;

- в) оплати транспортних послуг з договорів;

- г) оплата комунальних послуг з договорів, виходячи з розрахунків витрат на опалювання, освітлення, водопостачання;

- д) оплата інших послуг і поточних витрат, яка включає витрати на поточний ремонт інвентаря, будівель, оренду приміщень, на зміст, ремонт і наймання легкового автотранспорту, позавідомчої і пожежної охорони, інші господарські витрати;

- е) навчальні витрати, які включають розрахунок витрат на розробку і реалізацію освітніх новацій;

- ж) трансферти населенню: стипендії, компенсації, пільговий проїзд і інше;

- з) придбання устаткування і інвентаря, у тому числі витрати на придбання обчислювальної техніки;

3. Засоби на матеріальне заохочення і соціальні виплати за видами освітніх нововведень включають розрахунок засобів на:

- а) додаткову оплату праці;

- б) преміювання за досягнення високих результатів у роботі;

- в) одноразове преміювання;

- г) одноразову допомогу;

- д) заходи на охорону здоров'я;

- е) поліпшення умов праці і здешевлення вартості харчування;

- ж) організацію відпочинку співробітників;
- з) пайова участь в будівництві житла;
- і) інші витрати на матеріальне заохочення і соціальні виплати.

Звідний кошторис за усіма статтями витрат з вказівкою джерела вступу засобів (бюджетні і позабюджетні), за напрямками інноваційної освітньої діяльності з поквартальним розбиттям.

Ця методика розрахунку потреби у фінансових ресурсах на функціонування і розвиток установи вищої освіти, у тому числі і його інноваційній освітній діяльності, дозволяє виробити перегрупування витрат на освіту в господарському і соціальному аспектах і розрахувати норматив комплексного фінансового забезпечення ВНЗ за рахунок бюджетних і позабюджетних джерел фінансових коштів.

Економісти-дослідники бачать можливість збереження системи вищої освіти і її розвитку у використанні в законодавчій і фінансовій практиці наступних методологічних принципів формування норм і нормативів ресурсного забезпечення сфери освіти: нормативне ресурсного забезпечення повинне виконувати функцію ефективного інструменту управління освітою; відповідати соціальним гарантіям задоволення громадян в отриманні вищої освіти з одного боку і конкурентоспроможності освітніх послуг на світовому ринку з іншої; виконувати роль індикатора визначення відповідності діяльності системи освіти потребам національної економіки і конкретних працедавців[184].

Для проектування нормативу фінансування виділяються блоки норм і нормативів, блок соціальних норм і нормативів є початковою базою для формування економічних норм і нормативів (трудових і матеріальних); блок трудових і матеріальних норм є базою для формування фінансових норм і нормативів, для розрахунків яких виділяється блок цільових напрямів витрат на студента.

Засадничим документом для розробки норм і нормативів ресурсного, у тому числі фінансового забезпечення вищої освіти являється Державний освітній стандарт, а основним документом, що забезпечує його реалізацію в конкретній діяльності установи, - навчальний план. Різні рівні і напрями підготовки, визначені навчальним планом, припускають і різний об'єм капіталоємкості і трудомісткості освітньої діяльності, що, у свою чергу, впливає на формування нормативної бази ресурсного забезпечення.

На думку учених, що досліджують економіку освіти, "нині не існує затвердженої методики розрахунку нормативів фінансування установ освіти" і далі "...в умовах значної інфляції, що триває в Україні, ніякі абсолютні нормативи витрат використовуватися не можуть. Звідси витікає нова вимога до нормативів фінансування вищої освіти - нормативними мають бути співвідношення витрат, а не їх абсолютна величина".

Розділяючи думку дослідників цієї проблеми про необхідність нових наукових підходів до обґрунтування нормативів бюджетного фінансування, ми пропонуємо не лише встановити нормативи співвідношення витрат, але передусім визначити відповідність тієї або іншої структури витрат кожному джерелу фінансування з тим, щоб створити можливість для законодавчого закріплення обов'язків і відповідальності кожного соціального партнера з приводу його долі участі в освітній діяльності як інвестор.

Загальноприйнятий (традиційний) метод визначення розрахункового нормативу бюджетного фінансування в вищій освіті наступний: фактично виділені, як правило, регіональні і місцеві бюджетні асигнування, діляться на контингент тих, що навчаються.

Аналіз різних методологічних підходів до нормування ресурсного забезпечення професійної освіти показує, що жодна з пропонованих

ученими методик розрахунку нормативу бюджетного фінансування не зорієнтована на підтримку і розвиток інноваційної діяльності в освіті.

Для створення умов не лише функціонування в традиційному режимі, але і розвитку установ вищої освіти, на нашу думку, потрібне введення комплексного нормативу фінансування як чотирьохкомпонентної структури, що включає:

- норматив життєзабезпечення ВНЗ;
- норматив вартості навчання;
- норматив соціального захисту;
- норматив підтримки інновацій.

Норматив життєзабезпечення ВНЗ має бути зорієнтований на кількісні показники освітньої діяльності : планову потужність (гранично допустимий контингент тих, що навчаються), номенклатуру професій, рівні освіти.

Норматив вартості навчання покликаний забезпечувати якість професійної підготовки.

Норматив соціального захисту повинен визначатися законодавчими актами уряду, місцевих органів влади і органів управління освітою.

Фінансування за нормативом життєзабезпечення гарантується в повному об'ємі тільки тим ВНЗ, які виконують держзамовлення на підготовку фахівців в розрізі затвердженого засновником контингенту студентів за спеціальностями і рівнями кваліфікації. Цей норматив може бути розрахований як відношення постійних витрат в господарському аспекті за фінансовий рік до встановленої кількості навчаних:

$$N_{ж} = \frac{\text{Постійні витрати (гоз.аспект)}}{\text{Приведений контингент}}$$

Норматив навчання повинен розраховуватися з урахуванням складності кожної професії і рівня кваліфікації за фахом, а значить, на основі навчального плану і програм навчання, затверджених засновником, кваліфікаційного складу персоналу, вимог до оснащеності навчально - матеріальної бази і технологій навчання; а також тісно взаємопов'язаний з системою економічного стимулювання якісних показників діяльності студентів та викладачів. Його можна представити у вигляді відношення змінних витрат в господарському аспекті за фінансовий рік до затвердженого контингенту:

$$\text{Але} = \frac{\text{Змінні витрати (гоз.аспект)}}{\text{Приведений контингент}}$$

Норматив соціального захисту може бути представлений у вигляді відношення суми постійних і змінних витрат в соціальному аспекті за фінансовий рік до планового контингенту навчаних:

$$\text{Нс.з.} = \frac{\text{Постійні витрати (соц.аспект)} + \text{Змінні витрати (соц.аспект)}}{\text{Приведений контингент}}$$

В умовах нестабільності соціально-економічних стосунків особливу значущість придбаває соціальний захист персоналу навчального закладу і студентів, у зв'язку з чим норматив соціального захисту повинен виділятися усім акредитованим установам освіти, а за порушення порядку і термінів його виділення має бути передбачена не лише адміністративна, але і карна відповідальність.

Норматив підтримки інновацій представляється у вигляді формули:

$$\text{Ні} = \frac{\text{Загальні витрати на розробку і реалізацію новацій}}{\text{Приведений контингент}}$$

Структура витрат на інноваційну освітню діяльність, може використовуватися як розрахункова база для визначення загальних витрат на розробку і реалізацію освітніх новацій ВНЗ.

Норматив підтримки інновацій може виділятися як з державного бюджету будь-якого рівня на конкурсній основі, так і недержавними організаціями, у тому числі за рахунок засобів іноземних інвесторів. Автором цього дослідження пропонується як основні критерії фінансування реалізації нововведень використовувати їх класифікацію за пріоритетами фінансової підтримки.

При цьому слід мати зважаючи на те, що перші три компоненти комплексного нормативу забезпечують формування інноваційного потенціалу як студентів і викладачів, так і установи освіти в цілому на мінімальному стратегічному рівні, а норматив підтримки інновацій вирішує завдання розробки і реалізації конкретних освітніх нововведень.

Безумовно, що отримати фінансування в повному об'ємі згідно з пропонованим нормативом, що покриває усі витрати на освітню діяльність, реально можливо тільки при мінімальному дефіциті регіональних і місцевих бюджетів і державній політиці, спрямованій на всіляку підтримку науки і освіти[188, с.74].

Саме в умовах дефіциту державного бюджету ми підкреслюємо необхідність не лише першочергового фінансування стратегічного мінімуму формування інноваційного потенціалу ВНЗ, але і обов'язкового введення порядку виділення асигнувань по нормативах підтримки інновацій.

Економічною наукою розглядаються чотири типи економічних ситуацій, в яких необхідно приймати управлінські рішення і прогнозувати їх наслідки. Це: ситуація визначеності, умов ризику, невизначеності і конфлікту. Сучасний соціально-економічний стан

нашої країни і рівень фінансового забезпечення вищої освіти створюють необхідність алгоритмізації дії керівників ВНЗ в умовах невизначеності. Для цього можна використовувати метод пропорційних залежностей економічних чинників, основу якого складає процес ідентифікації найбільш важливого чинника діяльності. Він є базою для визначення прогностичних значень інших чинників.

У нашому випадку базовим економічним чинником освітньої діяльності виступає комплексний норматив її фінансового забезпечення. В результаті його ідентифікації будується модель зміни ситуації, що припускає наступну послідовність дій :

- на першому етапі розрахунковим компонентам комплексного нормативу привласнюються певні кількісні значення;
- на другому - визначаються похідні показники, тобто прогнозуються можливі результати кожної групи показників оцінки фінансового забезпечення;
- на третьому - нові показники оцінки порівнюються з критеріями вибору пріоритетів фінансової підтримки;
- на четвертому - вишиковується певна послідовність пріоритетів фінансової підтримки нововведень, що реалізовує активну стратегію інноваційної діяльності ВНЗ;
- на п'ятому - формуються показники внутрішнього обліку, які можна використовувати як орієнтир для контролю поточної інноваційної освітньої діяльності.

Пропонована нами прогностична модель фінансового забезпечення освітньої діяльності ВНЗ не лише показує зміни показників інноваційної діяльності по окремим вищих навчальним закладам, але і дозволяє провести порівняльний аналіз прогностичних значень фінансової підтримки новацій як за типами установ, так і за методами розрахунку нормативу[190, с. 18].

Ця модель в укрупненому виді є багатовимірною таблицею найважливіших показників фінансового забезпечення установи вищої освіти в динаміці. У результаті дослідження може вибиратися один або декілька варіантів дій; при цьому значення різних об'ємів фінансування, використані в процесі моделювання, слугуватимуть прогностичними орієнтирами в наступних діях.

Мета перших двох етапів моделювання фінансового забезпечення новацій - розрахунковим шляхом визначити прогностичні кількісні значення комплексного нормативу бюджетного фінансування.

На третьому етапі моделювання виробляється зіставлення прогностичних показників фінансового забезпечення ВНЗ з критеріями вибору при-оритетів фінансової підтримки.

Таблиця 13

Угрупування показників економічної підтримки за класифікаційними чинниками освітніх новацій

№	Класифікаційний чинник	Найменування груп показників
1	Траєкторія розвитку освітньої установи	Показники фінансової підтримки; Показники інвестиційної зацікавленості новацій; Показники ділової активності.
2	Характер впливу на учасників інноваційної освітньої діяльності	Показники фінансової стійкості Показники стимулювання інноваційної діяльності; Показники ефективності нововведень.
3	Відповідність інтересам суспільства, регіону, галузі	Показники розподілу фінансових засобів за напрямками інноваційної діяльності.

Згідно з даними таблиці перший класифікаційний чинник нововведень - траєкторія розвитку освітньої установи, що визначає еволюційну або інволюційну спрямованість його стратегії розвинена, характеризується як рівнем державної підтримки освіти, так і інвестиційною привабливістю нововведень, тобто державною політикою в області освіти. Ці показники демонструють здатність держави через механізм фінансування забезпечувати політичну і економічну стійкість суспільства за рахунок розвитку науки, культури і самої системи освіти.

Другому класифікаційному чиннику нововведень - характеру впливу на учасників інноваційної освітньої діяльності відповідають показники фінансової стійкості розвитку, стимулювання інноваційної діяльності і ефективності нововведень.

Третій класифікаційний чинник - відповідність інтересам суспільства, регіону галузі, характеризується творчим потенціалом нововведень. Останній найбільш актуальний в освіті, але як показує практика найменше забезпечений прямою фінансовою підтримкою. Пропоновані нами показники розподілу фінансових коштів за напрямками інноваційної діяльності характеризують як орієнтири науково-технічного розвитку країни, так і пріоритети фінансування інноваційної діяльності, що вибрали ВНЗ.

Це дуже важливо не лише для державних, але і для недержавних вищих навчальних закладів. Останні за умови скоординованої науково-технічної політики в області освіти і контролю за цільовим використанням бюджетних коштів, через особливості своєї законодавчо- нормативної бази і мобільності організаційної структури, можуть ефективніше використовувати свої засоби в процесі інноваційної діяльності[206].

Діюча модель фінансування установ вищої освіти показує наскільки значна сьогодні доля власних асигнувань в порівнянні з

бюджетними вступами. На наш погляд, відсутність зацікавленості держави в інноваційній направленості вищої освіти являється головною перешкодою в інвестиційній привабливості освітніх нововведень, особливо для довгострокового залучення позикових засобів. Останнє чинить прямий вплив і на міру ділової активності інноваційної діяльності: доля нових спеціальностей в загальній номенклатурі професій, що готуються, несуттєва (окрім недержавного ВНЗ) і також несуттєві засоби знову притягнених інвесторів в загальному об'ємі асигнувань новацій.

Показники другого класифікаційного чинника визначають наступне. Найбільш високі показники фінансової стійкості інноваційного розвитку в умовах введення комплексного нормативу фінансування має недержавний ВНЗ. Але за цієї умови і державні ВНЗ мають певну стійкість інноваційного розвитку, а значить і можливість для реалізації активної стратегії інноваційної діяльності. Використання комплексного нормативу крім того, збільшує і надійність стимулювання інноваційної діяльності, а значить, реальність не лише матеріально-технічного і науково-методичного забезпечення нововведень, але і залучення висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів.

Приведені дані показують, що при введенні комплексного нормативу вказані показники збільшуються на порядок в усіх порівнюваних установах. Ефективність новацій залежить від конкретних умов сприйнятливості ВНЗ в цілому до нововведень, від його здатності до генерації нововведень і їх відтворення. Можливість розрахунку кількісних показників ефективності освітніх новацій визначається нормативно-правовими умовами і системою управлінського обліку і звітності, тобто залежить від точного обліку прибутків і витрат по кожному конкретному нововведенню. Проте, навіть за даними прийнятої сьогодні до виконання фінансової звітності,

модельований показник рентабельності інноваційної діяльності як в державних, так і в недержавних ВНЗ складає не менше 100%. Таким чином в умовах введення комплексного нормативу фінансування, підвищується ефективність новацій у усіх досліджуваних ВНЗ.

Оцінка розподілу фінансових коштів за напрямками інноваційної діяльності, що виражає спрямованість науково-технічної політики і що побічно визначає творчий потенціал нововведень, згідно отриманих показників, невтішна і знаходиться в прямій залежності від рівня самопроекування пріоритетів фінансової підтримки. Це означає, що нині немає науково-обгрунтованої консолідованої стратегія інноваційної освіти. Відповідно, відсутні і прямі державні асигнування на розвиток творчого потенціалу. Навіть введення комплексного нормативу фінансування докорінно не міняє ситуацію. У цьому, на наш погляд, і полягає головна причина труднощів в стимулюванні якості освіти, а значить і гарантій залучення інвесторів.

Внутрішній аудит ресурсного забезпечення інноваційного розвитку освітньої діяльності ВНЗ призначений для проведення моніторингу і перевірки дотримання Законодавства України у сфері освіти в процесі здійснення господарських і фінансових операцій; їх доцільність, наявність і рух майна і зобов'язань, використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів відповідно до затверджених норм, нормативів і кошторисів з позиції як функціонування, так і розвитку ВНЗ.

Технологія внутрішнього аудиту є системою процедур контролю, аналізу і дослідження стану справ на певній ділянці інноваційної освітньої діяльності ВНЗ, тобто здійснює завдання моніторингу забезпечення і використання ресурсів. Проектування такої технології необхідно здійснювати з урахуванням відповідності показників економічної підтримки критеріям вибору її пріоритетів.

Система внутрішнього аудиту інноваційного розвитку ВНЗ доцільна при дотриманні умов її економічної виправданості і ефективного

функціонування. Економічна виправданість припускає певне співвідношення витрат на функціонування служби внутрішнього аудиту і витрат через її відсутність. Ефективне функціонування системи моніторингу і контролю має бути засноване на наступних принципах: регулярності (повсякденний внутрішньогосподарський контроль), достовірності (забезпечення надійної системи обліку) і відповідальності (виконання усіма співробітниками встановлених інструкцій і правил).

Внутрішній аудит відрізняється від внутрішнього контролю наявністю додаткових принципів ефективного функціонування - сукупністю етичних і професійних норм : професіоналізмом, сумлінністю, чесністю і об'єктивністю аудиторів; а також незалежністю служби внутрішнього аудиту (наявність прямого підпорядкування цієї служби керівникові установи).

Перший основний елемент внутрішнього аудиту фінансового забезпечення інноваційного розвитку освітньої діяльності ВНЗ - сфера управління фінансовими потоками, включає:

- аналіз фінансового стану ВНЗ, який характеризується наявністю усіх джерел вступних засобів; розміщенням і використанням ресурсів, придбаних на ці засоби за напрямками інноваційної освітньої діяльності;
- аналіз фінансової звітності і її відповідності організаційній структурі ВНЗ;
- визначення фінансової стійкості інноваційного розвитку освітньої діяльності ВНЗ на основі виявлення економічної достатності його фінансового забезпечення.

Другий основний елемент внутрішнього аудиту фінансової підтримки інноваційної освіти ВНЗ - облікова система, що припускає оцінку відомостей про управлінську і фінансово-господарську діяльність, направлені на інноваційний розвиток. Ця оцінка включає:

- аналіз облікової політики ВНЗ за інноваційною освітньою діяльністю і основні принципи ведення обліку;
- аналіз організаційної структури і інфраструктури ВНЗ;
- організація підготовки, обороту і зберігання первинні і звітних документів, що відбивають господарські операції за інноваційною освітньою діяльністю;
- порядок віддзеркалення господарських операцій в облікових регістрах, форми і методи узагальнення цих регістрів;
- порядок підготовки і своєчасність здачі звітності, її правильність і достовірність;
- критичні області обліку, де ризик виникнення помилок або спотворень звітності особливо великий;
- засоби контролю, передбачені системою обліку.

Третій основний елемент внутрішнього аудиту фінансової підтримки інноваційної освітньої діяльності ВНЗ - система контрольних процедур, як сукупність взаємозв'язаних методик, правил і видів перевірок. Ця система вирішує наступні завдання: перевіряє наявність суцільного і безперервного обліку усіх господарських операцій за інноваційною діяльністю; використовує методи своєчасного і ефективного пошуку помилок в процесі ведення справ і реєстрації даних про них; виявляє відповідність цілісності даних забезпеченості обліковими регістрами або файлами; перевіряє обмеженість і правомірність доступу персоналу до активів установи і пов'язаними з ними документами.

Результативність процедур контролю, що проводяться, знаходиться в прямій залежності не лише від сукупності контрольних процедур і методів перевірок, але і від ефективності роботи самої служби внутрішнього аудиту, умовами успішної діяльності якої є наступні чинники.

По-перше, її незалежне адміністративне положення, тобто пряме підпорядкування керівникові ВНЗ.

По-друге, служба внутрішнього аудиту має бути ознайомлена і забезпечена копіями нормативних документів, що регламентують усі види діяльності ВНЗ; володіти точною інформацією про організаційно-управлінській структурі і кадровому потенціалі; знати рівень забезпечення збереження активів, проводити регулярний огляд основних учбових, виробничих і складських приміщень, постановку обліку ТМЦ; мати в розпорядженні копії аудиторських перевірок, актів ревізій, матеріалами податкових і інших перевірок; володіти інформацією про зовнішніх і внутрішніх користувачів даними фінансової звітності; повністю мати в розпорядженні дані про організацію і стан внутрішньовиробничого обліку і звітності.

По-третє, ефективно планувати порядок і терміни проведення аудиту. Планування припускає: встановлення об'єму інформації, що перевіряється, розробку графіку перевірок підрозділів ВНЗ, склад фахівців, що притягаються для кожної перевірки; - вибір аудиторських процедур і видів перевірок, визначення методик їх застосування; - визначення переліку документів і складу інформації, які повинні представити до перевірки керівники підрозділів, узгодження з ними організації перевірки; розробку загального плану аудиту, складання програм аудиту.

Суцільна перевірка фінансового забезпечення інноваційної освітньої діяльності ВНЗ включає: перевірку операцій з грошовими коштами за різними джерелами фінансування інноваційної освіти; перевірку обліку і використання фінансових надходжень на інноваційну діяльність; перевірку розрахунків по оплаті праці і численню платежів за рахунок засобів, що інвестуються в освітні новації; перевірка формування вартості навчання і стягування плати за навчання за новими спеціальностями або новими видами навчання; перевірку нарахування і сплати податків за інноваційною освітньою діяльністю ВНЗ; перевірку організації і стану управлінського обліку за інноваційною освітньою діяльністю. При

проведенні цієї перевірки особливу увагу аудиторам слід звернути на зміст облікової політики ВНЗ, яка має бути єдина протягом усього фінансового року і відповідати державній законодавчо-нормативній базі, Статуту і внутрішнім локальним актам установи.

Після проведення необхідних процедур перевірки аудитор повинен оцінити повноту і якість виконання пунктів плану і програми внутрішнього аудиту, для чого і проводиться систематизація і аналітичний огляд результатів перевірки. Систематизація - приведення в певну послідовність усіх отриманих результатів, тобто усі отримані дані групуються за розділами перевірки, а усередині розділів - за аналітичними ознаками. Аналіз результатів перевірки проводиться за отриманими даними і має декілька цілей:

- аналіз облікової політики ВНЗ, що визначає порядок вступу і використання фінансових коштів на інноваційну освітню діяльність;
- правильність ведення фінансового і управлінського обліку за інноваційно-освітньою діяльністю кожного структурного підрозділу ВНЗ;
- дотримання податкового законодавства з використання фінансових надходжень на інноваційну освіту;
- аналіз достовірності фінансової і управлінської інформації за інноваційною освітньою діяльністю.

Облікова політика вивчається в частині її відповідності законодавству, а також відповідність методичного, технічного і організаційного аспектів облікової політики вимогам нормативних документів і локальних актів за інноваційною освітньою діяльністю ВНЗ. На основі проведеного аналізу робляться висновки об відповідності кожного аспекту облікової політики практиці фінансового забезпечення інноваційної освіти.

Правильність ведення обліку і звітності порівнюється відповідністю аналітичного, синтетичного і фінансового обліку вимогам законодавчо-нормативних актів. В цілях вдосконалення управлінського обліку за

інноваційною освітньою діяльністю, на думку автора, доцільно використовувати методики визначення потреби у фінансових ресурсах, розрахунку комплексного нормативу фінансового забезпечення і оцінки його економічної достатності.

Аналіз нарахування ВНЗ податків і неподаткових платежів проводиться окремо по кожному податку і платежу і в розрізі кожного джерела надходження фінансових коштів на освітні новації. При цьому встановлюється правильність нарахування бази оподаткування, застосування пільг, став податку, своєчасність представлення розрахунків і здійснення платежів.

Аналіз фінансової і управлінської інформації з освіти проводиться за наступними напрямками:

а) порівняння звітності з даними минулих періодів і плановими показниками кошторисів прибутків і витрат по кожному джерелу фінансових надходжень на освітні новації;

б) зіставлення щомісячний, або поквартально, показників економічної достатності фінансового забезпечення структурних підрозділів ВНЗ (у тому числі філій і представництв) за напрямками і видах освітньої діяльності; ;

в) перевірка відповідності оцінних показників освітньої діяльності формам звітності ВНЗ;

г) прогноз основних показників оцінки ресурсного забезпечення освітньої діяльності ВНЗ на певний часовий період.

Оцінка ефективності внутрішнього аудиту ресурсного забезпечення освітньої діяльності ВНЗ може проводитися за напрямками:

- оцінка ефективності управлінських рішень і реальності господарських операцій з освітньої діяльності;

- аналіз повноти віддзеркалення в управлінському і фінансовому обліку усіх операцій з освітньої діяльності;

- наявність санкції відповідальних посадових осіб на проведення операцій з освітньої діяльності;
- виключення арифметичних і логічних помилок в управлінському і фінансовому обліку;
- оцінка відповідності розподілу фінансових ресурсів з пріоритетних напрямів інноваційного розвитку ВНЗ і критеріїв вибору освітніх новацій;
- ведення обліку відповідно до встановлених вимог і локальних нормативних актів з інноваційної освітньої діяльності;
- своєчасне ухвалення рішень і віддзеркалення господарських операцій в обліку відповідного періоду.

За цими ж критеріями проводиться оцінка і кожного напрямку внутрішнього контролю фінансового забезпечення освітньої діяльності.

За підсумками проведення внутрішнього аудиту як керівники ВНЗ, так і інвестори освітніх новацій, повинні мати в розпорядженні достовірні дані про стан інформаційно-аналітичних матеріалів з освітньої діяльності. Ці дані характеризують порядок розробки, руху і реалізації освітніх новацій, а також потреби замовників в нововведеннях і рівень зацікавленості їх потенційних інвесторів. Така інформація потрібна передусім для правильної оцінки ситуації і ухвалення рішень по рівнях управлінської і виконавської ієрархії ВНЗ.

Разом з контролюючою функцією інформація, що представляється, повинна мати діагностичні можливості для оптимізації навчального процесу. На її основі можуть розроблятися критерії підбору тестових завдань з діагностики якості професійного навчання за кожним фахом (бажано зв'язані з державними стандартами типові тести).

Крім того, дані внутрішнього аудиту фінансового забезпечення освіти, особливо за розділом реінвестування перевищення прибутків над витратами від інноваційної діяльності, показують взаємозв'язок використання фінансових потоків і зміни технологій навчання, у тому

числі: структури навчального матеріалу, видів і форм навчання, процедур контролю знань, а також системи стимулювання професорско-викладацького складу.

Головна проблема сьогодні полягає в зміні методології економічної підтримки освіти, що припускає відмову від залишкового принципу фінансування і перехід до концепції інвестування освіти. Вирішення цієї проблеми повинне будуватися на серйозному науково-практичному обґрунтуванні методів і механізмів ресурсного забезпечення освіти, орієнтованої на розвиток інноваційної економіки.

Визначення потреби у фінансових коштах для функціонування і розвитку установи вищої освіти, передусім пов'язано з порядком формування і встановленням необхідного об'єму витрат, оскільки мета ресурсного забезпечення - покриття витрат на освітню діяльність. Згідно економічної теорії освіти, витрати на надання тієї або іншої освітньої послуги визначають її вартість, у зв'язку з чим набуває великого значення методологія визначення складу і структури витрат освітньої діяльності, у тому числі і з позиції її інноваційного розвитку.

Останніми роками в економічній практиці використовується методологія обліку витрат, націлена на ефективне управління господарськими процесами і знаходження внутрішніх резервів ефективності використання ресурсів. Широкого поширення набули дві основні системи обліку витрат. Перша - припускає ділення витрат на постійні і змінні залежно від об'єму послуг, що виробляються. В цьому випадку вартість послуги варіюється залежно від змінних витрат (прямі і змінна частина накладних витрат), постійні витрати віднімаються з суми надходжень за зроблені послуги. До складу змінних витрат включаються витрати праці і основних матеріалів. Гідність цієї системи обліку витрат полягає в її оперативності: легко визначити вартість послуги на певну дату. Проте, офіційна бухгалтерська звітність в

державі вимагає розрахунку вартості послуг традиційними методами, у зв'язку з чим пропонована система обліку найбільш доцільна для потреб управління.

Друга система обліку витрат заснована на широкому використанні нормативів для визначення вартості послуг. Ця система не є новою для вітчизняної фінансової практики, її аналог - нормативна система обліку витрат, яка в умовах соціалістичного господарювання до кінця не була введена в практику, оскільки не було розроблено єдиної наукової методології розрахунку нормативів. Основна перевага обліку витрат за нормативами полягає в простоті і зручності розрахунку вартості послуги за нормативами, а також в можливості аналізу відхилення витрат від їх нормативної величини. Проблема розрахунку нормативів сьогодні полягає не лише в науковому обґрунтуванні нової державної методології самого розрахунку, але і в необхідності класифікації нормативів, їх постійного оновлення і коригування.

Якщо ми аналізуємо економічний механізм, то необхідно відмітити, що у сфері освіти найбільш прийнятний нормативний метод формування структури витрат на освіту, у зв'язку з особливим характером економічних стосунків в процесі навчання.

Діюча система витрат на освіту в Україні визначається видами освітньої діяльності і типом установи освіти. Порядок розподілу витрат на освіту регламентується наказом № 333 від 12.03.2012 Міністерства фінансів України "Про затвердження Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету» та «Інструкції щодо застосування класифікації кредитування бюджету» (Редакція від 12.01.2016) , згідно з якими усі витрати установ освіти, у тому числі і професійних, можуть бути спрямовані як на поточні цілі, так і на капітальні витрати.

У першу групу витрат включаються: витрати на оплату праці (основний оклад, надбавки, додаткова оплата, інші грошові виплати, у тому числі оплата праці позаштатним співробітникам); нарахування на оплату

праці (страхові внески на державне соціальне страхування); придбання предметів постачання і витратних матеріалів (канцелярські принадлежности, матеріали і предмети для поточних господарських цілей, м'який інвентар, продукти харчування, інші витратні матеріали і предмети постачання); відрядження і службові роз'їзди; оплата транспортних послуг; оплата послуг зв'язку; оплата комунальних послуг; оплата послуг за типовим проектуванням; інші поточні витрати на закупівлі товарів і оплату послуг (оплата послуг науково-дослідних організацій і дослідно-конструкторських робіт, поточного ремонту, витрат на проведення заходів культурно-просвітницького характеру, на виробничу практику, придбання книг для бібліотек, представницьких витрат і інших); субсидії і поточні трансферти (усі види безвідплатних поточних платежів, у тому числі стипендії і компенсації, посібники і позики).

До другої групи витрат на освіту відносяться: капітальні витрати (капітальні вкладення до основних фондів, створення резервів, придбання нематеріальних активів, капітальні трансферти); придбання предметів тривалого користування (формування виробничих і невиробничих фондів); капітальне будівництво; капітальний ремонт; надання кредитів (бюджетних позик).

Нині усі витрати на освіту групуються на фонди оборотні, амортизаційні і капітальні вкладення, у зв'язку з чим практикується використання трьох показників, що характеризують розмір різноособистих видів витрат, які розраховуються за наступними формулами, :

1. Поточні витрати на навчання: $R_t = \text{Про} / \text{До}$;
2. Полные витрати на навчання: $R_p = (0 + A) / \text{До}$;
3. Загальні витрати на навчання: $R_o = (\text{Про} + A + \Phi) /$

До, де Про - оборотні фонди освіти;

А - амортизаційні фонди ;

Ф - капітальні вкладення;

До - контингент.

На відміну від діючої сьогодні класифікації витрат на освіту і показників, що характеризують розмір різних видів витрат на одного студента (курсанта), в цій роботі пропонується розглядати вартість навчання не лише з позиції рівності суми постійних і змінних затримок, але і з точки зору покриття цих витрат тими або іншими джерелами фінансування.

На нашу думку, постійними витратами слід вважати витрати, безпосередньо не залежні від кількісних показників освітньої діяльності, а саме: сукупність витрат, необхідних для функціонування самої установи освіти при встановленій (плановій) потужності установи освіти (ресурси на виживання), у свою чергу, змінні витрати - ті, які безпосередньо залежать від підвищення встановленого контингенту показників освітньої діяльності, студентів і сутнісних, у тому числі ресурси підтримки інноваційної здатності освітньої установи.

Специфіка освітньої діяльності вимагає розгляду затримок на її здійснення в розрізі соціального і господарського аспектів.

У структуру постійних витрат в господарському аспекті повинні включатися наступні витрати: на капітальне будівництво; на капітальний і поточний ремонт будівель і споруд; на придбання устаткування і предметів тривалого користування, у тому числі на формування бібліотечних фондів; на капітальний і поточний ремонт устаткування; на оплату комунальних послуг; на оплату послуг зв'язку і охорони; на оплату інших послуг за змістом будівель і споруд.

Постійні витрати в соціальному аспекті повинні включати наступні витрати: на стипендію за державними нормами; на придбання предметів постачання і витратних матеріалів для навчальних цілей відповідно до державних норм; на відрядні витрати в межах встановлених державою; на зміст гуртожитків; на компенсаційні виплати і позики.

Пропонована структура постійних витрат показує і джерела їх покриття: постійні витрати в господарському аспекті повинні фінансуватися за рахунок засобів засновника, а постійні витрати в

соціальному аспекті за рахунок засобів бюджетів, тобто ресурси на функціонування закладів освіти повинні покриватися за рахунок власника їх майна і перерозподілу національного доходу.

У свою чергу розглянемо і змінні витрати в господарському і соціальному аспектах. Змінні витрати в господарському аспекті включають:

витрати на оплату праці працівників установи освіти в розмірі, передбаченому ЄТС;

на нарахування до позабюджетних фондів на встановлену оплату;

витрати на розвиток матеріально-технічної бази закладу освіти понад встановлену планову потужність;

витрати на матеріальне стимулювання персоналу з підвищення якості освітніх послуг;

витрати на оплату праці додаткового (понадштатного) персоналу;

витрати на нарахування до позабюджетних фондів;

витрати на придбання нематеріальних активів, додаткового устаткування, предметів постачання і витратних матеріалів для навчальних цілей;

витрати на зміст і проведення власної науково-дослідної, дослідницько-експериментальної і навчально-виробничої діяльності;

оплату послуг сторонніх науково-дослідних і дослідно-експериментальних виробництв; інші додаткові поточні витрати.

До змінних витрат в соціальному аспекті слід віднести: витрати на підвищену стипендію, додаткове живлення і проїзд до місця навчання і роботи; витрати на соціальну підтримку навчаних і повчальних, у тому числі на підвищення кваліфікації і отримання додаткової освіти; витрати на медичне, досуговое і культурне обслуговування; інші соціальні витрати. Структура змінних витрат показує, що основними джерелами їх фінансування мають бути як бюджетні (в основному місцеві і регіональні), так і різні позабюджетні кошти, у тому числі засоби, отримані від власної інноваційної діяльності.

Напрями і види інноваційної освітньої діяльності

Напрями	Види
1. Оновлення змісту навчання	<p>проектування нових освітніх програм (ОП); оновлення змісту ОП; багатоваріантність змісту і призначення ОП; диверсифікація ОП; оновлення структури і співвідношень часу на різні цикли навчання в ОП; зміна професійних характеристик з урахуванням їх мобільності і затребуваності на ринку праці;</p>
2. Структурні зміни вищого навчання	<p>оновлення переліку напрямів підготовки і спеціальностей; вступ на нові спеціальності; розвиток післявузовської і додаткової освіти в мережі безперервної освіти; експериментальна підготовка кадрів за окремими спеціальностями; модернізація організаційно-управлінської структури ВНЗ;</p>
3. Формування нового освітнього інформаційного середовища і нових освітніх технологій	<p>включення ВНЗ у світову мережу Інтернет; оновлення аудіовізуальної і телекомунікаційної техніки; вступ суперкомп'ютерних мережевих технологій; апробація геоінформаційних систем; використання високопродуктивних науково-освітніх мереж; вступ дистанційних технологій навчання; впровадження комп'ютерних методів навчання; впровадження нових методів навчання (проблемних, діалогових та ін.)</p>
4. Науково-методичне і матеріально-технічне забезпечення освітньої діяльності	<p>створення комплектів навчально-методичних і оцінних матеріалів для навчання за новими освітніми програмами; формування цільових науково-методичних програм з розробки нових освітніх технологій, авторських програм навчання; оновлення методичної бази навчально-інформаційного забезпечення; формування науково-методичного інструментарію освітніх нововведень; оновлення матеріально-технічної бази освітньої діяльності.</p>

Питомі сукупні витрати освітньої діяльності, визначаються як доля загальних витрат, що доводяться на одного студента, з урахуванням отримуваної спеціальності, кваліфікації, терміну і форми навчання, дають нам вартість конкретної освітньої послуги.

Для реалізації інноваційних змін змісту і технологій навчання в системі вищої освіти вимагається деструктуризація переліку витрат на освіту, запропонованого бюджетним класифікатором. У нього мають бути включені наступні витрати за напрямками і видами інноваційної освітньої діяльності.

Нововведення має бути не лише розроблено, але і реалізовано, тому в запропонований перелік витрат на інноваційну діяльність потрібне включення і витрат на реалізацію освітніх новацій: на розширення, створення і зміст дослідно-експериментальних площ; на формування і розвиток системи інформатизації; на придбання нематеріальних активів за інноваціями: патентів, авторських прав на винахід і відкриття, програми для ЄОМ, бази даних, експертні системи, ноу-хау та ін.; на оплату праці учасників процесу реалізації нововведень; нарахування до позабюджетних фондів за передбаченою оплатою праці; транспортні і відрядні витрати в межах встановлених норм; витрати на маркетингові дослідження і рекламу; інші витрати на реалізацію нововведень.

Визначення потреб освітньої установи у фінансових ресурсах включає три етапи:

4. Визначення планової потужності установи вищої освіти, як гранично допустимої кількості студентів в цій освітній установі;

5. Розрахунок кошторису витрат в розрізі бюджетних статей класифікації витрат і різних джерел їх покриття

6. Угрупування витрат на забезпечення життєдіяльності установи, процесу навчання, соціальний захист працівників і студентів, на розробку і реалізацію освітніх новацій.

Для розрахунку гранично допустимого контингенту студентів, тобто планової потужності установи вищої освіти (K_p), необхідно мати в розпорядженні наступні відомості: загальна площа будівель в квадратних метрах (Σo); норматив площі на студента (N_8) з урахуванням санітарних, пожежних і інших вимог відповідних органів державного нагляду, у тому числі норматив аудиторного фонду (I_a). Тоді, планова міцність може встановлюватися в межах:

$$\begin{aligned} & \text{Bo} & \text{Ba} \\ & - < K_p < - N_8 & I_a \end{aligned}$$

Складання кошторису витрат на функціонування і розвиток ВНЗ необхідно проводити поетапно: на першому етапі визначається середньорічний контингент студентів; на другому етапі виробляється розрахунок витрат по кожному джерелу надходження фінансових коштів; на третьому - складається звідний кошторис витрат.

Середньорічний контингент обчислюється згідно загальноприйнятої методики за формулою:

$$K_c = P_k + - K_p - K_y - D_o,$$

де K_c - середньорічний контингент

P_k - перехідний контингент на початок року, K_p - середньорічний контингент прийому,
 K_y - середньорічний контингент випуску,
 D_o - середньорічний контингент відсівання.

Розрахунок витрат на освітню діяльність виробляється в розрізі джерел фінансування і напрямів інноваційної освітньої діяльності за схемою, яка включає:

1. Розрахунок фонду оплати праці за напрямами інноваційної освіти :

а) професорсько-викладацького складу на основі розрахунку наступних початкових даних: середньорічної кількості груп студентів;

кількість навчальних годин на одну групу за навчальним планом; загальної кількості навчальних годин на усі групи; середній вартості однієї години;

б) навчально-допоміжного, адміністративно-обслуговуючого і іншого персоналу на основі розрахунку середньорічного числа посад за штатним розкладом і середньої ставки оплати праці в місяць;

в) позаштатних працівників на основі договірної вартості оплати праці згідно трудових договорів;

г) нерозподіленого фонду оплати праці.

2. Розрахунок засобів на оновлення і розвиток матеріально-технічної бази інноваційної освітньої діяльності включає:

а) витрати на придбання предметів постачання і витратних матеріалів, що складаються з, :

- канцелярських витрат, що включають витрати на зв'язок, на придбання літератури;

- витрат на придбання м'якого інвентаря і обмундирування згідно встановленим нормам на одного студента (курсанта);

- витрат на харчування, які визначаються, виходячи з середньорічного числа одержуючих, живлення; кількості днів живлення одного студента на рік і середньоденні норми живлення;

- інших витрат на матеріали і предмети постачання.

б) витрат на відрядження і службові роз'їзди;

в) оплати транспортних послуг з договорів;

г) оплата комунальних послуг з договорів, виходячи з розрахунків витрат на опалювання, освітлення, водопостачання;

д) оплата інших послуг і поточних витрат, яка включає витрати на поточний ремонт інвентаря, будівель, оренду приміщень, на зміст, ремонт і наймання легкового автотранспорту, позавідомчою і пожежною охрони, інші господарські витрати;

е) навчальні витрати, які включають розрахунок витрат на розробку і реалізацію освітніх новацій;

ж) трансферти населенню: стипендії, компенсації, пільговий проїзд та інше;

з) придбання устаткування і інвентаря, у тому числі витрати на придбання обчислювальної техніки.

3. Засоби на матеріальне заохочення і соціальні виплати за видами освітніх нововведень включають розрахунок засобів на:

- а) додаткову оплату праці;
- б) преміювання за досягнення високих результатів в роботі;
- в) одноразове преміювання;
- г) одноразову допомогу;
- д) заходи щодо охорони здоров'я;
- е) поліпшення умов праці і здешевлення вартості живлення;
- ж) організацію відпочинку співробітників;
- з) пайова участь в будівництві житла;
- и) інші витрати на матеріальне заохочення і соціальні виплати.

Звідний кошторис за усіма статтями витрат з вказівкою джерела надходження засобів (бюджетні і позабюджетні), за напрямками інноваційної освітньої діяльності з поквартальним розбиттям.

Ця методика розрахунку потреби у фінансових ресурсах на функціонування і розвиток установи вищої освіти, у тому числі і її інноваційній в освітній діяльності, що дозволяє виробити перегрупування витрат на освіту в господарському і соціальному аспектах і розрахувати норматив комплексного фінансового забезпечення внз за рахунок бюджетних і позабюджетних джерел фінансових коштів.

Економісти-дослідники бачать можливість збереження системи вищої освіти і її розвиток у використанні в законодавчій і фінансовій практиці наступних методологічних принципів формування норм і нормативів ресурсного забезпечення сфери освіти: нормативне ресурсне забезпечення повинне виконувати функцію ефективного інструменту управління вищою освітою; відповідати соціальним гарантіям

задоволення громадян в отриманні профосвіти з одного боку і конкурентоспроможності освітніх послуг на світовому ринку з іншою; виконувати роль індикатора визначення відповідності діяльності системи вищої освіти потребам національної економіки і конкретних працедавців.

Для проектування нормативу фінансування виділяються блоки норм і нормативів, блок соціальних норм і нормативів є початковою базою для формування економічних норм і нормативів (трудових і матеріальних); блок трудових і матеріальних норм є базою для формування фінансових норм і нормативів, для розрахунків яких виділяється блок цільових напрямів витрат на студента.

Зasadничим документом для розробки норм і нормативів ресурсного, у тому числі фінансового забезпечення вищої освіти являється Державний освітній стандарт, а основним документом, що забезпечує його реалізацію в конкретній діяльності установи - навчальний план. Різні рівні і напрями підготовки, визначені навчальним планом, припускають і різний об'єм капіталоємкості і трудомісткості освітньої діяльності, що, у свою чергу, впливає на формування нормативної бази ресурсного забезпечення.

На думку вчених, що досліджують економіку освіти, "в теперешній час не існує затвердженої методики розрахунку нормативів фінансування установ вищої освіти" і далі "...в умовах значної інфляції, що триває в Україні, ніякі абсолютні нормативи витрат використовуватися не можуть. Звідси витікає нові вимоги до нормативів фінансування вищої освіти - мають бути співвіднесені до витрат, а не їх абсолютної величини".

Розділяючи думку дослідників цієї проблеми про необхідність нових наукових підходів до обґрунтування нормативів бюджетного фінансування, ми пропонуємо не лише встановити нормативи співвідношення витрат, але передусім визначити відповідність тієї або іншої структури витрат кожному джерелу фінансування з тим, щоб створити можливість для законодавчого закріплення обов'язків і

відповідальності кожного соціального партнера з приводу його долі участі в освітній діяльності як інвестора.

Загальноприйнятий (традиційний) метод визначення розрахункового нормативу бюджетного фінансування в вищій освіті наступний: фактично виділені, як правило, регіональні і місцеві бюджетні асигнування, діляться на контингент студентів.

Аналіз різних методологічних підходів до нормування ресурсного забезпечення вищої освіти показує, що ні одна з пропонованих вченими методик розрахунку нормативу бюджетного фінансування не зорієнтована на підтримку і розвиток інноваційної діяльності в освіті.

Для створення умов не лише функціонування в традиційному режимі, але і розвитку установ вищої освіти, на нашу думку, потрібне введення комплексного нормативу фінансування як чотирьох компонентної структури, що включає: норматив життєзабезпечення вnz; норматив вартості навчання; норматив соціального захисту; норматив підтримки інновацій.

Норматив життєзабезпечення вnz має бути зорієнтований на кількісні показники освітньої діяльності : планову потужність (гранично допустимий контингент студентів), номенклатуру професій, рівні освіти.

Норматив вартості навчання покликаний забезпечувати якість професійної підготовки.

Норматив соціального захисту повинен визначатися законодавчими актами уряду, місцевих органів влади і органів управління освітою.

Норматив підтримки інновацій - заохочувати активну стратегію інноваційної діяльності установи освіти.

Комплексний норматив фінансового забезпечення вnz можна предста-вити у вигляді наступної формули:

$$N_k = N_{ж} + A_{ле} + N_{с.з.} + N_i, \text{ де } N_{ж} -$$

норматив життєзабезпечення установи освіти;

$A_{ле}$ - норматив вартості навчання;

$N_{с.з.}$ - норматив соціального захисту;

Ні - норматив підтримки інновацій.

Введення поняття "Комплексного нормативу" пояснюється не лише складністю його структури і призначення (фінансове забезпечення як функціонування, так і розвитку ВНЗ), але і "комплексністю" можливих джерел фінансових надходжень (бюджетів усіх рівнів і позабюджетів). Для збереження комплексного нормативу по усіх чотирьох компонентах, вищий навчальний заклад буде зацікавлений у виконанні усіх своїх зобов'язань як перед державою, так і засновником і замовником.

Фінансування за нормативом життєзабезпечення гарантується в повному об'ємі тільки тим ВНЗ, які виконують держзамовлення на підготовку фахівців в розрізі затвердженого засновником контингенту студентів за спеціальностями і рівніми кваліфікації. Цей норматив може бути розрахований як відношення постійних витрат в господарському аспекті за фінансовий рік до встановленої кількості навчаних:

$$N_{ж} = \frac{\text{Постійні витрати (гос.аспект)}}{\text{Приведений контингент}}$$

Норматив навчання повинен розраховуватися з урахуванням складності кожної професії і рівня кваліфікації за спеціальностями, а значить, на основі навчального плану і програм навчання, затверджених засновником, кваліфікованого складу персоналу, вимог до оснащення навчально - матеріальної бази і технологій навчання; а також тісно взаємопов'язаний з системою економічного стимулювання якісних показників діяльності викладачів і студентів. Його можна представити у вигляді відношення перемінних витрат в господарському аспекті за фінансовий рік до затвердженого контингенту:

$$A_{ле} = \frac{\text{Змінні витрати (хоз.аспект)}}{\text{Приведений контингент}}$$

Норматив соціального захисту може бути представлений у вигляді відношення суми постійних і змінних витрат в соціальному аспекті за фінансовий рік до планового контингенту студентів:

$$\text{Нс.з.} = \frac{\text{Постійні витрати (соц.аспект) + Змінні витрати (соц.аспект)}}{\text{Приведений контингент}}$$

В умовах нестабільності соціально-економічних стосунків особову значущість придбаває соціальний захист викладачів і студентів, у зв'язку з чим норматив соціального захисту повинен виділятися усім аккредитованим установам освіти, а за порушення порядку і термінів його виділення має бути передбачена не лише адміністративна, але і кримінальна відповідальність.

Норматив підтримки інновацій представляється у вигляді формули:

$$\text{Ні} = \frac{\text{Загальні витрати на розробку і реалізацію новацій}}{\text{Приведений контингент}}$$

Структура витрат на інноваційну освітню діяльність, може використовуватися як розрахункова база для визначення загальних витрат на розробку і реалізацію освітніх новацій внз.

Норматив підтримки інновацій може виділятися як з державного бюджету будь-якого рівня на конкурсній основі, так і не державними організаціями, у тому числі за рахунок засобів іноземних інвесторів. При цьому слід зважати на те, що перші три компоненти комплексного нормативу забезпечують формування інноваційного потенціалу як викладачів і студентів, так і установи освіти в цілому на мінімальному

стратегічному рівні, а норматив підтримки інновацій вирішує задачі розробки і реалізації конкретних освітніх нововведень.

Безумовно, що отримати фінансування в повному об'ємі згідно з пропонованим нормативом, що покриває усі витрати на освітню діяльність, реально можливо тільки при мінімальному дефіциті державного, регіональних і місцевих бюджетів і державній політиці, спрямованій на всіляку підтримку науки і освіти.

Саме в умовах дефіциту державного бюджету ми підкреслюємо необхідність не лише першочергового фінансування стратегічного мінімуму формування інноваційного потенціалу ВНЗ, але і обов'язкового вступу порядку виділення асигнувань за нормативами підтримки інновацій.

4.3. Напрями удосконалення механізмів економічної підтримки інноваційного розвитку вищих навчальних закладів.

Сучасною наукою публічного управління та адміністрування розглядаються чотири типи економічних ситуацій, в яких необхідно приймати управлінські рішення і прогнозувати їх наслідки. Це ситуація: визначеності, умов ризику, невизначеності і конфлікту. Сучасний соціально-економічний стан нашої країни і рівень фінансового забезпечення вищої освіти створюють необхідність алгоритмізації дії керівників ВНЗ в умовах невизначеності. Для цього можна використовувати метод пропорційних залежностей економічних чинників, основу якого складає процес ідентифікації найбільш важливого чинника діяльності. Він є базою для визначення прогнозних значень інших факторів.

У нашому випадку базовим економічним чинником освітньої діяльності виступає комплексний норматив її фінансового забезпечення. В результаті його ідентифікації будується модель зміни ситуації, що припускає наступну послідовність дій :

- на першому етапі розрахунковим компонентам комплексного нормативу привласнюються певні кількісні значення;

- на другому - визначаються похідні показники, тобто прогноуються можливі результати кожної групи показників оцінки фінансового забезпечення;

- на третьому - нові показники оцінки порівнюються з критеріями вибору пріоритетів фінансової підтримки;

- на четвертому - вишиковується певна послідовність пріоритетів фінансової підтримки нововведень, що реалізовує активну стратегію інноваційної діяльності внз;

- на п'ятому - формуються показники внутрішнього обліку, які можна використовувати як орієнтир для контролю поточної інноваційної освітньої діяльності.

Пропонована нами прогнозна модель фінансового забезпечення освітньої діяльності внз не лише показує зміни показників інноваційної діяльності в окремих вищих навчальних закладах, але і дозволяє провести порівняльний аналіз прогнозних значень фінансової підтримки новацій як за типами установ, так і за методами розрахунку нормативу.

Ця модель у виді, що укрупняє, є багатовимірною таблицею найважливіших показників фінансового забезпечення установи вищої освіти в динаміці. У результаті дослідження може вибиратися один або декілька варіантів дій; при цьому значення різних об'ємів фінансування, використані в процесі моделювання, служитимуть прогнозними орієнтирами в наступних діях [37, с.112].

Мета першого етапу моделювання фінансового забезпечення новацій - розрахунковим шляхом визначити прогнозні кількісні значення ком-

плексного нормативу бюджетного фінансування. Як початкові дані для розрахунків комплексного нормативу були використані планові показники річних кошторисів витрат установ вищої освіти і виконані наступні процедури:

1. Розрахунок комплексного нормативу фінансування кожному ВНЗ.

1.1. Розрахунок нормативу бюджетного фінансування за двома варіантами:

- перший варіант - за загальноприйнятою методикою розрахунку бюджетного нормативу, при якій фактично виділені бюджетні асигнування діляться на середньорічний контингент тих, студентів (таблиця);

Зіставлення розрахунків нормативів за загальноприйнятою і запропонованою автором методиками показує закладений в самому порядку практикуючихся сьогодні розрахунків механізм державного недофінансування не лише інноваційної освіти, але і установ вищої освіти в цілому.

На другому етапі моделювання на базі розрахованих вище за комплексними нормативами фінансування виробляється прогнозування можливих результатів фінансового забезпечення новацій кожної установи вищої освіти, тобто визначення кількісних значень розрахункових величин складових показників.

На третьому етапі моделювання виробляється зіставлення прогнозних показників фінансового забезпечення ВНЗ з критеріями вибору пріоритетів фінансової підтримки.

Для цього необхідно по-перше, систематизувати показники фінансового забезпечення ВНЗ за класифікаційними групами нововведень, запропонованих в першій главі цього дослідження. Результати такої систематизації приведені в таблиці.

Таблиця 15

**Угрупування показників економічної підтримки за
класифікаційними чинниками освітніх новацій**

№	Класифікаційний чинник	Найменування груп показників
1	Траєкторія розвитку освітньої установи	Показники фінансової підтримки; Показники інвестиційної зацікавленості новацій; Показники ділової активності.
2	Характер впливу на учасників інноваційної освітньої діяльності	Показники фінансової стійкості Показники стимулювання інноваційної діяльності; Показники ефективності нововведень.
3	Відповідність інтересам суспільства, регіону, галузі	Показники розподілу фінансових засобів за напрямками інноваційної діяльності.

Згідно з даними таблиці перший класифікаційний чинник нововведень - траєкторія розвитку освітньої установи, що визначає еволюційну або інволюційну спрямованість стратегії розвитку, характеризується як рівнем державної підтримки освіти, так і інвестиційною привабливістю нововведень, тобто державною політикою в області освіти. Ці показники демонструють можливість держави через механізм фінансування забезпечувати політичну і економічну стійкість суспільства за рахунок розвитку науки, культури і самої системи освіти.

Другому класифікаційному чиннику нововведень - характеру впливу на учасників інноваційної освітньої діяльності відповідають показники фінансової стійкості розвитку, стимулювання інноваційної діяльності і ефективності нововведень.

Третій класифікаційний чинник - відповідність інтересам суспільства, регіону галузі, характеризується творчим потенціалом

нововведень. Останній найбільш актуальний в освіті, але як показує практика менше усього забезпечений прямою фінансовою підтримкою. Пропоновані нами показники розподіли фінансових коштів за напрямками інноваційної діяльності характеризують як орієнтири науково-технічного розвитку країни, так і пріоритети фінансування інноваційної діяльності, обраної самими ВНЗ [47, с.65].

Діюча модель фінансування установ вищої освіти показує наскільки значна сьогодні доля власних асигнувань в порівнянні з бюджетними вступами. На наш погляд, відсутність зацікавленості держави в інноваційній направленості вищої освіти являється головною перешкодою в інвестиційній привабливості освітніх нововведень, особливо для довгострокового залучення позикових засобів. Останнє чинить прямий вплив і на міру ділової активності інноваційної діяльності: доля нових спеціальностей в загальній номенклатурі професій, несуттєва і також малі засоби знову притягнених інвесторів в загальному об'ємі асигнувань новацій.

Показники другого класифікаційного чинника визначають наступне. Найбільш високі показники фінансової стійкості інноваційного розвитку в умовах вступу комплексного нормативу фінансування мають недержавні ВНЗ. Але за цієї умови і державні ВНЗ мають певну стійкість інноваційного розвитку, а значить і можливість для реалізації активної стратегії інноваційної діяльності. Використання комплексного нормативу крім того, збільшує і надійність стимулювання інноваційної діяльності, а значить, реальність не лише матеріально-технічного і науково-методичного забезпечення нововведень, але і залучення висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів.

Приведені дані показують, що при введення комплексного нормативу вказані показники збільшуються на порядок в усіх установах. Ефективність новацій залежить від конкретних умов сприйнятливості ВНЗ в цілому до нововведень, від його здатності до генерації нововведень і їх відтворенню. Можливість розрахунку кількісних показників ефективності

освітніх новацій визначається нормативно-правовими умовами і системою управлінського обліку і звітності, тобто залежить від точного обліку прибутків і витрат по кожному конкретному нововведенню. Проте, навіть за даними прийнятої сьогодні до виконання фінансової звітності, модельований показник рентабельності інноваційної діяльності як в державних, так і в недержавних ВНЗ складає не менше 100%. Таким чином в умовах вступу комплексного нормативу фінансування, підвищується ефективність новацій у усіх ВНЗ.

Оцінка розподілу фінансових коштів за напрямками інноваційної діяльності, що виражає спрямованість науково-технічної політики і що побічно визначає творчий потенціал нововведень, згідно отриманих показників, невтішна і знаходиться в прямій залежності від рівня самопроекування пріоритетів фінансової підтримки. Це означає, що нині немає науково-обґрунтованої консолідованої стратегія інноваційної освіти. Відповідно, відсутні і прямі державні асигнування на розвиток творчого потенціалу. Навіть введення комплексного нормативу фінансування докорінно не міняє ситуацію. У цьому, на наш погляд, і полягає основна причина труднощів в стимулюванні якості вищої освіти, а значить і гарантій залучення інвесторів.

Внутрішній аудит ресурсного забезпечення інноваційного розвитку освітньої діяльності ВНЗ призначений для проведення моніторингу і перевірки дотримання Законодавства України у сфері освіти в процесі здійснення господарських і фінансових операцій; їх необхідності, наявності і рух майна і зобов'язань, використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів відповідно до затверджених норм, нормативів і кошторисів з позиції як функціонування, так і розвитку ВНЗ.

Технологія внутрішнього аудиту є системою процедур контролю, аналізу і дослідження стану справ на певній ділянці інноваційної освітньої діяльності ВНЗ, тобто здійснює завдання моніторингу забезпечення і використання ресурсів. Проектування такої технології необхідно

здійснювати з урахуванням відповідності показників дострокової економічної підтримки критеріям вибору її пріоритетів[89, с. 115].

Система внутрішнього аудиту інноваційного розвитку ВНЗ доцільна при дотриманні умов: її економічної виправданості і ефективного функціонування. Економічна виправданість припускає визначене співвідношення витрат на функціонування служби внутрішнього аудиту і втрат через її відсутність. Ефективне функціонування системи моніторингу і контролю має бути засноване на наступних принципах: регулярності (повсякденний внутрішньогосподарський контроль), достовірності (забезпечення надійної системи обліку) і відповідальності (виконання усіма співробітниками встановлених інструкцій і правил).

Внутрішній аудит відрізняється від внутрішнього контролю наявністю додаткових принципів ефективного функціонування - сукупністю етичних і професійних норм: професіоналізм, доброчесність, чесність і об'єктивність аудиторів; а також незалежність служби внутрішнього аудиту (наявність прямого підпорядкування цієї служби керівнику установи).

Дотримання принципів ефективного функціонування внутрішнього аудиту формує вимоги до його організації як певної системи що складається з трьох компонент: середовища контролю, облікової системи і технологій контролю. У нашому випадку, середовище контролю - сфера управління фінансовими потоками, що направляються на інноваційну освітню діяльність. Облікова система для державних і муніципальних освітніх установ визначається чинним законодавством України

Перший основний елемент внутрішнього аудиту фінансового забезпечення інноваційного розвитку освітньої діяльності ВНЗ - сфера управління фінансовими потоками, включає:

- аналіз фінансового стану ВНЗ, який характеризується наявністю усіх джерел вступів засобів ; розміщенням і використанням ресурсів, придбаних на ці засоби за напрямками інноваційної освітньої діяльності;

- аналіз фінансової звітності і її відповідності організаційній структурі ВНЗ;
- визначення фінансової стійкості інноваційного розвитку освітньої діяльності ВНЗ на основі виявлення економічної достатності його фінансового забезпечення.

Другий основний елемент внутрішнього аудиту фінансової підтримки інноваційної освіти ВНЗ - облікова система, що припускає оцінку відомостей про управлінську і фінансово-господарську діяльність, на-правлену на інноваційний розвиток [95, с.78]. Ця оцінка включає:

- аналіз облікової політики ВНЗ з інноваційної освітньої діяльності і основні принципи ведення обліку;
- аналіз організаційної структури і інфраструктури ВНЗ;
- організація підготовки, обороту і зберігання первинної і звітної документації, що відбивають господарські операції з інноваційної освітньої діяльності;
- порядок віддзеркалення господарських операцій в облікових регістрах, форми і методи узагальнення цих таких регістрів;
- порядок підготовки і своєчасність здачі звітності, її правильність і достовірність;
- критичні області обліку, де ризик виникнення помилок особливо великий;
- засоби контролю, передбачені системою обліку.

Третій основний елемент внутрішнього аудиту фінансової підтримки інноваційної освітньої діяльності ВНЗ - система контрольних процедур, як сукупність взаємозв'язаних методик, правил і видів перевірок. Ця система вирішує наступні завдання: перевіряє наявність суцільного і безперервного обліку усіх господарських операцій з інноваційної діяльності; використовує методи своєчасного і ефективного пошуку помилок в процесі ведення справ і реєстрації даних по них; виявляє співвідношення цілісності даних забезпеченості обліковими

регістрами або файлами; перевіряє обмеженість і правомірність доступу персоналу до активів установи і пов'язаними з ними документами.

Результативність процедур контролю, що проводяться, знаходиться в прямій залежності не лише від сукупності контрольних процедур і методів перевірок, але і від ефективності роботи самої служби внутрішнього аудиту, умовами успішної діяльності якою є наступні чинники.

По-перше, її незалежне адміністративне положення, тобто пряме підпорядкування керівникові внз.

По-друге, служба внутрішнього аудиту має бути ознайомена і забезпечена копіями нормативних документів, що регламентують усі види діяльності внз; володіють точною інформацією про організаційно-управлінській структури і кадровий потенціал; знають рівень забезпечення збереження активів, проводять регулярний огляд основних навчальних, виробничих і складських приміщень, постановку обліку ТМЦ; мають в розпорядженні копії аудиторських перевірок, актів ревізій, матеріали податкових і інших перевірок; володіють інформацією про зовнішніх і внутрішніх користувачів даними фінансової звітності; повністю мати в розпорядженні дані про організацію і стан внутрішньовиробничого обліку і звітності [103].

По-третє, ефективно планувати порядок і терміни проведення аудиту. Планування припускає:

- встановлення об'єму інформації, що перевіряється,
- розробку графіка перевірок підрозділів внз, склад фахівців, що притягаються для кожної перевірки;
 - вибір аудиторських процедур і видів перевірок, визначення методик їх застосування;
 - визначення переліку документів і складу інформації, які повинні представити до перевірки керівництва підрозділів, узгодження з ними організації перевірки; розробку загального плану аудиту, складання програм аудиту.

Проведення процедури перевірок є визначеним порядком дій аудитора для отримання необхідних аудиторських доказів на конкретній ділянці перевірки. Аудиторські докази збираються в робочих документах аудиторів, вимоги до змісту, оформлення і порядок зберігання яких визначаються Правилом аудиторської діяльності "Документування аудиту". В процесі внутрішнього аудиту слід розрізняти методи отримання аудиторських доказів і види перевірок. До перших відносяться: перевірка арифметичних розрахунків; інвентаризація; перевірка дотримання правил рахунку окремих господарських операцій; звіряння розрахунків; усне опитування персоналу підрозділу; перевірка документів і документообігу; сканування; аналітичні процедури; підготовка альтернативного балансу. У свою чергу, до других відносяться суцільна перевірка і аудиторська вибірка.

Суцільна перевірка фінансового забезпечення інноваційної освітньої діяльності ВНЗ включає: перевірку операцій з грошовими коштами за різними джерелами фінансування інноваційної освіти; перевірку обліку і використання фінансових надходжень на інноваційну діяльність; перевірку розрахунків з оплати праці і численню платежів за рахунок засобів, що інвестуються в освітні новації; перевірку формування вартості навчання і стягування плати за навчання за новими спеціальностями або нових видах навчання; перевірку нарахування і сплати податків з інноваційної освітньої діяльності ВНЗ; перевірку організації і стани управлінського обліку з інноваційної освітньої діяльності. При проведенні цієї перевірки особливу увагу аудиторів слід звернути на зміст облікової політики ВНЗ, яка має бути єдина протягом усього фінансового року і відповідати державній законодавчо-нормативній базі, Статуту і внутрішнім локальним актам установи [128, с.51].

Аудиторська вибірка заснована на законах теорії вірогідності, коли можна отримати досить точні дані про ціле з його відносно малої частини, тобто у вибірку включаються тільки частина об'єктів сукупності, що

перевіряється. Розрізняють два види вибіркової перевірки : перший - на відповідність, тобто вибіркова перевірка для тестування процедур внутрішнього контролю, завдання якої полягає у встановленні порушень його норм. Перевірка здійснюється з основних напрямів внутрішнього контролю і називається якісною. Другий вид - по суті, тобто вибіркова перевірка правильності віддзеркалення в обліку конкретних сум з окремих операцій, оборотів і сальдо з рахунків. Така перевірка називається кількісною.

Після проведення необхідних процедур перевірки аудитор повинен оцінити повноту і якість виконання пунктів плану і програми внутрішнього аудиту, для чого і проводиться систематизація і аналітичний огляд результатів перевірки. Систематизація - приведення в певну послідовність усіх отриманих результатів, тобто усі отримані дані групуються за розділами перевірки, а усередині розділів - за аналітичними ознаками. Аналіз результатів перевірки проводиться за отриманими даними і має декілька цілей:

- аналіз облікової політики ВНЗ, що визначає порядок вступу і використання фінансових коштів на інноваційну освітню діяльність;
- правильність ведення фінансового і управлінського обліку з інноваційної освітньої діяльності кожним структурним підрозділом ВНЗ;
- дотримання податкового законодавства з використанням фінансових вступів на інноваційну освіту;
- аналіз достовірності фінансової і управлінської інформації з інноваційної освітньої діяльності.

Облікова політика вивчається в частині її відповідності законодавству, а також відповідність методичного, технічного і організаційного аспектів облікової політики вимогам нормативних документів і локальних актів з інноваційної освітньої діяльності ВНЗ. На основі проведеного аналізу робляться висновки про відповідність

кожного аспекту облікової політики практиці фінансового забезпечення інноваційної освіти.

Правильність ведення обліку і звітності порівнюється відповідністю аналітичного, синтетичного і фінансового обліку вимогам законодавчо-нормативних актів. В цілях вдосконалення управлінського обліку з інноваційної освітньої діяльності, на думку автора, необхідно використовувати методики визначення потреби у фінансових ресурсах, розрахунку комплексного нормативу фінансового забезпечення і оцінки його економічної достатності.

Аналіз нарахування вnz податків і неподаткових платежів проводиться окремо з кожного податку і платежу і в розрізі кожного джерела надходження фінансових коштів на освітні новації. При цьому встановлюється правильність нарахування бази оподаткування, застосування пільг, ставок податку, своєчасність представлення розрахунків і проведення платежів.

Аналіз фінансової і управлінської інформації з інноваційної освіти проводиться за наступними напрямом:

а) порівняння звітності з даними минулих періодів і плановими показниками кошторисів прибутків і витрат з кожного джерела фінансових надходжень на освітні новації;

б) зіставлення щомісячних, або поквартальних, показників економічної достатності фінансового забезпечення структурних підрозділів вnz (у тому числі філій і представництв) за напрямом і видами інноваційної освітньої діяльності;

в) перевірка відповідності оцінних показників з інноваційної освітньої діяльності за формами звітності вnz;

г) прогноз основних показників оцінки ресурсного забезпечення інноваційної освітньої діяльності вnz на певний часовий період [159, с. 117].

По результатом внутрішнього аудиту ресурсного забезпечення інноваційної освітньої діяльності внз складається письмова інформація для керівників у вигляді спеціальних звітів, або актів внутрішніх ревізій і перевірок. Звіт служби внутрішнього аудиту для керівників вузів або структурних його підрозділів являється конфіденційною інформацією, яка використовується передусім в цілях підвищення ефективності моніторингу і прогнозування інноваційного розвитку вищого навчального закладу.

Ефективна система внутрішнього аудиту інноваційної освітньої діяльності вищих навчальних закладів не лише знижує ризик при проведенні зовнішнього аудиту і ревізій різних органів управління і фінансування освіти, але виявляє резерви і перспективи інноваційного розвитку. Оцінка ефективності внутрішнього аудиту ресурсного забезпечення інноваційної освітньої діяльності внз може проводитися за напрямками:

- оцінка ефективності управлінських рішень і реальності господарських операцій з інноваційної освітньої діяльності;
- аналіз повноти віддзеркалення в управлінському і фінансовому обліку усіх операцій з інноваційної діяльності;
- наявність санкції відповідальних посадових осіб на проведення операцій з інноваційної освітньої діяльності;
- виключення арифметичних і логічних помилок в управлінському і фінансовому обліку;
- оцінка відповідності розподілу фінансових ресурсів за пріоритетами інноваційного розвитку внз і критеріях вибору освітніх новацій;
- ведення обліку відповідно до встановлених вимог і локальних нормативів актів з інноваційної освітньої діяльності;
- своєчасне ухвалення рішень і віддзеркалення господарських операцій в обліку відповідного періоду.

За цими ж критеріями проводиться оцінка і кожного напрямку внутрішнього контролю фінансового забезпечення інноваційної освітньої політики.

Іншим найважливішим аспектом ефективності внутрішнього аудиту інноваційної освітньої діяльності є вплив його результатів на прогнозування і вдосконалення якості професійної підготовки.

За підсумками проведення внутрішнього аудиту як керівники ВНЗ, так і інвестори освітніх новацій, повинні мати в розпорядженні достовірні дані про стан інформаційно-аналітичних матеріалів з інноваційної освіти. Ці дані характеризують порядок розробки, руху і реалізації освітніх новацій, а також потреби заказчиків в нововведеннях і рівень зацікавленості їх потенційних інвесторів. Така інформація потрібна передусім для правильної оцінки ситуації і ухвалення рішень за рівнями управлінської і виконавської ієрархії ВНЗ.

Разом з контролюючою функцією інформація повинна мати діагностичні можливості для оптимізації навчального процесу. На її основі можуть розроблятися критерії підбору тестових завдань з діагностики якості професійного навчання за кожною спеціальністю (бажано зв'язані з державними стандартами типові тести) [169].

Крім того, дані внутрішнього аудиту фінансового забезпечення інноваційної освіти, особливо за розділом реінвестування перевищення прибутків над витратами від інноваційної діяльності, показують взаємо-зв'язок використання фінансових потоків і зміни технологій навчання, у тому числі: структури навчального матеріалу, видів і форм навчання, процедур контролю знань, а також системи стимулювання професорско- викладацького складу.

ВИСНОВКИ

Дослідження діяльності вищих навчальних закладів як суб'єктів освітньої та господарської діяльності дозволило встановити їх особливості в роботі та більш ґрунтовно оцінити загрози діяльності і надати пропозиції щодо удосконалення механізмів системи їх економічної безпеки.

Аналіз наукових джерел доводить, що державні механізми безпеки суб'єктів господарської діяльності знаходиться у стадії формування. Існуючі підходи до визначення категорій «економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» та «державна система економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності» не дозволяють встановити особливості організації економічної безпеки у ВНЗ, що дозволило запропонувати такі поняття як «економічна безпека ВНЗ» та «система економічної безпеки ВНЗ».

Проведене дослідження дозволило розглядати зазначену систему як сукупність двох підсистем: підсистеми економічної безпеки ВНЗ, як суб'єкта освітньої діяльності та підсистеми економічної безпеки ВНЗ, як суб'єкта господарської діяльності.

Також на підставі зазначеного аналізу розглянуті:

- а) еволюції концепцій вищого навчального закладу;
- б) основні процеси розвитку вищого навчального закладу, відбиваюча роль і місце внз в суспільстві і економіці .

Проаналізована загальна концепція сучасного внз як економічного суб'єкта, що функціонує в умовах сучасної економіки. Розглянуті основні особливості функціонування вищого навчального закладу на сучасному етапі в умовах:

а) істотного перевищення попиту над потенційними можливостями ВНЗ;

б) недостатніх об'ємів бюджетного фінансування наявних у ВНЗ потенційних можливостей до здійснення освітньої діяльності.

Проаналізована нова для вищої школи категорія "економічна безпека" запропонований підхід до використання її в практику державного управління складною соціально-економічною системою.

Розроблена і запропонована концепція економічної безпеки ВНЗ, включаючи мету, структуру і функції управління, а також умови безпеки, доповнююча концепцію сучасного вітчизняного ВНЗ як суб'єкта економіки.

Одже виходячи з аналізу опрацьованого матеріалу, необхідно зазначити, що у сучасних економічних умовах трактування вищого навчального закладу тільки як академічній організації недостатня. Його слід розглядати як єдиний навчально-науково-виробничий-економічний комплекс з безумовним приматом освітнього і наукового сектора. При цьому ВНЗ залишається неприбутковою і некомерційною організацією, і це означає, що основною місією ВНЗ є освітньо-наукова діяльність, а отримуваний в результаті підприємницької діяльності прибуток прямує на статутні цілі.

Проведений аналіз теоретичних та практичних напрацювань показав, що суть державного регулювання економічної безпеки системи вищої освіти полягає у вирішенні протиріч, що виникають між національними інтересами у сфері вищої освіти і погрозами, які виникають в результаті розвитку галузі, та забезпечують розвиток системи вищої освіти. Державні механізми забезпечення економічної безпеки вищої освіти є функціональною підсистемою системи економічної безпеки країни, а система забезпечення економічної безпеки вищої освіти - організаційною підсистемою системи забезпечення економічної безпеки країни.

Потенціал вищої освіти України є сукупністю усіх наявних частин та взаємозв'язаних і взаємодіючих між собою ресурсів і прикладених до них сил освітніх і наукових установ, які створюються, накопичуються і використовуються з метою забезпечення економічної безпеки особи, суспільства, держави.

Стан механізмів державного регулювання економічної безпеки системи вищої освіти характеризується наявністю зовнішніх і внутрішніх погроз, що мають різну спрямованість. Потенціал вищої освіти може бути використаний як для забезпечення економічної безпеки, так і бути джерелом внутрішніх погроз системі вищої освіти. Потенціал вищої освіти може використовуватися в тіньових і злочинних схемах.

Система державного забезпечення економічної безпеки вищої освіти характеризується наявністю двох контурів: контур створення потенціалу в результаті виробництва освітньої послуги і контур виникнення і актуалізації погроз. Контур актуалізації загрози, при певних обставинах, має можливість проникнення в контур створення потенціалу і порушення циклічності виробництва освітньої послуги.

В основі сучасних теоретико-методологічних і організаційно-економічних підходів до створення державної системи економічної безпеки лежить різне визначення первинності погроз по відношенню до безпеки. Ефективна система забезпечення економічної безпеки розвитку вищої освіти повинна будуватися не як реакція у відповідь на погрози, а на основі зміни змісту потенціалу і його структури.

Зроблений висновок про те, що взаємодія якості освіти і економічної безпеки міняється залежно від етапу розвитку економіки. Так в період транзитивної економіки, в умовах зниження державного фінансування і відсутності ефективних механізмів залучення позабюджетних засобів на перший план виходять проблеми забезпечення належного рівня економічної безпеки як освітньої

установи в цілому, так і окремої особи пов'язаної з вищим навчальним закладом. В період стабілізації і переходу до інноваційної економіки вже якість освіти визначає рівень економічної безпеки.

Вироблена типологія ВНЗ як бази оцінки рівня якості освіти, що дозволяє виявити взаємозалежність і взаємовплив з економічною безпекою вищого навчального закладу. Виділені наступні типи вищих навчальних закладів - едукологічний тип ВНЗ, дослідницький тип ВНЗ і інноваційно-середообразуючий тип ВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкіна, Н. В. Принципи розвитку професійної освіти в Німеччині / Н.В. Абашкіна // . – К. : Вища школа, 1998. – 207 с.
2. Андрейчук, С. Державне управління вищою школою в контексті Болонської декларації / С. Андрейчук // Актуальні проблеми реформування державного управління в Україні : матеріали щоріч. наук.-практ. конф. (20 січ. 2006 р.). У 2 ч. / за наук. ред. Я. Й. Малика. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2006. – Ч. 2. – С. 4–5.
3. Андрейчук, С. Управлінські засади розвитку вищої освіти України в умовах інтеграції в європейський освітній простір // Ефективність державного управління. – Вид-во Львів. регіон. ін-ту держ. управління. – Львів, 2007. – Вип. 12. – С.13-18
4. Андрущенко, В. Модернізація вищої освіти України в контексті Болонського процесу / В. Андрущенко // Освіта. – 2004. – 12–19 трав. (№ 23). – С. 4–5.
5. Андрущенко, В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на межі століть : (спроба прогност. аналізу) / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 11–17.
6. Андрущенко, В. П. Модернізація освіти : політика і практика / В. П. Андрущенко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 12–15.
7. Андрущенко, В. П. Засоби дистанційного електронного навчання і педагогічні технології / В. П. Андрущенко, А. П. Кудін // Вісник академії дистанційної освіти. – 2004. – № 2. – С. 2–7.
8. Андрущенко, В. П. Вища освіта в пост-болонському просторі : спроба прогностичного аналізу / В.П. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 27–32.

9. Андрущенко, В. П. Інноваційний розвиток освіти в стратегії «Українського прориву» / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2008. – № 2. – С. 10–17.
10. Андрощук, А. Г. Освіта у країнах європейської спільноти : структура і управління / А. Г. Андрощук // Проблеми науки. – 2000. – № 8. – С. 54–60 ; № 9. – С. 54–59.
11. Антошкіна, Л. І. Науково-методичні основи державного регулювання вищої освіти : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.02.03 / Л. І. Антошкіна ; Наук.-дослід. екон. ін-т М-ва економіки України. – К., 2006. – 34 с.
12. Антонюк, О. Менеджмент в освітянській сфері : концептуальні засади / О. Антонюк // Персонал. – 2006. – № 10. – С. 58–65.
13. Артемчук, Г. І. Вища школа України : реальність і тенденції розвитку / Г. І. Артемчук, В. В. Попович, Г. Г. Січкаренко. – К. : Ленвіт, 2004. – 176 с.
14. Атаманчук, Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М. : Юрид. лит., 1997. – С. 86.
15. Бабак, В. Фундаментальна підготовка в сучасному університеті : традиції та перспективи / В. Бабак, Е. Лузик // Вища освіта України. – 2003. – № 1. – С. 78–83.
16. Бабин, І. Стратегія та сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті європейського простору вищої освіти на період до 2020 р. [Електронний ресурс] / І. Бабин, В. Ликова. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua/uk/national-team-here/238-strategija-ta-suchasni-tendenciji-rozvitku-universitetskoji-osviti-ukrajini-v-konteksti-jevropejskogo-prostoru-vishhoji-osviti-na-period-do-2020-r-.html>.

17. Бабкіна, О. Проблеми підвищення якості освіти в Україні у контексті Болонських реформ / О. Бабкіна // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9. – № 1. – С. 91–94.
18. Байкова, О. М. Концептуальные основы государственной политики в области образования и экономические границы его коммерциализации / О. М. Байкова // Экономика образования. – 2007. – № 1. – С. 98–110.
19. Байнев, В. Ф. Проблемы интеграции образования стран – участниц СНГ и западной Европы / В. Ф. Байнев // Образовательные технологии. – 2004. – № 1. – С. 3–9.
20. Балбеко, А. М. Новые подходы к управлению развитием высшей школой и задачи повышения качества высшего образования / А. М. Балбеко // Право и образование. – 2007. – № 12. – С. 4–8.
21. Балихін, Г. Субсидії у галузі освіти – перспективний інструмент державної політики / Г. Балихін, А. Красильнікова, Ю. Чеботаревський ; [пер. В. В. Сміян] // Вища шк. – 2002. – № 2/3. – С. 85–90.
22. Барабанова, С. В. Государственное регулирование высшего образования как социокультурная функция государства / С. В. Барабанова // Право и образование. – 2004. – № 3. – С. 68–88.
23. Бакуменко, В. Д. Методологія державного управління проблеми встановлення та подальшого розвитку // Вісник УАДУ. – 2003. – № 2. – С. 11–27.
24. Бакуменко, В. Д. Формування державно-управлінських рішень : Проблеми теорії, методології, практики : монографія / В. Д. Бакуменко. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 328 с.
25. Бакуменко, В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління : навч. посіб. / В. Д. Бакуменко,

П. І. Надолішній. – К. : Міленіум, 2003. – 256 с.

26. Беляков, О. О. Нові тенденції у вищій освіті / О. О. Беляков // Проблеми освіти : наук.–метод. зб. – К. : Наук.–метод. центр вищої освіти, 2001. – Вип. 24. – С. 3–14.

27. Березовський, Ю. Суспільство: пріоритет на завтра : про стан та перспективи розвитку вищої освіти в Україні / Ю. Березовський // Освіта. – 2003. – 26 берез.–2 квіт. (№ 14/15). – С. 2–3.

28. Бессалова, Т. В. Роль вищого образования в формировании общества, основанного на знаниях / Т. В. Бессалова // Наука та наукознавство. – 2006. – № 2. – С. 69–72.

29. Бесчастний, В. М. Концепція організації системи управління фінансовими коштами галузі освіти і науки / В. М. Бесчастний // Економіка та держава. – 2009. – № 11. – С. 10–11.

30. Бесчастний, В. М. Механізми державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України : теорія, методологія та практика : [монографія] / В. М. Бесчастний. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 458 с.

31. Бесчастний, В. М. Розвиток інформаційного суспільства як позитивний чинник впливу на якість управління вітчизняною освітою [Електронний ресурс] / В. М. Бесчастний // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2009. – № 4. – Режим доступу до журналу : <http://www.dy.nauka.com.ua>.

32. Бесчастний, В. М. Шляхи підвищення якості вищої освіти через впровадження інформаційно-комунікаційних технологій та формування інформаційної культури / В. М. Бесчастний // Розвиток продуктивних сил України: від В. І. Вернадського до сьогодні : міжнар. наук. конф., 20 берез. 2009 р. : тези допов. : 3 ч. – К. : РВПС України НАН України, 2009. – Ч. 2. – С. 44–45.

33. Бесчастний, В. М. Підготовка керівників органів внутрішніх справ : інноваційний підхід / В. М. Бесчастний // Вече : Громадсько-політичний журнал. – 2007. – № 17. – С. 42–43.
34. Бесчастний, В. М. Міжнародний досвід державної політики реформування вищої школи / В. М. Бесчастний // Науковий вісник Академії муніципального управління / за заг. ред. В. К. Присяжнюка, В. Д. Бакуменка. – К. : Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2008. – С. 26–32. – (Серія «Управління» : Вип. 3 (5) : Державне управління та місцеве самоврядування).
35. Бідниченко, О. Організація навчально-виховного процесу в технічних вищих навчальних закладах / О. Бідниченко // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 38–44.
36. Боголіб, Т. М. Удосконалення фінансового забезпечення розвитку вищої освіти / Т. М. Боголіб // Фінанси України. – 2005. – № 2. – С. 106–113.
37. Боголіб, Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період : монографія / Т. М. Боголіб. – К. : Т-во «Освіта України», КОО, 2005 – 324 с.
38. Бондарчук, Ю. Удосконалення форм і методів навчання відповідно до вимог Болонського процесу / Ю. Бондарчук, Г. Чуйко, Н. Чуйко // Вища шк. – 2005. – № 2. – С. 35–41.
39. Борецька, Н. Розвиток системи приватної вищої школи як гарантія якості освіти : [аналіз деяких освітніх послуг в Україні, конкуренція та попит] / Н. Борецька // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 36–37.

40. Бригадир, М. Проектування інноваційних трансформацій у системі вищої освіти / М. Бригадир // Технологія інноваційного пошуку в системі вищої освіти : зб. матеріалів до регіон. наук.-метод. конф., 19 квіт. 2002 р. / Терноп. акад. нар. госп-ва, Ін-т експерим. систем освіти. – Т., 2002. – С. 21–23.

41. Бригадир, М. Стратегічно-управлінські напрями проектування модульно-розвивальних інновацій / М. Бригадир // Технологія інноваційного пошуку в системі вищої освіти : зб. матеріалів до регіон. наук.-метод. конф., 19 квіт. 2002 р. / Терноп. акад. нар. госп-ва, Ін-т експерим. систем освіти. – Т., 2002. – С. 63–65.

42. Буда, Т. Нові підходи до підготовки спеціалістів у системі вищої освіти / Т. Буда // Технологія інноваційного пошуку в системі вищої освіти : зб. матеріалів до регіон. наук.-метод. конф., 19 квіт. 2002 р. / Терноп. акад. нар. госп-ва, Ін-т експерим. систем освіти. – Т., 2002. – С. 80–82.

43. Буда, В. Д. Перспективи та шляхи вдосконалення підготовки педагогічної еліти : освітні технології / В. Д. Буда, О. М. Пехота // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : другі Крим. пед. читання : зб. наук. пр. / Нац. техн. ун-т «ХПІ», Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Х., 2002. – Вип. 3. – С. 140–145.

44. Вакарчук, І. Виступ Міністра освіти і науки І. Вакарчука на нараді з питань забезпечення функціонування та розвитку освіти за участі Президента України / І. Вакарчук // Освіта України. – 2008. – 29 лют. (№ 16). – С. 2–3.

45. Вакарчук, І. О. Пріоритетні питання державної політики : [тез. виступу Міністра освіти і науки України І. О. Вакарчука на засіданні Кабінету Міністрів України 23 квіт. 2008 р.] / І. О. Вакарчук //

Освіта. – 2008. – 23–30 квіт. – № 17. – С. 2.

46. Ван дер Венде, М. К. Болонская декларація : расширение доступности и повышение конкурентоспособности высшего образования в Европе / Ван дер Венде М. К. // Высшее образование в Европе. – 2000. – № 3. – С. 13-23

47. Верхоглядова, Н. І. Формування конкурентоспроможності вищого навчального закладу / Н. І. Верхоглядова // Економіка і право. – 2004. – № 3. – С. 64–68.

48. Вища освіта і державна політика України [Електронний ресурс] // Персонал плюс. – 2006. – 29 груд.–11 січ. (№ 52). – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/203/1631.html>.

49. Вища освіта в Україні : нормативно-правове регулювання / за заг. ред. А. П. Зайця, В. С. Журавського. – К. : Форум, 2003. – 1020 с.

50. Вища освіта України у національному і глобальному контекстах : зб. наук. пр. / Міжрегіон. акад. упр. персоналом, Яготин. філ. МАУП. – Яготин : Б.в. ; К. : МАУП, 2005. – 143 с.

51. Вища освіта в Україні : навч. посіб. / В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко [та інші] ; М-во освіти і науки України. – К. : Знання, 2005. – 327 с.

52. Вища освіта : проблеми та перспективи розвитку : акад. читання / Міжнар. Академії наук вищої освіти. – К., 1995. – 120 с.

53. Вища освіта в Україні : реалії, тенденції, перспективи розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 квіт. 1996 р. / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти та інші – К., 1996. – Ч. 1 : Нова парадигма вищої освіти. – 112 с.

54. Вища освіта : проблеми та перспективи розвитку : другі акад. читання / Міжнар. акад. наук вищ. освіти, М-во освіти України. – К., 1997. – 192 с.

55. Вища освіта України : методологічні та соціально-виховні проблеми модернізації : [монографія] / АПН України, Ін-т вищ. освіти, Запоріж. держ. ун-т та інші ; за заг. ред. В. П. Андрущенка, М. І. Михальченка, В. Г. Кременя. – К. ; Запоріжжя, 2002. – 440 с. – (Соціальна робота ; кн. 6).

56. Вища школа України : поступ у майбутнє : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 квіт. / Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2007. – 120 с.

57. Вінюков-Прощенко, А. С. Модернізація вищої освіти України та її адаптація до європейських стандартів. / А. С. Вінюков-Прощенко // Наука і молодь. Гуманіт. сер. : зб. наук. пр. / Нац. авіац. ун-т. – К., 2004. – Вип. 4. – С. 11–14.

58. Вільчинський, Ю. Ідея університету і чергові завдання державної політики у сфері вищої освіти / Ю. Вільчинський // Прак. психологія та соц. робота. – 2006. – № 4. – С. 63–66.

59. Вітренко, Ю. Економічний механізм системи вищої освіти : напрями удосконалення / Ю. Вітренко // Вища шк. – 2003. – № 1. – С. 37–50.

60. Вікторов, В. Г. Управління якістю освіти (соціально-філософський аналіз) : [монографія] / В. Г. Вікторов. – Д. : Пороги, 2005. – 286 с.

61. Вікторов, В. Нові моделі управління освітою / В. Вікторов // Вища освіта. – 2005. – № 2. – С. 66–71.

62. Волович, В. Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні / В. Волович // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 189–199.

63. Воронько, О. Кадрова політика – універсальний важіль державного будівництва / О. Воронько // Вісник НАДУ. – 2004. – № 2. –

С. 141–152.

64. Всемирная торговая организация (ВТО) и высшее образование. Стратегические ориентиры развития высшего образования и место университета в системе образования стран мира. Аналитические обзоры Центра проблем развития образования Белорусского государственного университета [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.charko.narod.ru.

65. Владимирова, А. Современное образование : политика выживания или развития? / А. Владимирова, Н. Акинфиева // *Alma mater* : вестн. высш. шк. – 2001. – № 10. – С. 3–7.

66. Волков, О. І. Системи якості вищих навчальних закладів : теорія і практика / О. І. Волков, Л. М. Віткін ; Київ. нац. ун-т технології та дизайну. – К. : Наук. думка, 2006. – 301 с.

67. Вятчаніна, Л. І. Сучасний стан, проблеми і перспективи підготовки кадрів за спеціальністю «Управління навчальним закладом» // *Університет*. – 2009. – №6. – С.73–82.

68. Гальперіна, В. Дослідження та аналіз освітньої політики у вітчизняному суспільствознавстві : здобутки, проблеми, перспективи / В. Гальперіна, В. Савельєв // *Вища освіта України*. – 2006. – № 4. – С. 21–28.

69. Гальперіна, В. О. Освітня політика в трансформаційному суспільстві : соціально-філософський аналіз : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / В. О. Гальперіна ; Акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. – К., 2003. – 17 с.

70. Гальчук, І. Проблеми правового регулювання комерційної діяльності вузів різних форм власності / І. Гальчук // *Економіка та право*. – 2004. – № 1. – С. 40–44.

71. Гелпи, Э. Образование и эволюция государства / Э. Гелпи //

Социология : теория, методы, маркетинг. – 2002. – № 3. – С. 145–158.

72. Горішний, З. Генератор розвитку нації : деякі аспекти реалізації завдань Нац. доктрини розвитку освіти / З. Горішний // Упр. освітою. – 2004. – № 12. – С. 5.

73. Гончаренко, С. Гуманізація і гуманітаризації освіти / С. Гончаренко, Ю. Мальований // Шлях освіти. – 2001. – №2. – С. 2–7.

74. Гребнев, Л. Экономика высшего образования России : эволюция правовых норм и нормативов / Л. Гребнев // Вопр. экономики. – 2005. – № 11. – С. 97–115.

75. Гринев, В. Десять лет спустя : пути развития образования в Украине / В. Гринев // Комсомол. правда. – 2000. – 3 марта. – С. 12.

76. Гризун, Л. Е. Взаємодія наук і інтеграція систем знань як основа побудови змісту освіти / Л. Е. Гризун // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2004. – Вип. 26, Ч. 1. – С. 18–27.

77. Гриценко, В. Інновації в управлінні вищими навчальними закладами в умовах реформування / В. Гриценко // Гуманіт. вісн. Переяслав-Хмельн. держ. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – Спецвип. : Педагогіка. Вища освіта і Болонський процес : матеріали Всеукр. конф., секц. 2. – С. 60–66.

78. Гриценко, В. П. Інноваційні підходи до управління навчальними закладами / В. П. Гриценко // Фінанси України. – 2005. – № 4. – С. 85–89.

79. Грішнова, О. Розвиток вищої освіти в Україні : тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення / О. Грішнова // Вища шк. – 2001. – № 2/3. – С. 22–33.

80. Гуманізація вищої освіти : зміст, технології, професіоналізація // Соціокультурні комунікації в інформаційному

суспільстві : матеріали міжнар. наук. конф., 21–22 листоп. 2003 р. – Х., 2003. – [Розд. 2]. – С. 52–88.

81. Гуманізація вищої освіти : філософські виміри : зб. ст. за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф., Суми–Бердянськ, 4–7 лип. 2003 р. / Бердян. держ. пед. ун-т ; за ред. А. Ф. Славінської. – Суми ; Бердянськ, 2003. – 203 с.

82. Дем'янчук, О. Освітня політика й управління освітою в перехідний період : теоретичні засади та практичне втілення / О. Дем'янчук // Директор шк. – 1999. – № 46. – С. 3.

83. Державне управління в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. Б. Авер'янова. – К. : Вид-во ТОВ «СОМИ», 1999. – С. 35–39.

84. Державне управління в Україні : наукові, правові, кадрові та організаційні засади : навч. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. – Л. : Львів. політехніка, 2002. – 352 с.

85. Державні стандарти професійної освіти : Теорія і методика. – Хмельницький: ТУП, 2002. – 367 с.

86. Державні стандарти професійної освіти : Теорія і методика. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 367 с.

87. Деякі питання Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи : постанова Кабінету Міністрів України від 15 липня 2005 р. N 589 // Урядовий кур'єр від 27.07.2005. – № 137.

88. Дзоз, В. Освітня справа як складник гуманітарної політики держави / В. Дзоз // Вища освіта України. – 2004. – № 4. – С. 36–40.

89. Дзвінчук, Д. Державне управління освітою в Україні : тенденції і законодавство / Д. Дзвінчук. – К. : Нічлава, 2003. – 240 с.

90. Діденко, А. О. Маркетингова наука для української освіти / А. О. Діденко // Післядиплом. освіта в Україні. – 2002. – № 2. – С. 71–

73.

91. Дідківська, Л. І. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – [5-те вид., стер.]. – К. : Знання, 2006. – 213 с. – (Вища освіта XXI століття).

92. Дмитренко, Т. О. Особливості перспективного управління у вищому закладі освіти / Т. О. Дмитренко, А. І. Прокопенко, К. В. Ярьсько // Стратегія управління закладами освіти в умовах формування інформаційного суспільства : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 7–9 груд. 2005 р. – К. ; Чернігів ; Ніжин, 2005. – С. 35–36.

93. Добрянський, І. Вища освіта України : європейський вимір (аспект доступності) / І. Добрянський // Рідна шк. – 2005. – № 9/10. – С. 12–16.

94. Добрянський, І. А. Приватна вища освіта в незалежній Україні / І. А. Добрянський. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2005. – 287 с.

95. Домбровська, С. М. Державне управління вищою освітою в умовах трансформаційних змін : [монографія] / С. М. Домбровська. – Х. : Оберіг, 2010. – 176 с.

96. Домбровська, С. М. Якість освіти як одна з запорок вдалого державного реформування вищої школи України / С. М. Домбровська // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / Харк. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2011. – Вип. 1. – С. 149–154.

97. Домбровська, С. М. Місце вищої освіти в стратегії державної політики суспільного розвитку України / С. М. Домбровська // Менеджер. Вісн. Донец. держ. ун-ту упр. – 2011. – Вип. 1. – С. 84–88.

98. Домбровська, С. М. До питання про формування державної освітньої політики України та її вдосконалення / С. М. Домбровська //

Інвестиції : практика та досвід. – 2011. – № 5. – С. 50–55.

99. Дудка, Н. И. Высшая школа Украины : стратегия управления и проблемы реформирования / Н. И. Дудка. – Х. : Основа, 2002. – 272 с. : ил., табл.

100. Економіка вищої освіти України : тенденції та механізм розвитку : [монографія] / [В. П. Андрущенко, І. С. Каленюк, С. В. Мочерний та інші] // за заг. ред. В. П. Андрущенка. – Акад. пед. наук України ; Ін-т вищ. освіти. – К. : Пед. преса, 2006. – 206 с.

101. Євтух, М. Модернізація вищої школи / М. Євтух // Пед. газ. – 2002. – Квіт. (№ 4). – С. 2.

102. Євтух, М. Б. Основні напрями реформування вищої освіти в Україні / М. Б. Євтух // Навчально-виховний процес у вузі і школі та шляхи його розвитку і удосконалення : зб. пр. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Рівне, 14–17 трав. 1999 р. / АПН України, Рівнен. економ.-гуманіт. ін-т та інші. – Рівне, 1999. – Ч. 3. – С. 167–171.

103. Євтушевський, В. Становлення і розвиток інновацій у вищій школі / В. Євтушевський, Л. Шаповалова // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 62–66.

104. Єгоров, Г. Тенденції розвитку порівняльної педагогіки за кордоном / Г. Єгоров, Н. Лавриченко // Шлях освіти. – 1999. – № 1. – С. 19–23.

105. Емельянов, В. Гражданская оборона Великобритании // Зарубежное обозрение / В. Емельянов // 1991. – №5. – С. 72–76.

106. Емельянов, В. Системы оповещения в гражданской обороне стран НАТО // Зарубежное военное обозрение, 1991. – №7. – С. 59–65.

107. Єрохін, С. Державне регулювання та ринкова саморегуляція в економічній моделі вищої освіти / С. Єрохін // Актуал. пробл. економіки. – 2004. – № 4. – С. 23–29.

108. Жабенко, О. В. Державна освітня політика в умовах європейської інтеграції / О. В. Жабенко // Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз : матеріали наук.-практ. конф. / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – Т. 2. – С. 126–128.

109. Жабенко, О. Сучасна державна політика в галузі освіти України / О. Жабенко // Зб. наук. пр. Укр. акад. держ. упр. – К., 2000. – Вип. 2, ч. 4. – С. 327–332.

110. Жабенко, О. Державне управління освітою у працях сучасних авторів / О. Жабенко // Вісн. Укр. акад. держ. упр. – 2002. – № 4. – С. 155–160.

111. Животовская, И. Г. Проблемы развития высшего образования ФРГ / И. Г. Животовская // Экономика образования. – 2004. – № 3. – С. 93–105.

112. Животовская, И. Г. Проблемы финансирования университетов Великобритании : (обзор) / И. Г. Животовская // Экономика образования. – 2003. – № 3. – С. 66–67.

113. Животовская, И. Г. Система финансирования высшего образования в Нидерландах / И. Г. Животовская // Экономика образования. – 2005. – № 1. – С. 81–93.

114. Журавський, В. С. Глобальні проблеми розвитку освіти та особливості їх прояву в Україні / В. С. Журавський // Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., 20–21 лют. 2004 р. / Європ. ун-т, Асоц. навч. закл. України приват. форми власності та інші. – К., 2004. – С. 5–9.

115. Журавський, В. С. Стратегічні напрями розвитку вищої освіти в Україні у XXI столітті / В. С. Журавський // Держава і право : зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2003. – Вип. 19. – С. 3–9.

116. Журавський, В. С. Болонський процес : головні принципи входження в європейський простір вищої освіти / В. С. Журавський, М. З. Згуровський. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2003. – 200 с.

117. Журавльова, Ю. О. Про деякі аспекти формування законодавчих засад та правових механізмів державного управління вищою освітою / Ю. Журавльова // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – О. : ОРІДУ НАДУ, 2008. – Вип. 3. – С. 302–309.

118. Жураковский, В. Модернизация высшего образования : проблемы и пути их решения / В. Жураковский, И. Федоров // Высш. образование в России. – 2006. – № 1. – С. 3–14.

119. Забезпечення якості вищої освіти – важлива умова інноваційного розвитку держави і суспільства : [інформ.-аналіт. матеріали до засід. підсумк. колегії М-ва освіти і науки, 1–2 берез. 2007 р.]. – К., 2007. – 95 с.

120. Законы стран ОВД, НАТО и Японии о гражданской обороне, защите от бедствий и землетрясений, Москва, в/ч 52069, 1989. – 208 с.

121. Збірник нормативних документів щодо організації навчального процесу у вищих навчальних закладах : проект / М-во освіти і науки України : [за заг. ред. В. Д. Шинкарука ; уклад. : Л. О. Омеленович та інші]. – К., 2008. – 199 с.

122. Збірник нормативно-правових актів з питань надзвичайних ситуацій техногенного характеру // Під загальною редакцією Міністра

МНС України В. В. Дурдинця // Київ, Агентство «Чорнобильінформ». – 2001. – 532 с.

123. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту / М-во освіти України. – К., 1994. – Вип. 1. – 336 с.

124. Згуровский, М. Есть еще шанс у Украины... : [пути реформирования образоват. системы Украины] / М. Згуровский // Зеркало недели. – 2005. – 28 мая – 3 июня (№ 20). – С. 13.

125. Згуровський, М. З. Вища освіта України: реалії, тенденції, перспективи розвитку / М. З. Згуровський. – К., 1996.

126. Зиман, Ю. Проблеми реформування вищої освіти України // Вища освіта України. – 2005. – № 1. – С. 15–19.

127. Зубко, В. Викладацький склад сучасної вищої школи / В. Зубко, К. Корсак // Сучасна система вищої освіти : порівняння для України : зб. ст. – К. : КМ Академія, 1997. – С. 135.

128. Ідея Університету : антологія / [упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька]. – Л. : Центр гуманіт. дослідж. Львів. нац. ун-ту, 2002. – 303 с. : ілюстр.

129. Каменський, Б. Інновації в управлінні персоналом ВНЗ / Б. Камінський // Технологія інноваційного пошуку в системі вищої освіти : зб. матеріалів до регіон. наук.-метод. конф., 19 квіт. 2002 р. – Т., 2002. – С. 71–75.

130. Карпенко, М. Высшее образование XXI века – элитарность или массовость? / М. Карпенко // Ректор вуза. – 2006. – № 5. – С. 31.

131. Карпунова, Н. Г. Зміна парадигми освіти в умовах глобалізації сучасного суспільства – потреба часу / Н. Г. Карпунова // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Сер. Пед. науки. – Луганськ, 2006. – № 8, Ч. 1. – С. 95–99.

132. Ковалева, О. В. Реформа вищого образования в Украине : об инновац. процессах в образовании / О. В. Ковалева, В. Т. Завадский // Наука і освіта : зб. наук. пр. Нац. техн. ун-ту «ХПІ». – Х., 2004. – С. 357–360.

133. Клячко, Т. Л. Государственное регулирование численности студентов в вузах / Т. Л. Клячко. – М. : МАКС Пресс, 2006. – 220 с.

134. Княжева, І. А. Системно-діяльнісний підхід до організації навчального процесу в умовах модернізації вищої освіти / І. А. Княжева // Наука і освіта. – 2005. – № 7/8. – С. 25–27.

135. Кобець, А. С. Державна політика інтеграції освіти і науки України в системі інноваційної економіки : засади, механізми управління, напрями забезпечення [монографія] / А. С. Кобець. – Донецьк : ТОВ „Юго-Восток», 2012. – 472 с.

136. Кобець, А. С. Інноваційний шлях розвитку вищої освіти України на сучасному етапі інтеграції до європейського співтовариства / А. С. Кобець // Інвестиції : практика та досвід. – 2009. – № 17. – С. 89–92.

137. Кобець, А. С. Основні тенденції розвитку національних систем вищої школи в рамках Болонського процесу / А. С. Кобець // Науковий вісник Академії муніципального управління : Серія : Управління. – К. : Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2011. – Вип. 4. Державне управління та місцеве самоврядування / [за заг. ред. В. К. Присяжнюка, В. Д. Бакуменка]. – С. 97–105.

138. Коврегін В.В. Розвиток кадрового та інноваційного потенціалу ВНЗ як об'єктивна передумова забезпечення його економічної безпеки і складова системи управління / В.В. Коврегін // Публічне управління та митне адміністрування. – 2016. – № 1 (14). – С. 60 - 64. – (Серія «Державне

управління»).

139. Коврегін В.В. Державно-управлінські аспекти й основні проблеми стабілізації кадрового корпусу ВНЗ / В.В. Коврегін // Держава та регіони. – Запоріжжя, 2016. – № 2. – С. 58 – 62. – (Серія: «Державне управління»).

140. Коврегін В.В. Науково-методичні засади формування та реалізації системи управління економічною безпекою ВНЗ / В.В. Коврегін // Публічне управління та митне адміністрування .- 2015.- №2 (13).- С. 188 – 194. – (Серія «Державне управління»).

141. Kovrehin V. Economic Security as a Category of Public Administration // Public Policy and Economic Development: Scientific and Practical Journal. – Issue 3 (7). – Mykolayiv-Poznan : Publisher Yemelyaniva I.V., 2015. – P. 10–14.

142. Коврегін В.В. Механізми забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / В.В. Коврегін // Теорія та практика державного управління. - 2015.- № 4 (51).- Режим доступу до журн.: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-4/index/html>

143. Коврегін В.В. Державні механізми економічної підтримки інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України / В.В. Коврегін // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 24. – С. 139–141.

144. Коврегін В.В. Механізми формування економічної безпеки ВНЗ в сучасних умовах / В.В. Коврегін : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. [«Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика»], (Запоріжжя, 20 лист. 2015 р.).

145. Коврегін В.В. Основні напрями формування державних механізмів економічної безпеки вищих навчальних закладів / В.В.

Коврегін: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи»], (Дніпропетровськ, 29-30 жовт. 2015 р.): У 2-х томах. – Дніпропетровськ: Типографія «Стандарт» (П П Бойко), 2015. – Т.1. – С. 47–49.

146. Коврегін В.В. Нові державні механізми фінансування освітніх установ / В.В. Коврегін: збірник тез міжнар. наук.-практ. конф. [«Стратегічні напрями соціально-економічного розвитку держави с умовах глобалізації»], (Хмельницький, 8-9 жовт. 2015 р.). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. – С. 139–141.

147. Коврегін В.В. Механізми забезпечення економічної безпеки вищих навчальних закладів / В.В. Коврегін // Теорія та практика державного управління : Зб. наук. прац .- Х.: ХарПІ НАДУ «Магістр», 2015. - № 4 (51). – С. 20-26.

148. Коврегін В.В. Інноваційний механізм забезпечення економічної безпеки вищого навчального закладу / В.В. Коврегін // Інвестиції: практика та досвід . – 2016. – № 10.– С. 58 – 60.

149. Коврегін В.В. Економічні механізми забезпечення інноваційного розвитку вищого навчального закладу / В.В. Коврегін // Вісник Національного університету цивільного захисту України: [зб. наук. прац]. – Вип. 1 (4).- Х.: НУЦЗУ, 2016.- С. 72 -77.- (Серія «Державне управління»).

150. Коврегін В.В. Створення та функціонування молодіжних бізнес-інкубаторів: основні принципи, роль держави і ВНЗ / В.В. Коврегін // Вісник Національного університету цивільного захисту України: [зб. наук. прац]. – Вип. 2 (5).- Х.: НУЦЗУ, 2016.- С. 19 -24.- (Серія «Державне управління»).

151. Коврегін В.В. Економічні Механізми впровадження

дистанційної освіти /В.В. Коврегін // Дистанційне навчання - старт із сьогодення в майбутнє: зб. наук-метод. праць II Всеукр. наук-практ. конф. з міжнар. участю (Харків, 19 травня 2016 р.). – Харків, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2016. – С. 102 – 106.

152. Козлакова, Г. Інноваційні процеси у вищій технічній школі : інтеграція до європейського освітнього простору / Г. Козлакова // Вища освіта України. – 2005. – № 3. – С. 36–39.

153. Комарницький, М. Державно-громадська система управління освітою / М. Комарницький // Аспекти самоврядування. – 2000. – № 3. – С. 34–35.

154. Кондрашова, Л. Проблеми вищої школи у світлі Національної доктрини розвитку освіти України / Л. Кондрашова // Вища освіта України. – 2003. – № 1. – С. 39–43.

155. Концептуальні засади модернізації системи освіти в Україні : прогр. та матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків, 1 лют. 2002 р. / АПН України, Ін-т вищої освіти, Нац. техн. ун-т «ХПІ», Харк. гуманіт. ін-т «Нар. укр. акад.» та інші ; [редкол. : В. І. Астахова (відп. ред.) та інші]. – Х., 2002. – 205 с.

156. Концептуальні проблеми модернізації вищої освіти : (матеріали Міжнар. наук. конф., 13–14 листоп. 1998 р.). – Донецьк : Донец. держ. ун-т, 1998. – 153 с. : табл.

157. Корсак, К. Наші революції й освітня доктрина / К. Корсак // Упр. освітою. – 2001. – № 17. – С. 6–7.

158. Красняков, Є. Освітня політика як інструмент впливу держави на систему освіти / Є. Красняков // Шлях освіти. – 2006. – № 4. – С. 11–13.

159. Кратт, О. А. Ринок послуг вищої освіти : методологічні основи дослідження кон'юнктури : [монографія] / О. А. Кратт. –

Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2003. – 360 с.

160. Кремень, В. Модернізація системи освіти як важливий чинник інноваційного розвитку держави : [доп. В. Кременя – Міністра освіти і науки України, Президента АПН України, акад. НАН України на наук.-практ. конф. «Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України»] / В. Кремень // Освіта України. – 2003. – 13 трав. (№ 34). – С. 2.

161. Кремень, В. Вища освіта і наука : пріоритетні сфери розвитку суспільства у ХХІ столітті : [доп. Міністра освіти і науки В. Кременя на розшир. підсумк. колегії М-ва освіти і науки України] / В. Кремень // Освіта України. – 2003. – 18 берез. (№ 20). – С. 4, 8.

162. Кремень, В. Освітня політика у контексті соціально-демократичних цінностей / В. Кремень // Освіта України. – 2003. – 26 листоп.–3 груд. (№ 54). – С. 2.

163. Кремень, В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти : Стратегія. Реалізація. Результати / В. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 447 с.

164. Кроксфорд, Л. Глобальне університетське навчання : проблема поєднання рідної культури студента і культури країни навчання / Л. Кроксфорд // Вища шк. – 2001. – № 1. – С. 94–103.

165. Курило, В. С. Наша освіта – гарантія вашого успіху! : особливості розвитку вищої шк. в сучас. умовах східноукр. регіону / В. С. Курило // Гуманіт. науки. – 2003. – № 1. – С. 216–218.

166. Куценко. В. Про розвиток вищої освіти в контексті соціально-економічної стратегії столичного регіону / В. Куценко // Післядиплом. освіта в Україні. – 2004. – № 2. – С. 76–78.

167. Кучерявий, О. Г. Методологічні підходи до розробки концепції розвитку вищої освіти в Донецькому регіоні / О. Г. Кучерявий // Зб. наук. пр. Пед. науки / Бердян. держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2003. – № 2. – С. 12–18.

168. Ластовченко, І. Болонський процес і проблеми рівності та елітарності в освіті України / І. Ластовченко // Освіта і упр. – 2005. – Ч. 3/4. – С. 201–206.

169. Лапшова, О. М. Основи управління освітою в умовах українського державотворення / О. М. Лапшова // Психолого-педагогічні основи гуманізації виховання і навчання в школах і вищих навчальних закладах : зб. наук. пр. / АПН України, Рівнен. екон.-гуманіт. ін.-т. – Рівне, 2000. – С. 292–295.

170. Леженіна, О. Україна в європейському інформаційному просторі : освіта і право / О. Леженіна // Як нам упорядкувати вищу школу : VIII Міжнар. студ. наук. конф., 21 квіт. 2001 р. / АПН України, Ін-т вищ. освіти та інші. – Х., 2001. – С. 80–81.

171. Литвин, О. Болонський процес і наші державні стандарти / О. Литвин // Вища освіта України. – 2004. – № 3. – С. 42–44.

172. Лігоцький, А. О. Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем / А. О. Лігоцький. – К. : Техніка, 1997. – 210 с.

173. Лопушинський, І. П. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України : досвід, проблеми та перспективи : [монографія] / І. П. Лопушинський. – К.; Херсон : Олді-плюс, 2006. – 456 с.

174. Лопушинський, І. П. Концепції державної мовної політики в Україні і: освітянський аспект / І. П. Лопушинський // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. – Черкаси, 2007. – Вип. 102. – С. 129–135.

175. Луговий, В. І. Управління освітою / В. І. Луговий. – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 302 с.
176. Лукіна, Т. О. Реалізація державної політики в розвитку особистісно орієнтованої освіти / Т. О. Лукіна // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3. – С. 85–97.
177. Лукіна, Т. О. Реалізація освітньої державної політики України : аспект доступності освіти / Т. О. Лукіна // Статистика України. – 2003. – № 4. – С. 40–43.
178. Мазаракі, А. А. Модернізація вищої освіти на основі інноваційних технологій / А. А. Мазаракі // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні, 1992–2002 : зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України. – Х., 2002. – Ч. 2. – С. 17–28.
179. Мазак, А. Управління освітою в умовах демократизації суспільних процесів / А. Мазак // Освіта і упр. – 2004. – Т. 6, № 4. – С. 49–52.
180. Мармаза, О. І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом : навч.-метод. посіб. / О. І. Мармаза. – Х., 2004. – 238 с.
181. Майборода, С. В. Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917–1959 рр.) : [монографія] / С. В. Майборода ; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : УАДУ, 2000. – 305 с.
182. Майборода, В. К. Становлення і розвиток вищої педагогічної освіти в Україні (1917–1992) / В. К. Майборода. – К. : Либідь, 1993. – 230 с.
183. Марченко, Л. Вища освіта потребує постійної модернізації : [матеріали виїзн. засід. у Дніпропетровську] / Л. Марченко // Освіта України. – 2003. – 8 лип. (№ 50/51). – С. 4.

184. Матвієнко, П. В. До питання про сучасні педагогічні парадигми в системі вищої освіти / П. В. Матвієнко, С. О. Огієнко // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 2. – С. 63–72.

185. Меморандум Міжнародної конференції «Освітня політика щодо інклюзивної освіти : міжнародний досвід та українські перспективи», м. Київ, 13–14 квітня 2006 р. [Електронний ресурс] / Міжнар. фонд «Відродження». – Режим доступу : <http://www.irf.kiev.ua>.

186. Меморандум учасників Міжнародної конференції «Освітня політика щодо інклюзивної освіти: міжнародний досвід та українські перспективи» // Освіта України. – 2006. – 28 квіт. (№ 30/32). – С. 4.

187. Мещанінов, О. Моделі університетської освіти в контексті сучасних суспільних перетворень / О. Мещанінов // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2002. – Вип. 3. – С. 35–44.

188. Михайлова, К. Г. Інноваційні потоки в сучасній вищій школі : проблеми управління в умовах соціальних змін / К. Г. Михайлова // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 72–76.

189. Міщенко, В. Особливості функціонування вищої школи України в ринкових умовах : вища школа України між минулим і майбутнім / В. Міщенко, С. Науменкова // Вища шк. – 2001. – № 1. – С. 6–17.

190. Модернізація освіти в Україні : аналіт. огляд результатів всеукр. опитування керівників загальноосвіт. навч. закладів у 2004 р. / за заг. ред. О. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 32 с.

191. Модернізацію вищої школи України підтримує Світовий Банк : [зустріч місії Світового Банку з керівництвом МОН України щодо можливості підтримки укр. вищ. шк. та науки ВНЗ] // Освіта України. – 2006. – 20 січ. (№ 5). – С. 1–2.

192. Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців : тез. доп. Міжнар. наук.-метод. конф., присвяч. 65-річчю з дня народж. Беляєва М. І., 19 листоп. 2003 р. / Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі ; [редкол. : О. І. Черевко (відп. ред.) та інші]. – Х., 2003. – 220 с. : ілюстр., табл.

193. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес : матеріали до перш. лекції / М-во освіти і науки України, Наук.-метод. центр вищ. освіти ; уклад. : М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков. – К., 2004. – 26 с.

194. Навроцкий, А. И. Болонский процесс и инновационное развитие высшей школы Украины / А. И. Навроцкий // Вісн. Харк. нац. ун-ту. ім. В. Н. Каразіна. Сер. «Соціологія». – 2005. – № 652. – С. 128–132.

195. Навроцкий, А. И. Высшее образование в Украине : системный кризис / А. И. Навроцкий // Вісн. Харк. держ. ун-ту. Сер. «Соціологія». – 1998. – № 414. – С. 110–112.

196. Наукові засади реформування вищої освіти в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 2–4 лют. 1998 р. / Ін-т систем. дослідж. освіти ; Київ. ун-т. ; [редкол.: Л. В. Губерський та інші]. – К., 1994. – 327 с.

197. Ніколаєв, В. Нова державна політика і способи виживання освіти / В. Ніколаєв // Упр. освітою. – 2001. – Жовт. (№ 20). – С. 4–5.

198. Ніколаєнко, С. Турбота про освіту – турбота про майбутнє! / С. Ніколаєнко // Уряд. кур'єр. – 2005. – 24 верес. (№ 181). – С. 8.

199. Ніколаєнко, С. М. Освіта в інноваційному поступі суспільства / С. М. Ніколаєнко. – К. : Знання, 2006. – 207 с.

200. Нижник, Н. Р., Ситник, Г. П., Білоус, В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) :

Навч. посіб. / За заг. ред. П. В.Мельника, Н. Р.Нижник. – Ірпінь, 2000. – 304 с.

201. Нуртазіна, Р. А. Проблемы образовательной политики в условиях глобализации/ Р. А. Нуртазіна // Философия образования. – 2005. – № 1. – С. 52–63.

202. Огаренко, В. М. Державне регулювання діяльності вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг : [монографія] / В. М. Огаренко ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 328 с.

203. Огаренко, В. М. Концепція управління освітою в Україні / В. М. Огаренко // Вісн. Нац. акад. держ. упр. – 2005. – № 1. – С. 211–217.

204. Огаренко, В. М. Маркетинг освітніх послуг як об'єкт управління / В. М. Огаренко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2004. – Вип. 1. – С. 141–148.

205. Огнев'юк, В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В. О. Огнев'юк. – К. : Знання України, 2003. – 448 с.

206. Опрятник, С. Особливості управлінського процесу у сфері вищої освіти / С. Опрятник // Вісн. Укр. акад. держ. упр. – 2004. – №3. – С. 447–453.

207. Олдермен, Д. Глобалізація вищої освіти : вільний ринок і національний інтерес : [політ. пробл. глобалізації вищ. освіти] / Д. Олдермен // Вища шк. – 2001. – № 6. – С. 113–118.

208. Олейникова, О. Социальное партнерство в сфере профессионального образования в странах Европейского союза / О. Олейникова, А. Муравьева // Высш. образование в России. – 2006. –

№ 6. – С. 111–120.

209. Олексієнко, А. Реформування освіти / А. Олексієнко // Екон. часоп. – 1997. – № 10. – С. 31.

210. Освіта України : зб. законів : [довід. вид. станом на 11 березня 2007 р.] / Харк. обл. орг. профспілки працівників освіти і науки України ; [упоряд., ред. С. О. Борисенко]. – Х. : Бурун Книга, 2007. – 303 с. – (Нормативні акти України).

211. Освіта в Україні – 2012: Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Міністерства освіти і науки , молоді і спорту України у 2012 році/ Укл. : О. А. Удод, К. М. Левківський, В. П. Погребняк, Д. Б. Панасевич, А. К. Солоденко. – К., 2013. – 416с.

212. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу : (досвід впровадження кредит.-модул. системи орг. навч. процесу у Терноп. нац. пед. ун-ті ім. В. Гнатюка) / М-во освіти і науки України, Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2005. – Ч. 3. – 271 с.

213. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу / за ред. В. Г. Кременя. – Т., 2008. – 147 с.

214. Павловський, К. Трансформації вищої освіти в ХХІ столітті : польський погляд / К. Павловський. – К. : Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2005. – 281 с.

215. Патора, Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Р. Патора. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2002. – 338 с.

216. Півняк, Г. Перспективи розвитку вищої технічної освіти в контексті євроінтеграції / Г. Півняк // Вища освіта України. – 2006. – № 1. – С. 64–68.

217. Підготовка наукової еліти – пріоритет державної освітньої політики / В. Г. Бар'яхтар, Ю. І. Горобець, А. В. Данилевич, С. М. Порев // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3. – С. 49–54.

218. Пирожков, С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України / С. І. Пирожков // Стратегічна панорама. – 2003. – №1. – С. 6–12.

219. Пирожков, С. І. Національна та регіональна безпека : погляд України/ С. І. Пирожков // Нова безпека. – 2003.– №2. – С. 9–16.

220. Полозова, Т. А. Наукоемкое, проблемно-ориентированное образование – запрос XXI века / Т. А. Полозова // Мир образования – образование в мире. – 2006. – № 1. – С. 35.

221. Поляков, М. В. Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи / М. В. Поляков, В. С. Савчук. – К. : Генеза, 2004. – 416 с.

222. Положення про державний вищий навчальний заклад : постанова Каб. Міністрів України, 5 верес. 1996 р. № 1074 // Вища освіта в Україні : нормат.-правове регулювання / за заг. ред. А. П. Зайця. – К. : ФОРУМ, 2003.

223. Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах : постанова Каб. Міністрів України, 9 серп. 2001 р. № 978 // Вища освіта в Україні : нормат.-правове регулювання / за заг. ред. А. П. Зайця. – К. : ФОРУМ, 2003.

224. Про затвердження Примірного статусу вищого навчального закладу : наказ М-ва освіти і науки України, 5 лют. 2003 р. № 60 // Вища освіта в Україні : нормат.-правове регулювання / за заг. ред. А. П. Зайця. – К. : ФОРУМ, 2003.

225. Про ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої

освіти : наказ М-ва освіти і науки України, 24 груд. 2003 р. № 847 // Вища освіта в Україні : нормат.-правове регулювання / за заг. ред. А. П. Зайця. – К. : ФОРУМ, 2003.

226. Про порядок надання платних послуг державними навчальними закладами : наказ М-ва освіти і науки України, 27 жовт. 1997 р. № 383/239/131 // Вища освіта в Україні : нормат.-правове регулювання / за заг. ред. А. П. Зайця. – К. : ФОРУМ, 2003.

227. Про вищу освіту : Закон України, 19 жовт. 2006 р. / Верхов. Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 64 с. – (Закони України).

228. Про вищу освіту : Закон України, 17.01.2002 р. № 2984–III // Вища освіта в Україні : нормат.-правове регулювання / за заг. ред. А. П. Зайця. – К. : ФОРУМ, 2003.

229. Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні : матеріали парлам. слухань у Верхов. Раді України, 13 трав. 2004 р. / Верхов. Рада України, Ком. з питань науки і освіти ; упоряд. : С. М. Ніколаєнко, В. Ф. Орлов, Б. Г. Чижевський. – К. : Парлам. вид-во, 2004. – 184 с.

230. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року//схвалено Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/201.

231. Про затвердження Державного стандарту професійно-технічної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. № 1135.

232. Про затвердження Інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах України : Наказ Міністра оборони України від 30 жовтня 1998 р. № 399.

233. Про затвердження Переліку спеціальностей

кваліфікаційних рівнів бакалаврів і спеціалістів вищих навчальних закладів України : Наказ Міністерства вищої освіти України від 3 квітня 1992 р. № 74.

234. Про розроблення державних стандартів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1998 р. № 1247 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 32. – С. 30–35.

235. Про стандартизацію нормативного та науково-методичного забезпечення підготовки військових фахівців з вищою освітою : Наказ першого заступника Міністра оборони України від 29 жовтня 1998 р., № 11.

236. Про основи національної безпеки України : Закон України // Голос України від 22.07.2003. – № 134.

237. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку цивільного захисту на 2009–2013 роки (Постанова КМУ від 25 лютого 2009 р. №156) Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру : Закон України // Голос України від 25.07.2000.

238. Пузанков, Д. В., Степанов С. А., Шапошников С. О. Использование принципов всеобщего управления качеством и стандартов серии ISO 9000 в инженерном образовании // Электронный журнал «Проблемы качества в сфере образования». – 2009. – № 1. – www.tam.slankin.ru.

239. Раздубев, В. О. Теоретичні і методичні основи застосування інформаційних технологій у вищій технічній освіті / В. О. Раздубев. – К. : ІЗМН, ВІПОЛ, 1997. – 176 с.

240. Расіна, Л. С. Проблеми інтеграції у сучасній професійній освіті : методологія, теорія, практика / Л. С. Расіна, О. М. Вознюк. – Л. : Сполом, 2004. – 234 с.

241. Ребкало, В. Ціннісні виміри державно-управлінської діяльності в Україні / В. Ребкало, В. Шахов, В. Козаков // Вісн. НАДУ. – 2007. – № 4. – С. 151–163.

242. Реформування вищої освіти у процесі демократизації українського суспільства / Б. А. Головка, Б. Ф. Сагалаков, А. П. Горбачик та інші ; за ред. Б. А. Головка ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2004. – 220 с. : табл.

243. Роговець, А. Особливості реформування та розвиток вищої освіти України / А. Роговець // Гуманіт. вісн. Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – Спецвип. : Педагогіка. Вища освіта і Болонський процес : Матеріали Всеукр. конф., секція 1. – С. 332–339.

244. Романовський, О. Вища освіта : залежність від проблем суспільства / О. Романовський // Вища шк. – 1999. – № 6. – С. 8.

245. Ромін, А. В. . Механізми державного управління вищими навчальними закладами у сфері ДСНС України / А. В. Ромін. – Х. : ТОВ «Оберіг», 2013 – 200 с.

246. Ромін, А. В. Інноваційні технології державного управління вищим навчальним закладом у системі ДСНС України / А. В. Ромін // Держава та регіони. – 2013. – № 3(43). – С. 26–30. – (Серія «Державне управління»).

247. Ромін, А. В. Державна стратегія удосконалення управління вищими навчальними закладами державної служби надзвичайних ситуацій України / А. В. Ромін // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». – Л., 2014. – Вип. № 39. – С. 207–212.

248. Ромін, А. В. Державне регулювання в системі управління вищими навчальними закладами: регіональний аспект / А. В. Ромін //

Економіка і держава. – 2014. – № 6. – С. 149–151.

249. Ромін, А. В. Державні механізми управління маркетинговою діяльністю вищих навчальних закладів / А. В. Ромін // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». – Л., 2014. – Вип. № 40. – С. 186–191.

250. Ромін, А. В. Механізми вдосконалення міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів України / А. В. Ромін // Збірник наукових праць «Теорія та практика державного управління». – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. – Вип. 1 (44). – 380 с.

251. Ромін, А. В. Державні механізми в системі стратегічного управління вищими навчальними закладами / А. В. Ромін // Електронне наукове фахове видання Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України «Державне будівництво». – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. – Вип. 1.

252. Ромін, А. В. Економічні механізми в системі управління вищими навчальними закладами / А. В. Ромін // Збірник наукових праць «Теорія та практика державного управління». – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. – Вип. 3 (46). – 308 с.

253. Ромін, А. В. Механізми державного реформування системи управління вищими навчальними закладами / А. В. Ромін // Збірник наукових праць «Актуальні проблеми державного управління». – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. – № 2 (46). – 320 с.

254. Ромін, А. В. Стратегії в системі державного управління вищими навчальними закладами / А. В. Ромін // Збірник наукових праць «Теорія та практика державного управління». – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. – Вип. 4 (47). – 456 с.

255. Рябченко, В. Модернізація вищої освіти України і

Болонський процес : деякі концептуальні зауваження / В. Рябченко // Освіта. – 2007. – 21–28 берез. (№ 13/14). – С. 8–9.

256. Садковий, В. П. Розвиток державного управління у сфері професійної підготовки кадрів цивільного захисту : теорія, практика, механізми : [монографія] / В. П. Садковий. – Миколаїв, 2014. – 343 с.

257. Садковий, В. П. Державне управління в сфері формування освітніх стандартів підготовки фахівців цивільного захисту України : [монографія] / В. П. Садковий. – Х. : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2013. – 237 с.

258. Садковий, В. П. Державне регулювання проблем підготовки фахівців у сфері цивільного захисту провідних країн світу / В. П. Садковий // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України. – Х. : Магістр, 2013. – Вип. 4 (43). – С. 250–255.

259. Садковий, В. П. Державне формування освітньої політики в напрямку впровадження європейських освітніх стандартів / В. П. Садковий // Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України». – К., 2013. – № 3. – С. 79–83.

260. Садковий, В. П. Державні механізми реформування та становлення системи підготовки фахівців цивільного захисту України [Електронний ресурс] / В. П. Садковий // Державне будівництво. – 2013. – № 2. – Режим доступу до журн. : <http://kbuara.kharkov.ua>.

261. Садковий, В. П. Державні механізми модернізації системи підготовки фахівців цивільного захисту України / В. П. Садковий // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України. – Х. : Магістр, 2013. – № 2(44). –

С. 186–190.

262. Свістович, О. М. Особливості діяльності рятувних служб України / О. М. Свістович // . – Х. : Прогрес, 2003. – 265 с.

263. Серкіс, Ж. Нові підходи до управління сучасною освітньою організацією / Ж. Серкіс // Соц. психологія. – 2003. – № 1. – С. 140–150.

264. Ситник, Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України: дис. ... доктора наук з держ. упр.: 25.00.01. – К., 2004. – 429 с.

265. Синицина, Н. Досягнення якісно нового рівня підготовки фахівців з державного управління засобами стандартизації галузевої вищої освіти / Н. Синицина // Упр. сучас. містом. – 2004. – № 3/7-9. – С. 274–279.

266. Сітарска, Б. Система оцінювання ефективності навчання студентів / Б. Сітарска // Вісн. Житомир. [держ.] ун-ту [ім. І. Франка]. – 2005. – Вип. 20. – С. 198–199.

267. Сиченко, В. В. Система та механізми управління інноваційним розвитком вищої освіти в Україні / В. В. Сиченко // Економічний форум. – 2011. – № 2. – С. 34–40.

268. Сиченко, В. В. Управління навчальними закладами професійно-технічної освіти на державному рівні / В. В. Сиченко // Науковий вісник Академії муніципального управління : [зб. наук. пр.]. Серія : Управління / [за заг. ред. В.К. Присяжнюка, В. Д. Бакуменка]. – К. : ВПЦ АМУ, 2009. – Вип. 2 (8). Державне управління та місцеве самоврядування. – С. 110-120.

269. Сиченко, В. В. Інтеграційна стратегія впровадження соціальної доктрини в державній політиці Євросоюзу / В. В. Сиченко, О. О. Сиченко // Інвестиції : практика та досвід. – 2013. – № 21. –

С. 123–125.

270. Сиченко, В. В. Механізми державного регулювання системи вищої освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / В. В. Сиченко. – К., 2010. – 42 с.

271. Сиченко, В. В. Удосконалення інформаційно-комунікативної системи між державою та суспільством у процесі реформування вищої освіти / В. В. Сиченко // Держава та регіони. Серія : Державне управління. – 2008. – № 3. – С. 186–190.

272. Скуратівський, В. Гуманітарна політика в Україні : навч. посіб. для студ. ВНЗ / В. Скуратівський, В. Трощинський, С. Чукут ; Укр. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : Міленіум, 2002. – 261 с. – (Бібліотека державного службовця).

273. Співаковський, В. Чи є в Доктрини освіти бізнес-план? / В. Співаковський // Упр. освітою. – 2001. – Жовт. (№ 20). – С. 10–11.

274. Старовойт, І. Політика і стратегія оновлення вищої освіти в Україні / І. Старовойт, Г. Миленька // Вища шк. – 2008. – № 3. – С. 19–23.

275. Стратегія реформування освіти в Україні : рек. з освіт. політики / М-во освіти і науки України ; [за заг. ред. В. Андрущенка]. – К. : К.І.С., 2003. – 294 с.

276. Стратегія розвитку освіти в Україні : проблеми і перспективи / О. Коловійкова, Ю. Луковенко, В. Нікітін [та інші] // Психологія і сусп-во. – 2005. – № 2. – С. 100–141.

277. Сучасні системи вищої освіти : порівняння для України / за заг. ред. В. Зубка ; Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». – К. : КМ Academia, 1997. – 290 с.

278. Сущенко, Л. П. Конкурентоспроможність майбутнього

фахівця як показник якості його підготовки у вищому закладі освіти / Л. П. Сущенко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти, Запоріж. обл. ін.-т післядиплом. пед. освіти. – К. ; Запоріжжя, 2002. – Вип. 23. – С. 203–206.

279. Табачник, Д. Стан та перспективи розвитку освіти в Україні у контексті євроінтеграції / Д. Табачник // Вища шк. – 2004. – № 4. – С. 3–21.

280. Теоретико-прикладні аспекти управління закладами освіти : наук-метод. посіб. – К. : Актуал. освіта, 2002. – 312 с.

281. Темненко, В. Тенденції вищої освіти ХХІ ст. – десакралізація, інтернаціоналізація та інтернетизація / В. Темненко, З. Сейдаметова // Освіта і упр. – 2002. – № 1. – С. 95–103.

282. Тертичка, В. Державна політика : аналіз та здійснення в Україні / В. Тертичка. – К. : Вид-во С. Павличко «Основи», 2002. – 750 с.

283. Ткаченко, В. Освітня політика в контексті глобалізаційних процесів / В. Ткаченко // Освіта. – 2006. – 20–27 верес. (№ 36/37). – С. 6–7.

284. Третьяков, В. Е. О региональной роли университета // Университетское управление : практика и анализ. – 2000. – №2.

285. Тули, Дж. Нужно вывести университеты из-под контроля государства / Дж. Тули // Социология образования : [дайджест рос. и зарубеж. прессы]. – 2002. – № 11. – С. 49–52.

286. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами / ратифіковано Законом N 237/94-ВР (237/94-ВР) від 10.11.94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

287. Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України» від 17.02.2004 № 199/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/199/2004>.

288. Указ Президента України «Про заходи щодо підвищення рівня захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» від 09.02.2001 № 80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80/2001>.

289. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. – 06.07.2013 р.

290. Управління вищими навчальними закладами : [монографія] / С. Салига, О. Яришко. – Запоріжжя : ЗЦНТІ, 2005. – 194 с.

291. Управління якістю освіти у вищих навчальних закладах [Текст] : навч. посіб. : у 2 ч., Ч. 1: Теоретичні засади формування систем управління якістю надання освітніх послуг / кол.авт. ; за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 136 с.

292. Универсальные технологии управления / Валерий Шарапов, Елена Шарапова. – М. : Техносфера, 2012. – 496 с.

293. Фасхиев, Х. А., Гараев И. М. Оценка конкурентного потенциала и конкурентоспособности высшего учебного заведения // Онлайн-научно-технический журнал «Scitech». – 2004. – №1.

294. Федулова, Л. І. Менеджмент організацій : [підруч. для студ.

вищ. навч. закл.] / за заг. ред. Л. І. Федулової. – К. : Либідь, 2003. – 446 с.

295. Фініков, Т. Сучасна вища освіта : світові тенденції і Україна / Т. В. Фініков ; Міжнар. фонд дослідж. освіт. політики, Ін-т економіки та права «Крок». – К. : Таксон, 2002. – 175 с.

296. Фрумин, И.Д. Современные тенденции в политике информатизации образования / И. Д. Фрумин, К. Б. Васильев // Вопросы образования. – 2005. – № 3. – С. 70–83.

297. Фурсенко, А. А. О состоянии и основных направлениях развития законодательства в области образования и науки : [тез. докл.] / А. А. Фурсенко // Вопросы образования. – 2004. – № 1. – С. 31–47.

298. Фурсенко, А. О реализации приоритетных национальных проектов в сфере образования : [докл. на заседании Коллегии М-ва образования и науки РФ] / А. Фурсенко // Alma mater : вестн. высш. шк. – 2006. – № 1. – С. 21–24.

299. Хамел, Г., Конкуренция за будущее. / Г. Хамел, К. К. Прахалад // М., 2002.

300. Хачатурян, Х. Державне управління в контексті соціальної модернізації українського суспільства / Х. Хачатурян // Вісник НАДУ. – 2005. – № 2. – С. 73–79.

301. Хачатурян, Х. Структурні компоненти інноваційного потенціалу державного управління / Х. Хачатурян // Вісник НАДУ. – 2006. – № 1. – С. 104–110.

302. Ходикіна, І. Ю. Інноваційна спрямованість реформування та модернізації вищої освіти України / І. Ю. Ходикіна // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи : ресурси і механізми ефективного управління : зб. наук.

праць. – Львів, 2006. – Вип. 2 (58). – С. 537–549.

303. Про внесення змін до Положення про Державну акредитаційну комісію [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 № 926. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/926-2011-%D0%BF>.

304. Ходикіна, І. Ю. Трансформація університетської системи в концепції університету XXI сторіччя / І. Ю. Ходикіна // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Конкурентний потенціал і євроінтеграція (регіональні аспекти) : зб. наук. пр. – Л., 2006. – Вип. 1/ (57). – С. 207–215.

305. Хотомлянський, О. Методичні питання оцінювання результатів професійної діяльності професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу / О. Хотомлянський, Т. Дерев'яно // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9. – № 3–4. – С. 144–151.

306. Хотомлянський, О. Якість навчально-виховного процесу як індикатор ефективності системи управління ВНЗ / О. Хотомлянський, В. Демченко // Вища освіта України. – 2011. – № 2. – С. 106–111.

307. Фурсенко, А. А. О состоянии и основных направлениях развития законодательства в области образования и науки : [тез. докл.] / А. А. Фурсенко // Вопр. образования. – 2004. – № 1. – С. 31–47.

308. Цветков, В. Державне управління : теорія, методологія, практика / В. Цветков // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2–3. – С. 254–272.

309. Цегольник, П. А. Актуальні напрями використання науково-практичних здобутків менеджменту в інституціях державного управління / П. А. Цегольник // Вісник УАДУ. – 2000. – № 3. – С. 86.

310. Цехмістрова, Г. С. Управління в освіті та педагогічна діагностика; навчальний посібник / Г. С. Цехмістрова,

Н. А. Фоменко. – К. : Слово, 2005. – 280 с.

311. Червона, Л. Освіта і наука в Україні : позиція влади і опозиції / Л. Червона // Вища освіта України. – 2002. – № 4. – С. 65–69.

312. Чикало, В. Г. Аналітична діяльність суб'єкта управління навчальним процесом / В. Г. Чикало // Управління освітою в регіоні: пошуки оптимальних шляхів : матеріали наук.-практ. конф., 22 квіт. 2003 р. / Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2003. – С. 75–78.

313. Чижевський, Б. Освітня політика в Україні : пріоритети, завдання, принципи та шляхи їх упровадження / Б. Чижевський // Освіта України. – 2005. – 30 серп. (№ 64). – С. 6.

314. Шаров, О. Вища освіта України : огляд головних подій останнього року / О. Шаров // Синергія. – 2004. – № 2. – С. 28–33.

315. Шишков, Г. М., Шелапутина С. В. Менеджмент качества в вузе // Электронный журнал «Проблемы качества в сфере образования». – 2001. – №2. – <http://y\vw.tgm.stankin.ru>.

316. Шульгіна, В. Д. Розвиток національної освіти в Україні в умовах відкритого інформаційного простору / В. Д. Шульгіна, О. В. Яковлев // Професіоналізм педагога : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 60-річчю Крим. держ. гуманіт. ун-ту. – Ялта, 2004. – Ч. 1. – С. 78–82.

317. Шойко, В. А., Можливі напрями використання отриманого досвіду соціально-психологічного забезпечення дій вітчизняних рятівників в сучасних умовах реформування Збройних Сил України / В. А.Шойко // Труды академії. – 2006. – № 70. – С. 318-324.

318. Щербань, М. Як модернізувати університет?: [досвід кращих ВНЗ України має слугувати особистості й державі] / М. Щербань // Освіта. – 2002. – 10–17 квіт. (№ 22/23). – С. 3.

319. Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році». – К. : НІСД, 2013. – 576 с.

320. Яблонський, В. Вища освіта України на межі тисячоліть / В. Яблонський. – К., 1998. – 228 с.

321. Янчева, Л. М. Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців / Л. М. Янчева, О. К. Кухарьонук, Т. В. Коновалова // Прогресивні ресурсозберігаючі технології та їх економічне обґрунтування у підприємствах харчування. Економічні проблеми торгівлі : зб. наук. пр. – Х., 2004. – Ч. 2, Т. 2. – С. 270–274.

322. Янковий, В. Болонський процес : путем європейської інтеграції / В. Янковий // Зеркало недели. – 18 октября 2003 г. – С. 5-6.

323. Becker Gary S. Underinvestment in college education? / Gary S. Becker // American Economic Review. – May, 1960. – Pp. 346–354.

324. Bowen William G. Assessing the economic contribution of education; an appraisal of alternative approaches / William G. Bowen. – Paris XVIe : OECD, May 11, 1962. – 25 p.

325. Clark B. Common Problems and Adaptive Responses in the Universities of the World: Organizing for Change / B. Clark // Higher Education Policy. – 1997. – vol. 2.

326. Denison Edward F. Education and Growth / Edward F. Denison // The source of economic growth in the United States and the alternatives before us. – New York 22 : Committee for Economic Development, 1962. – Pp. 67–79.

327. European Union (Офіційний сайт) / Implementation of «education and training 2010» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_fr

amework/ef0020_en.htm.

328. Lombardi J. Quality Engines: The American Research University Prototype / J. Lombardi, D. Graig, E. Capaldi, D. Gater, S. Mendonca // The Competitive Context for Research Universities. – The Center for Measuring University Performance, An Annual Report from The Lombardi Program on Measuring University Performance. – July, 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mup.asu.edu/research2001.pdf>.

329. Marginson S. The public/private division in higher education: a global revision / S. Marginson // Higher Education. – 2008. – №53. – pp. 307–333.

330. Mincer Jacob A. The Human Capital Earnings Function / Jacob A. Mincer // Schooling, Experience, and Earnings. – National Bureau of Economic Research, 1974. – Pp. 83–96.

331. Morrison K. Management Theories for Educational Change / K. Morrison. – Paul Chapman Publishing Ltd., 1998. – 242 p.

332. Population seven billion: UN sets out challenges. BBC. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bbc.co.uk/news/world-15459643>.

Наукове видання

КОВРЕГІН Володимир Володимирович

**ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**

Монографія

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.

Підписано до друку 25.11.2016 р.

Наклад 300. Умовн. Друк. арк. 18,2.

Надруковано в друкарні ФО-П Дуюнова Т.В.
Свідоцтво про державну реєстрацію № 2475418720 від 19.11.2014 р.
61023, м. Харків, вул. Весніна, 12, тел. (057) 717-28-80